

EGYETEMI DOKTORI ÉRTEKEZÉS

Munkásművelődés Magyarországon a dualizmus időszakában

/1867 - 1918/

Készítette:

KÁLI ZSUZSANNA

Témavezető:

Dr. HEGYI ANDRÁS
egyetemi adjunktus

TARTALOMJEGYZÉK

Tartalomjegyzék	2
Bevezetés	3
A magyarországi munkásművelődési mozgalom kialakulása, területei /1867-1918/	24
1. A magyarországi munkásművelődési mozgalom kialakulása, munkásegyletek tevékenysége /1867-1900/	25
2. Területei	54
1. Oktatás.....	54
2. Munkásirodalom.....	87
3. Munkássajtó.....	140
4. Munkáskönyvtár.....	189
5. Könyvkiadás	213
6. Zenei élet	259
7. Munkásszinjátsszás	313
8. Az eszperantó mozgalom	324
9. Természetjárás	328
10. Munkássport	330
Befejezés	338
Irodalomjegyzék	340

BEVEZETÉS

A korai magyar munkásmozgalom történetének monografikus feldolgozása számtalan kitűnő tanulmány, tanulmánykötet, gyűjtemény ellenére még várat magára.¹ Első ízben 1979-ben jelent meg nyomtatásban kultúrális tevékenységet tartalmazó dokumentum és korabeli publikációk gyűjteményes kötete!²

Jelen tanulmányom témája is kultúrális vonatkozású. Címe: "Munkásművelődés Magyarországon a dualizmus időszakában /1867-1918/". Saját kutatásaim mellett, alapvető forrásmunkának tekintettem az előbb említett művet. E dokumentumok elemzésével együtt próbálom bemutatni az öntudatosodó magyar munkások sokoldalú tevékenységét, az önképzés, oktatás és a művelődés lehetőségeinek megteremtéséért folytatott harcukat.

A XIX. század 70-es éveiben új korszak köszöntött be a kapitalizmus korában. A szabadversenyessé kapitalizmust felváltotta a monopolkapitalizmus, amely átnőtt az imperializmus korába.

Páratlanul gyors technikai fejlődés kezdődött! Találmányok sora /villany, izzólámpa, dinamógép, robbanómotorral hajtott autó, telefon, táviró, Diesel-mozdony stb./ gyorsította meg a termelést, a kereskedelmi forgalmat, alapjaiban forradalmasította az elektrotechnikát. Új iparágak születtek, az elektromos-, kémiai- és az autóipar. Az acél tömegtermelése is a 70-es években indult meg és az ipari potenciál fokmérőjévé vált. A világ acéltermelésének többségét az Egyesült Államok és Németország szolgáltatta, ahol hamar felhasználták a kohászatban Bessemer és Martin /kemence/ találmányát, valamint a foszfortalanítást. A nehézipar lett a gazdasági élet legfontosabb területe /vas- és gépipar,

1 S. Vincze Edit: Az útkeresés évtizedei. Tanulmányok a magyarországi munkásmozgalom történetéből. 1868-1898. Gondolat, 1977, 418 p.

Kende János-Sipos Péter: Munkásmozgalom és munkásművelődés Magyarországon a kapitalizmus viszonyai között. Párttörténeti Közlemények, 1980. 26. évf. 1. sz. 3-23 p.

Küzdelmes évszázad. Fejezetek a magyar munkásmozgalom történetéből. Második, jav. és bőv. kiad. Főszerk.: Vass Henrik. Szerk.: Sipos Péter. Táncsis Könyvkiadó, 1978, 324 p.

2 Munkásmozgalom és kultúra 1867-1945. A magyar munkásmozgalom kultúrális tevékenységének válogatott dokumentumai. Szerk.: Szilágyi Sándor. Kossuth Könyvkiadó, 1979, 463 p.

bányászat/. Ez óriási mértékben fellendítette a gépgyártást és a vasútépítést.

A termelőerők maguk után vonták a termelési eszközök koncentrációját és a kapitalizmus belső ellentmondásainak kiéleződését. Az 1873. évi túltermelési válság a legnagyobb a kapitalizmus ezen időszakában. Elsőpri a kis- és középvállalatok egész sorát, utat nyitva a tőkék koncentrációjának, centralizációjának. A monopolkapitalizmusba vezető átmenet korában jelentős eltolódások keletkeznek a termelőerők fejlődésében, egyes országoknak a világgazdaságban elfoglalt szerepében, súlyában. A kapitalizmus immáron világrendszerre vált. Anglia, a világ első hatalma az 50-es, 60-as években még ipari és kereskedelmi hatalom, de a 90-es években egyre jobban lemarad a megszülető imperialista hatalmak, Németország, az Egyesült Államok és Japán mögött!

A legfejlettebb országok uralmuk alá hajtották a földkerekséget, általánossá vált a gyarmati elnyomás. A gyarmatok értékesítési piacot, nyersanyagforrást, tőkeelhelyezést, ingyenes munkát jelentettek az imperialisták számára. Az óriási extraprofit kitermelte az anyaországban a munkásarisztokráciát, a munkásosztály legfelső rétegét.

A kapitalizmus egyenlőtlen fejlődése összeecsapásokkal, ugrásokkal, katasztrófákkal terhes időszakot idézett elő. A tőkések óriási monopolszövetségei révén, a banktőke és az ipari tőke összefonódásából kialakult a fináncitőke. Az ugrásszerű fejlődés a már felosztott világnak a tőkés csoportok és országok közötti háborús felosztásához, újrafelosztásához vezetett.

A kapitalizmus fejlődésének legfelsőbb és legutolsó szakasza az imperializmus, a monopolkapitalizmus korszaka. A termelés koncentrációja már oly nagymérvű, hogy bizonyos iparágakban hatalmas ipari kombinátok, vállalatok születnek, amelyek csak egy-egy iparcikk gyártásának egymásutáni fázisait egyesítik, vagy egymásra támaszkodó cikkek gyártását szervezik meg. E monopóliumok egyetlen célja, hogy egy-egy termelési ág legnagyobb vállalatai a verseny kiküszöbölésére megegyezzenek és biztosítsák a piac feletti korlátlan hatalmukat. Legkorábban az Egyesült Államokban jutottak döntő szerephez, majd Angliában. Németországban kartell formában alakultak meg. Japánban óriási konszernek létesültek. Ezek

minden eszközt megragadtak, hogy minél több profitra tegyenek szert és a termékek árát a lehető legmagasabbra emeljék. Elsősorban a gyarmati, félgyarmati és függő országok gazdaságilag elmaradott népeit zsákmányolták ki.

A finánc-tőke kialakulása azt eredményezte, hogy a gazdasági élet kulcsfontosságú pozícióit a csekélyszámú leggazdagabb tőkésekből álló fináncoligarchia tartotta a kezében. Hatalmas profitra tettek szert. A felhalmozódott tőkefeleslegek szükségessé tették a tőke kivitelét az országhatáron túlra is. A tőkét importáló országok függő viszonyba kerültek a tőkét exportáló országoktól.

A tőke kiviteli piacokért az exportáló országok között megindult a harc. Az I. világháború kitörésének előestéjén legnagyobbak: Anglia, Franciaország, Németország.

A századforduló idején, a XX. század elején a legnagyobb nemzetközi monopóliumok az olaj- és villamossági iparban, valamint a hadianyaggyártás területén jöttek létre. Megszülettek az árupiacokat elosztó nemzetközi egyezmények is, megtörtént a világ gazdasági felosztása, egyúttal a világ területi felosztásával a nagyhatalmak között.

Óriási mértékben megnövekedett a gyarmatok száma. Elsősorban Anglia gyarapította gyarmatbirodalma területét. A század elejére felosztották Afrikát, Ázsiát és a Csendes-óceáni szigeteket is!

Mivel nem volt már mit felosztani, megindult a harc a világ újra-felosztásáért. Imperialista, katonai jellegű blokkok alakultak: 1882-ben a német-osztrák-magyar-olasz hármasszövetség; az 1891-1893. évi orosz-francia, 1904. évi francia-angol és az 1907. évi angol-orosz szerződések alapján az antant-blokk. A küzdelem az I. világháború kitöréséhez vezetett.

Az imperializmus az egyes országokban sajátos jellegzetességet, vonást mutat. Az angolt hatalmas gyarmatbirodalom és a világpiac egyeduradalma jellemzi, a francia "uzsorás" imperializmus, a burzsoázia tőke kivitele révén hatalmas arányú járadékjövedelemhez jutott. Az Egyesült Államokra a finánc-tőkés imperializmus jellemző. Németország, burzsoá-jun-

ker imperializmus, Ausztria-Magyarországon viszonylag gyenge, az olasz "koldus-imperializmus", a japán katonai-feudális imperializmus.

Lenin az ellentétek /munka és tőke; a monopóliumok közötti, gyarmatosító hatalmak és gyarmat/ kiéleződése és a szocializmus anyagi feltételeinek létrejötte miatt halódó /átmeneti/ kapitalizmusnak nevezi az imperializmust.

Magyarországon a kapitalizmus gyors térhódítását az 1867-es kiegyezés indította meg.

"A céhes ipar kézműves legényeiből bonyolult történelmi folyamat során formálódott ki a kapitalizmus alapvető osztálya: a bérmunkásság. A céhlegényből proletár lett..."³ Az 1848-as polgári forradalmak idején Magyarországon 136 ezer "iparüzőből" 78 ezer még céh keretek között dolgozott. A szabadságharc leverése után a Habsburg abszolutizmus idején lassan bontakozott ki az ipari forradalom hazánkban. Elsősorban a közlekedési hálózat, a vasipar, a bányászat, az építőipar fejlődött, majd az élelmiszeripar különböző ágazatai, így a malom-, cukor- és a szeszipar.

A gyáripar fejlődése az 1860-as évek végére 300 ezerre növelte a munkások létszámát, amely a lakosság /15 millió/ 2 %-át jelentette csak!

Az 1867-es kiegyezés, az Osztrák-Magyar Monarchia létrejötte, a politikai konszolidáció kedvezett a kapitalizmus térhódításának. Megnőtt a vállalkozási kedv, fellendült a gazdasági élet. A konjunktúrát azonban gazdasági válság váltotta fel 1873-ban. Vállalatok mentek tönkre, visszaesett a termelés, nőtt a munkanélküliség. A helyzet csak a 90-es évek elején változott meg.

A magyarországi munkások létszáma 1890-ben 500 ezer körül mozog, megnőtt a gyári munkások száma is. Ez az összmunkásság 40 %-át jelentette. Jellemző a kisipari munkások túlsúlya.

³ Küzdelmes évszázad. Fejezetek a magyar munkásmozgalom történetéből. Második, jav. és bőv. kiad. Főszerk.: Vass Henrik. Szerk.: Sipos Péter. Táncsics Könyvkiadó, 1978, 15 p.

Magyarország soknemzetiségű állam az Osztrák-Magyar Monarchián belül. Lakosainak nagyrésze szlovák-, kárpátukrán-, román-, délszláv-, olasz-, németajkú. A kialakulófélben lévő munkásosztály vegyes etnikuma is ezt példázza. Pest-Budán zömében németajkú munkások éltek, a bányavidéken szlovákok, románok, szerbek, németek voltak túlsúlyban. A hazai, "magyar munkásosztály" szó helyett jobban megfelel a "magyarországi" jelző.

A hazai nagyipar kibontakozása új rétegekkel gyarapította a munkásosztályt. A legfejlettebb iparágakban szakképzett külföldi munkások kezelték a modern gépeket, valamint azok a munkások is, akik munkalehetőség hiányában hagyták el az országot az elmúlt évtizedekben, de 1867 után hazatértek. Az úgynevezett valcolók, akik bejárták Európát, hogy mesterségbeli tudásukat gyarapítsák. Utjaik során megismerkedtek az új gondolatokkal és itthon ők lettek a szocialista eszmék első hirdetői, terjesztői.

A munkásosztály jogfosztottsága, anyagi helyzetének romlása kedvező talajt jelentett e gondolatok számára.⁴

A munkások harcának fő célkitűzése ebben az időszakban a munkaidő csökkentése volt. Napi 12 órát kellett dolgozni vasárnapi munkaszünet nélkül. Nem ment ritkaságszámba a 14-16 órás munkaidő sem. Az 1872. és 1874. évi ipartörvény csak a 16 órás maximumot szabta meg!

"A munkásság szívós harcot folytatott a bérét megrövidítő truck-rendszer, a birságok, a vállalati betegsegélyező pénztárak ellen. A 80-as években megerősödött a Munkás betegsegélyező pénztár, amely fokozatosan kiterjesztette működését az egész iparra. Az 1884. évi ipartörvény által felállított gyárfelügyelői intézmény a gyári törvényhozás

4 Küzdelmes évszázad. Fejezetek a magyar munkásmozgalom történetéből. Második, jav. és bőv. kiad. Főszerk.: Vass Henrik. Szerk.: Sipos Péter. Táncsics Könyvkiadó, 1978, 15-16.p.

megtartásának ellenőrzésére volt hivatott, és némi eredményt hozott a munkások baleseti, egészségi védelme terén."⁵

"A különféle szocialista eszmék gyors elterjedése révén egész Európában megkezdődött a munkásság osztályszerkezeteinek létrehozása. 1864-ben Marx és Engels vezetésével megalakult a Nemzetközi Munkásszövetség, az I. Internacionálé, a proletárok első nemzetközi szervezete, amely tömörítette a szocialista eszméket követő munkásság különböző irányzatait, csoportjait. Keretei között lehetővé vált, hogy Marx és követői - időnként heves eszmei harcban - elfogadtassák a tudományos szocializmus alapelemeit. Az I. Internacionálé kora a marxista tanítások széles körű propagandájának és győzelemre juttatásának időszaka volt."⁶

A magyarországi munkásmozgalomra leginkább az ausztriai és a német munkásmozgalom tevékenysége hatott. Elsősorban FERDINÁND LASSALE nézetei, aki az Általános Német Munkásegylet alapítója volt. Marx eszméi közül elfogadta "a munkásosztály politikai és gazdasági felszabadításáról szóló tanítást, és hirdette a kapitalista társadalom megszüntetésének, a szocialista társadalom megteremtésének szükségességét. Felismerte - bár túlbecsülte - a munkásosztály politikai harcának jelentőségét, s annak vezetésére önálló munkáspárt létrehozását sürgette."⁷

A hozzá elvezető egyetlen utat egyedül az általános választójog megszerzésében látta. "Azt vallotta, hogy a proletariátusnak többségbe kell kerülnie a parlamentben, így a burzsoázia osztályállama majd "szabad népállammá", osztályfeletti állammá változik."⁸

Ugy képzelte el, hogy a proletariátus nemcsak politikai jogok birtokosa lesz, hanem állami hitel segítségével termelő társulatokat hoz

5 Magyarország története 1849-1918. Az abszolutizmus és a dualizmus kora. Egyetemi tankönyv. Szerk.: Hanák Péter, Erényi Tibor, Szabad György. 2.kiad. Tankönyvkiadó, 1975, 203 p.

6 Uo. 157 p.

7 Uo. 157 p.

8 Uo. 157-158 p.

létre, amelyek kiszorítják majd a tőkés termelési módot és kezükbe kerítik a társadalmi termelést, megszüntetve a kizsákmányolást. Hitt abban is, hogy pusztán agitáció útján az uralkodó osztály önként átadja majd a hatalmat.

Lassalle nézetei némi változáson mentek keresztül, mire eljutottak Magyarországra, főleg a gazdasági harc terén. Követői végre elismerték a sztrájkok, bérharcok szükségességét, a különböző szakmai szervezetek létrehozását. Nálunk is a szocialista eszmék terjesztői, e lassalle-i nézeteket valló munkások, elsősorban nyomdászok, cipészek, asztalosok.

A kiegyezés megteremtette a legális szervezkedés lehetőségét, így már 1867 decemberében felvetették az összes szakma munkásait tömörítő politikai munkásegylet megalakításának tervét.

Az egylet szervezését késleltette a burzsoázia beavatkozása elleni harc. A szocialista eszmék gyors nemzetközi térhódítása arra ösztönözte a liberális burzsoáziát, hogy saját vezetésű munkásegyleteket hozzon létre, amelyek csak segélyezés céljából szövetkeznek. "Az önsegélyező mozgalomnak Schulze-Delitzsch német közgazdász volt a megalapítója és legfőbb szószólója."⁹

Legnagyobb hatást Ausztriában és Magyarországon keltett a burzsoázia körében. Jókai Mór, Vidats János és mások nagy buzgalommal hozták létre 1868 januárjában a Buda-Pesti Munkásegyletet. Önsegélyezési célból alakultak meg. "Munkások Ujsága" címmel lapot is indítottak.

A lasalleanus munkások szembeszálltak az önsegélyezés eszméjével, felismerve annak szocialista ellenes tevékenységét. 1868. február 9-i gyűlésükön határozatot hoztak az Általános Munkásegylet megalakításáról.¹⁰

Az Általános Munkásegylet célját, jellegét, feladatát az ugyancsak februárban kibocsátott Szózat-ban fogalmazták meg, lassalle-i eszmék

9 Uo. 158 p.

10 Uo. 158 p.

alapján. Az első országos jellegű szocialista szervezet létrehozása, a munkások általános és szakmai oktatása mellett a következő feladatokat tűzte maga elé az egyesület:

"Az "Általános Munkásegylet" célja a munkásosztály szellemi és anyagi érdekeinek óvása és előmozdítása. E célt elérni törekszik: ... 1. Minden törvényes eszközök felhasználása által, hogy a politikai és a polgári jogokat a munkásosztály számára megnyerje; 2. buzdításokkal a munkásosztály anyagi helyzetének jobbítására, s a Lassalle elvei szerint termelő egyesületek lehetővé tétele által; 3. a napi kérdések szabad megvitatása által, melyek a munkásvilágra társas horderővel bírnak..."¹¹

Ugyanakkor a Szózatból hiányzik az a felismerés, amelyet a Nemzetközi Munkásszövetség szervezeti szabályzata így fogalmazott meg:

"... a munkásosztály felszabadítását magának a munkásosztálynak kell kivívnia..."¹² Nem értették meg ezt a hazai szocialisták, még illúzióban ringatták magukat: "E hon polgárainak hazafiságától elvárja a munka népe, hogy a saját osztályelőnyeit - mint a honi arisztokratia tette - figyelmen kívül hagyva, az általánosság javához, az örök igazság koronázásához járulni fog..."¹³

Az Általános Munkásegylet alapszabályát 1868 júniusában dolgozták ki és augusztus 9-én fogadták el az alakuló gyűlésen. Az alapszabály a Szózat követeléseit tartalmazza és egy jelentős ponttal bővül, igényli a külföldi munkásszervezetekkel való kapcsolatot.¹⁴ "... az első magyarországi szocialista szervezet a nemzetközi munkásmozgalom részének tekintette magát."¹⁵ Az egylet neve, pecsétje háromnyelvű, /magyar, német, szlovák/ jelezve, hogy az ország területén élő nemzetiségi munkásokat is tevékenysége alá szeretné vonni. Érvényesült ezáltal a proletár nemzetköziség eszméje.

Az Általános Munkásegylet vezetősége Hrabje János révén tartotta a kapcsolatot a Nemzetközi Munkásszövetséggel. Hrabje János, mint az I. Internacionálé Főtanácsának tagja, magyarországi megbízottja tevéke-

11 S. Vincze Edit: Az útkeresés évtizedei... 17 p.

12 Uo. 16 p.

13 Uo. 16-17 p.

14 Magyarország története 1849-1918... 158 p.

15 Uo. 158 p.

nyen résztvett az egyesület létrehozásában.¹⁶ Sajnálatos módon később háttérbe szorult, s ez az Internacionálé befolyásának átmeneti gyengülését okozta.¹⁷

Kapcsolatot kerestek itthon is, elsősorban a munkásmozgalommal rokonszenvező, függetlenségi és demokratikus érzelmű polgárság képviselőivel. Elsősorban a forradalmi demokrata Táncsics Mihállyal, aki már az 1848-as polgári demokratikus forradalom idején megismerkedett az utópista szocialisták tanaival. Rokonszenvezett most is a munkásmozgalommal, 1869. június 26-án az Általános Munkásegylet rendelkezésére bocsátotta lapját, az Arany Trombitát, ahol lehetőség nyílt szocialista eszmék terjesztésére. Elnöki tisztséget is vállalt az egyesületben, de betegsége és felháborodást kiváltó, a tagságot kizáró egyéni tevékenysége miatt /titokban kormánysegélyért folyamodott/ rövid időn belül leváltották. Már a marxizmus tanításait sem értette meg és nacionalista érzelmei is szembeállították a proletár internacionalizmus eszméjével, a forradalmi munkásmozgalom céljaival.

A vezetőség a 48-as Párt /függetlenségi/ képviselőitől azt várták, hogy támogassák a munkásosztály politikai, társadalmi követeléseit és az alapszabályok hatósági jóváhagyását segítsék elő. Az utóbbit valóban teljesítették, mert szót emeltek a munkások érdekében a parlamentben. Hamar kiderült az alapvető nézetkülönbség és az, hogy a 48-as Párt csak céljai eléréséhez kívánja felhasználni a munkásegyletet és abban az esetben kívánnak együttműködni, ha az alárendeli programját a függetlenségi harcnak! Ez merőben lehetetlen kérés, hiszen az Általános Munkásegylet nem az osztrák-magyar viszony módosítását tűzte ki céljául, hanem a munkásság politikai, gazdasági követeléseinek kiharcolását, a szocialista eszmék internacionalista szellemben való terjesztését.

Közben a liberális burzsoázia ismét kísérletet tett védnöksége alatti munkás egylet létrehozására. Horn Ede vezetésével 1869 augusztusában létrejött a Pest-Budai Munkásképző Egylet. Rövidesen Farkas Károly irányítása alá került, aki először tagja, majd egyik vezetője lett az egyletnek. Hazatérve korábbi svájci vándorútjáról, fenntartva a kapcsola

16 Uo. 158-159 p.

17 S. Vincze Edit: Az útkeresés... 18 p.

tot a genfi központi szekció vezetőjével, Temesváron alapítója és vezetője lett 1868-ban a Temesvári Általános Munkásegyletnek. Megismertette a munkásokat az I. Internacionálé marxista alapelveivel, kapcsolatban állt az ausztriai munkásmozgalommal, így a bécsi Munkásképző Egylettel is. Érthető, ha a Munkásképző Egylet már 1870 májusában kimondta csatlakozását az I. Internacionáléhoz. 1870-ben létrehozták az Általános Munkás Betegsegélyező- és Rokkantspénztárt, a magyarországi munkásság első, önálló szociális intézményét, amely 2 év alatt 300 ezer tagot számlált. Jelentős szerepe volt a sztrájkmozgalmak kezdeményezésében is.

A Munkásképző Egylet és az Általános Munkásegylet közös erővel támogatták a Külföldi Viktor által alapított és szerkesztett pártlapokat, az Általános Munkás-Ujságot és az Allgemeine Arbeiter-Zeitungot. A lapok célja a szociáldemokrata párt létrehozásának előkészítése.

1870-1871. /a francia-porosz háború, a Párizsi Kommün/ eseményei hatottak a magyarországi munkásmozgalomra is. Napirendre került a munkásosztály és burzsoázia céljainak, érdekeinek összehasonlítása, a különbségek tisztázása. Farkas Károly közös nagygyűlésen /Általános Munkásegylet, Munkásképző Egylet/ a proletár internacionalizmus szellemében foglalt állást mindenfajta dinasztikus háború ellen és üdvözölte a békéért küzdő német és francia proletárokat.

Az Általános Munkásegylet ebben az időszakban több hibás lépést követett el. 1870-ben vezetői bizonytalansága, polgári befolyásoltsága miatt a francia köztársasági kormánnyal és nem a francia munkásokkal vállalt szolidaritást. Részt vettek a 48-as Párt petíciós akciójában is. Farkas Károly erőteljesen bírálta a burzsoáziával való szoros együttműködést, de az elvi működés helyett, nem értve - meg a bonyolult helyzetet, a szektás elzárkózás politikáját folytatta.

A Párizsi Kommün forradalmasító hatása következtében meggyorsult a munkásosztály szervezkedése a fővárosban és vidéken egyaránt. 1871-ben az Általános Munkásegylet 12 fővárosi szakegylet csatlakozott. Vidéken 20-nál több városban - például Pozsony, Sopron, Nagykanizsa, Kaposvár, Pécs, Temesvár, Arad, Resica - fiókegyletek alakultak. Márciusban Farkas Károly irányításával az összes munkásszervezetek képviselőit tömörítő szakegyleti osztály jött létre, megteremtve a szociáldemokrata

párt magvát. Májusban egyesült az Általános Munkásegylet és a Munkás-képző Egylet is.

1871 áprilisában, májusában sztrájkoltak a fővárosban a szabók, a bőrmunkások, a pékek, a vasúti munkások és más szakmák munkásai.

A francia eseményekről, szolidaritásról az anyagi nehézségek miatt megszűnt korábbi pártlapok helyett az 1871-ben alapított Testvériség és a német nyelvű Brüderlichkeit tudósított.¹⁸ A Testvériség helyesen fogalmazta meg a Párizsi Kommün lényegét: "Osztályharc tehát a jel-szavunk - írta -, amelyhez a proletárságnak hiven ragaszkodnia kell kérdésének sikeres megfejtése végett".¹⁹

A Párizsi Kommün leverésével lezárult a nemzetközi munkásmozgalom első szakasza. A hetvenes évek elején a burzsoázia terrorakciókkal igyekezett meggátolni a szocializmus terjedését. 1871. június 12-én a rendőrség letartóztatta a fővárosi munkásszervezetek vezetőit és pert indított ellenük. 1872. április 22-én kezdődött az ún. "hűtlenségi per", az első magyarországi szocialistaellenes per, amelynek 28 vádlottja között ott találjuk Farkas Károlyt, Ihrlinger Antalt, Külföldi Viktort, Politzer Zsigmondot, Essl Andrást. A vád hasonló az 1870-es bécsi hűtlenségi perhez: a "communismus" bevezetésére törekedtek, a fennálló rend megdöntésére. Politzer Zsigmondot felségárulással is vádolták, így egyedül csak őt ítélték el. A koholt vádak összeomlása miatt kénytelenek voltak a többi vádlottat felmenteni. A vezetők hosszú fogsága és a hatósági terror következtében viszont megbénult az Általános Munkásegylet működése.²⁰

"Az Általános Munkásegylet a magyarországi munkásság első kísérlete volt szocialista munkásszervezet megteremtésére. A szocializmus eszméinek terjesztésével, nagyarányú agitációs és szervező munkával az Általános Munkásegylet lerakta a szocialista munkásmozgalom alapjait hazánkban."²¹

A Nemzetközi Munkásszövetség 1872-i hágai kongresszusa megjelölte a szocialista mozgalom soron következő feladatát: "A vagyonos osztályok

18 Magyarország története... 159-161 p.

19 Uo. 161 p.

20 Uo. 162 p.

21 Uo. 162 p.

egyesített hatalma ellen a munkásosztály, mint osztály csak akkor léphet fel, ha politikai párttá szerveződik, amely minden régi, a vagyonos osztályok által alakított párttól különbözik és velük szemben áll."²

Hatósági önkény miatt egyelőre 1872-ben még nem sikerült az Általános Munkáspártot újjászervezni. Ez azonban nem félemlítette meg a vezetőket /Farkas Károly, Ihrlinger Antal, Külföldi Viktor/, meghirdették a harcot a legелеmbb munkáskövetelések végrehajtásáért és hozzáfogtak egy önálló munkáspárt megteremtésének előkészületeihez.

Magyarországon ebben az időben sokkal nehezebb volt országos munkásegyletet megalakítani, mint egy pártot létrehozni. Az utóbbihoz nem kellett hatósági engedély, viszont az egyletek működését alapszabály jóváhagyáshoz kötötték. Az egyesülési jogot törvény nem gátolta, a belügyminiszternek lehetősége nyílt az alapszabályok visszautasítására, amelyet gyakran meg is tett, rendszerint a munkásegyletek esetében.

A szocialisták a pártalakítás előkészítésére magyar és német nyelvű hetilapot alakítottak, Munkás-Heti-Krónika és Arbeiter-Wochen-Chronik címmel.

1873. március 23-án nyilvános munkásgyűlés alkalmával megalakították a Magyarországi Munkáspártot a hágai kongresszus szellemében. Sajnos a belügyminiszter rövidesen feloszlatta a pártot, mondván ez alapszabály nélkül működő egyesület és nem párt, mert sajtóval és választott vezetőséggel működik. A tevékenység mégis tovább folytatódott a pártlapok szerkesztősége - pártvezetősége - által. Ihrlinger Antal, Essl András és Farkas Károly munkásgyűléseket, pártestélyeket rendezett, kapcsolatot tartott fenn a fővárosi és vidéki szervezetekkel.

Frankel Leó, a Párizsi Kommün magyar minisztere 1876-ban tért haza Magyarországra. Azonnal csatlakozott a szocialistákhoz. Látva a nehézségeket a következőket írta Marxnak 1876. október 9-i levelében: "Én azonban mégis megpróbálok akármilyen elnevezéssel és akár milyen alapszabályokkal egyleteket alakítani és azt hiszem, ezért nem vagyok kevésbé radikális."²³ Frankel a német nyelvű pártlap szerkesztőségének tagja, majd egyszemélyes szerkesztője lett. Cikkeiben a marxi tanításokat terjesztette.²⁴

22 Küzdelmes évszázad. Fejezetek a... 28 p.

23 Uo. 28-29 p.

24 Uo. 29 p.

Az ő kezdeményezésére ült össze 1878 áprilisában az első magyarországi munkáskongresszus.²⁵ A belügyminisztérium és Tisza Kálmán miniszterelnök egyaránt akadályt gördített a szociáldemokrata párt megalakításának útjába. A közelgő parlamenti választások viszont jó alkalmat nyújtottak a szocialistáknak arra, hogy Nemválasztók Pártja néven összehívják a kongresszust és követeljék az általános választójogot, hangot adjanak a polgári demokratikus követeléseknek. Politikai jellege miatt nem csatlakoztak azok a munkások, akik a gazdasági harcot helyezték előtérbe és akik a parlament függetlenségi ellenzékének nacionalista befolyása alá kerültek, elutasítva az osztályharc eszméjét. A két csoport átmeneti egyesülésének eredménye a Magyarországi Munkáspárt létrejötte Külföldi Viktor vezetésével. /1878 jún./

A pártegyesülést 1879-től tárgyalások, határozatok mondták ki.²⁶ Jóváhagyása az 1880. május 16-17-i kongresszuson történt, ahol a Magyarországi Általános Munkáspárt nevet kapta, mert Tisza Kálmán ismét megtiltotta a szociáldemokrata párt elnevezést.

Alapelvei a sajtóban is megjelentek. E program kiemelkedik kora manifesztációi közül. Megfogalmazza végső célként a szocialista társadalom megteremtését. Leszögezi a föld és termelési eszközök társadalmi tulajdonát, valamint 20 pontos részkövetelései először tartalmazzák együtt Magyarországon a proletariátus politikai és gazdasági céljait:²⁷ Politikai: általános, titkos választójog, az egyesülési, gyülekezési jog, a sajtószabadság, az állandó hadsereg eltörlése és a nép felfegyverezése, az állam és egyház szétválasztása, ingyenes közoktatás és igazságszolgáltatás. Gazdasági: 10 órás munkanap, a vasárnapi és az éjjeli munka korlátozása, a gyermek- és női munka védelmét biztosító intézkedések. Szociális: balesetvédelem, rokkantak segélyezése, munkásbiztosítás.

Jelentős lépés ez, mert alapvető megállapításai a tudományos szocializmus tanításait követik a lasalleanus elvek maradványa és a kormánypárti lojalitás ellenére.

A magyar kormány látva ismét a munkásmozgalom fellendülését, erőszakhoz folyamodott. Tisza Kálmán perbe fogatta, bebörtönözte, majd emigrációba kényszerítette Frankel Leót. Az Általános Munkáspárt veze-

25 Uo. 29 p.

Magyarország története... 242 p.

26 Küzdelmes évszázad... 29-30 p.

27 Uo. 30 p.

tőit megfélemlítette a terror. A többségbe került megalkuvó elemek kiegyeztek a kormánnyal, feladva osztályharcos politikájukat. A 80-as évek végén ismét a nemzetközi munkásmozgalom segítségére volt szükség.

Az 1889-ben megalakult II. Internacionálé szintén foglalkozott a magyarországi munkásmozgalom helyzetével. Az Ausztriai Szociáldemokrata Pártot bizta meg a segítséssel. A marxista meggyőződésű Engelmán Pál bádogosmunkás vezetésével új pártvezetőség jött létre.

1890. május 1-ét a világ minden részén megünnepezték a munkások, így Budapesten is. Több mint 60 ezer ember vonult a Városligetbe zászlókkal, táblákkal, követelve a 8 órás munkaidőt, a munkásvédő törvények létrehozását, május 1-e szabad megünneplését. Tehát helyes az út, amelyet az Internacionálé alakuló kongresszusa mutatott.

1890. decemberében összeülhetett a Magyarországi Szociáldemokrata Párt első kongresszusa. Új programot fogadott el 87 fővárosi és 34 vidéki küldött Elvi Nyilatkozat néven. Helyesen jelöli meg a végcélt, a tőkés társadalom szükségszerű pusztulását, közvetlen programként pedig a demokratikus szabadságjogok kivívását tűzi ki. Nem tisztázza a hatalomátvétel módját, de nem is utasítja el a proletárdiktatúra lehetőségét. Hangsúlyozza a párt nemzetközi jellegét az erősödő nacionalizmus légkörében. Az agrárprogram kidolgozása a későbbi években kezdődött el. Külön napirendi pontokban foglalkozik a legsürgősebb teendőkkel, például a szakszervezetek kialakítása, feladatának pontos rögzítése, szocialisztikus röpiratok terjesztése a nemzetiségek között, politikai harc, szociális reformok, pártsajtófejlesztése.

Az 1900-as évek elején a párt nagylétszámú, többségében szervezett munkásokból áll. Ezek alkották a munkásosztály legöntudatosabb rétegét. Nálunk Nyugat-Európától eltérően csak egyetlen politikai pártot alkottak, a MSZDP-t. A Garami Ernő által kidolgozott és az 1903-as kongresszuson elfogadott, 1890-es továbbfejlesztett Elvi Nyilatkozat kimondta: "... A munkásosztály felszabadítása... munkásosztálynak történelmi hivatása... a munkásosztály csak tervszerű és céltudatos osztályharcra felelhet meg és azt csak a politikai hatalom meghódításával

teljesítheti."²⁸ Elmarad a hatalom megszerzésének módja, a proletárdiktatúra fogalma most is. Elsősorban általános, titkos választójogot követel, ezenkívül az ipari, mezőgazdasági dolgozók munkaviszonyának javítását, szociálpolitikai intézkedéseket. Hiányzik a földosztás követelése, és nem veti fel a nemzetiségek esetében a nemzetek önrendelkezési elvét sem.

A munkáspárt és a szakszervezetek viszonyának ez a formája jellemző a XIX. sz. végére egészen a felszabadulásig. Meghatározza a szociáldemokrata párt szervezeti felépítését.

Ismeretlen a politikamentes szakmai egyesület. A SZDP munkásai különböző szakmai egyesületeket alapítottak és ennek szellemében vezették azt, főleg a 90-es évek végén, mikor Garami Ernő és Weltner Jakab lettek a párt vezetői. Az 1898-ban megalakult Szakszervezeti Tanács és a szakszervezetek országos kongresszusa is hasonló jellegű volt. Mindez Magyarország politikai rendszeréből adódott. A hatóságok intézkedései a politikai és gazdasági szervezkedést egyaránt korlátozták, de e szervek legálisan mégis működhettek.

Hosszú harcban jöhettek csak létre az országos egyesületek! Az 1900-as évektől kénytelen a kormányzat hozzájárulni az országos szakmai szövetségek működéséhez. A belügyminisztérium által jóváhagyott alapszabályok magukba foglalták a segélyező és munkásképző célokat, a munkásság helyzetét javító rendelkezéseket és nem szólhattak bele a legfontosabb szakszervezeti tevékenységbe; sztrájkok, bérküzdelmek kezdeményezésébe, a sztrájkoló anyagi, erkölcsi támogatásába. Ezt a munkát az ún. szabadszervezetek végezték, a legöntudatosabb munkások, a szakszervezeti vezetőségek tagjai. Delegálták a szakmai küldötteket a SZDP évente rendezett kongresszusaira, bérharc kérdéseivel foglalkoztak stb. Féllegális tevékenységüket elsősorban ott folytatták, ahol korábban megtiltották a szakmai szervezkedést. Befolyásukat igyekeztek kiterjeszteni az ipari, mezőgazdasági proletariátusra, sőt az értelmiségekre is.

A három legnépesebb szakszervezeti szövetség a vas- és fém munkások, az építőmunkások és a famunkások szövetsége. A szervezett munkások aránya viszont a nyomdászoknál volt a legnagyobb. Erősen szerve-

zett még a cipészek, szabók, és más kisipari szakma. Ismert szakszervezeti vezetők pl. Garbai Sándor, Landler Jenő, Peyer Károly. Reformista vezetés!

Az említett szabadszervezetek helyettesítették a hiányzó pártszerveket, összefogták, egységessé tették a mozgalmat.

A SZDP vezetősége az 1903-as programot reformista módon értelmezte, ami opportunistá gyakorlathoz vezetett. 1905-ben két ellenzéki vonal alakult ki. Az egyiket Alpári Gyula vezette, a másikat Szabó Ervin. Alpári bírálta a megalkuvó magatartást és egy "új, igazi szociáldemokrata párt" alakítására törekedett, de hiába.²⁹ Szabó Ervin, kiváló szocialista társadalomtudós, Marx és Engels műveinek magyar kiadója, megtagadta a párt vezető szerepét és a szakszervezeteken nyugvó gazdasági harc forradalmi lehetőségét hirdette /szindikalizmus/.³⁰ A kialakult ellenzék bár önálló ideológiai áramlattá nem vált, szervesen beépült a mozgalomba. Javaslataikat felhasználta a vezetőség, valamint előkészítette a talajt az I. világháború végén bekövetkezett forradalmi átalakulás számára.

A MSZDP - hibái ellenére is - 1918-ig a leghaladóbb magyar párt volt, amely a munkásosztály, az agrárproletariátus és a szegényparasztság érdekeit képviselte. Küzdött a dolgozó nép demokratikus jogaiért, harcolt a nemzetiségek elnyomása, az egyház hatalma ellen.³¹ A demokratikus átalakításért folytatott harcot azonban leszűkítette a választójogi küzdelemre!³²

A proletariátus osztályöntudatának kialakításában nagy szerepet játszott a kialakuló művelődési mozgalom.

ANTONIO GRAMSCI 1916-ban fogalmazott marxista kultúra fogalma: "saját benső éniünk megszervezése és fegyelme, saját személyiségünk birtokbavétele, olyan magasabb fokú öntudat megszerzése, amelynek révén képessé válunk történelmi jelentőségünk, az életben betöltött funkcióink, jogaink és kötelességeink megértésére".³³

29 Uo. 68-69 p.

30 Uo. 66-67 p.

31 Történelem a gimnázium IV. osztálya számára.

32 Küzdelmes évszázad... 62 p.

33 Kende János-Sipos Péter: Munkásmozgalom és munkásművelődés Magyarországon... 3 p.

A kultúra kialakulása tulajdonképpen egy öntudatos kritikai folyamat, "előbb az egyes emberek, majd egy egész osztály értelmes gondolati tevékenysége nyomán."³⁴

ENGELS "A lakáskérdéshez" című munkájában kifejti, hogy a tőkés társadalomban a termelőerők magas foka, értelmes munkamegosztás lehetővé teszi: "... minden egyénnek elegendő szabad időt is biztosítani, hogy mindaz, ami a történelmileg öröklött műveltségből ... valóban méltó a fennmaradásra, ne csak fennmaradjon, hanem az uralkodóosztály monopóliuma helyett az egész társadalom közkincsévé váljék és továbbfejlődjék. És ez döntő szempont. Mihelyt az emberi munka termelőereje eddig a fejlődési fokig eljutott, egy uralkodó osztály fennállása napról-napra mindinkább akadállyá válik az ipari termelőerők és egyúttal a tudomány, a művészet és nevezetesen a művelt érintkezési formák fejlődésének."³⁵

Marx és Engels fiatalkori műükben, "A német ideológiá"-ban megfogalmazták: "Az uralkodó osztály gondolatai minden korszakban az uralkodó gondolatok, vagyis az az osztály, amely a társadalom uralkodó anyagi hatalma, az egyszersmind uralkodó szellemi hatalma is."³⁶ Nem jelenti csupán a polgári kultúra egyeduralmát. Engels az 1843-ban írott "Londoni levelek" című művében angliai tapasztalatairól ír: "... azt a furcsa tényt tapasztalhatjuk, hogy minél mélyebben áll a társadalomban egy osztály, minél "műveletlenebb" a szó köznapi értelmében, annál közelebb áll a haladáshoz, annál nagyobb jövője van."³⁷ Példa erre a chartista, szocialista munkásegyletek tevékenysége, akik a munkások művelődésének kialakítása érdekében saját iskolákat, olvasótermeket létesítenek azzal a céllal, hogy kivonják a munkásokat a burzsoá szellemű kultúra "áldásos" hatása alól, proletár folyóiratokat, könyveket olvassanak és felvegyék a harcot politikai téren is a kapitalisták ellen."³⁸

Marx és Engels tehát írásaikban felhívják a figyelmet a két kultúra

³⁴ Uo. 3 p.

³⁵ Uo. 4 p.

³⁶ Munkásmozgalom és kultúra... 5 p.

³⁷ Marx-Engels: Művészetéről, irodalomról. Gyűjtemény Marx és Engels írásaiból. Kossuth Könyvkiadó 1966. 120.p.

³⁸ Uo. 121 p.

létezésére. A tőkés társadalomban az uralkodó burzsoá kultúrája mellett megszületik az önálló proletár kultúra is. A kezdeti lépések nem mindig szocialista jellegűek.³⁹

LENIN szerint: "... a munkásoknak nem is lehetett szociáldemokrata tudatuk. Ezt a tudatot csak kívülről vihették be. Minden ország történelme arról tanúskodik, hogy a munkásosztály kizárólag saját erejéből csak trade-unionista tudatot képes kifejleszteni..."⁴⁰ Ezért a munkásmozgalom feladata, hogy öntudatra ébressze a munkásokat, pótolja az iskolarendszer hiányosságait, szocialista szellemben nevelve önálló munkáskultúrát alakítson ki. Ennek igen fontos eszköze a munkásművelődési mozgalom.⁴¹

A munkásosztálynak másik és többek között feladata, hogy megismeresse a munkásokkal a nemzeti kultúra kimagasló alkotásait. LENIN így ír a "nemzeti kultúra"-ról 1913-ban a "Kritikai megjegyzések a nemzeti kérdéssel kapcsolatban" című munkájában: "Minden nemzeti kultúrában megvannak - ha nem is kifejezett formában - a demokratikus és szocialista kultúra elemei, mert minden nemzetben van dolgozó és kizsákmányolt tömeg, amelynek életkörülményei elkerülhetetlenül demokratikus és szocialista ideológiát szülnek..."⁴²

Továbbá a proletárkultúráról szólva megvédte azt a gondolatot, amelyet következetesen képviselt a munkásmozgalomban jelentkező mindenfajta kultúrát elutasító szektáns támadásokkal szemben: "A marxizmus mint a proletariátus forradalmi ideológiája azáltal tett szert világtörténelmi jelentőségre, hogy korántsem vetette el a polgári korszak igen becses vívmányait, hanem ellenkezőleg, magáévá tette és feldolgozta mindazt, ami az emberi gondolkodás és kultúra több mint kétezeréves fejlődésében értékes volt."⁴³ Egyszersmind meg kell küzdenie a polgári kultúra elemeinek hatásával, a tőkés viszonyokkal. Olyan munkamegosztás alakul ki, hogy LUKÁCS György szavaival élve "...mindig kevesebb ember fér hozzá a kultúra összességéhez..."⁴⁴ Igaza van, "minden kultúra anyagi alapja az ember szabad ideje."⁴⁵

39 Munkásmozgalom és kultúra... 5 p.

40 Kende János-Sipos Péter: Munkásmozgalom... 4 p.

41 Munkásmozgalom és kultúra... 6 p.

42 Uo. 7 p.

43 Uo. 6 p.

44 Uo. 7 p.

45 Uo. 7 p.

Éppen ez a nemzetközi munkásmozgalom követeléseinek sarkalatos problémája a XIX. sz. végén és a XX. sz. elején. Ugyanis mindenfajta kulturális tevékenység egyik előfeltétele az írni-olvasni tudás, és bizonyos társadalmi, természettudományos alpműveltség megszerzése!

Már a XIX. sz. végén neves szocialisták foglalkoztak e súlyos problémával /August Bebel, Wilhelm Liebknecht, Victor Adler/. Ez Nyugat-Európában és Magyarországon az eltérő társadalmi fejlődés, munkásmozgalom ellenére egyaránt gondot okoz. Ugyanis az általános műveltség mellett a szakmai műveltséggel rendelkező ipari szakmunkások voltak csak olyan helyzetben, hogy érdeklődni tudjanak a politika, a közélet kérdései iránt, nem függtek teljes mértékben a munkaadótól és a szocialista agitáció, propaganda tevékenységbe is be tudtak kapcsolódni. A korai szakaszban ezért igyekeztek a különböző munkásszervezetek szakmai tanfolyamokat, előadásokat szervezni, irodalmat kibocsátani!⁴⁶

A munkás kultúrmozgalom oktatási formái, sajtója, irodalma, művészeti tevékenységének szervezetei /munkáskórusok, munkásszínjátszómozgalom, könyvtárak/ elősegítették, hogy teljesítse történelmi hivatását a munkásosztály. Ez osztállyá szerveződésének egyik eszköze. Másrészt az egyetemes és magyarországi művelődés értékeinek megbecsülésére tanított, harcolt a bezárkózás, szektaszerűség ellen. Felkészítette a munkásosztályt a politikai, gazdasági hatalom átvételére, bebizonyította, hogy képes a társadalom vezetésére! A Tanácsköztársaság létrejötté az első bizonyíték erre, majd a felszabadulás után létrejövő szocialista állam, a Magyar Népköztársaság. Megváltozott az oktatás, az iskolán kívüli kulturális ismeretterjesztés formája, az általános műveltségi szint. Új értelmiségi réteg alakult ki. Ma a kulturális demokrácia mindenki számára biztosítja, elérhetővé teszi a képzés formáit, a művelődési lehetőségeket. Törvényszerű, de nem szükségszerű azonban a kapitalizmusban kialakult munkás kultúrmozgalom elsorvadása! "hogyan elhalt lényegi elemük, valódi értelmük - a munkások öntevékenysége a kultúra birtokbavételére."⁴⁷ Helyette a

46 Uo. 8 p.

47 Kende János-Sipos Péter: Munkásmozgalom... 21-22 p.

művelődés terjesztése "felülről", adminisztratív úton történt és megszűnt a tömeges cselekvés. Elmaradt a tradíciók tanulmányozása, a hagyományok hasznosítása új keretek között. A MSZMP KB-ának 1974. márciusi határozata óta újra előtérbe került a munkásművelődés kérdése. Határozatok, törvények születtek azóta. /Ifjúságpolitikai 1976, 1982.../

"... a társadalom kulturális felemelkedése szorosan összefügg a munkásosztály műveltségi helyzetével: a munkásművelődés ügyét ezért alapvető fontosságúnak kell tekinteni".⁴⁸ Cél: "Az iskolán kívüli, aktív, önkéntes, önálló és szervezett művelődés... hatékonyabbá, magasabb szintűvé és szélesebb körűvé váljék."⁴⁹ Kiváló történéseink e kultúrpolitikai célok ismeretében a kultúrmozgalom tanulságainak elemzésén fáradoznak!

A következőkben a magyarországi munkások dualizmus kori munkásművelődésével fogok foglalkozni, a munkásság és a kultúra viszonyát vizsgálom a főrészen:

I. fejezet. A korai szocialista mozgalom Magyarországon az általános műveltség fontosságát hirdette. Ugyanilyen jelentős az első munkásírók jelentkezése, a munkásköltészet kialakulása, a munkásművelődéssel való foglalkozás, az egyesületek, szakmai egyesülések létrejötte, tevékenysége, a polgári és szocialista lapok reagálása.

II. fejezet. A szerteágazó kulturális munka szervezeti-mozgalmi keretek között folyt különböző kulturális egyesületek tevékenysége révén. A fejezet egyes részeiben külön foglalkozom ezen egyesületek létrejöttével, munkájával, eredményével, bár nem lehet teljességre törekedni a magyarországi helyzet elemzésénél az adatok sokfélesége, illetve hozzáférhetetlensége, azonossága, bősége miatt! Egyes területekről számtalan részfeldolgozás született már, másokról nem.

A fejezet részei: munkásoktatás; munkás kórusmozgalom, dalegyesületek; munkásszínjátszás; munkássport; munkásotthonok; természetbarát mozgalom; eszperantista mozgalom; olvasóköri, munkáskönyvtárak, szocialista irodalom elterjedése, terjesztése.

Befejezés. Az anyaggyűjtés befejezésével párhuzamosan több munkáskultúrával foglalkozó könyv jelent meg, melynek dokumentum anyagát saját gyűjtés folyamán szintén kézbe vettem, illetve támaszkodtam annak anyagára. Ezzel együtt szeretném kibővíteni a "munkáskultúra" tevékenységi formáit és azt összességében megvizsgálni!

48 Kende-János-Sipos Péter: Munkásmozgalom 21-22 p.

49 Uo. 21-22 p.

Van olyan fejezet, ahol forrásanyag vagy időhiány miatt szükitet-
tem, vagy az anyag nagysága miatt nem tértem ki rá bővebben.

A magyarországi munkásművelődési mozgalom
kialakulása, területei /1867-1918./

I. A MAGYARORSZÁGI MŰVELŐDÉSI MOZGALOM KIALAKULÁSA, MUNKÁSEGYLETEK TEVÉKENYSÉGE /1867-1900./

ENGELS az 1840-es évek elején figyelemmel kísérte az angol munkásosztály kulturális tevékenységét. Tapasztalatairól a "Londoni levelek" és "A munkásosztály helyzete Angliában" című munkájában ír. Itt az uralkodó burzsoá kultúra mellett már kialakult az önálló proletárkultúra, amelyet a munkásosztály chartista szervezetei teremtettek meg. A munkások szocialista szellemben való nevelése /saját iskola, olvasótermek/ következtében megnőtt az érdeklődés a természettudományi, esztétikai, nemzetgazdasági előadások iránt. A nagylétszámú hallgatóság soraiban igen sokan vannak, akik a haladás ellenesnek kikiáltott legújabb filozófiai, politikai irodalom, költészet remekműveit olvassák! /Francia materialisták fordításban; Strauss "Das Leben Jesu", Proudhon "Propriété", Beuthaumen, Godwin, Rousseau, Voltaire, Shelley, Byron.../. Mivel ezeket a munkákat a burzsoá kiadók nem adták ki, füzet alakban, olcsó kiadásban jelentek meg és terjedtek el a munkások körében. Ezeket megtalálhatták éppúgy az antikváriusnál, mint a kommunista alapelveket tükröző 1-2 pennys időszakos kiadványokat, brossúrákat, a megszülető proletáriródlom termékeit. A tartalmuk "messze felülmúlja az egész burzsoá irodalmat..." írja Engels⁵⁰, amely "aggkori gyengeségben szenvedő műveltség..."⁵¹

MARX a német munkások művelődési helyzetéről megállapítja, hogy irodalmi bemutatkozásuk szertelen, de ragyogó és "óriási gyermekcipő"-ben jár még. Összehasonlítva a józan, közepszerű német irodalommal, a "... német burzsoázia kitaposott politikai cipőinek képességével, életatermetet kell jövendőlnünk a népet Hamupipókének..."⁵²

50 Marx-Engels: Művészetről, irodalomról. Gyűjtemény -- írásai-ból. Kossuth Kiadó. 1966. 121-124 p., 124 p.

51 Uo. 124 p.

52 Uo. 125 p.

Az 1860-as évek végén Magyarországon is előtérbe kerül a hazai és külföldi munkásosztály ábrázolása a sajtóban. Érdekes néhány párizsi, bécsi híradást megnézni, mit láttak a kiküldött polgári tudósítók a gazdasági, politikai harcok mellett.

Párizsból LIPTAY PÁL tudósított. Polgári hírlapíró, aki résztvett itthon a Budapesti Munkásegylet alapításában. Tevékenyen működött a párizsi magyar együletben is, és érdekes tárcákban számolt be a párizsi munkásnegyedek forrongó hangulatáról. A Politikai Ujdonságok című lapban 1869-ben két Párizsból küldött levele jelent meg. Leírja a munkások napirendjét, étkezéseit, annak árait, helyét /tisztá büfé, kávézó/, csak ellenzéki lapokat olvasnak, politizálnak, előadásokat hallgatnak, egyszóval kultúrigényeik vannak! Ehhez képest Magyarországon jóval el vannak maradva a gyáripari munkások.⁵³

Másik tárcájában egy érdekes "művelődési" tevékenységről számol be a Századunk c. lap hasábjain: "A külvárosi színházak tapsonczaí leginkább munkásokból kerülnek ki..." A színházakban a múlt században az igazgatóság, egyes színészek ingyen vagy kedvezményes jeggyel így toboroztak közönséget, hogy azok adott jelre tapsot rendezzenek.⁵⁴

Az 1867-i párizsi világtárlaton bemutatott munkás elemi és szakoktatási anyagból 1869-ben egy név nélküli tárca jelent meg a Magyar Ujságban.⁵⁵

Név nélküli tudósítás a Magyarország és a Nagyvilág c. lap hasábjain 1868-ban: "... meglepte Bécsben a munkások együletének gyors szervezése és áldásos működése... A munkások nagy gyűlésében Bécsben ... a Lasalle-isták győztek, míg Pesten a Schultze-Delitzs-isták. - Nem csekély feltűnést okozott s általánosan kedvező benyomást gyakorolt a hallgatóságra az, hogy azon férfiak, kiknek keze a közpapokon át a munka verejtékében izzadott, oly világos és műveltséget eláruló beszédben nyilatkoztak egyes kérdések fölött..."⁵⁶

53 Geréb László: Munkáselet és munkásmozgalom a magyar irodalomban. 1867-1872. Bibliográfia és dokumentumgyűjtemény. Bp. 1959. 53 p.

54 Uo. 53 p.

55 Uo. 53 p.

56 Uo. 51 p.

Mindannyian kiemelik a külföldi munkások kultúraigényét és a szervezett munkások műveltségét! /Külvárosi színházak Párizsban/

Ezzel szemben TÁNCSICS MIHÁLY szomorú képet fest a magyarországi helyzetről. Már az 1843-44-ben megírt 3 kötetes "Józanész" című könyvében foglalkozik a nevelés- és művelődésüggyel. A 3. kötet 1. fejezetében vizsgálja az okokat és mindkét probléma gyökerét az emberek elnyomottságában, szabadsághiányában látja: "Tagadhatatlan az, hogy az oly emberben, ki szabadon mozoghat, működhetik, bizonyosabban és előbb kifejlődhetik akármi is, mint olyanban, kinek keze lába kötve van: úgy kétségtelen az, hogy szintígy van egész népekkel is;..."⁵⁷

1867-ben, mikor Táncsics ismét kiszabadult a börtönből, újra bekapcsolódott a politikai küzdelmekbe. 1869-ben megindította az Arany Trombita című lapot és számos cikket írt a művelődési kérdésekről.

Megállapítja, hogy a jelenlegi művelt és intelligens osztály egyedül önmagát tartja képesnek a tudományok művelésére. Államügyek, hivatalok vezetéséből kizárja a földészek és kézműiparosok sokaságát, és elzárja az utat azok tehetséges fiai elől. Számtalan esetben hangoztatják a falusi emberek olvasóegyleteinek haszontalanságát, a politikai hírlapok káros voltát. Majd gondolkodnak ők helyettük! Emiatt a baloldali pártok hiába szorgalmazzák, hogy minden munkás alapos ismeretekhez jusson. Kisebbséget alkotván leszavazzák javaslataikat a parlamentben, így törvényes úton nem tudnak reformokat létrehozni. A munkások pedig tanulatlanságuk mellett még választójoggal sem bírnak! Ezért azt tanácsolja nekik Táncsics, hogy hírlapokból tanuljanak. Ehhez azonban "jó hírlapok" kellene!⁵⁸

A tanuláshoz szabadidő és olyan oktatási rendszer kell, amelyben a munkások is megszerezhetik az általános műveltség alapjait.

Míg nálunk a 10 órás, majd a 90-es évektől a 9-8 órás munkaidőért folyik a harc, 1871-72-ben az Ellenőr és a Szombati Lapok londoni híradásai az angol munkások 8-9 órás munkaidő mozgalmáról tudósítanak.⁵⁹

57 Munkásmozgalom és kultúra... 28 p.

58 Uo. 45-46 p.

59 Geréb László: Munkásélet és munkásmozgalom... 56-57 p.

A dualizmus korában /1867-1918 / a népiskolák száma a reformkori 8800-ról 13700-ra emelkedett. Ezekben a kiegyezés idején egy elemi iskolára 1,2 tanító jutott, tehát egytanítós, osztatlan iskolák működtek a falvakban. A kiépülő állami népiskolák száma az 1880-as évek elején mégcsak 400 /2,8 %/. 1870-ben a tankötelesek fele sem /48,4 %/ járt iskolába. A hat éven felüli lakosság 68,7 %-a analfabéta volt! Legkisebb az arány a németeknél és a magyaroknál /20,7, ill. 27,6 %/, a szlovákoknál, szerbeknél közepes /30,3, ill. 40,2 %/, legnagyobb a románoknál és kárpátukránoknál /66,9, ill. 72,2 %/.⁶⁰

A közép- és felsőoktatás az uralkodóosztályok és a "középosztály" kizárólagos monopóliuma volt. A tanulók többsége földbirtokos és tőkés családok gyermeke vagy a középrétegekből, ill. a gazdagparasztiságból kerülnek ki. Minimális az ipari és mezőgazdasági proletárok, alkalmazottak gyerekeinek száma.⁶¹

Táncsics, mint országgyűlési képviselő, 1871-ben javaslatot nyújtott be a képviselőházban. A nevelés- és közoktatásügy gyökeres reformjára törekedve indítványozta "az egyházi iskolák állami tulajdonba vételét, a tudományos oktatás és vallástanítás teljes szétválasztását, az általános iskolakötelezettség előfeltételeinek biztosítását, a szegény gyermekek tanulásának messzemenő segítségét, a közoktatásban és köznevelésben a szabad szellem érvényesülését, a felnőttoktatás fejlesztését, gyülekezési és sajtószabadság megvalósítását." Mivel egyedül képviselte az alsóbb néposztályok érdekeit, nemcsak meghallgatni nem akarták, de el is utasították javaslatait, amelynek többségét 1945 után lehetett csak megvalósítani!⁶²

Az elemi iskolák többsége /80 %/ az egyház kezében volt, mint a nevelő- oktató egyletek esetében. 1878-ban 131-ben foglalkoztak neveléssel, oktatással. Megoszlásuk: gyermekkert 15, iskolát alapító, fenntartó, népnevelési 32, kisdédóvó 46, nőképző 11, felnőttoktatás 3, ta-

60 Magyarország története 1849-1918... 363-364 p.

61 Uo. 364 p.

62 Munkásmozgalom és kultúra... 53-54 p.

nitói, tanári 24. Taglétszám 17713 fő.⁶³ Képzésük többlépcsős, az óvodáskortól a felnőttoktatásig terjedt! Hatásuk visszavezet az előbbi problémákhoz, de fejlődést is jelent az oktatási intézmények kialakítása terén. /Bölcsődék, óvodák, gyermekkertek létesítése, új módszerek alkalmazása./

Az 1874. XXV.t.cz.5.§. alapján 1878-ig felmért egyesületek és társulatok száma Magyarországon /pontatlan adatok/ 3995. Elmarad Ausztriától /11604/ ugyan, de a hazai népességet figyelembe véve kedvező az arány.

A tagok létszáma összesen 672834 fő, 36054 alapító, 44987 pártoló, 574576 rendes, 17217 egyéb tag. Az alapító és pártoló tagok anyagi, szellemi támogatói az egyesületnek. Az alapító tag alapítványt tehet, a pártoló tagnak pedig nagyobb az évi befizetése a rendes tagnál. 1878-ban az összes egyesület évi bevétele 6645,356 Ft, kiadása 6240,036 Ft. 405319 Ft fölösleg 69 %-át az egyleti vagyon kamatára, jövővelmére, befizetésekre, adakozásra fordították. A maradék 4903,427 Ft.⁶⁴

Az egyleti vagyon bevétele magán-adakozásból, csekély állami támogatásból, a tagok által befizetett különböző nagyságú tagdíjból állt.⁶⁵

Az egyesületeket különböző társadalmi célok hozták létre. A 21 féle társulat számszerű megoszlása a következő: 1275 ipartársulat, 964 társas egylet, 535 önszegélyező, 312 gyakorló, 246 tűzoltó, 225 jótékony, 131 nevelő-oktató, 82 gazdasági, 59 tudományos, irodalmi társulatok, 43 vallásos; vegyes, 42 kereskedelmi, 19 vízszabályzó, 4 művészeti, 3 termelőszövetkezet.⁶⁶ Érdekes a számok összehasonlítása. Legtöbb az ipartársulatok száma, de az 1 egyletre jutó tagok létszáma itt a legkevesebb /54 fő/, míg a kevés számú művészeti társulatban 829 fő! Az egyleti tagok száma szerint a legtöbben az önszegélyező egyletben vannak /241997 tag./ Társas 89725, ipartársulat 68951, vallásos

⁶³ Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban. Szerk.: Dr.Vargha Gyula. Kiadja az Országos Magyar Kir/ályi/ Statisztikai Hivatal. Athenaeum R.Társ. Könyvnyomdája. 1880.

⁶⁴ Uo. VIII, X-XII. p.

⁶⁵ Uo. XII-XIII.p.

⁶⁶ Uo. XII-XIII.p.

61773 fő. Az utóbbiakban 1 egyletre átlag 1437 tag jut!⁶⁷

Az ipartársulatok "nagy" száma az 1872.VIII.t.cz.ipartörvény IV. fejezete nyomán alakult ki: "ugyanazon vagy különböző ipart, egy vagy több községben önállóan gyakorló iparosok közös érdekeik előmozdítása végett ipartársulatokká egyesülhetnek"⁶⁸ A megszüntetett céhek száma 3 és 1/2-szer több volt. A nagyvárosokban kezdetben még nem ismerték fel a jelentőségét. Az alapszabályokban lefektetett cél: a közös ipari érdek képviselése, segélyezés, rendfenntartás munkaadó és munkás között/!/, tanoncképzés. Tagdíj: évi 10 kr-tól 20-60 kr-ig. Fajtái: külön iparágak /57/ szerint: legtöbb a csizmadiáké /140/; általánosak: 1 helységben valamennyi iparágat képviseli; vegyesek, egyesületek: 2-3 vagy több iparág képviselői 1 társulatban.⁶⁹

"Országos magyar iparegyesület" /1867-es alapítású/, a hazai ipar tanulmányozása, kormányon belüli képviselése, szaklap, találmányok ismertetése, iparkiallitások, gyűjtemények alapítása, ipari iskolák felállítása fémjelzik tevékenységét. A "Központi házi ipar egyesület" 1875-ben alakult a háziipar országos elterjesztése érdekében. A kereskedelmi és közoktatásügyi minisztérium támogatta. Miniszteri rendeletre az elemi, felső nép-, polgári iskolák gyakorlati oktatását /házi ipar/ végzik.⁷⁰

A társas egyletek alakultak meg a legkorábban /1825./. 1846-56 között csak 21 új alakult /szabadságharc leverése/. Ugrásszerű növekedés az 50-es évek elejétől. Az adatok nem festenek teljes képet az egyletek tevékenységéről. Nem felelnek meg a valódi rendeltetésüknek, hiányzik belőlük az önművelés /politikai jogok gyakorlása mindenki számára/, a viták, a kézikönyvtár, a műveltség elmélyítésére.. Helyette játékbárlang, kocsmá lett a társaskör a legtöbb helyen. Érdeemes lenne

67 Uo. XI, XIII. p.

68 Uo. XXIV. p.

69 Uo. XXIV-XXVI. p.

70 Uo. XXVII-XXVIII. p.

felbecsülni a könyvtáraikat, ha van egyáltalán!/ - írja a könyv szerkesztője - mennyi a könyvek száma, milyen szakok szerint van csoportosítva stb.⁷¹

A 13 alosztály megoszlása a következő: 327 Casinó, 61 népkör, 418 olvasóegylet, 39 polgári kör, 97 általános, 11 gazdasági, 28 iparos, kereskedelmi, 9 társas- és olvasóegylet, 5 önképző, 25 ifjúsági; 33 iparos-, 11 kereskedelmi önképzőkör.⁷² Az első 5 alosztály a legelterjedtebb az országban, az utolsó önképzőkör száma igen kevés a 244 felső intézmény számához képest! Céljuk: "...társas szórakozás, szellemi önművelés, a társas élet előmozdítása, közszellem ébresztése, a szakszerű egyleteknél szakkérdések megvitatása".⁷³ Elsőként 1827-ben a nemzeti Casinó alakult meg az arisztokraták körében Széchenyi István kezdeményezésére, hogy országos központot alakítsanak ki a társadalmi életben. Jelentős még a Magyar Tisztviselők országos egyesülete.⁷⁴

Az önsegélyegyletek azon célból alakultak, hogy segítyezték az árvákat, özvegyeket és az öregkorukra egyedül maradt szegényeket. Módja: az egyleti tag heti vagy havi keresetéből 1-2 fillért befizet, "takarékoskodik, nem költi haszontalan dologra."⁷⁵ A taglétszám 1878-ban 241997 fő. Bevétele: 1274,346 frt, kiadása: 1110,146 frt, vagyona: 4297,570 frt.⁷⁶ Az egyletek foglalkozás szerinti megoszlása: 6 bányamunkás, 63 általános, 49 iparos, 10 kereskedelmi, 38 munkás betegsegélyző, 235 általános, 18 iparos temetkezési, 5 kiházásító, 11 kölcsönös biztosító, 15 nyugdíj, 56 általános segélyző egylet, 15 takarékmagtár, 13 hadaggastyán-egylet.⁷⁷ A tagdíj különböző, legmagasabb a munkásoknál: heti 10, 15, 20 kr; évente 5.20, 7.80, 10.40 frt.⁷⁸

71 Uo. XX. p.

72 Uo. XXI. p.

73 Uo. XXI. p.

74 Uo. XX-XXI. p.

75 Uo. XIV. p.

76 Uo. XV. p.

77 Uo. XV. p.

78 Uo. XV. p.

Magyarországon a kibontakozó egyesületi élet nem maradt hatástalanul a szintén egyesülni vágyó munkásokra.

Az első 1862-ben alakult önszegélyezés céljából. 1865-ben önképző egyletté alakult. /Pest-Budai Könyvnyomdászok/ Jellemző ez a folyamat a 60-as évekre. Az önképzőkörök kezdetben segélyezésből indultak ki, vagy többek között folytattak ilyen irányú tevékenységet. /Pl. Budapesti Munkásképző Egylet, Budapesti Asztalos segédek Önképző Egylete.../ A századvégén megalakuló egyesületek egy része 1871-ben alakult az Általános Munkásegylet fiókegyleteként. Fő feladatának a tagság szellemi képzését tartotta könyvtár és folyóirat használatával, valamint a munkaközvetítést és a munkanélküli szaktársak segélyezését.

1878-ig a fent említett egyesületek között már önálló munkásegyleteket is találunk, pl. 6 bányamunkás-, 38 munkásbetegsegélyező önszegélyegyletet ill. olvasóegyletet, önképzőt. A legelterjedtebb önszegélyegylet a munkás betegsegélyező egylet.

Az 1870-ben alakult Általános Munkás Betegsegélyező- és Rokkantspénztár rövid időn belül számtalan helyi fiókot /beteg- és rokkantspénztár/ épített ki vidéken. Nagy szerepe volt a sztrájkok szervezésében. Kezdetben Schultze-Delitzsch nézete, burzsoá szellem és támogatás érvényesült /ld. Budapesti Munkásegylet/ éppenúgy, mint a 80-as években megalkotott balesetbiztosítás esetében. /1891: XIV.tc. Az ipari és gyári alkalmazottaknak betegség esetén való segélyezéséről/⁷⁹

A miskolci kereskedelmi és iparkamara így vélekedett a még törvényjavaslat formájában levő témáról a kereskedelmi miniszterhez benyújtott felterjesztésében:

"E kérdésekre nézve kamaránk véleménye az, hogy a baleset elleni biztosítás természeténél fogva hazai viszonyaink között, nem szorosan vett szociálpolitikai, hanem nézetünk szerint főleg humanitási, közrendészeti és egészségügyi teendő, melynek megoldása éppen ezen okból, függetlenül az ipari és gyári alkalmazottak számától elodázhatatlan kötelességünk." /!/ ⁸⁰

79 Az 1891. évi törvények gyűjteménye. 84-121 p.

80 Források a borsodi és miskolci munkásmozgalom történetéhez. I.k.1869-1918. 106-107 p.

"... a törvényjavaslat azon intézkedésével ellentétben, mely szerint az összes baleset elleni biztosítási költségeket a munkaadók viselik, azon javaslatot bátorkodunk tenni, hogy az említett költségekhez a munkások is 3/10 részben járuljanak.

Indokoltnak véljük ezt, mert méltányosnak tartjuk, hogy a munkások saját biztosításukhoz maguk is hozzájáruljanak... a munkaadók terheit könnyítsük. Végül pedig erkölcsi okokból, mivel a munkások bizalmának fokozására, önérzetének emelésére és a takarékosági hajlam előmozdítására fog jótékonyan közrehatni." /!/⁸¹

A hatalom urai nem vették jónéven a munkás egyletek alakulását, mégoly politika mentes jellegűt, mint a fogyasztási egyletek /munkások, csekély jövedelmű osztályok tagjai részére nagytételű vásárlások bonyolítása olcsóbban, részletre, hitelbe/⁸² megalakulását sem. Igyekeztek minél hamarabb irányításuk alá vonni, vagy hatósági eszközökkel meggátolni létrehozásukat. Ugyanis a lassalleanus munkások azonnal felvették a harcot e nézetek ellen, újabb és újabb általános, önképző egyletek, társaskörök, dalárdák megalakításával igyekeztek gazdasági, politikai és kulturális érdekeiket összehangolni.

A hatóságok különféle kifogásokkal igyekeztek az egyletek megalakítását megakadályozni. Például az oravicai bányakapitányság nem javasolta a resicai bányamunkások tervezett önképző egyletének alapszabályainak jóváhagyását, mert "...a munkások anyagi érdekeinek kielégítő fedezéséről kellő gondoskodás történt..."⁸³ "Másodszor. A munkások, özvegyeik és árváik segedelmezése, gyámolítása, ápolása végett léteznek Resicán a nyugdíjazási és segélyező alapok..."⁸⁴ "...van Resicán élelmezési intézkedés, s' fogyasztó egylet is.

⁸¹ Uo. 110 p.

⁸² Magyarország egyletei... XIX p.

⁸³ Munkásmozgalom és kultúra... 52 p.

⁸⁴ Uo. 53 p.

Negyedszer. Létezik Resicán a munkások kölcsönös segélyezése végett egy "munkások egylete" is,... A munkások szellemi művelődésének alapjául szolgál a resicai iskola, 's a fiatalok csak úgy vétetnek fel a munkások sorába, ha kielégítő eredményt kitüntető iskolai bizonyítványt mutatnak elő..."⁸⁵

Javaslatuk, hogy a munkásegylet és a bányatulajdonos közös erővel, közös vezetéssel létesítsen egy bányászati, egy kohászati ipariskolát, egybekötve egy tornázó testgyakorló intézettel, felnőttek részére pedig egy vasárnapi vagy esti ismétlő iskolát, zene- és énektanítással együtt! A munkásképző egylet hasznát csak nagyobb városokban látják, főleg az iparosok és tengődő segédek között, akik egymást támogatják anyagilag és kulturális téren. Resicán azért nem szükséges, mert "... az ott létező viszonyok között nem lenne egyéb, idő- és pénzvesztegetésnél, 's alapja a napi munkájából élő csendes nép erkölcsi romlottságának, a' bányaságnál nélkülözhetetlen rend és fegyelem bomladozásának, 's időnként a munka folytatás megzavarásának."⁸⁷

Hasonló esetek ellenére az Általános Munkásegylet fiókegyleteként számos önképző egylet alakult 1871-ben:⁸⁸

Az elsőt 1865-ben alapították meg a pest-budai könyvnyomdászok, a meglevő segélyegyletük /1862./ mellé.⁸⁹

1865 szeptemberében a nyomdászok kétnyelvű felhívást /német, magyar/ küldtek szét a pesti nyomdába:

"Ügytársak! A szellem utat tör magának. Keresztül hat azon meggyőződés, hogy egy "önképző egylet" nélkülözhetetlen szükséggé vált. Kinek tehát saját java, valamint a közjó szívének fekszik, ki a művészetnek és ügytársainak őszinte híve, az el ne mulassza azon becsületbeli kötelességét teljesíteni, miszerint egy ideiglenes bizottmány választásában részt vegyen, mely az egylet életbeléptetésével s az alapszabályok szer-

85 Uo. 53 p.

86 Uo. 53 p.

87 Uo. 53 p.

88 Magyarország története... 161 p.

89 Munkásmozgalom és kultúra... 32 p.

kesztésével lesz megbizandó. A rokonszenv e cél iránt általános. Az idő kedvező. Azért tehát buzgó kedéllyel fel a munkára! Pest, szept/ember/végén 1865. Isten áldja művészetünket!"⁹⁰

Az 1865. október 1-én megalakult Pest-Budai Könyvnyomdászok Önképző Egyletének alapszabályait a budai helytartótanács 1866 júniusában hagyta jóvá.⁹¹

Az alapszabály meghatározza az egyesület székhelyét, célját, a pecsét feliratát, a tagok jogait, kötelezettségeit, az egyesület tisztviselőit, gyűléseit.⁹²

"1.§....Célja pedig tagjai szellemi kiképeztetésének előmozdítása, valamint anyagi érdekeinek óvása..."⁹³

A 2. §. a cél eléréséhez szükséges eszközöket tartalmazza:

"a. Rokonszenves tudósok népszerű tudományos felolvasásai a politika és vallás kizártával.

b. Egyesületi tagok és műbarátok technikai felolvasásai.

c. Nyelvtani és egyéb órák.

d. Az egyesületi könyvtár és olvasóköri használata a fennálló szabályok szerint.

Hogy a nyelvviszonyok az egyesület gyakorlati működését ne gátolhassák, a magyar és német nyelv, mind a felolvasásoknál, mind az ügyvezetésnél egyenlően használtathatik."⁹⁴

Jelszavuk: "Műveltséggel szabadságra!"⁹⁵ Hasonlóan gondolkodtak Táncsicssal!

A megalakulást követő évben, 1867-ben jelent meg nyomtatásban "Az egyesület története" című kiadványuk, amelyben kifejtették miért látták szükségét az egyesülésnek:

90 Munkásmozgalom és kultúra... 32 p.

91 Uo. 34 p.

92 Uo. 34 p.

93 Uo. 34 p.

94 Uo. 34 p.

95 Uo. 36 p.

"E két szó, e nagy horderejű két szó, melyet az egyesület zászlajára tűzött, fenn hirdeti az előretörő szellem diadalát, a nyomdászoknak a korral való haladását. Fenn hirdeti törekvésüket, a társadalom terén elfoglalni azon polcot, melyre hivatva vannak... Tudták foglalkozásuknál fogva is, hogy az egyes betű önmagában mily jelentéktelen, míg a többivel egyesülve magasztos, nagy eszméknek ad életet. Tudták, hogy egyesülniük, tömörülniük kell.

És az eszme testté lőn - az önképző-egyesület megalakult..."⁹⁶

A nyomdászok valóban élen haladtak a kulturális munka megszervezésében, melynek politikai háttérét a kiegyezés biztosította, de nem tette lehetővé a teljes kibontakozását.

Jó példa erre egy 1901-ben!/ / megjelent ünnepi kiadvány. Címe: "A művelődés munkája. Visszapillantás a Magyarországi Vasöntők... Szakegyletének 10 éves működésére. /Szerkesztette: Teszársz Károly./ Budapest, 1901. 3-4-old."

TESZÁRSZ KÁROLY, a magyarországi vasas mozgalom neves alakja arról a nehéz, fáradságos munkáról számol be, amelyre méltán lehetnek a vasmunkások büszkék:⁹⁷

"KULTÚRMUNKA!

Meglehet, hogy sokan a fejüket fogják csóválni és túlbecsülésnek tartják, hogy egyesületünk fennállásának tizedik évfordulója alkalmából ennek szerény működését művelődési munkának mondjuk. Azt hiszik ezek, hogy nem érdemes ily nagy fontosságot tulajdonítani az oly egyesületnek, amely "csak" munkásokból áll. A jelenlegi társadalom, különösen pedig a magyar társadalom nem ismeri el a munkások törekvéseiben a művelődés munkáját.

Pedig kultúr munka az, amikor a munkások összejönnek, hogy amit a mai társadalom célszerűtlen berendezése következtében művelődésük terén elmulasztottak, pótolni igyekezzenek. A társadalomnak, mely abban látja kultúr munkáját, hogy a gyilkoló szerszámokra milliókat dob ki, amelyek

⁹⁶ Munkásmozgalom és kultúra... 36 p.

⁹⁷ Uo. 110 p.

miatt az adópréssel a nép csontjainak a velőjét is kisajtolják,...annak a társadalomnak nincs arra való pénze, hogy a népnek a legegységibb képzésre szolgáló intézeteket kellő számban és kielégítő minőségben rendelkezésére bocsássa. Az elmulasztottaknak pótlása a haladás és művelődés /kultúra/ érdekében: ez a munkásegyletek törekvése és ezért nevezhetjük e munkát jogosan kultúrmunkának."⁹⁸

Az egyletek kialakulásuktól kezdve hatalmas arányú kultúrmunkát végeztek mindenfajta irányítás nélkül, melynek hatására 1867-től alakul ki a századfordulóra a munkásművelődési mozgalom és teremti meg intézményeit.

A 70-es években sorra alakulnak az önképző egyletek, dalárdák, Alapszabályaikban lerögzítik a munkásosztály szellemi és anyagi érdekeinek védelmét, a megszerzéséhez szükséges eszközöket: népies tudományos előadások szervezése, oktatás feltételeinek megteremtése, megszervezése, könyvtár alapítás-, használat, beszédek és előadások kinyomtatása, előadása, szabad megvitatása, énekmívelés, társas mulatságok, tornázás, általános beteg- és rokkant segélypénztár megalapítása, egyleti tagok különös esetekben való segítése.⁹⁹ A Budapesti Könyvkötők Önképző Egyletének alapszabályában külön kihangsúlyozták: "...fontos tagjainak szakjukhoz tartozó szellemi kiképzése... díj nélküli munkaközvetítés és ... munkánélküli segédek segédelmezése."¹⁰⁰ Egyaránt nagy súlyt fektettek mind az általános, mind a szakmai műveltség megszerzésére. Azonban a fővárosi és vidéki egyletek működésének nem voltak meg az egyenlő esélyei.

Vidéken jóval nehezebben alakultak meg az egyletek és nem volt békés, egyenletes a fejlődésük anyagiak és támogatók hiányában, az állandó rendőri zaklatás keresztüztüében.

Jegyzőkönyv, hetilap tudósít arról, hogyan reagáltak erre az egyletek:

Az elsők között alakult pozsonyi "Előre" munkásképző egylet /1869./ vezetősége inkább! arra kéri a tagságot megmaradásuk érdekében, hogy

98 Uo. 110 p.

99 Uo. 55 p.

100 A Budapesti Könyvkötők Önképző Egyletének alapszabályai. Budapest 1881, Rózsa Kálmán és neje /ezelőtt Bucsánszky A./ Könyvnyomdája. 3 p.

szavazzák meg a módosított alapszabályt /kihagyták a politikai tevékenységre utaló paragrafusokat/, "... hogy ezt az ügyet végre befejezhessék,... mert az csak javára válhat az egyletnek..." /!/ ¹⁰¹ Az elnök azt is javasolta "...hogy a közgyűlés fejezze ki köszönetét a magyar királyi Minisztériumnak az egyletnek küldött jókívánságokért." ¹⁰²

A polgármester urat kell ezzel megbizni, mert jóindulatúan /!/ figyelmeztette őket, "hogy az egylet megbántotta városkapitány urat azaz a kijelentésével, hogy a városkapitány úr akadályozza a munkások törekvéseit." ¹⁰³ Ezt aljas rágalomnak nevezték, mégis meghívták e városi urakat a zászlószentelési ünnepélyükre, akik viszont tüntetőleg távol maradtak tőle! ¹⁰⁴

Volt olyan egylet, mint például a Buda-Pesti Munkásképző Egylet, amely nem vette tudomásul ilyen könnyen az alapszabály módosításokat, bár összeütközésbe került miatta a hatóságokkal! Méltán háborodtak fel a tagok a miniszteri leirat alábbi kifogásain: paragrafusok kihagyása, a teendők apró körülírásának hiánya: mit értenek anyagi és szellemi érdekek, időszaki folyóirat alatt; mit, miért kívánnak tanítani és hol, lesz-e belőle valami; miről tartanak majd előadást, mit jelent a "szabad előadás" stb...! ¹⁰⁵ Szinte az egész alapszabályt át kellett volna írniuk! Felismerték, "...ugyanazon sorban akarják részesíteni, mint a budapesti cipészekéit, melyeket a kormány hatszor küldött vissza módosítás végett, míg végre a cipészek beleuntak. Látszik, hogy a kormány útját akarja állani a munkások egyesülésének..." ¹⁰⁶

"...az egylet a magyar nyelvet akarta a munkások közt terjeszteni, de a művelődést "fölülről meg akarják tagadni" - nyilatkozta Bayer tagtárs. ¹⁰⁷ Igaza van a többiekkel együtt, hiszen /az 1873-ban betil-

101 Munkásmozgalom és kultúra... 49 p.

102 Uo. 49 p.

103 Uo. 49 p.

104 Uo. 49 p.

105 Uo. 57-58 p.

106 Uo. 58 p.

107 Uo. 58 p.

tott/ Magyarországi Munkáspárt pótlására 1876 áprilisában megkísérelt újjáalakítást /Csillag Zsigmond, Ihrlinger Antal... vezetésével/ már a kezdetén igyekeznek megakadályozni. A közgyűlésen jelenlevő hatósági biztos a parázs hangulatban oly sokszor figyelmeztette a felszólalókat az élénk reagálás miatt, hogy azonnal be akarta rekeszteni a gyűlést.¹⁰⁸

"Korn erre kijelenti, hogy a munkásosztály méltóságán alul van az ilyen hatósággal még tovább alkudozni."¹⁰⁹

A "felügyelet" oka, félelem a munkásosztály szervezkedésétől, ezért az alapszabályokba belefoglaltatták az egyesületek feletti ellenőrzés, beleszólás, feloszlathatóság jogát. Példaképpen említsük meg a Budapesti Könyvkötők Önképző Egyesülete alapszabályának 39. §-át:

"39. §. Ha az egyesület az alapszabályokban meghatározott célját, illetőleg hatáskörét túlhaladná a magas kormány által, a mennyiben az egyesület további fennállása által az állam vagy a tagok érdekei veszélyeztetnének, azonnal felfüggeszthető, és a felfüggesztés után elrendelendő szabályos vizsgálat eredményéhez képest végleg feloszlatható, vagy esetleg, a feloszlathatóság terhe mellett az alapszabályok pontos megtartására szorítható /?/"¹¹⁰

c Mégis a munkásszervezetek az önképző egyesületeket kulturális tevékenység jelszó alatt többnyire a politikai tevékenység pótlására hozták létre, vagy annak fedőszervéül szolgáltak!¹¹¹

A kormány jól tudja mit akarnak a munkások, Átlátszóak a kifogások, állapították meg a Budapesti Munkásképző tagjai és kijelentették: "Minthogy az alapszabályok maguk a munkások meghittjei által lettek szerkesztve, és ezek jól tudják, hogy a munkások javára mi szükséges, tehát maradjanak meg az alapszabályok úgy, amint ők szerkesztették."¹¹²

A közgyűlés tagjai szavazás útján közös elhatározással nem alakították meg az egyesületet, "mert a kormány el van határozva ennek felállá-

108 Munkásmozgalom és kultúra... 58 p.

109 Uo. 58 p.

110 Budapesti Könyvkötők Önképző Egyesületének alapszabályai... 11 p.

111 Munkásmozgalom és kultúra... 41 p.

112 Uo. 58 p.

tása elé elháríthatatlan akadályokat gördíteni. És ezen határozattal a miniszteri leirat méltó kudarcot vallott..." - fejezi be tudósítását a Munkás-Heti Krónika!¹¹³

Az egylet tagjai sem csüggedtek el. "A munkások nemcsak a mostani kormányt, de még sok későbbit is túlélni fognak. /Harsogó tetszés/" - utalva rá, hogy e tiltó rendelkezések sem állhatják útját a munkások szervezkedésének!¹¹⁴

Valóban a 90-es évek végén a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetőségének beszámolója 118 szentesített alapszabállyal működő egylet tevékenységéről számol be, miközben a rendőri-hatósági akciók ismét sűrűsödtek.¹¹⁵

Ennek ellenére az egyletek tevékenysége továbbra is sokrétűen, szervezeten folyt az alapszabályokban foglaltak értelmében:

Az egylet vezényletét választott tisztviselők /elnök, 2 jegyző a magyar és a német nyelv használata miatt, pénztárnok, számvizsgálók, választmányi tagok, póttagok, könyvtárnok/ ingyen végezték, illetve a választmánynak /6-11 tagú/ jogában állott megjutalmazni az arra érdemeiket. A tisztviselők száma egyletekként változott. 1 évre választotta meg őket a közgyűlés, kiv. a pénztárnok és számvizsgáló tisztségeket. Az alapszabály paragrafusai meghatározták ezek pontos feladatát, hatáskörét.¹¹⁶

A közgyűlés által választott elnök ill. távollétében az elnök helyettes képviseli az egyletet az egyleti hatóságoknál, vezeti az egyletet, összehívja a választmányi-, havi- és közgyűléseket, elnököl, megnyit, jóváhagyat, jelentést terjeszt elő, szavazásra bocsátat fontos ügyeket/ alapszabály, feloszlítás problémái/, javaslatokat fogadtat el, ellenőrzi a pénztárnokot és ellenőröket, a pénztár zárlatát a felelősökkel együttesen végzi.¹¹⁷

113 Munkásmozgalom és kultúra... 58 p.

114 Uo. 58 p.

115 Uo. 88 p.

116 A Budapesti Könyvkötők... 23-28.§. 7-9 p.

117 Uo. 7-8 p.

A választmány hatásköréhez tartozik /31. §/ az egyleti vagyon kezelése:¹¹⁸

Az egyletek vagyonát /17. §/ a beiratási díj /30-50 kr. körül/, a havi járulékok /20-40 kr. tagdíj/, a rendezendő ünnepélyek /zászlóavató-, gyász-, emlék-, máj. l., Nők Napja, táncvigalmak, bálók, kedélyes estek belépti díjai/ jövedelmezései, esetleges bevételek, mint ... ajándékok és egyéb befolyó pénzek /pártoló tagok évi fizetése, hitelszövetkezeti részvények, előfizetés szaklapokra, folyóiratokra.../ jelentették.¹¹⁹

Egyes egyletek 4000 koronát is fordíthattak művelődési célokra /Magyarországi Vasöntők Szakegylete/.¹²⁰ A Budapesti Könyvnyomdászok Társasköre kb. évi 2000 koronával gazdálkodott. Jellegénél fogva első sorban ezt az összeget szakmai képzésre fordította, mintsem művelődésre.¹²¹ Az Ujvidéki Munkássegylet 1875-ben 131 frt, 45 krajcárral rendelkezett, miközben 135 tagja volt!¹²²

Az egyleti költség nagyrészt az egyleti pénztár javára, a betegek, munkanélküliek segélyezésére, az egyleti helyiség, vigadó /műsoros estélyek helye/ bérelésére, a könyvtár felszerelésére, gyarapítására, szaklapok, folyóiratok megrendelésére, esetleg hangszer vásárlásra, a tagok oktatására fordították!¹²³

A tagságnak ennek fejében jogában állott az egyleti előadásokon /zene-ének és szavalati estély, dalestek, vitaestek/, tanórákon résztvenni, tudományos, technikai felolvasásokat tartani, ingyen használni a könyvtárat, munkásünnepélyeken, zászlóavató-szentelő ünnepségeken az elnök és a jegyző által kiadott vendégjegyeket felhasználni.¹²⁴

118 A Budapesti Könyvkötők... 9 p.

119 Uo. 3, 6 p.

Munkásmozgalom és kultúra... 43, 50, 84 p.

120 Uo. 110 p.

121 A Budapesti Könyvnyomdászok Társasköre. Nyolczadik évi működése 1889 júniustól 1890 júniusig. Budapest, 1890. Buschmann F. Könyvnyomdája. 10 p.

122 Munkásmozgalom és kultúra... 94 p.

123 Uo. 38, 94, 73, 83, 37, 84, 85 p.

124 Uo. 34 p.

Az egyesületek közügyűlésein állandó probléma volt az alapszabályok újraelkötése, a gyakori helyiség változtatás, az anyagi támogatás hiánya. Mostoha viszonyok között kellett tevékenykedniük! A sajtó elhallgatta az újonnan alakult munkásegységek létrejöttét, tevékenységét, ünnepeit; az olyannyira fontos könyvtárak megnyitását is számtalan akadály volt.¹²⁵

Korábban már szölktem a hatóságok alapszabályok körűli zaklatásairól.

Az egyesületek kezdettől fogva nem rendelkeztek önálló helyiséggel, például munkásotthonnal. Az első 1910-ben épült föl!¹²⁶ Különböző vendéglőkben kényszerűltek helyiséget bérelni maguknak.¹²⁷ Gyakori költözködésük oka a tulajdonosok visszaélései és a magas bérleti díj /a városi redoute, vígadó évi haszon bére például 200 frt!/.¹²⁸ A szerződésben külön megemlítették a felek, hogy előtte 3 nappal /főleg farsang idején/, ha foglalt a terem, értesíti a tulajdonos a választmányt. Mégis számtalan esetben önkényesen kizárta az egyesületi tagokat a bérelt helyiségűkből. Így kénytelenek voltak az egyetlen, kis, szűk helyiséget az amúgy is ritkán nyitvatartó könyvtár számára átadni. Ezzel elmaradt az aznapra tervezett érdekes felolvasás, mely a legfőbb vonzóerőt jelentette a tagok számára. Sokszor kellett ünnepeiket is más időpontban megtartani.¹²⁹

A vendéglők helyettesítették a munkásotthont. Találkozóhelyet, egyesületi helyiséget jelentett a munkások számára. Az ún. "magánhelyiségben" ital mellett komolyan beszélgettek élményeikről, a fővárosi munkásmozga-

125 Munkásmozgalom és kultúra... 51, 94 p.

Dr. Áfra János-Nagy Dezső: A kisésti munkásotthon története
Bp. 1969. 9-24 p.

Munkásmozgalom és kultúra... 36, 84 p.

126 Uo. 150 p.

127 Uo. 94 p.

Dr. Áfra János-Nagy Dezső: A kisésti munkásotthon története...
9, 24 p.

128 Munkásmozgalom és kultúra... 37 p.

129 Uo. 38 p.

lom hireiről. Bérmozgalmak idején a politikai élet színhelye, sztrájk-tanya.¹³⁰

A Kispesti Munkások Önképzőegylete a Kispesti Színházban tartotta.¹³¹ Itt tartották a nagygyűléseket, a közgyűlést, a vasárnapi értekezletet, a dalárda próbáit, a munkásműkedvelők fellépéseit, táncmulatságokat, műsoros estéket, szüreti, szilveszteri estélyeket.¹³²

Több helyen sikerült színházat, vigadót bérelni a nagyszabású kulturális programok számára.¹³³

Külön vigalmi, ünnepélybizottságot választottak az egyletek abból a célból, hogy megfelelő műsorról, a vendégek előzetes szórakoztatásáról /fúvószenekarok játéka/ gondoskodjon és az ünnepély rendezésével, lebonyolításával foglalkozzon.

Az ünnepségek állandó műsorszáma a megnyitó és az ünnepi beszéd, szavalatok /általában Petőfi Sándor, Csizmadia Sándor vagy valamelyik egyleti tag költeménye/, hangszeres zene, a meghívott vagy a helyi dalárda fellépése, színi előadás egybekötve az egyleti tevékenységgel. /zászlóavatás, gyűlés.../.

Példaként álljon itt az Általános Munkásegylet 1877. október 21-én tartott monstre, nagyszabású munkásünnepélyének leírása, amely reális képet fest a 70-es évek munkásainak kulturális életéről:

A lassalleanus elveket valló rendezők /Külföldi Viktor-Népszava és a Volkstimme lapok kiadója -frakciója/ a pesti polgári lövöldében rendezték meg az ünnepélyt erejüket demonstrálva a Frankel Leó által vezetett baloldali szárnynak bosszantására. 700-800/!/ körül mozgott a meghívott vendégek száma, többnyire "...magyar és német elvtársak és a magyar munkáspárttal rokonszenvező kisiparosok családtagjaikkal, de nem hiányoztak gyárosok, magán- és köztisztviselők sem..."¹³⁴ Megtelt zsú-

130 Dr. Áfra János-Nagy Dezső: A kispesti... 11, 13, 16 p.

131 Uo. 16 p.

132 Uo. 10, 11, 12 p.

133 Uo. 12 p.; Munkásmozgalom és kultúra... 37 p.

134 Uo. 60 p.

folásig a diszterem, a 2 mellékterem, sőt még az előcsarnok is!

Már 1/2 5 órától 1/2 6-ig, a kezdésig, katonai zenekarok szórakoztatták az egybegyűlteket a fellobogózott helyiségekben.

A műsor a diszteremben hangzott el. Először a kétnyelvű /magyarul Mallár István asztalos, németül Wehmann István cipész/ köszöntését éljenezte meg a közönség, majd a színpadon a meghívott Budapesti Dalárszövetség énekszámai csendültek fel. A 2 kardal, Abt: "Waldeszauber" /Erdőzsongás/, és a Dürchner féle "Sturmbeschörung" után Heber "Ó, te csodálatos német" című népdalát énekelték el. Márton Ferenc szabó élénken tolmácsolta Petőfi "Az ítélet" című költeményét. Scheu Andor elvtárs "Die Arbeit", a munka dicsőítéséről szóló versét Wehmann István, a cipészegylet elnöke adta elő. Ezután a Budapesti daláregylet munkás műkedvelő színi előadása következett, az ünnepély fénypontja.

Az "Egy furfangos munkás" című 1 felvonásos nemzetgazdászati humoreszk, "munkás" darab lévén, újdonságnak számított még Magyarországon. A bemutató főszereplőjének /"Vörös"/ sorsát a közönség éljenzéssel, tapssal kísérte, míg a gyáros és a doktor igyekezetét mosollyal vegyes szánakozással. A színészeket a cipész és szabó szaktársak személyesítették meg, ugyanúgy, mint a soron következő német szindarab alakjait.

A "Legjobb az egyenes út" című vígjátékból kiderült, hogy a papi hivatás nem egyéb "kenyérkereseti mesterségnél". A jól sikerült műsort a Parma-ezred katonazenekarának csárdásai, keringői zárták hajnalig tartó táncmulatsággal!¹³⁵

1916-ban, az I. világháború idején a világégés ellenére is megpróbálták az itthonmaradottakat, a munkásnőket összefogni. Pécsen március 26-ra /vasárnap/ békeünnepélyt szerveztek a munkások a nemzetközi Nőnap /1910-i koppenhágai nemzetközi szocialista nőkongresszus határozata értelmében/ megünneplése alkalmából az Uránia Mozcószínházban délután 1/2 4 órára. Ennek érdekében a pártszervezet vezetősége felhívást intézett a pécsi munkásnőkhöz a helyi "Munkás" című lapban, hogy jelenjenek meg az ünnepségen minél nagyobb számban!

Nézzük mekkora a különbség a 2 műsor között időben, témában, a műsor kiválasztásában! A létszámot tekintve hasonló lett volna mindkettő, ha megtartják az ünnepélyt! Sajnos csak a tervezet maradt meg, mert betiltotta a hatóság félve a hatásától, a békehangulattól!¹³⁶

"Az ünnepély programja a következő:

1. Az asszony /Költemény Csizmadia Sándortól/. Szavalja Z.T.
2. Laporello. /Tengerész induló/. Éneklik zongora kísérettel R. nővérek.
3. Ünnepi beszéd. Tartja Buchingerné L/adányi/ Szeréna. /Buda-pest/.
4. Gyárban /Költemény Morócz Jenőtől/. Szavalja P.J.
5. Ott, ahol a Dnyeszter vize zúg. Énekli zongora kísérettel R.J."¹³⁷

Az előadott művek szerzői már nem polgári személyek. Témájában jobban tükrözi a munkások problémáit. Aktuálisan a nők helyzetével foglalkozik. A háborús hangulat ellenére orosz dalt vettek fel programjukba!

Az egyleti tagok szellemi művelődésének alapfeltétele volt a könyvtár megalapítása, olvasószoba berendezése. Ezt minden munkás önképző egyesület lerögzítette az alapszabályában és anyagi lehetőségeihez mérten igyekezett azt minél előbb kialakítani.

A Pest-Budai Könyvnyomdászok Önképző Egyesülete megalakulása után /1866.júl.22./ 3 hónappal nyitotta meg a könyvtárát és decemberre már 621 kötettel rendelkezett!¹³⁸

A Budapesti Szabómunkások Szakegyesülete szerint a könyvtár berendezése jól halad előre, a napokban kinyit! /Az 1894. február 19-i évi közgyűlés jelentése, 1891-ben alakult az egyesület!¹³⁹

136 Munkásmozgalom és kultúra... 179 p.

137 Uo. 180 p.

138 Uo. 37 p.

139 Uo. 82 p.

A székesfehérvári nyomdászok önképzőköri választmányi ülésének jegyzőkönyve arról tanúskodik, hogy nincs az egyesületnek 15 forintja egy kézalatt felajánlott szekrényre a könyvek tárolásához. Különben is ráérnek még megvenni, mert helyiséggel sem rendelkeznek. Majd azt a következő közgyűlésen tárgyalják meg!¹⁴⁰

A társadalmi és kulturális elmaradottság kitartó munkát követelt a tagoktól, vezetőktől egyaránt. A 90-es években több egyesületben nyitottak könyvtárat, mint a 60-as évek végén.¹⁴¹ Ez természetes is!

A könyvtár ügyeinek vezetésére, ellátására könyvtárnokot vagy könyvtárnokokat választottak az alapszabály értelmében.¹⁴² A 90-es években oktatásügyi bizottságnak kellett jelentést tenni a könyvtár helyzetéről az évi közgyűlésen. Beszámoltak a könyvállományról, a forgalomról, a folyóiratok, szaklapok előfizetéséről, a kölcsönzésről, a nyitvatartásról, a raktározásról, a helyiség állapotáról...¹⁴³

A könyvállomány beszerzése vásárlás, ajándék /például Jókai 1868-ban 50 db, Liptay Pál 40 kötetet ajándékozott a Budapesti Munkás egyesületnek/¹⁴⁴ útján történt. Elsősorban magyar nyelvű, de kezdetben a két-nyelvűség miatt német könyveket is vásároltak.¹⁴⁵

Az élénk forgalom ellenére hetente egyszer, vagy jobb esetben kétszer lehetett nyitva a könyvtár, 1-1 óráig, helyiség, anyagiak és tárolási eszközök hiányában.

A kikölcsönzött könyvek megoszlása hasonló a vásárlás mértékével, például a budapesti szabómunkások 1894. március 12-től december 31-ig 446 kötet magyar, 45 kötet német nyelvű könyvet vittek haza elolvasni.¹⁴⁷

140 Munkásmozgalom és kultúra... 84 p.

141 Uo. 84, 82 p.

142 Uo. 34, 35, 36 p.

143 Uo. 83, 84 p.

144 Uo. 43 p.

145 Uo. 83 p.

146 Uo. 82, 83, 84 p.

147 Uo. 83 p.

A kölcsönzés határideje 8 nap volt, eltelte után napi 1 korona késedelmi díjat kellett fizetnie a tagnak /beiratkozott/, melyet könyvbeszerzésre fordítottak.¹⁴⁸

Minden beiratkozott egyleti tag részére tagsági könyvet szereztek be, ami a mai olvasójegynek felelhet meg. Könyvtárhasználatra és - ha volt - az olvasó szoba használatára jogosított fel, ahol külföldi és magyar szaklapokat, újságokat lehetett olvasni.¹⁴⁹ Külön vasárnapi ügyeletet szerveztek a nyitvatartásához.¹⁵⁰

A könyvtárak megnyitásával párhuzamosan az egyletek különböző polgári és munkás újságokra, folyóiratokra fizettek elő.

1874-ben az Ujvidéki Munkásegylet nemcsak az Ackerman's Gewerbezeitung c. lapot rendelte meg, hanem más munkásújságokat, szaklapokat is, úgyhogy 1886-ra az olvasószobában 24 fajta 3 nyelvű újság között válogathattak a munkások.¹⁵¹

1867-ben a pest-budai könyvnyomdászok ingyen kaptak 33 db 2 nyelvű újságot. Felsorolásuk a következő:

Alföld, Arader Zeitung, Ben Chananja, Budapesti Közlöny, Divat, Eger, Gyógyászat, Gyógyszerészet, Hazánk, Heti Posta, Hortobágy, Idők Tanúja, Kertész Gazda, Képes Világ, Képes Ujság, Ludas Matyi, Magyar Világ, Magyarország és a nagy világ, Máramaros, Med.-chirurg. Press, Nefelejts, Orvosi Hetilap, Pester Lloyd, Pesti Hirnök, Pester Nachrichten, Somogy, Sürgöny, Szegedi Híradó, Székely Közlöny, Székely Néplap, Ungarisches Fremdenblatt, Volksfreund, Zala-somogyi Közlöny, Zenészet Lapok.¹⁵² Ezek között találhatók ismert, hetenként 3-szor megjelenő napilapok /Hazánk, Budapesti Közlöny, Aradi Lapok, Szegedi Híradó, Alföld/, a politikai hetilapok közül /megjelent hetente 2-szer/ a Heti Posta, a Székely Hírlap, Népújság, 1 db élelapp a Ludas Matyi, a vegyes tartalmú képes hetilapok /Magyarország és a Nagyvilág, Képes

148 Munkásmozgalom és kultúra... 84 p.

149 Uo. 94 p.

150 Uo. 94 p.

151 Uo. 95 p.

152 Uo. 37 p.

A székesfehérvári nyomdászokat külön fel kellett szólítani, hogy fizessenek elő a Typographia nyomdász szaklapra 1895-ben!¹⁵⁸

Ezzel ellentétben a szegedi nyomdászok olyan rossz anyagi helyzetben voltak ebben az időben /1896./, hogy csak 1 példányt tudtak megrendelni ebből a lapból a magas házber miatt!¹⁵⁹

1889-ben viszont a budapesti asztalossegédek már eljutottak olyan kultúrális, öntudatos szintre, hogy szellemi művelődésük és érdekeik védelme szempontjából éreztek a sajtó szükségességét.¹⁶⁰ Elhatározták, hogy saját szakmai lapot indítanak, a budapesti, egyúttal a magyarországi asztalossegédek szellemi fegyvere gyanánt. Az alapító bizottság tagjai /6-os bizottság, az elnök hozta létre/, Blanár János, Fazekas József, Varga Imre, Molnár Zsiga, Sebestyén József szaktársak, akik április 28-ra nyilvános szakgyűlést hívtak össze a hetilap kiadásának megtárgyalására. A hozott határozat alapján már június 1-én a lap "Asztalos" néven jelent meg.¹⁶¹

Ezt a tényt 1890-ben Kassai Samu, az egylet egyik vezetője az asztalos hetilap kiadványában /!/ Asztalosok Naptára "18 év a budapesti asztalossegédek művelődésének történetéből" címmel közölte.¹⁶²

Az egyletek tevékenységüket élénken propagálták, sajtóban, ünnepi füzetekben, kiadványaikban, legyen az alapítás, a fennállás 10., 25. éves évfordulója, az egylet /földmunkáskör/ fogalma, haszna, stb. Tudósítást irtak ünnepélyeikről és elméleti kérdésekkel is foglalkoztak.

Néhány kiadvány, cikk az 1860-1901. közötti időszakból:

1866. január. Gutenberg-Bendtner József cikke a Pest-budai Könyvnyomdászok Önképző Egyletének megalakulását előkészítő munkáról /beszámoló/¹⁶³

158 Munkásmozgalom és kultúra... 84 p.

159 Uo. 85 p.

160 Uo. 73 p.

161 Uo. 73 p.

162 Uo. 72 p.

163 Uo. 32-33 p.

1867. "Az egyesület története" - A Pest-Budai Könyvnyomdászok Önképző Egyesületének működése.¹⁶⁴
1868. június. Munkások Ujsága - Szvoboda Lajos: Munka és műveltség. - Buda-Pesti Munkásegylet lapja!¹⁶⁵
1870. június. Általános Munkás Ujság - Farkas Károly: A pesti munkásképző egyesület zászlójának ünnepélyes leleplezése.¹⁶⁶
1891. Egy békéscsabai munkás kiskatéja a földmunkás körökről. Kézirat.¹⁶⁷
1898. Ziemietzky Károly: az Újvidéki Munkás Egyesület ünnepi füzet, 1873-1898. Újvidék.¹⁶⁸
1901. A művelődés munkája. Visszapillantás a Magyarországi Vasöntők... Szakegyesületének 10 éves működésére. /Szerkesztette Teszársz Károly/. Budapest.¹⁶⁹

A munkások szellemi önművelésének másik formája a könyvtárhasználat mellett a tanfolyamok és felolvasások tartása. A többi egyesülethez hasonlóan a budapesti asztalosoknál is az egyesület működésének egyik alapját képezte.¹⁷⁰ Az újvidéki munkások az önművelés "korszerű" fajtájának tartották. Saját tagtársuk tartott felolvasást, hiszen az alapszabály szerint ehhez joguk volt.¹⁷¹ 1867-ben a könyvnyomdászok nemcsak hallgatókat toboroztak rá, hanem tudósokat kerestek a felolvasások szakszerű előadása érdekében.¹⁷² Ez a probléma 1895-ben is fennállott, ezért tekintélyes személyek megnyerésén fáradoztak a székesfehérvári nyomdászok.¹⁷³

164 Munkásmozgalom és kultúra... 36-38 p.

165 Uo. 43-45 p.

166 Uo. 52 p.

167 Uo. 79 p.

168 Uo. 93-95 p.

169 Uo. 110-111 p.

170 Uo. 72 p.

171 Uo. 94 p.

172 Uo. 37 p.

173 Uo. 84 p.

A tanfolyamok, felolvasások megszervezése a választmány által megválasztott oktatásügyi bizottság /szabómunkások/, az oktatási szakosztály /asztalossegédek/, a tanügyi albizottság /újvidéki munkások/ feladata volt.¹⁷⁴

Kiderül a közgyűlések jegyzőkönyveiből, hogy egyletenként igen eltérő a felolvasások száma. Székesfehérvárott havonta csak egyszer tartottak felolvasást, míg a többiek általában 6-ot, kivétel a könyvnyomdászok 11 felolvasása 1867-ben!¹⁷⁵ A szabómunkások 47-et 1894-ben, míg 1895-ben 29 népszerű felolvasást és 6 előadással egybekötött vitaestélyt.¹⁷⁶ Újvidéken nagy gondot fordítottak a szónokok képzésére a vitaestélyeken! /politikai, mozgalmi munka összekapcsolása a kulturális neveléssel/¹⁷⁷

A tanfolyamokon foglalkoztak az elemi tárgyak tanításával és a szakmai ismeretek oktatásával. Az Újvidéki Munkásegylet Kaltner és Mihajlovics tanítókat kérte fel a tagok elemi tárgyakból való oktatására.¹⁷⁸ 1867-ben a Pest-Budai Könyvnyomdászok Egyletében az írástudatlanság kiküszöbölésére a hallgatók hiányában nem tudták a nyelvtan órákat beindítani.¹⁷⁹ 1894-ben a budapesti szabómunkások részére stilisztikai, történelmi, retorikai, könyvviteli tanfolyamokat tartottak a Budapesti Olvasó Egylettel és a Budapesti Munkásképző Egylettel együtt.¹⁸⁰

A szakképzettség fejlesztésére rendszeres szabászati tanfolyamot indítottak, mely 1895-ben már a II. évfolyamnál tartott. A nyári évadban 35 szaktárs, a télin 37-en vettek részt /1894./, 1895-ben már 60 fő. Szépipíráásra 37-en jártak, míg a számtan és könyvvitel tanfolyamnak 24 tagja volt.¹⁸¹

174 Munkásmozgalom és kultúra... 94, 82, 72, 95 p.

175 Uo. 84, 37 p.

176 Uo. 82 p.

177 Uo. 95 p.

178 Uo. 94 p.

179 Uo. 36 p.

180 Uo. 82 p.

181 Uo. 82-83 p.

A felolvasásokat rendszerint összekötötték a téma megbeszélésével, eszmecsserével. Néha 400-600 vendég is részt vett ezeken az egyleti eseményeken. Kitűnő tagtoborzónak bizonyult ez a művelődési forma, mert például 1894-ben a budapesti szabómunkásoknál 600 vendégből rövidesen 466 fő tagja lett az egyletnek!¹⁸²

A felolvasások témája igen vegyes volt. A budapesti könyvnyomdászoknak az előadók beszéltek sajtóügyről, a társulás előnyeiről, a vas élettanáról, a tápanyagokról, munkáskérdésről, művelődéstörténetről, ázalékokról, az egyletet érő vád miatt az egylet valódi céljairól, a pártolásra való felhívás közzétételével, gyorsírásról, nyelvészetről, nyelvek osztályozásáról. Tehát mozgalmi témáktól kezdve szakmai és általános műveltséget célzó előadások egyaránt elhangzottak.¹⁸³

A Buda-Pesti Munkásegylet tagjai általában a vasárnapi gyűlésen hallgatták meg a különböző felolvasásokat, néha németül! Igen tág lett volna a tematika /fogyasztási egyletek felállítása, a pápaszemek helyes viselete, feltalálók életrajza, a munkásosztály munkájának eredménye, szerszámfejlődés.../, ha nem szűnik meg rövidesen az egylet.¹⁸⁴

A budapesti könyvnyomdászok 11 felolvasásán tekintélyes személyek, tudós emberek tartottak előadást, olyanok, mint Ökrös Bálint jogtudor, a m. kir. igazságügyi miniszteri titkár! Egyetemi tanárok, például tek. Balogh Kálmán orvostudor, a kolozsvári orvos-sebész tanintézet nyilvános rendes tanára, ifj. Kun Pál a sárospataki ref. főtanoda r/endes/tanára.¹⁸⁵

Kun Gyula joghallgató és a tek/intetes/ Heller Zoltán úr mellett egyleti tagok, mint Szöllősy Mihály, Bendtner József, Hirsch Lipót /az utóbbi kettő igen aktív tevékenységet fejtett ki az egylet életében/ is szóhoz jutottak.¹⁸⁶

A tanárok, pedagógusok kezdettől fogva hozzájárultak a munkások szellemi neveléséhez, például Lederer A. budapesti iskolaigazgató. Fel-

182 Munkásmozgalom és kultúra... 82 p.

183 Uo. 37 p.

184 Uo. 42-43 p.

185 Uo. 35 p.

186 Uo. 35 p.

olvasásaival igyekezett a munkásokat saját mozgalmuk történetével megismertetni, de értékelését szubjektív módon befolyásolta társadalmi helyzete.¹⁸⁷

Az elmondottakból kitűnik, hogy a munkások szellemi képzésük érdekében mindent megtettek, hogy amit a társadalom elmulasztott, azt felnőtt korukban bepótolják s felkészüljön a munkásosztály a hivatása méltó betöltésére.

Kevés adat maradt fenn az egyletek kulturális tevékenységének korai szakaszában. Így igen nehéz bemutatni az országra jellemző tevékenységi formákat. A meglevő források birtokában kimutatható, hogy a főváros a századfordulóra nagyvárossá válik. Ide koncentrálódik az ipari munkásság zöme, míg nagyrészüik idegenből jött. Eltérő és szembetűnő a műveltségi szintjük és kultúraigényük, ha összehasonlítjuk az ország többi részével!

A munkásoknak irányítás nélkül, polgári és hatósági beavatkozástól félve kellett saját kultúrájukat megteremteni, megalapozni a 60-as, 70-es évek során. A megszülető magyar munkáspárt a 80-as évek alatt kezébe vette az irányítást, ennek következtében rendszeressé vált az oktató, nevelő munka, fellendült a kulturális tevékenység.

187 Munkásmozgalom és kultúra... 42-43 p.

II. TERÜLETEI

A munkások öntevékeny kulturális mozgalma a századfordulóra megteremtette a szervezett oktatás kereteit, a párt- és szakszervezeti sajtót, az önálló munkáskönyvtárakat, a szocialista könyvkiadást, a munkásénekkarokat, a munkásdalszövetséget, a színjátszó mozgalmat, az eszperantó nyelvet, a munkásturisztikát, sportot. A megszülető munkásirodalomban kinevelődött a munkásköltők néhány kiemelkedő egyénisége.¹⁸⁸ Vizsgáljuk meg sorba, hogyan fejlődött a munkások kulturális mozgalma szervezett keretek és irányítás mellett, milyen problémák foglalkoztatták őket a tárgyalt időszakban, amelyeket egyrészt csak a Tanácsköztársaság, illetve a felszabadulás óta eltelt 36 évben sikerült megoldani.

1. OKTATÁS

Az előző fejezetben már foglalkoztam a kiegyezést követő évek oktatási helyzetével, a népiskolai oktatással, Táncsics Mihály néhány javaslatával. Mielőtt foglalkoznék a szakszervezeti-, pártoktatás kérdéseivel illetve a munkásképző tanfolyamokkal, szólni kell olyan előzményekről, amelyek nem folytak egyesületi keretek között, de mégis előzménynek tekinthető.

1869-ben az Arany Trombita című lapban "Munkások és a néptanodák" címmel TÁNCSICS MIHÁLY cikket írt a munkásság iskoláztatásáról. Csalódott az új közoktatási miniszterben, br. /báró/ Eötvös Józsefben, mert nemcsak ígéretetni kell a reformot, hanem következetesen végre is hajtani, nem hagyni elveszni a nép tehetséges fiait. Sürgősen foglalkozni kell a munkásokkal is, nép-, ipar- ...tanodát kell létrehozni és ha ez nem sikerül a miniszternek, adja át másnak a posztot. Táncsics, mint forradalmi demokrata nem elégedett meg a haladó polgári-liberális jellegű intézkedésekkel.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Kende János-Sipos Péter: Munkásmozgalom és munkásművelődés Magyarországon... 5 p.

¹⁸⁹ Munkásmozgalom és kultúra... 46-48 p.

1868-ban a szélbal néplapjában, A Nép Zászlójában egy a polgári jogokból kirekesztett tömegek érdekeit képviselő cikk jelent meg MADARÁSZ LÁSZLÓ tollából. Meghatározza a néplap feladatát: arra nevelje a népet, hogy képes legyen demokratikus jogaik gyakorlására; biztassa őket, hogy megtanuljanak olvasni és tanulni menjenek.¹⁹⁰ A népoktatás hiányosságai miatt kénytelen a megszülető munkásmozgalom a néplapok segítségével oktatni a munkásokat.

A "Munkás-Heti Krónika" kiadásában, nyomtatásában /székhely: Dob utca 67.sz.a./ 25 koronáért évente megjelent a "Magyar Munkás-Naptár". "Kibocsátásának célja a felvilágosodás terjesztése, babonák, előítéletek megszüntetése, tudományos alapokra helyezett nézetek hirdetése..."¹⁹¹

Jelszavuk: "Munkások egyesüljetek!"¹⁹²

Az 1879. év II. évfolyam 3. oldalán "Hirdetés" címmel a következőt agitálják.

"A magyarországi szociáldemokraták Jeligéje, Alapelve és Törekvése.

Jeligénk: Egyenlő jogot mindenkinek!

Alapelvünk: Ne legyenek kötelezettségek jogok nélkül és ne jogok kötelezettségek nélkül!

Törekvésünk: Az összes nép számára a lehető legnagyobb mennyiségű anyagi és szellemi jólétet biztosítani!"¹⁹³

A Naptárban a csillagászati ismeretektől kezdve, a hasznos tudnivalókon át munkásmozgalmi hírekkel, versek közlésével, a lap jellegével egyaránt foglalkoztak, hogy kellő ismeretekkel lássák el a munkásokat.

Felsorolták különböző időszámítások szerint az 1879. évet.¹⁹⁴ A csillagvizsgálói észrevételekben ismertették a csillagászati évszako-

190 Geréb László: Munkásélet és munkásmozgalom... 38 p.

191 Magyar munkás naptár az 1879-es évre. I-XVI.évf.1878-1893. 1877-/1892/ Munkás-Heti Krónika. 1880-tól kiadja a Magyarországi Általános Munkáspárt, 1891-től Népszava, 16 köt.5-r. belső borító.

192 Uo. fedőlap

193 Uo. 3 p.

194 Uo. 3 p.

kat /tavasz, nyár.../, közölték mikor kezdődik a tél, beszéltek a nap és holdfogyatkozásról. Külön ismertették a holdváltozások jeleit.¹⁹⁵ Hasznos tudnivalóként beszéltek az Ausztria és Magyarország közötti díjszabás mértékéről, nyomtatványáról, táviratról.¹⁹⁶ Közölték az 1879-es naptárt /jan.-dec./ a várható időjárással, hold-nap járással és figyelmeztették olvasóikat hasonlítsák össze az izraelita naptár ünnepeit az új naptárral.¹⁹⁷

Jellemző, hogy a cikkírók nevét nem írták ki teljesen, akár a versek szerzőit. K-r J-b /szerk./ "Társadalmi és politikai visszapillantások" címmel áttekintette az 1878-as év kül- és belpolitikai eseményeit. Megállapította a nyomort, munkanélküliséget, amit még tetéz a boszniai okkupáció, a bécsi konferencia, külön vámterület, önálló bank követelése, itthon országgyűlési képviselőválasztások. A munkásmozgalom igenis létezik! Határozott célja egy olyan új társadalom megteremtése, amelyben az erkölcs, szorgalom, munka, közjólet, felebaráti szeretet, szabadság, egyenlőség, testvériség, népuralom egyaránt érvényesülni fog.¹⁹⁸ A "magyarországi nem választók kongresszusán" szerinte az általános választójog /követelés/, már benne van az alkotmányban, miközben a belügyminiszter Tisza Kálmán miniszterelnökkel egyetértésben betiltatja a népgyűléseket.¹⁹⁹

Lukács Móricz "Néhány eszme az egyesületi jog körül" c. - Ellenőr - /Németországban 1847-ben kiadott/ cikkén medítál, Bajza szerkesztő. Következtetése, mivel nincs törvénybe iktatva a munkás munkabére, munkaideje, baleset-biztosítás, rokkant-betegségélyezés, tehát hiányzik a védelme.²⁰⁰

N.N. aláírással Utmutató jelent meg a gyűlések bejelentéséről. Ebben részletesen kifejti a nép-munkásgyűlések rendszeres tartásának

195 Magyar munkás naptár... 3-4 p.

196 Uo. 4 p.

197 Uo. 5 p.

198 Uo. 17 p.

199 Uo. 18 p.

200 Uo. 25-28 p.

gátló okait. A hatóság "formahibák" miatt állandóan beleköt a bejelentés szövegébe, és nem engedélyezi. Ráadásul még Szemere Bertalan 1848-as rendelete érvényes, tehát új azóta sem született, így Tisza Kálmán bármikor megakadályozhatja annak engedélyezését. A bejelentés tartalma: x egyesület az illetékes hatóságnak meghívón bejelenti tudomásul vétel miatt feltüntetve a gyűlés tárgyát /rendezett j. tanácsú városokban rendőr-városi kapitányságon, községekben, járásban a szolgabirónak/ 48 órával előtte, hogy mikor /x órakor/, x helységben, /utcza, házszám feltüntetésével/ nyilvános munkás-gyűlést /népgyűlés/ tartanak. Alapos, ki-merítő napirendet kell írni /a hatóságok ezt támadják/, dátummal, alá-írva. A cikkíró beszél a bejelentés külalakjáról /összehajtás, címzés/ is. Értesítést csak abban az esetben kapnak, ha nem engedélyezték a gyűlést.²⁰¹

Közli ezenkívül az 1870-ben alakult "budapesti általános munkás-betegsegélyező- és rokkant -pénztár" 1877-es évi kimutatásait a taglétszámról, a kifizetett összegekről, annak fajtajáról, fedezetéről. Budapesti címmel ellátott ingyenes szolgálat hirdetése, felsorolás, hol található vidéken/ címek, nevek feltüntetése/ rokkant-pénztár, egyleti orvos/ /székhelye/. Központi választmány adta ki e kimutatást 1878. októberében.²⁰²

Verseket is megjelentetett a naptár, pl. "Szózat a népbolonditókhoz és a néphez" címmel K...B gr.-tól külön nyomtatásban 6 kr-ért G.I. Kiáltó szó és /F.P./ Emberi szenvedély és állami kapzsiság költeményei mellett K.J. A négy testvér című beszélyét. Kit takar a névrövidítés? Ezenkívül közli a Marseillaise "Fel honfiak! polgárok talpra!..." szövegét, 5 versszakát!²⁰³

Mivel a Munkás-Heti Krónika c. lap kiadása csak 1878-tól kezdődött és a II.évfolyamnál tartott, a hátsó-belső borítón - "Előfizetési felhívás a MUNKÁS-HETI-KRÓNIKA" társadalmi és gazdasági néplapra.

A magyarországi választó joggal nem bírók közlönyére" - található.²⁰⁴

201 Magyar munkás naptár... 29-30 p.

202 Uo. 49-50 p.

203 Uo. 30-46 p.

204 Uo. hátsó belső borító

Érdekes, a lap azt írja, hogy 6 éve áll fenn - de az nem derül ki belőle, hogy az egyesület vagy az újság - és kitart korábbi programja /1873-tól/ mellett! Tendenciája, hogy védelmezze a szabadságot, a tudományt, a jogot az elnyomatás, a hatalom és a vakhit ellen. Feladata a nép érdekeinek védelme, kritizálja az igazságtalanságot, elnyomatást, önkényt, korrupciót és harcol az általános választójogért, az önálló Magyarországért.²⁰⁵

Az előfizetési ára 1 évre 2 frt 40 kr, félévre 1 frt 20 kr, negyedévre 1 frt 60 kr. Legolcsóbb, ha 5 kr-os postautalvánnyal megrendeli az olvasó a kiadóhivatalban és kifizeti a díjat.²⁰⁶

Oktatásról eddig szó sem esett! E források a tömegek számára igyekezett ismereteket adni, de nem állt módjában a közvetett cselekvés.

Több lapban /Uj Világ, Arany Trombita, Általános Munkás-Ujság, Tiszavidéki Ujság, Munkás-Heti Krónika/ viszont sokat cikkeztek a tanoncok sanyarú helyzetéről, a tudatlanságukról, követelték, hogy sürgősen változtassanak a helyzetükön és foglalkozzanak az oktatásukkal is.

ÁBRÁNYI KORNÉL: Egy szerelmes üveges c. elbeszélésében realista képet fest az inaséletről/ /nyomor, megaláztatás, tragikomikus szerelem, felszabadult segédként a vándorévek keserveit kell végigszenvednie, mégsem változik meg a sorsa/.²⁰⁷

KRETOVICS JÓZSEF 1869-ben az Arany Trombitában, 1870-ben az Általános Munkás Ujságban foglalkozott a tanoncok helyzetével. Beszért a tanoncszaporítás visszaéléseiről, a mester és a hatóság által elszenvedett kiszolgáltatottságukról, megalázó helyzetükről, hiányos képzésükről.²⁰⁸ Angliában persze foglalkoznak az iparifjúság képzésével, nem úgy, mint Magyarországon, ahol azért nincs munkásképzés, mert félnek a munkás művelődésétől.²⁰⁹

205 Magyar munkás naptár... hátsó belső borító

206. Uo.

- " -

207 Geréb László: Munkásélet... "Az ipari tanulókról". 65 p.

208 Uo. 65 p.

209 Uo. 65 p.

A tanonckérdés megoldására átmenetileg jó a kötelező népoktatásról szóló törvény, csak hiányzik a következetes végrehajtása. A nyomdákban továbbra is felveszik a hatóság tudtával az iskolázatlan tanoncokat!²¹⁰

LIPTAY Pál "Az iparos ifjúsághoz című cikkében részletesen ismerteti a felszabadult legények számára a továbbtanulás módját, utazzanak Párizsba! Megjelent 1869-ben a Tiszavidéki Ujságban.²¹¹

Legkorábban TÁNCSICS foglalkozott az iparosifjúság tanulási lehetőségeivel. Az 1848 májusában alapított újságjában, a Munkások Ujságában érdekes javaslatot tett. Nem elég ha az inas a mester műhelyében dolgozik, hanem többféle mesterséget tanító iskolába kell járnia, akár csak külföldön. Franciaországban, Angliában sőt még Ausztriában is található olyan intézmény, "iskolaépület", amit politechnikumnak hívnak és mindenfajta mesterséget tanítanak. Tehát Magyarországon is "...nem kaszárnnyák kellene, hanem iskolák, kivált pedig ipar- vagyis kézmesterségi iskolák. Ezen roppant épület, az Üllői úton levő kaszárnnya

p o l i t e c h n i k u m m á v á l t o z t a s s é k..."²¹²

A minisztériumtól pedig azt várja, hogy hívja haza a külföldön tartózkodó iparosifjakat az itthoni tanítás megkezdésére.²¹³

A munkásmozgalom is foglalkozott a tanoncok sorsával az 1860-as évektől. 1877-ben a Munkás-Heti Krónika így ír az inasok helyzetéről: Sötét odúban ún. műhelyben dolgoznak. A mester nem tekinti őket olyan teremtménynek, mint az iskolai tanulót. Szomorú előítélet ez, mert a szegény munkás embernek nincs arra lehetősége, hogy taníttassa a gyermekét. Leírja az inas hajnal 5 órától gyakran éjjelig tartó nehéz munkáját /kézműves/, a durva bánásmódot. Nem sokkal könnyebb a helyzetük a kereskedő, cipész, nyomdász tanoncoknak sem. Az egészségtelen környezet és fizikai megterhelésük nincs arányban fiatal koruk teherbíró képességével. Oly kimerítő mindez, hogy eredményes munka, vagy tanulás nem vár-

210 Geréb László: Munkásélet... 65 p.

211 Uo. 65 p.

212 Munkásmozgalom és kultúra... 30-31 p.

213 Uo. 31 p.

ható el tőlük. Ezért fel kell menteni a tanoncokat az éjjeli munkák végzése alól. 1-2 órában vagy hetente háromszor járjanak oktatásra, ez többet érne. Ez a munkások véleménye a tanonc helyzet megoldásáról.²¹⁴

A XX. század elején a munkásmozgalom a hivatalos rendeletek /tanonc, ifjúmunkás nem léphetett be a munkásszervezetekbe/ ellenére támogatva a tanoncok küzdelmeit, kezdődő sztrájkmozgalmait és figyelemmel kísérve nevelésüket törekedett a tanoncotatás reformjára. Több helyen meghívták őket a munkásgyűlésekre, előadásokra, segítették az ifjúmunkás sajtó létrehozását is. Ennek következtében egyre többen ismerkedtek meg a marxista eszmékkel.²¹⁵

A felnőtt munkások tanításával először az Általános Munkásegylet foglalkozott oly formában, hogy 1871-ben létrehozott egy ún. szociáldemokrata iskolát.

A munkásokat szocialista "fejwmunkások"/?, tanítók tanították a következő tantárgyakból: közismereti /történelem, "irálytan"/ a szükségletnek megfelelő arányban, munkásmozgalom történet, és politikai gazdaságtan.²¹⁶ Tehát politikai képzettséget biztosított, mozgalmi tevékenységre felkészítő szerepe volt az iskolának. Sajnos az 1872-es "hűtlenségi per", üldözések idején becsukják és ezzel megszűnik a tevékenysége.

Folytatása a kialakuló szakszervezeti mozgalomban, a helyi művelődési, önképző egyletekben található, amelyek pártszervezeti funkciót töltöttek be.²¹⁷

Az előző fejezetben a kezdeti, irányítás nélküli egyleti oktatással foglalkoztam, amelynek formái különböző tanfolyamok és felolvasások voltak.

Az 1890-ben megalakult Magyarországi Szociáldemokrata Párt már nagy hangsúlyt fektetett az oktatás /egyleti, szakszervezeti, párt/ fejlesztésére, formáinak kialakítására, rendszeressé tételére.

214 Munkásmozgalom és kultúra... 59-60 p.

215 Uo. 126 p.

216 Kende János-Sipos Péter: Munkásmozgalom és... 5 p.

217 Uo. 5 p.

Ez a kongresszusain állandó témaként szerepelt a tárgyalt időszakban. A probléma még 1918-ban sem oldódott meg teljesen. Gyakran vitatkozott a mindenkori vezetőség a minimális oktatásról, amely ideológiai téren szinte nullának számított. Legfőbb okai a vezetők felkészületlenségük és a mozgalom szűkös anyagi helyzetét /sztrájkok/ tartották.²¹⁸

A Szakszervezeti Értesítőben 1908-ban még mindig arról panaszkodtak, hogy 2 pártkongresszuson is elhangzott az oktatás megszervezésének indítványa, mégsem történt ennek érdekében intézkedés! Megállapítása elszomorító, hogy 1890-től még ilyen állapotban van a munkásoktatás.

"... aligha akad az oktatásra váró munkások között, az oktatás rendezésének feladatával megbízott szakegyleti alkalmazottak között csak egy is, akit kielégítene az a rendszertelen oktatás, amely nagy pénzáldozatok mellett sem tudott eddigelé valamelyes eredményt felmutatni..."²¹⁹

A következőkben külön foglalkozom a szakszervezeti-, és pártoktatással és a munkásképző tanfolyamokkal.

A szakszervezeti oktatás célja a szellemi élet fejlesztése volt. Feladata, hogy a tudás és felvilágosodás terjesztésével értelmes, felvilágosult munkás-nemzedéket neveljen.²²⁰ Ezt elsősorban a "...munkásság nagy tömegében" kell elvégezniük, "amelynek ismerete kevés vagy egyáltalán semmi, elhítsék a szocializmusnak és a szakszervezeti mozgalomnak a mindennapi csatákhoz megkívánt ismereteit."²²¹ Tehát a "...tömegek nevelése a szakszervezetek legfontosabb feladatai közé tartozik. Amely szervezet tagjainak nevelését elhanyagolja, más téren sem bir sikereket felmutatni és előbb-utóbb tönkremegy."²²²

A szakszervezeti oktatás kiterjedt az elemi és felsőoktatásra egyaránt.

Hiányos az adat, amelyet a szakszervezetek I. kongresszusán egy kulturális kérdéssel foglalkozó előadói beszédben közöltek a szakszervezetei

218 Horváth Zoltán: Magyar századforduló. A második reformnemzedék története. /1896-1914/. Budapest, 1961. Gondolat. 150 p.

219 Munkásmozgalom és kultúra... 127 p.

220 Uo. 102 p.

221 Uo. 127 p.

222 Uo. 161 p.

várható 1900. évi kiadásairól. Ezek szerint 34 szervezet, szakegylet működik Budapesten. Vidéken /nem közli/ ismeretlen a számuk. Összesen 8222 a tagok létszáma, ebből kb. 1300 a vidékiek száma, tehát kb. 6922-en voltak a budapesti szakegyletekben! ²²³ Szembetűnő milyen aránytalanság van a főváros és a vidék között, sőt a budapestiekénél is. A táblázatból kiderül, míg a létszám általában 100-500 között mozog a legtöbb egyletben, addig a könyvnyomdászok és betüöntők 2279-en vannak, az esztergályosok pedig csak 29-en! Érdemes tovább hasonlítani az egyletek számadatait, mert pénzügyi téren még jobban elmélyül az előbbi aránytalanság. A legtöbb pénze illetve kiadása a vas- és ércesztergályosoknak volt: 14 646,67 korona, utána a könyvnyomdászok következnek, 11 198,13 korona, majd a kalaposok 5 721,58 koronával. Önképzésre az összkiadásból a kalaposok költöttek a legtöbbet, 1456 koronát, a legkevesebbet, 17 koronát a serfőzőlegények! ²²⁴

Az oktatás eszköze a rendszeresen megtartott tudományos előadások és tanfolyamok. ²²⁵

Az oktatás rendszeressé tételére oktatási központot igyekeztek létrehozni, nem sértve meg az egyletek azon jogát, hogy maguk hívják meg kedvelt előadóikat. Céljuk, hogy közvetítéssel foglalkozzanak. Vagyis, bármelyik egylet bejelentheti igényét, hogy előadót keres a felolvasások megtartására és a központ olyan embereket küldene, akik szakmai és politikai szempontból egyaránt megfelelnek a munkásoknak. ²²⁶

1898-ban jött létre a Szakszervezeti Tanács, amely irányító szerepet játszott a művelődési mozgalomban.

1899 májusában tartották a magyarországi szakegyletek és szakszervezetek első kongresszusát. ²²⁷

Az oktatások helye a szakegyletekben volt. ²²⁸ Ez nemcsak a munkások gazdasági küzdelmét szolgálta, hanem az ott folyó oktatással igyekezett

223 Munkásmozgalom és kultúra... 102 p.

224 Uo. 102 p.

225 Uo. 102 p.

226. Uo. 128 p.

227 Uo. 102 p.

228 Uo. 102 p.

tagjait kiemelni a szellemi, erkölcsi elposványosodásból.²²⁹ Az előadásokat tanítók tartották.²³⁰

Az elemi oktatás főtantárgyai az írás-olvasás, számtan, mértan, magyar-helyesírás és fogalmazás, német nyelv, földrajz volt.²³¹

A szakszervezetek 1912-es beszámolójában hangzott el, hogy magyar helyesírásból az asztalosok szakosztálya 28 órát, a cipészek 21, a kézművesprók 16, a könyvkötők 30, a szabók 20, a szücsök 20, a vas- és fémmunkások 32 órát tartottak, számtan és mértanból a bádogosok 22, német nyelvtanból az asztalosok 36, a festők 30, földrajzból a szabók 25 órát.²³²

Az oktatásban való részvételt minden szervezett munkás számára ajánlatosnak tartották hiányos ismereteik miatt, ezért nem mentettek fel senkit az órák látogatása alól!²³³ 1912-es adat szerint átlagban 26 tag vett részt a tanórákon. Később általánossá vált az a panasz, hogy a kezdeti lelkesedés a ciklus végén rendszerint alábbhagy s csak 8-10 hallgató fejezi be a tanfolyamot!²³⁴ Ezért nem lehetett mindössze erkölcsi kötelességnek feltüntetni a tanórák látogatását.

A felső oktatás tanfolyamait a Szakszervezeti Tanács titkársága rendezte és közvetítette hozzá az előadókat.²³⁵

1912-ben az általa közvetített előadások száma a fővárosban, 216 /a pártszervezetek és ifjómunkások előadásai nélkül/, vidéken 783. Budapesten a hallgatók száma 25 904, vidéken 66 211. Átlag 119-en hallgattak egy-egy előadást a fővárosban, míg vidéken csak 85-en.²³⁶

"A felső oktatás tantárgyai voltak: szakszervezeti mozgalom, társadalmi tudomány, közgazdaság, egészségügy, természettudomány, történelem, szociálpolitika, irodalom, művészet."²³⁷

229 Munkásmozgalom és kultúra... 161 p.

230 Uo. 161 p.

231 Uo. 128, 161 p.

232 Uo. 161 p.

233 Uo. 128 p.

234 Uo. 161 p.

235 Uo. 161 p.

236 Uo. 161 p.

237 Uo. 161 p.

Leglátogatottabb a gyári munkások részére rendezett előadás, utoljára például 134 munkás hallgatta meg.²³⁸

Legnagyobb az érdeklődés a természettudományi tárgyak iránt. 1912-ben 80 előadást tartottak 13 978 hallgatóval, átlag 174 munkás volt 1-1 alkalommal. Legtöbbet az asztalosok hallgattak. Nem ismeretesek a szakmák adatai, panaszkodik a Szakszervezeti Tanács!²³⁹

1908-ban a Szakszervezeti Értesítőben a párt bírálta a szakegyleti felolvasások tartását, előadóit, az előadások témáit és "jótanáccsal" eligazítással szolgált:

Felhívta a figyelmet az oktatási központ hasznos tevékenységére, koordináló szerepére. Örültek a munkások természettudományok iránti érdeklődésének, de annak nem, hogy nem szakember tartotta az előadást, ráadásul kísérletek nélkül, így nem sokat ér az egész.

Másrészt az előadások között igen nehéz logikai kapcsolatot találni! Hogyan válják ez ismeretté a munkás számára, ha nem kapcsolódik az előző témához? Hiszen az a célja e felolvasásoknak, hogy ismereteket nyújtson hallgatói számára.

Kifogásolják az előadások témáját. Helyette azt ajánlják, hogy a szocializmus elméleti és gyakorlati kérdéseiről beszéljenek az összefüggő előadások. Egy sorozat kb. 3-4-5 előadásból álljon. Sorozaton kívülinek is lehet témája a mozgalom napi szükségleteiből fakadó probléma.

Íme a javasolt tematika és óraszám:

A kapitalizmus keletkezése	1 előadás
A kapitalizmus lényege	3 "
A kapitalizmus fejlődése	2 "
Az értékelmélet	1 "
Az értéktöbblet	2 "
A munkásság gazdasági harca	1 v. 2 "
A politikai harc	1 v. 2 "
A kapitalizmus kultúrája, törvényhozása, közigazgatása, iskolái, igazságszolgáltatása, művészete stb.	1-1 "

²³⁸ Munkásmozgalom és kultúra... 161 p.

²³⁹ Uo. 161-162 p.

A társadalom fejlődése /őkori társadalom; a hűbériség és a jobbágyság stb./	1-1 előadás	
Az osztályuralom Magyarországon	2-3	"
A szakszervezeti mozgalom eredményei	2	"
A szakszervezeti mozgalom külföldön és Magyarországon	2-3	"
A pártmozgalom	4-5	"
Választói reform és osztályharc	2-3	"
A történelmi materializmus	2	"
A pártok története	3-4	"
A kollektív szerződés	4	" stb. 240

A 90-es évektől az egyletekben oktatási programokat készítettek, előadássorozatokot tartottak. Megerősödött a szakmai képzések száma, a pártiskolára való küldés gondolata.

Jellemző a korra a következő oktatási program, amelyet a szakszervezeti tanács a pártvezetőséggel közösen alakított ki és a vasasok budapesti helyi csoportjának szakegyleteti és magasabb tanfolyami előadásait fogja egybe.

Nézzük az 1911-12-ben tartandó szakegyleteti előadások idejét, témáját, előadóit:

"SZAKEGYLETI ELŐADÁSOK

- 1.1911.október 25-én, szerdán este 1/2 8 órakor
dr. Ladányi Ernő: Hogyan tanuljunk?
- 2.1911.november 8-án
dr. Landler Jenő: I. A pártprogram ismeretése.
- 3.1911.november 15-én
dr. Landler Jenő: II. A pártprogram ismertetése.
- 4.1911.november 22-én
Horovitz Jenő: Mi a forradalom?
- 5.1911.november 29-én
Buchinger Manó: A németországi pártmozgalom történetéből
- 6.1911.december 6-án
Preusz Mór: Szakszervezeti elmélet és gyakorlat

240 Munkásmozgalom és kultúra... 128 p.

- 7.1911.december 13-án
ifj. Bíró Dezső: Militarizmus és antimilitarizmus
- 8.1911.december 20-án
Bresztovszky Ernő: A modern magyar irodalomról
- 9.1912.január 3-án
Baron Ede: Harci napok a magyar munkásmozgalomból
- 10.1912.január 10-én
Bokányi Dezső: Individualizmus és szocializmus
- 11.1912.január 17-én
Böhm Vilmos: Kollektív szerződésekről
- 12.1912.január 24-én
Rády Sándor: Szakszervezeti centralizmus
- 13.1912.január 31-én
Garami Ernő: A politikai és gazdasági mozgalom közötti kapcsolat
- 14.1912. február 6-án
Kiss Adolf: Munkásbiztosítás²⁴¹

Az előadássorozatokon belül több tudományág anyagát ölelték fel az előadások előadói, jeles személyiségei.

A Magántisztviselők és Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetsége az I. világháború alatt is tartott előadásokat, bár 1917-ben csak januártól február közepéig tartott 10 alkalommal. Aktuális témájuk a háború és annak minden területre kiható tevékenysége. Erről beszélt az orvos, a közgazdász, a földrajztanár és olyan politikusok, munkás vezetők, minél dr. Kunfi Zsigmond, Buchinger Manó, Diener-Dénes József művészettörténész stb.²⁴²

A Vas- és fém munkások önképző egylete még 1897-ben elhatározta, hogy együtt haladván a műszaki-technikai fejlődéssel tagjai részére elektrotechnikai tanfolyamot indít. Ennek programját szaklapukban, a Vas- és Fém munkások Szaklapjában közzélték. Elég későn tartották az órákat, Hentele háromszor /hétfő, szerda, péntek/, este 1/2 8-tól 1/2 10 óráig! In-

241 Munkásmozgalom és kultúra... 147-148 p.

242 Uo. 175 p.

gyenes volt a beiratkozás és több helyen /központi és fiókegyleteknél/ is be lehetett iratkozni.²⁴³

A pártoktatás helyzetéről 1912-ben GARAMI ERNŐ tartott beszámolót a pártgyűlésen: nem hozta meg a kívánt eredményt, nincs arányban a reá fordított energiával. Több okot is felsorolt.

Például az előadók személyét illetően kevesen vannak azok, akik elegendő tudással és idővel rendelkeznek ahhoz, hogy komoly munkát végezzenek a magasabb tanfolyamokon való oktatással. Másik oka, hogy nem azok járnak pártiskolára, akiknek kellene. Harmadik súlyos oka a pártirodalom hiánya.²⁴⁴

Súlyosabb MIGRAY JÓZSEF megállapítása 1918-ban! "... a kicsinyes személyes szimpátiák vagy antipátiák, apró kis érdekkörök voltak azok, amelyek lehetlenné tették azt, hogy a munkásmozgalomban kitűnő munkatársakból és meglehetősen rendszeres, talentumos munkatársakból álló gárda szerepeljen..."²⁴⁵

Pedig gondot fordítottak a pártoktatás megszervezésére is. 1908-ban elhatározták, hogy agitátorok kiképzése és nevelése számára egy életképes pártiskolát hoznak létre...²⁴⁶

1918-ban a pártiskola előkészítéséről beszél WELTNER JAKAB, mert a sajtó, az agitációs füzetek nyomtatása nem hozta meg a kívánt eredményt. Hiányoznak azok a bizalmi emberek, akik a mozgalom vezetését ellátják, vagy egyes szervezetekben vezető tisztséget töltenek be.²⁴⁷

1908-ban is válogatással vették fel az iskola hallgatóit, akik korábban már aktívan résztvettek a párt agitációjában. Felvételükről bizottság döntött.²⁴⁸ 1918-ban az egyes szervezetek kijelöltek néhány embert, ezek 2-3 hónapig vidéken tartózkodtak, tanulással töltötték az idejüket. Ez alatt az idő alatt ismerkedtek meg a mozgalom elméleti és gyakorlati részével.²⁴⁹

243 Munkásmozgalom és kultúra... 86 p.

244 Uo. 159 p.

245 Uo. 189 p.

246 Uo. 127 p.

247 Uo. 188 p.

248 Uo. 120 p.

249 Uo. 188 p.

1908-ban a pártiskola vezetésével oktatásügyi bizottságot bízta meg, feladata volt a tanterv összeállítása, az előadók meghívása és egyéb teendők elvégzése.²⁵⁰ 1918-ban a pártvezetőség már úgy döntött, hogy a Szakszervezeti Tanáccsal egyetértésben közös bizottság alakuljon, hogy a szabadszervezetekben /szakmai/ rendszeressé tegyék az oktatást.²⁵¹ Még 1917-ben a háború hatására határozták el az oktatásügyi központ létrehozását és új oktatási programot dolgoztak ki.

Az oktatásügyi központ egy oktatásügyi választmányból és annak végrehajtó bizottságából állt, amely listát készített azokról az elvtársakról, akik igénybe akarták venni ezt az oktatási formát. Előterjesztés után a választmány döntötte el kit vesznek fel a pártiskola hallgatójának. A költségeket a rendező szerv közösen viselte.²⁵²

Az új tanítási program tervezete az elemi oktatás, a magasabb kurzusok, a pártirodalom és egyéb nevelési eszközökkel foglalkozott. A pártiskolát német mintára nappalin akarták megoldani. A végrehajtó bizottság kísérletképpen 20-25 főből álló megfelelő előképzettségű elvtárs részére agitátor tanfolyamot szervezett az esti órákban.²⁵³

1908-ban a pártvezetőség ilyen tematikát javasolt a pártiskola részére:

1. A kapitalizmus gazdasági fejlődése és lényege.
2. A történelmi materializmus és a különböző társadalmi felfogások.
3. A szakszervezeti, szövetkezeti és közösségi mozgalom.
4. Az osztályparlament keletkezése, és története Magyarországon.
5. Magyarország közbizsága és közigazgatása.²⁵⁴

A vasasok budapesti helyi csoportjánál a magasabb tanfolyam programjában szerepelt a szocializmus története, gazdaságtana, a szakszervezeti mozgalom, szociálpolitika és Magyarország legújabb története.²⁵⁵

250 Munkásmozgalom és kultúra... 128 p.

251 Uo. 156 p.

252 Uo. 184-185 p.

253 Uo. 185-186 p.

254 Uo. 129 p.

255 Uo. 148 p.

E témakört több szakszervezetben is megismételték, 1912-ben ezt alapították meg.²⁵⁶

Az előadási kurzusok legtöbbet szerepelt előadói Csizmadia Sándor, dr. Varga Jenő, Böhm Vilmos, dr. Rónai Zoltán elvtársak és dr. Szende Pál úr. Fáradozásukat megköszönte az 1912-es pártgyűlésen a vezetőség.²⁵⁷

A következő felsorolás a különböző szabadszervezeti előadások témáját és a megtartott előadások számát tartalmazza:

"Társadalomtudományi kérdésekről	...216
Természettudományi kérdésekről	58
Történelmi kérdésekről	46
Közgazdasági kérdésekről	47
Egészségügyi kérdésekről	35
Összesen	402 "258

A fővárosban 339 előadást tartottak. Az országban 857 felolvasást hallgattak meg a pártszervezetek tagjai. Összesen 1658 előadást tartottak meg.²⁵⁹

Ennek ellenére megoldatlan maradt a párttagok nevelése. Ezt tetézte az I. Világháború fellazító tevékenysége, amikor a régiek helyébe /hadba-vonulás, elesettek, hadimunka/ olyan új rétegek özönlöttek a pártba, akik mindenfajta nevelés hiányában megbontották a pártfegyelmet!²⁶⁰

A II. Internacionálé pártjaitól eltérően igen alacsony volt a szocialista értelmiségiek száma.²⁶¹

Megoldatlan maradt a szervezett munkások és vezetőik képzése is. A tömegek és a vezetőik szocialista eszméikkel összeegyeztethetetlennek tartották, hogy polgári értelmiségiek oktassák őket. A SZDP-nak ráadásul

256 Munkásmozgalom és kultúra... 156 p.

257 Uo. 156 p.

258 Uo. 157 p.

259 Uo. 157 p.

260 Uo. 188 p.

261 Kende János-Sipos Péter: Munkásmozgalom és... 8 p.

A pártonkívüli oktatás elemi, közép- és felsőfokú szinten kezdődött meg. 1902-től a Társadalomtudományi Társaság és a Huszdik Század című folyóirat szerkesztősége közösen szervezett munkástanfolyamot, melynek hatására az 1908-ban alakult Galilei Kör fiataljai is bekapcsolódtak a munkásoktatásba, mint az Uránia Magyar Tudományos Egyesület.²⁶⁸

1902-ben egyszerre indult az elemi és a középfokú Munkásképző Tanfolyam, amit a SZDP közösen rendezett a Társadalomtudományi Társasággal és a szerkesztőséggel.²⁶⁹

Az elemi tanfolyam programja "A Munkásképző Tanfolyamok Programja" című kiadvány függelékében szerepelt.²⁷⁰

Minden budapesti vagy környéki szak és képzőegyleti munkás ingyen vehetett részt ezeken az előadásokon. 19 budapesti egyletben folyt az oktatás: /ld. még a szakegylet székhelyét, az előadások szinterét/!

1. aranyművesek	VII. Dob u. 70.
2. asztalosok, ácsok	VIII. Luther u. 1/c.
3. bádigosok	VII. Dob u. 52.
4. bőröndösök, nyergesek, vonalzők	VII. Akácfa u. 30.
5. cipőfelsőrész-készítők	VII. Dohány u. 30.
6. esztergályosok	VIII. Vig u. 18.
7. fehérnemű-tisztítók	Alsó-erdőszer u. 18.
8. kőművesek	VIII. Aggteleki u. 2.
9. kovácsok	VIII. Szentkirályi u. 4.
	V. Váci u. 109 /fiókegyl./
10. lakatosok	VI. Hunyadi tér 7.
11. női szabómunkások	VIII. Szentkirályi u. 4.
12. nyomdászok	VIII. Stáhly u. 7.
13. szabók	VII. Dohány u. 84.
14. vas- és ércesztergályosok és vil-	
lanyszerelők	VI. Nagymező u. 41.

268 A Munkásképző Tanfolyamok Programja. II. sorozat. 1902. december-1903. január. Bp. 1902. Krausz és Tsa ny. címlap, 2 p.

Horváth: Magyar századforduló... 133 p.

269 A Munkásképző Tanfolyamok... címlap

270 Uo. címlap

15. vasbutormunkások + Budapesti Munkáskör	VII. Kertész u. 22.
16. "Budapesti munkásképző egyesület"	VI. Huba u. 10.
17. Szabadság munkásképző egyesület	IX. Ranobler u. 23.
18. Erzsébetfalván-I. Erzsébetfalvi munkásképző	Hunyadi és Batthyány u. sarok
19. Újpest-munkásképző egyesület	Gyár u. 41. ²⁷¹

2 hónapos turnusokban /pl. december-január, március-április/ tanítottak. Hétfőn 7, kedden-szerdán 6-6, pénteken-szombaton 5-5, csütörtökön 4, vasárnap d.e. ill. d.u. 1-1 egyesület tartott órát /35 óra/.²⁷²

A tanítás este 8 órakor kezdődött és a viták miatt elhúzódott késő estig, kivéve vasárnap, amikor külön feltüntették a kezdés időpontját.²⁷³

A következő tantárgyakat tanították: magyar helyesírás és fogalmazás, magyar írás - olvasás, retorika, számtan, mértan, rajz, német nyelvet, német írás-olvasás, diszitéstan, világtörténelem, gyorsírás, francia, szavakat.²⁷⁴ A tananyag nincs feltüntetve a programokban, de a képzést tekintve humán és készségtárgyak alapfokú ismereteivel, nyelvekkel ismerkedhettek meg a hallgatók.

9 egyesületben /aranyművesek; asztalosok és ácsok; bőröndösök, nyergek, vonalzők; szabók; esztergályosok; fehérnemű-tisztítók; vasbutormunkások, Budapesti Munkáskör; Budapesti Munkásképző-egyesület; Szabadság munkásképző egyesület/ magyar helyesírást és fogalmazást, 6-ban /bádogosok; lakatosok; női szabómunkások, szabók; vas- és ércesztergályosok, villanyszerelők; Szabadság munkásképző egyesület; I.Erzsébetfalvi munkásképző/ világtörténelmet, 5-ben /aranyművesek; asztalosok, ácsok; cipőfelsőrész-készítők; kovácsok, fiókegyesület; Újpesti Munkásképző egyesület/ retorikát! /4-4-ben /bádogosok; esztergályosok; kőművesek; vasbutormunkások, Budapesti Munkáskör; cipőfelsőrész-készítők; kőművesek; Budapesti munkásképző egyesület/ mértant ill. német nyelvet /kétnyelvűség jelenléte!/, 3-3-3-ban /bádogosok; esztergályosok; vasbutormunkások, Budapesti Munkáskör; esztergályosok; kőművesek; lakatosok; fehérnemű-tisztítók; Budapesti Munkásképző-egyesület; Szabadság munkásképző egyesület/ rajzot, számtant, magyar írás-olvasást, 2-ben /Szabadság munkásképző-egyesület, Budapesti munkásképző-egyesület/ német írás-olvasást, 1-1-1-ben /kőművesek-diszitéstan, nyom-

271 A Munkásképző Tanfolyamok... 14-15 p.

272 Uo. 76 p.

273 Uo. 14 p.

274 Uo. 15-16 p.

dászok-gyorsírás, francia nyelv, Szabadság munkásképző-egylet-szavalat/²⁷⁵
Az elmondottakból látható, hogy 1 egylet több tantárgyból is felkészítet-
te tanulóit, ahol kellett elsősorban az elemi tárgyakból, ahol lehetett
már magasabb képzést nyújtva és érdekes, hasznos, szakmai képzést pótló
tárgyakat oktatva /retorika, francia, szavalat, gyorsírás, diszitéstán.../.

1908-tól a tanfolyamon kívüli /szakegyleti/ elemi fokú tanítást e-
gyetemi hallgatók, a Galilei-kör tagjai is szerveztek.²⁷⁶

Előadásaikon már gyakran tartott Kunfi Zsigmond, Garami Ernő, Lu-
kács György, Varga Jenő érdekes, vitaindító előadásokat!²⁷⁷

A MSZDP-tal 1902-től rendezett közösen munkásképző tanfolyamot a
Társadalomtudományi Társaság és a "Huszadik Század" szerkesztősége. Cél-
juk az volt, hogy közérthető formában középszinten, tudományos ismeret-
terjesztő előadások segítségével bővítsék a szervezett munkások ismere-
teit.²⁷⁸

Tanfolyamot rendező bizottságot hoztak létre, amely 3 programot
adott közre "Munkásképző Tanfolyamok Programja" címmel. Ára füzetenként
40 fillér volt. Meg kellett venni a hallgatóknak. Budapesten árulta a
Népszava könyvkereskedése a VII. kerületi Erzsébet-körút 16.sz. alatt.²⁷⁹
Tanmenet helyett ez a füzet tartalmazta a 4 sorozat /1902/1903./ tanfo-
lyamának + elemi tanfolyamának jellegét, helyét, idejét, szakegyleti be-
osztását, az egyes tantárgyak tanmenetét, tananyagát, napok szerinti el-
osztását, jelezve a függelékben a III-IV. sorozat tárgyait. is.²⁸⁰

1 sorozat, 10 témában indított külön tanfolyamból állott. 1 tanfo-
lyam 7 előadást tartalmazott, mely hetenként és este volt megtartva.²⁸¹

A munkások közül bárki részt vehetett az ingyenes tanfolyamon. Kö-
telező viszont a program megvétele, amelynek árát a költségek fedezésére
fordították.²⁸²

275 A Munkásképző Tanfolyamok... 14-16 p.

276 Munkásmozgalom és kultúra... 133 p. Horváth: Magyar századfor-
duló... 147 p.

277 Munkásmozgalom és... 134-35 p.

278 A Munkásképző Tanfolyamok... 1902.2 p.; 1903.2 p.

279 Uo. 1902, 1903. címlap

280. Uo. 1-16 p.

281 Uo. 1902, 1903 2 p.

282 Uo. " 2 p.

Kérdőlapok kitöltésére szőlították fel a hallgatókat, így állapították meg a tanfolyamok látogatottságát.²⁸³

1902. december 1-től a hét különböző napjain tartották a tanfolyamok előadásait a kárpitosok, asztalosok, kereskedelmi szakalkalmazottak, szabók, nyomdászok, szakegyületében.²⁸⁴ 1903-ban a kereskedelmi alkalmazottak helyett a kőművesek rendezték az előadásokat.²⁸⁵ /Az egyletek rendező szervek egyben./

Minden hétfőn dr. Wolfner Pál tartotta előadásait politikai földrajzból a kárpitosoknak.²⁸⁶ December 4-től csütörtökön Maly Ferenc, műegyetemi adjunktus "a gépek szerepe az iparban és a kereskedelemben" címmel az asztalosoknak.²⁸⁷ Egészségtanból dr. Friedrich Vilmos egyetemi m. tanár a kereskedelmi alkalmazottak szakegyületében keddenként, dr. Somló Bódog egyetemi m. tanár pedig szerdán a szabók szakegyületében "A filozófia történelme" címmel /I. rész/. A II. részt dr. Réti Lóránt tartotta pénteken a nyomdászoknál "A társadalmi mozgalma. Az állam. A pártok". címmel.²⁸⁸

A különböző tárgyak előadásait téma szerint csoportosították.

Politikai földrajzból az egyes országok földrajzi leírásán kívül annak gazdasági, társadalmi, politikai helyzetét, nemzetközi kapcsolatait kronológiai sorrendben mutatták be.²⁸⁹

A gépek szerepe... című előadássorozat az emberi munka, a találmányok, a felfedezések általános és egyedi történetével, felhasználásával foglalkozott.²⁹⁰

283 A Munkásképző Tanfolyamok... 1902, 1903. 2 p.

284 Uo. " 2-11 p.

285 Uo. 1903. 2-11 p.

286 Uo. 1902. 2 p.

287 Uo. 1902. 2 p.

288 Uo. 1902. 2 p.

289 Uo. 1902. 3-5 p.

290 Uo. 1902. 6-7 p.

Az egészségtan célja a levegő, a víz, a táplálkozás, az alkoholizmus, a munkahely egészségügyi feltételei, betegségek, a család szerepe, a gümőkór védekezési módjainak megismertetése a munkásokkal.²⁹¹

A filozófia történelme c. előadás I. részében a filozófia fogalma, a gondolkodáshoz, valláshoz való viszonya, szükségessége, a középkor, a reneszánsz, a felvilágosodás híres filozófiai iskolái, neves filozófusai hangzottak el.²⁹²

II. részében az osztályok, annak politikai szervezeteivel, a párttal, a politikai, gazdasági és társadalmi /liberalizmus, konzervatizmus, radikalizmus.../ mozgalmakkal foglalkoztak. További témák: munkásmozgalom, párt, szocializmus és fajtái, állam és társadalom fogalma, a szociáldemokrácia lényege, célja, tevékenysége, a marxizmus, "dogmái", hibái, elfajulásai...²⁹³

A Függelékben a III-IV. sorozatot tekintették át röviden. A III. sorozat jogismerettel /I. rész/, gazdasági statisztikával, antropológiával foglalkozik. A IV. sorozat jogismerettel /II. rész/, fejlődéstanal, a vallások történetével, magyar történelemmel és szocializmussal.²⁹⁴

A politikai földrajz II. részét a kárpitosoknak szintén dr. Wolfner Pál tartotta hétfőn.²⁹⁵ "A büntetőjog bölcselése" címmel dr. Várkonyi Oszkár ügyvéd keddenként a szabóknál, csütörtökön az asztalosok szakegyületében dr. Hahn Dezső orvos beszélt az emberi test bonctanáról.²⁹⁶ A nyomdászok művészettörténeti jellemrajzokat hallgattak szerdán dr. Éber László múzeumi asszisztentstől.²⁹⁷ A társadalmi gazdaságtan I. részének előadója Garami Ernő volt, aki a kőműveseknek tartott előadást pénteken.²⁹⁸ A II. rész előadója ismeretlen forrásanyag hiányában.

291 A Munkásképző Tanfolyamok... 1902. 8-9 p.

292 Uo. 1902. 10-11 p.

293 Uo. 1902. 12 p.

294 Uo. 1902. 13 p.

295 Uo. 1903. 2 p.

296 Uo. 1903. 2 p.

297 Uo. 1903. 2 p.

298 Uo. 1903. 2 p.

Politikai földrajzból folytatódott az I. rész tematikája, újabb országok megismerésével /Franciao., Spanyolo., Portugália, Olaszo., Északamerikai Egyesült Államok, Oroszo., gyarmatok/²⁹⁹ A heti szemináriumok egyikén mindig megbeszélték az elhangzott előadás vitás kérdéseit.³⁰⁰

A büntetőjog története, fogalmai /bűncselekmény, büntetés.../, a kriminológia, a büntetőtörvények, a bűnösség megállapításának kritériumai, a büntetési rendszer, bűncselekmények ismertetése, a bűnvádi eljárás alapelvei hetente egyszer hangzottak el a szemináriumokon. A magyar büntető törvények tételes, intézkedéseinek ismertetése gyakorlati példákon keresztül hangzott el.³⁰¹

Dr. Hahn Dezső a bonctan, az izomrendszer, az emésztési csatorna és függelékei, légző szervek, húgy- és ivarszervek, véredényrendszer, nyirokedényrendszer, idegrendszer, érzékszervek témában mélyítette el hallgatóit.³⁰²

A képzőművészet legrégibb emlékei az emberiség őskorából, az európai művészet kezdete, Görögország, a római nép művészete, a román és gótikus művészet, az olasz reneszánsz, annak északi változata, Rembrandt, Rubens, festészete, XIV. Lajos kora Franciaországban, a XVII. sz-i spanyol festészet kiválóságai /Velasquez, Murillo/, a rococo, a klasszicizmus, az angol Hogarth művei, a romanticizmus és a szociális eszmék térhódítása, építészeti, festészeti irányok a XIX. században, a művészi ipar előretörése.³⁰³ Igen átfogó és lényegretörő, érdekes, vonzó tematika ez művészettörténetből a nyomdászok számára!

A társadalmi gazdaságtan előadásainak célja, fogalma, helye a kor gazdasági életében, szóhasználat, fogalmai /öskommunizmus, magántulajdon, csere, áru, árutermelés, érték, a munka mint értékmeghatározó, árucseré, ár, pénz, tőke, értéktöbblet, munkaerő mint áru.../³⁰⁴ A politikai jelleggel tartott közgazdasági előadásokat az ismert szociáldemokrata Garami Ernő vezette érthető megfontolásból - hiszen az előadá-

299 A Munkásképző Tanfolyamok... 1903. 3-5 p.

300 Uo. 1903. 5 p.

301 Uo. 1903. 6-7 p.

302 Uo. 1903. 8-10 p.

303 Uo. 11-12 p.

304 Uo. 13 p.

sok nem voltak marxista szelleműek! - és nem polgári értelmiségi.

Az Uránia Magyar Tudományos Egyesület érdekes módon kapcsolódott be a munkásoktatásba. Hatóságok, iskolák, egyesületek, magánszemélyek az ország bármely területén megalakíthatták a munkásgimnáziumot.

A fenntartó szerv létrehozta az ügyvitel lebonyolításának szervét, a "munkásgimnáziumi bizottság"-ot, amely megteremtette a munkásgimnáziumot. Ez rögtön önállósult "Munkásgimnáziumi egyesület" néven a megnyitása után.³⁰⁵ Alapszabállyal működött, amelyet a belügyminisztérium hagyott jóvá.³⁰⁶ Saját maga választotta tisztikarát, tehát az egyesület elnökét, alelnökeit, titkárát, könyvtárosát, pénztárosát és erről értesítette az Uránia m.t. egyesületet.³⁰⁷ E bizottság foglalkozott a gazdasági ügyek vezetésével, előadóhelyiséget biztosított, annak bérleti használatát intézte, előadókat, hallgatókat, érdekeltséget szervezett. Állami, törvényhatósági, községi, testületi, társulati, magánszemélyek támogatását szerezte meg az előadások, a berendezések költségeinek fedezésére. Ösztöndíjalap létesítésével jutalmazta a kiemelkedő, tehetséges hallgatókat.³⁰⁸

Hasonló bizottságot elsősorban a közép- és polgári iskolai tanárokból alakítottak ki, akik kapcsolatban álltak az Uránia m.t. egyesülettel, de ugyanezt közművelődési, társulati egyesületek is alakíthattak, amelynek elnökségében beválasztott megyei tanfelügyelő vagy a tanfelügyelő által ajánlott tanár is részt vett.³⁰⁹ A bizottság választotta meg a munkásgimnázium igazgatóságát /igazgató, igazgatóhelyettes, igazgatósági titkár/.³¹⁰ Tagjai az Uránia m.tud.egyesület jóváhagyásával alkalmazott közép- és polgári iskolai tanárok, kivételes esetben kisebb végzettségűek is, de csak az összes tanár 1/3-át tehetette ki a számuk.³¹¹ Az igazgatóság feladata a tanulmányi ügyek vezetése volt. A munkásgimnázium igazgatója tanulmányi ügyekben képviselte az intézményt a hivatalos személlyel való tárgyalás során.³¹² A bizottság pártfogót, védnököt, dísz- vagy tiszteletbeli elnököt választott a közigaz-

³⁰⁵ Munkásgimnáziumok szervező szabályzata és tanítóterve. Budapest 1912. Hornyánszky v.cs. és kir. udv. könyvnyomdája. 4-5 p.

³⁰⁶ Uo. 5 p.

³⁰⁷ Uo. 5 p.

³⁰⁸ Uo. 5 p.

³⁰⁹ Uo. 5-6 p.

³¹⁰ Uo. 6 p.

³¹¹ Uo. 6 p.

³¹² Uo. 6 p.

gatási főemberek, előkelőségek közül /pl. megyei főispán, városi polgármester.../ ³¹³

Az intézmény kapcsolata kölcsönös, összefonódott az Uránia Magyar Tudományos Egyesület tevékenységével. A bizottsági tagok anyagi helyzetüktől függően alapító vagy rendes tagként vettek részt a munkájában.

A bizottság választotta a központi felügyelőt, aki az egyesület társelnöke volt egyben. Feladata: az Uránia magyar tudományos egyesület elnökségének kijelölése, az önálló rendtartás, költségvetés, ügyrend elkészítése, az előadók tiszteletdíjának, a hallgatók leckedíjának vagy ingyenes tanításának ügyintézése.

Az Uránia megerősíti az igazgatót, a tanári kart vagy üres állás esetén választást ír ki. Elfogadja és használja a munkásgimnáziumi igazgatóság a szabad tanítás szervezésére vonatkozó tanítótervüket. Közvetlen érintkezés az igazgatóság és az elnökség között van, tanulmányi ügyekben.

Az egyesület a saját tanterve szerint összeállított vetitőkép-sorozatokot vetitőgéppel együtt rövid időre kikölcsönzi a bizottságnak a sorozatos előadások szemléltetésére. ³¹⁴ Az előadásai szövegét tartalmazó füzeteket 30 %-os kedvezménnyel, biztosítási feltételek mellett engedték át. Kötelező volt átvenni az előadás anyagát 50 példányban, kivéve ha indokolt esetben jóváhagyta az elengedését az egyesület évi közgyűlése. ³¹⁵

A munkásgimnázium célja "középiskolai tanítást pótló ismereteket" rendszeresen torjeszteni a helyi viszonyok figyelembevételével. ³¹⁶ Ahol lehet "főiskolai tanítást pótló előadások tartása..." ³¹⁷

Hallgatóik a kisipari munkások közül kerültek ki, elsősorban az ipariskolát végzett, katonai szolgálat előtt álló segédekből. ³¹⁸

³¹³ Munkásgimnáziumok szervező szabályzata... 6 p.

³¹⁴ Uo. 7-8 p.

³¹⁵ Uo. 7-8 p.

³¹⁶ Uo. 1-2 p.

³¹⁷ Uo. 1-2 p.

³¹⁸ Uo. 1 p.

A teljes munkásgimnázium felépítése: általános tanfolyam, I-ső középfokú tanfolyam és 3 középfokú tanfolyam.³¹⁹

Az általános tanfolyam kötelező és előkészítő jellegű, mert az I. középfokú tanfolyam hallgatóságának alacsony volt a képzettsége.³²⁰

A tanfolyamon minden 16 éven felüli írni-olvasni tudó, a munkásgimnázium rendjét elfogadó munkás részt vehetett.³²¹

Az előadásokon csak a beírt hallgató, valamint az előadó engedélyével más is megjelenhetett. Beíratkozásnál kötelező jelleggel felvételi ívet kellett kitölteni. Rovatai: a belépő neve, születésének helye, esztendeje, foglalkozása, végzett iskolái.³²² A hallgató nyomtatott lecke-könyvébe a felvételi ív adatai és az általános vagy a 3 középtanfolyam eredményei - tantárgyanként beírva - kerültek. Tárgyat tetszés szerint választhatott a hallgató, részvételét a tanfolyam végén az előadó igazolta. A vizsgálat eredménye mellett belekerült az igazgató aláírása, a hivatalos pecsét. Lecke-könyvnyomtatványt az Uránia m.t.egy. juttatta el a munkásgimnáziumnak.³²³

A szervezeti szabályzat közli az előadások nyelvét, helyét. Első-sorban magyarul folyik az előadás. Az általános tanfolyamon az igazgató engedélyével és ha igényli a hallgatóság idegen nyelven is fűzhet magyarázatot az előadásához, az előadó.³²⁴

Az állami iskolák kérésre átengedték tantermeiket az előadások számára. A közoktatásügyi minisztérium 136.693/1911.sz. közrendelethez kilátásba helyezte a tantermek átengedését, feltételek mellett.³²⁵ Szükség esetén igénybe vehették a községi iskolákat is vagy egyesületi vendéglőben tartották zárt ajtók mögött. Ezt szigorúan leszögezték a munkásgimnázium ügyrendjében és az illető vendéglőtulajdonossal kötött bérszerződésben.³²⁶ Micsoda különbség! A munkásegységek állandóan

319 Munkásgimnáziumok szervező szabályzata... 1, 9, 55 p.

320 Uo. 9 p.

321 Uo. 9 p.

322 Uo. 56 p.

323 Uo. 56 p.

324 Uo. 8 p.

325 Uo. 8 p.

326 Uo. 8-9 p.

vándoroltak a tulajdonos önkényeskedése miatt, szerződés nem védte őket!

Hetente 3 vetítéses, 3 szabad előadás hangzott el.³²⁷

Ha 1 középfokú tanfolyamot szerveztek évente, a II-III. évfolyam tárgyait a következő évben tartották meg, vetítéses vagy szabad előadás formájában, kísérletek és szemléltetőeszközök igénybevételeivel.³²⁸

Hallgatója e tanfolyamnak olyan munkás lehetett, aki 6 vagy 4 elemi osztály mellett még jó eredménnyel 1 közép /polgári/ iskolai osztályt is végzett. Ha nem, az eredményesen elvégzett általános tanfolyam vizsgáit figyelembe véve, igazgatósági engedéllyel vették fel az I-ső középfokú tanfolyamra.³²⁹

A "Tanítóterv a munkásgimnázium általános tanfolyama számára" közli a /szorgalmi időben, 22 héten át, október 1-től március 30-ig tartó/ főbb témákat és a heti óraszámot: magyar irálytan, polgári ügyiratok heti 1 óra, gyakorlati számtan és mértan 1, egyszerű kereskedelemi és műhely könyvelés 1, a magyar nemzet története és földrajza vetítéssel 1, egészségtan vetítéssel 1, ez összesen heti 6 óra, mely tartalmazza a nem kötelező tantárgyat, a magyar irodalomtörténetet is.³³⁰

A tanítás anyaga a munkásgimnáziumban azonos a polgári iskola alsó 4 osztályával. Ezenkívül a helyi viszonyoknak megfelelő gyakorlati ismereteket kellett tanítani.³³¹

"...A munkásgimnázium három középfokú évfolyamának egységes óraterve"

Tárgy	Heti óraszám évfolyamonként		
	I	II	III
1. Magyar nyelv	2	2	2
2. Történelem	1	1	1
3. Földrajz	1	1	1

327 Munkásgimnáziumok szervező szabályzata... 55 p.

328 Uo. 55 p.

329 Uo. 10 p.

330 Uo. 9-10 p.

331 Uo. 1-2 p.

Tárgy	Heti óraszám évfolyamonként			
	I	II	III	
4. Természetrajz	1	1	1	
5. Természettan	-	1	-	
6. Könyvvitel	1	1	-	
7. Jogi ismeretek	-	-	1	
8. Alkotmánytan	1	-	-	
9. Számtan	2	2	2	
10. Mértan	2	2	2	
11. Szabadkézi rajz	1	1	2	
Összesen	12	12	12	332

Célszerűségi szempontok alapján és a helyi viszonyoknak megfelelően válogatták össze a tantárgyakat azzal a céllal, hogy eltérnek tőle, ha nincs iránta érdeklődés vagy a pénzügyi viszonyok miatt nem tudnak előadót biztosítani hozzá, vagy államsegély várható...³³³ Variációk: elhagynak 1 tárgyat, kevesebb évfolyamot indítanak kevesebb számban; kevesebb évfolyam kevesebb órásszámmal; 1 tárgyat nagyobb órásszámban tanítanak vagy plusz 1 tárgyat beillesztenek.³³⁴ Viszont kötelező évfolyamonként a 88 óraszám betartása, és minden évfolyamon a magyar nyelv és számtan oktatása. A szakmaszerű /pl. technológiai ismeretek/ tantárgyak oktatása más intézmények profilja volt.³³⁵

A munkásgimnázium tanmenete részletesen foglalkozott az egyes tantárgyak céljával, a tananyag megoszlásával /pl. olvasmányok, írásbeli gyakorlatok, elméleti ismeretek.../, a tanítás menetével /módszere/, anyagával /füzet használata, készségfejlesztő gyakorlatok/, egyes évfolyamokra való lebontásával.³³⁶

A szabályzat foglalkozott az előadókkal is. /VI.15./ A szervezet felvázolásánál már szóltam a tanárokról, akik elsősorban akadémiai, középfokú szak- vagy polgári iskolai tanárok, még az általános tanfo-

332 Munkásgimnáziumok szervező szabályzata... 10 p.

333 Uo. 10 p.

334 Uo. 10 p.

335 Uo. 11 p.

336 Uo. 15-55 p.

lyam esetében is. Elemi iskolai tanítók alkalmazása csak szükség esetén történt. Taníthattak az igazgatóság engedélyével irodalmi tevékenységükről híres személyiségek és okleveles értelmiségek, elismert működésük eredményeképpen.³³⁷

Általános tájékoztatót is tartalmaz. Azért volt rá szükség, mert a különböző életkor, felfogás, műveltség miatt nehéz azonos szintre hozni a hallgatókat. Ez a gimnázium valódi célja.³³⁸

Elvárások: az előadás közlő és ne pragmatikus legyen, kerülje a hosszú bevezetést, mert rövid idő áll rendelkezésre a készségfejlesztés területén. Alkalmazott módszerként ajánlják az ismeretek, szabályok rövid közlését, bővebb gyakorlását példákkal fűszerezve, szemléltetve és összefoglalva a lényegét.³³⁹

Közvetlen hangnemben kell kapcsolatot teremteni a hallgatósággal, dicsérni őket, hogy tovább tanuljanak!³⁴⁰

A helyi gyűjtemények, laboratóriumok és az Uránia vetítéses előadásainak képanyagával kitűnően tudnak szemléltetni.³⁴¹

Kiemelt feladat az ismert anyagrésznél a lényeg kiemelése, a figyelemfelkeltés, az általános műveltséghez szükséges tárgyak iránti érdeklődés felkeltése - főleg a szakmaközpontú embereknél - az olvasás megszerettetése, kifejlesztése, az önművelésre való igény kifejlesztése, ajánlása /gimnáziumi könyvtárba minél többet ajánlatos beszerezni, ez az előadó, igazgató feladata/.³⁴²

A tankönyvet az előadói kar szerezzé be a könyvtárba, és ingyen kölcsönözzék ki a hallgatóknak.³⁴³

A munkásgimnáziumi könyvtár alapja a Múzeumok és Könyvtárak Országos Bizottságának könyvadománya, amelyet az Uránia magyar tud. egyesü-

337 Munkásgimnáziumok... 55 p.

338 Uo. 12 p.

339 Uo. 12 p.

340 Uo. 12 p.

341 Uo. 12 p.

342 Uo. 13 p.

343 Uo. 13 p.

let osztott széjjel. Az elnökség szakbizottságot kért fel a könyvtár anyagának jegyzék alapján való évi kiválogatására. Az elhelyezése a tanári szobában vagy az egyesületi helyiségben történt egy külön tárolásra alkalmas szekrény felállításával, külső részén a következő felirattal:

"MUNKÁSGIMNÁZIUMI KÖNYVTÁR

AZ URÁNIA MAGYAR TUDOMÁNYOS EGYESÜLET

ÉS A MUZEUMOK ÉS KÖNYVTÁRAK ORSZÁGOS

BIZOTTSÁGÁNAK ALAPÍTÁSA"³⁴⁴

A 6 hónapig tartó téli tanfolyamok végén nyilvános vizsgálatot kellett tennie a hallgatónak. Az eseményt a gimnáziumi bizottság ünnepélyessé tette azáltal, hogy külön helyiséget bérelt erre az alkalomra és meghívta az előljáróságot, szakembereket, a testületet, a tanárokat. A vizsgálat elnöke vagy helyettese rövid beszéd kíséretében kiosztotta a jutalomdíjakat is.³⁴⁵

Összegezve az elmondottakat, az 1912-es szervező szabályzat szellemében középfokú képzést nyújtott a munkásgimnázium annak aki bejutott, hiszen elsősorban segédeket vettek föl, 16 éven felülieket, így hallgatói körét erősen behatárolta. A nagyipari munkások gyermekei közül igen kevesen juthattak el akár ezen oktatási formáig, akár a polgári iskoláig, bár ingyenes volt ez a tanfolyam. Hatását lemérni nehezen tudjuk. Az Uránia m.t. egyesület polgári szemlélete, a hivatalos iskolapolitika /a gimnázium felépítése/ erősen rányomta bélyegét a tevékenységükre. Sajnos így is későn indult az oktatás és nem pótolhatta a meglévő hiányosságokat. A SZDP, mint lehetőséget kellőképpen kiaknázza tagjai műveltségi színvonalának emelése érdekében!

Az Uránia a szervezeti szabályzat értelmében /20.§/ munkásegyletemet is szervezhetett, ha volt olyan akadémiai rangú főiskola, amelynek tanárai vállalták a munkások oktatását. Ez nem jelentette a Szabad Egyetem előadásait. Ezt a munkásgimnáziumi bizottság szervezte a 3 középfokú évfolyamot végzett hallgatók számára. Önálló intézményként a főiskolák ta-

³⁴⁴ Munkásgimnáziumok... 57-58 p.

³⁴⁵ Uo. 57 p.

nárai is létrehozhatták. Az Uránia m.t.e. még kedvezményt is biztosított, ha kapcsolatba léptek vele. A meglévő hazai egyetemekhez, főiskolákhoz hasonló tanszékeket létesíthettek a hallgatók igénye szerint.³⁴⁶

1905-ben erőteljes radikalizálódás indult meg a polgári radikálisok körében. Ennek kézzelfogható eredménye az 1906 tavaszán formálisan meginduló Társadalomtudományok Szabadiskolája volt, amelyet a rendőri zaklatások miatt csak október 14-én nyitott meg az iskola igazgatója.³⁴⁷ Az előadások zaklatása, betiltása után mégis jóváhagyta az alapszabályokat Kristóffy József belügyminiszter és ez nyugodt, széles bázison nyugvó munkát, színvonalas, tervszerű, sikeres munkásoktatást eredményezett.³⁴⁸ Egyedüli szerv maradt sokáig. A Szabadiskola elnöke Somló Bódog, igazgató Jászi Oszkár, a választmányi tagok egyben korábbról ismert előadók: Batthyány Ervin, Bárczi István, Csizmadia Sándor, Diener-Dénes József, Madzsar József, Mérai-Horváth Károly, Rácz Gyula, Szabó Ervin, Török Lajos /bőrgyógyász egyetemi tanár/, Veigelsberg Hugó /Ignotus!/, Wildner Ödön, Zsigány Zoltán.³⁴⁹

A Huszadik Század című folyóirat 1906-ban megjelentette Jászi Oszkár nyitó beszédét, amely tartalmazta az iskola megindításának célját, jellegét, programját, ideológiai bázisát.³⁵⁰ Ezek szerint a Szabadiskola szociológiai iskola, amelyet a Társadalomtudományok Társasága tart fenn azon célból, hogy az önként jelentkező hallgatókkal megismertesse a szociológia és annak határtudományait, felismerve e tudomány fontosságát, újszerűségét, társadalmi hasznosságát. Tanítását többféle okból tartották igen hasznosnak. Ismert a kultúrális helyzet elmaradottsága, a reakciós szellemű főiskolai képzés, amely abszolút kihagyja a modern szociológiai kutatásokat és elavult, haladásellenes nézetekkel tömi hallgatói fejét.³⁵¹

Élénken tiltakozik az ellen a "vád" ellen, hogy politizálni fognak. Erősen hangsúlyozza a tudományos ismeretek, kutatási eredmények tiszta-

346 Munkásgimnáziumok... 59-58 p.

347 Horváth: Magyar századforduló... 131-132 p.

348 Uo. 131 p.

349 Uo. 132 p.

350 Uo. 132 p.

351 Uo. 132 p.

ságának megőrzését, a "la science pour la science" elv következetes érvényesítését a művészetben ismert l'art pour l'art irányzat szellemében: "...Iskolánk azt a célt is maga elé tűzte, hogy az elmúlt években a szervezett munkásság oktatása körül történt eredményes kísérleteket rendszeres intézmény keretében továbbfejlessze..."³⁵²

Uj morált óhajtanak megteremteni, kialakítani, "...melynek alapja a tudomány és az emberi szolidaritás..."³⁵³ "Ez az út a mi hitünk szerint csak a szabad kutatás útja lehet. Azé, mely nem ismer se dogmákat, se pártigazságokat. Természetesen szocialista pártigazságokat sem."³⁵⁴

E radikálisok jól látták, hogy "...a szocializmus előfeltétele a művelt, kultúrált munkásosztály, melynek eszköze az öntudat fejlesztése, de a szocializmus békés, forradalom nélküli megvalósítása árán!"³⁵⁵

Mint látható, nem kielégítő még ideológiai téren az együttműködés a szociáldemokraták és a polgári értelmiségiek között. Mégis a radikálisok munkástanfolyamaival sikerült kilendülniük a szocialistáknak az oktatási holtpontról.

1904 nyarán a Társaság közgyűlésének vezetőségi beszámolója az alábbi eredményről számol be: 112 szakegylet 19 munkástanfolyamot tartott, a látogatók száma 2113 /rendszeres/, 1199 a saját szakegyletében hallgatta az előadásokat és 814 fő idegen vett rajta részt.

Kimutatást is készítettek a munkáshallgatókról, ezek szerint "81 %-a napi 10 óránál többet dolgozott és hogy 67 %-ának keresete nem érte el a heti 20 koronát."³⁵⁶ Jászai S. "A szakegyesületi mozgalom története" c. munkájában megállapítja, hogy ennek következtében növekedett a tanulási vágy, Wolfner Pál szerint pedig megnőtt a munkások bizalma a társulat iránt.³⁵⁷

Hatásukra vidéken több helyen /Zilah, Pécs, Nagyvárad, Máramaros-sziget.../ indítottak munkástanfolyamokat.³⁵⁸

352 Horváth: Magyar századforduló... 132 p.

353 Uo. 132 p.

354 Uo. 132 p.

355 Uo. 132 p.

356 Uo. 131 p.

357 Uo. 147-148 p.

358 Uo. 131, 148 p.

A kitűnő előadói gárda tagjai "... tiszteletreméltó munkát végeztek.", mert 1904-1905-ben például 2000 fő volt az állandó hallgatóságuk!³⁵⁹ Mindezt ingyen végezték, mert előadói díjakra sem a Társaságnak, sem a szocialistáknak nem volt pénzük.²⁶⁰ Az előadók politikai beállítottsága igen különböző az "ortodox marxistá"-tól /Wolfner Pál/ Pikler, Somló, Jászi, Dániel Arnold polgári liberális szemléletéig, mégis akaratukon kívül forradalmasító hatást fejtettek ki a tömegek széles rétegeire.³⁶¹ Ezt érezte a rendőrség is, többször betiltotta előadásait, de sikerüket bizonyítja, hogy végülis a BM engedélyezte a tanfolyamok megtartását.³⁶² Ez nem törte meg az oktatás lendületét, a Huszadik Század szerkesztősége is tovább folytatta a tanítást, és az SZDP is arról számolt be, hogy pártirányítással, a szerkesztőség támogatásával egész télen folyt a párttagok felkészítése.³⁶³

A "rokonszenvező sajtó" másképp értékeli a tanfolyamok munkáját: "... nem mernők állítani, hogy a társaság /ti. a Társadalomtudományi Társaság/ munkástanfolyamai tényleg is szolgáltak volna a tulajdonképpeni célnak, ti. annak, hogy a munkásokat harcra edzzék."³⁶⁴

Sikerült viszont az értelmiségiek, a sajtó figyelmét a marxizmus, a szocialista munkásmozgalom eszmevilága, problémái felé fordítani, melyben nagy szerepet játszott ismét a Társadalomtudományi Társaság. A tanfolyamokkal körülbelül egyidőben, 1904-ben, több estét betöltő vita-sorozatot indítottak "A társadalmi fejlődés iránya" címmel. A sorozat előadói különböző irányzatok /konzervativizmus, liberalizmus, anarchizmus, szocializmus/ képviselői. A nyilvánossággal ilyen témákról vitatkoztak: magyar szociálpolitika, földbirtokpolitika, védvámrendszer, szövetkezeti mozgalom, magyar irodalom társadalmi szerepe stb...³⁶⁵ E vitákat a "Huszadik Század" tanulmányok formájában hónapról hónapra közölte!³⁶⁶

359 Horváth: Magyar századforduló... 147 p.

360 Uo. 147 p.

361 Uo. 130, 131 p.

362 Uo. 147 p.

363 Uo. 147 p.

364 Uo. 150 p.

365 Uo. 128-129 p.

366 Uo. 129-130 p.

2. MUNKÁSIRODALOM

Marx és Engels a polgári uralkodó kultúra zseniális alkotóit nagyra becsülték, mert az adott társadalmi rendszer ellentmondásait felismerték, bírálták. Pl.: Shakespeare, Balzac tevékenysége, a kritikai realisták. Marx 1854-ben írott "Angol középosztály" c. munkájában "Anglia jelenlegi ragyogó köré"-t azért nevezi zseniálisnak, mert "A világnak több politikai és szociális igazságot tártak fel, mint amennyit a hivatásos politikusok, publicisták és moralisták együttvéve kimondtak".³⁶⁷

Magyarországon 1849 után a polgári átalakulás, az ipari kapitalizmus kialakulása a központi téma az irodalomban. A kül- és belpolitika eseményei egyaránt hatottak az irodalomra, a sajtóra. A társadalmi regény és az elbeszélés a legalkalmasabb műfaj az események ábrázolására. Sajátosan polgári a történelmi regény és az ún. "politikai regény". Jellegzetesen polgári téma a nemesi udvarházak világa, a társadalmi átalakulás eseményei, a "táblabíró-világ" idealizálása, ritkábban az osztályharc ábrázolása!³⁶⁸

E témák már az 1840-es évektől korrajzot festettek Magyarországról. Gvadányi József "Egy falusi nótárius budai utazása" c. művében a falusi nótárius a pesti letelepedésén gondolkodik.³⁶⁹ Kisfaludy Károly Tollagi János alakjában, csetlésében, botlásában a reformkori időszakról fest képet.³⁷⁰ Gaál József és Nagy Ignác a kispolgárság életét mutatja be, Császár Emil a kor divatja szerint heti és napilapokba írja ismeretlen regényeit. Kuthy Lajos és ismét Nagy Ignác rémtörténetekkel szórakoztatja olvasóit.³⁷¹

Még mindig irodalmi téma a nemesi udvarházak világa - "Igénytelen giccsek" a divat- és családi lapokban megjelenő regények. Legjellemzőbbek Vértesi Arnold regényei! Vas Gereben kipellengérezte ezt, Tolnai La-

³⁶⁷ Munkásmozgalom és kultúra... 6 p.

³⁶⁸ Geréb László: A munkástígy irodalmunkban. 1832-1907. Tanulmány Bp. 1961, Akadémiai Kiadó... 30 p.

³⁶⁹ Uo. 30 p.

³⁷⁰ Uo. 30 p.

³⁷¹ Uo. 30 p.

jos pedig nosztalgikus ábrázolásával annak bomlását vázolja regényeiben!³⁷²

A történelmi regény a szabadságharcig a legsikeresebb műfaj. A századforduló idején már lehanyatlott.³⁷³

A társadalmi regény divatja az 50-es években kezdődött és a 70-es években reneszánszát élte. A társadalmi átalakulás ábrázolása mellett Habsburg ellenessége miatt vált a "nemzeti mozgalom, függetlenségi harc" eszközévé.³⁷⁴ Például Jásika Miklós világábrázolása!³⁷⁵

A történelmi és társadalmi elbeszélések tudatosan változnak, többek között Vértesi Arnold regényeiben. /Művei folyóiratokban vagy önálló kötetként jelentek meg.³⁷⁶

Divatos az ún. "politikai regény" műfaja. A közelmúlt kísért a "táblalabiró-világ" idealizált ábrázolásában. Ismert írója a 60-as években Vas Gereben, aki saját szerkesztésű "nép"-lapjaiban politikai agitációt is kifejtett, hogy nyugodjanak bele a parasztok a kisajátított, elkülönözött legelők, erdők ...elvesztésébe!³⁷⁷

Jókairól, "a korszak nagy elbeszélőjé"-ről az a hír járta, hogy elvonul a politikai élettől!³⁷⁸ Nem volt igaz, mert ismert kezdeti áellenzéki szerepe, képviselősége /nem kapott a kormánytól mandátumot!/, kiadó tulajdonos, ellenzéki lapok szerkesztője, ismert országgyűlési szónok!³⁷⁹ Politikai vezércikkei, folytatásos regényei a "A Hon" c. lapban jelentek meg. Regényeiben a kiegészítés előtt bemutatja a korabeli politikai, társadalmi harcokat, igyekezve átmenteni a középnemességet, mint vezető réteget a kapitalizálódó társadalomba /idealizált elképzelés!/³⁸⁰ 1867 után a "Fekete gyémántok"-ban a magyar kapitalizmus és az idegenek közti

372 Geréb László: A munkásügy... 30-31 p.

373 Uo. 31 p.

374 Uo. 31 p.

375 Uo. 31 p.

376 Uo. 31 p.

377 Uo. 31 p.

378 Uo. 31 p.

379 Uo. 32-33 p.

380 Uo. 34 p.

ellentétet ábrázolja, az "Aranymember"-ben a magyar kereskedőt dicséri, a "Véres kenyér" a Párizsi Kommün eseményeitől megrettent polgárt rajzolja meg! Sőt eljut a munka és tőke közti antagonisztikus ellentét ábrázolásához "A jövő század regénye" c. művében.³⁸¹

A nemzetközi munkásmozgalom eseményei, hazai munkásmozgalom hiányában is utat találtak íróinkhoz. Szalay László, Trefort Ágoston, Eötvös József írásain kívül Császár Ferenc, Tóth Lőrinc, Gorore István, Szemere Bertalan, Irinyi József útleírásaiban jelenik meg a szocializmus témája, a nagyvárosi munkások ábrázolása.³⁸²

Polgári cikkíróink tudósítanak igen óvatos és közömbös hangon a proletárok életéről követve a nyugat divatját és meghökkentve vele a hazai olvasóközönséget!³⁸³ Elsőrangú forrásuk a korabeli német családlap irodalom, /Die Gartenlaube, Leipziger Illustrierte, Über Land und Meer/, ahonnan a képekkel elátott cikkeket vették át utalva e lapokra. /1866-ban a Vasárnapi Ujság szerint több a német ujságok száma, mint a magyar!³⁸⁴

A XIX. század elejének uralkodó eszméje, az utópista szocializmus is megjelent a 40-es években a polgári lapokban /Századunk, Athenaeum/³⁸⁵ Az 1843-44-i országgyűlésen Kossuth és Széchenyi is állást foglalt a munkások választójogának kérdése ügyében. Kossuth Owen és Louis Blanc nézeteit hirdetve megelőzési szándékból szövetkezetek létesítését javasolta!³⁸⁶

Jósika Miklós két regénye: Az Istan ujja /1844/, Végnapok /1847/, Vörösmarty Mihály: A Gutenberg albuma /1840/, Petőfi Sándor Váradi Antalhoz írott költeménye és a "Felhők" c. ciklusa is az utópisztikus szocialista gondolat hatását mutatja.³⁸⁷

381 Geréb László: A munkásügy... 34 p.

382 Uo. 10 p.

383 Uo. 13 p.

384 Uo. 13 p.

385 Uo. 10 p.

386 Uo. 10 p.

387 Uo. 10 p.

A 40-es évek magyar publicisztáinak, polgári szónokainak is népszerű témája az utópiák közlése /korai kapitalizmus, ipari forradalom eseményei/. Gyakori a "communista" megjelölés. Ezzel izgatnak Petőfi képviselősege ellen és lehetetlenné teszik a megválasztását. Az osztrák hadbíróság Táncsics Mihályt is kommunisztikus irányú röpiratok írásával vádolja.³⁸⁸ Ez a kialakuló polgárság munkásellenessége.

Igy érthető Dobsa Lajos magatartása is, aki "Márczius Tizenötödike" címmel 4 felvonásos vígjátékot írt. Korábbi tapasztalata ellenére a comunista népszónok ábrázolása munkásellenes /I. felvonás: "macskazenék elnöke", külsejének leírása!/, bár témája az önkény, a háziurak zsarnoksága ellen szól. Így szónokol az I. felvonásban: "... Most csak egy úr van a világon, de ez az úr nem a házbirtokos, mert ez nagyobb a házbirtokosnál, nagyobb a birtokos házánál, mert barrikádnak rontja le azt, ha kell rontani. - Ez az úr a nép! Ti vagytok az, legfölségesebb polgártársaim!..."³⁸⁹

Eötvös József 1851-ben a korszak uralkodó nézeteivel foglalkozva a "communizmus" szót utópista értelemben használta.³⁹⁰

Táncsics Mihály 1852-ben Fourier hatására írta "Kik a socialisták és kik a communisták" c. iratát.³⁹¹

Kemény Zsigmond a Pesti Naplóban megjelent cikksorozatában felhasználta Engels: A munkásosztály helyzete Angliában c. művét. A tömegek elnyomódását vizsgálva bírálta a kapitalizmus következményeit, de a nagybirtok és a feudális maradványok meglétét nem.³⁹²

Jókai is hódolt az új divatnak. 1853-ban írott művében, az "Egy magyar nábob"-ban párizsi magyar iparoslegényeket ún. cabetistákat ábrázol.³⁹³

Madách Imre "Az ember tragédiájá"-nak 11. londoni színében az osztályharcot ábrázolja! A munkások és gyárosok párbeszéde, az elítéltekhez

388 Geréb László: A munkásügy... 11 p.

389 Uo. 11 p.

390 Uo. 14 p.

391 Uo. 14 p.

392 Uo. 14 p.

393 Uo. 14 p.

szóló szavak az "osztályharc legköltőibb ábrázolása e korszak irodalmában",³⁹⁴

A "mesterlegények" panasza a kizsákmányolás ellen, vigaszt csak a dorbézolásban nyernek. Elítélt társukhoz, aki munkaadóját gyilkolta meg, így szólnak: "...mártírként vérzel el, Neved közöttünk fényes név marad Ne félj, ne félj, meg lesz boszulva egykor."³⁹⁵

A gyárosok beszéde: "A munka bérét kell csökkenteni." "Az nem lehet, most is lázonganak, Hogy meg nem birnak élni, a kutyák..." "Erősebben kell befogni őket, Dolgozzanak fél-éjjel gyárainkban, Elég pihenni a másik fele, Kinek álmodni így se célszerű."³⁹⁶

A költő tisztában van kora közgazdasági elméleteivel /géprombolás - Malthaus törvénye/.³⁹⁷ A 12. szín falanszter jelenetében csodálatos módon karikírozza és összegzi őket, ez alkotja történetfilozófiájának szerves részét. Ez a XIX. század közepének polgári történelem felfogása, az elbukott európai forradalmak miatt kiábrándult, visszahúzódó, rezignált polgár szemlélete. Elutasítja a közérdekű, társadalmat módosító törekvéseket, mert ezen az "örökre elrendeltetett, nyomorúságos állapot"-on változtatni már nem lehet. A rosszság, az oktalanság az oka, színjáték csupán minden, csupán a kosztüm változik.³⁹⁸ Ez a felfogás Kautsky "A kereszténység eredete" c. könyvében vázolt eszmeifuttatással rokon!³⁹⁹

Akár értik, helyeslik vagy elítélik a munkásmozgalom céljait íróink, publicisztáink, egyre többet irnak gyáralapításról, munkásokról!

Az első irodalmi híradás a gyárak alapításáról az 1830-as években keletkezett és utópista szocialista szellemben íródott.⁴⁰⁰ Az 50-es években kezdődő és a 70-es években újra fellendülő tárcákban bányák, gyárvál-

394 Geréb László: A munkásügy... 14 p.

395 Uo. 14 p.

396 Uo. 14 p.

397 Uo. 14 p.

398 Uo. 14 p.

399 Uo. 14 p.

400 Uo. 9 p.

lalatok alapításával, a műhelyek munkásaival, munkájával foglalkoztak, elsősorban a "Hazánk és a Külföld", a "Magyarország és a Nagyvilág" c. lapok hasábjain.⁴⁰¹

Gyakori a külföldi /francia, angol/ gyárak leírása, pozitívumainak kiemelése sekkentő célzattal. Éppoly csodálattal említik az eredményeket, mint a vándorló mesterlegények. A hazaküldött leveleikben beszámolnak a fejlett kapitalizmus jelenségeiről és a külföldön élő magyarok helyzetéről.⁴⁰²

A 60-as években az angol munkásnegyedek nyomoráról tudósító cikkek jelentek meg a Népbarát 1862/63-as évfolyamában, egy magyar "túrista" Balázs Sándor élményei a Magyarság és a Nagyvilág c. lapban /1866/, vagy Arany László: A délibábok hőse c. regényében.⁴⁰³

Arany László Hunok harca c. 1873-ban írott regényéből kiderül, mennyire kialakulatlan még a kor munkás fogalma, terminológiája. Egyaránt jelenti az ipari munkást, az önálló iparost, a vállalkozót és a könyvelőt! A magyar társadalom számára egyformán idegenek, kivéve az idegen tőkést.⁴⁰⁴ Riadót fúj:

"...Talpra, magyar, ébredj! nyakadon az ellen.

Odavigyázz, ott légy, most vagy soha, rendben

Hol ama munkásrajz közeledik csendben."⁴⁰⁵

A történettudomány is felhívja rá a figyelmet, hogy a hazai szakmunkáshiány következtében külföldről, a nyugati tartományokból magasabb fizetést kapva vándorló szakmunkások özönlöttek be. A hazai iparosok a gépek és a nagyipar megjelenését ellenérzéssel fogadták. Ellenszenvüket e jelenségek képviselői, a "német" iparosok, vándorlegények ellen fordították.⁴⁰⁶

401 Geréb László: A munkásügy... 12 p.

402 Uo. 12 p.

403 Uo. 13 p.

404 Uo. 60 p.

405 Uo. 60 p.

406 Uo. 58-59 p.

Irodalmi ábrázolása a "német vándorlegény" gyűlöletes alakja. Tót Ede "A tolonc" c. népszínműve /1875/ züllött csavargónak ábrázolja, ak kitoloncolnak, nevetségessé tesznek. Az élclapokban Jankó János karikatúrái ábrázolják ellenségesen az idegen munkást.⁴⁰⁷

Tolnai Lajos "Az Nagy Kalapácsához" c. elbeszélésében és "A szegén vándorló legényről" c. balladájában iparoslegények, többek között német vándorlegény alakját festi meg.⁴⁰⁸ Torkos László bírálata rokonszenvesnek találja Tolnai balladáját, mely merőben eltér a korabeli szemléletől.⁴⁰⁹

1872-ben Arany László a "Délibábok hőse" c. művében egy nagyipari munkást mutat be, egy tót származású munkást, aki leesik a fővárosi építkezés állványáról. A költő angliai útja hatására foglalkozik munkás kérdéssel és kétségek gyötrik:

"Megúszható-e ez, vagy elbukunk a
Társadalmi özönvíz mélyein -"

"Nagy tenger ez, Mit rejt lenn rémes alja,
Nem látja szem, titkos mint a jövő."⁴¹⁰

A kialakuló új osztály Magyarországon, az ipari proletariátus összetételét tekintve soknemzetiségű. /Temesvár, Kolozsvár környékéről igen sokan vándoroltak fel a fővárosba./

Vezetőik a bevándorolt német ajkú és vándorútjukról hazatért magyar iparoslegények. Németországi tapasztalatok alapján a közös nyomor kiküszöbölésére szervezkedni kezdtek itthon is. A nagyipar, a koncentráltság hiánya, a kisipari alkalmazottak kispolgári elképzelése miatt ez lassú folyamat. Az Általános Munkásegylet is csak 1868-ban alakul meg!⁴¹¹ A kibontakozó hazai kapitalizmus is részévé válik a világ kapitalizmusának.

407 Geréb László: A munkásügy... 59 p.

408 Uo. 58 p.

409 Uo. 58 p.

410 Uo. 59-60 p.

411 Uo. 17 p.

Serkentőleg hat Nyugat-Európa munkásainak harca az itthoni feudalista maradványok elleni harchoz.

Sajtóvisszhangja is ezt tükrözi, például a földesúr panasza. Az agrárproletárok a városba vándorolnak, emiatt munkaerőhiánya van, mert az otthonmaradottak sem dolgoznak, hanem sztrájkolnak a követeléseik elutasítása miatt!⁴¹²

Az 1867 után kibontakozó munkásmozgalmat szabadságmozgalomnak, népmozgalomnak nevezi a magyar sovíniszta, kormánypárti sajtó és idegesen reagál minden olyan megmozdulásra, mint Garibaldi nemzeti hősként való megünneplése, a spanyol, kubai, krétai forradalom, bolgár és dalmát felkelés híre. Utóbbiak esetében igen ellenséges vagy jobb esetben közömbös a hangjuk, elfelejtve a magyar nép törökellenes harcát. Ritkán, de megjelenik a bolgárok "szabadsághős" elnevezése a szélsőbalos lapokban vagy "Egy dalmát sólyom ifjú" c. szerb elbeszélés a baloldali lapokban. Ehelyett általános a "lázadók", "banditák" kifejezés a kormánypárti lapokban.⁴¹³

Jókai, mint Horn Ede, igyekezett polgári irányítás alá venni az elégedetlenkedő munkásokat, egyletet alakítani, leszerelni és saját célra felhasználni őket.⁴¹⁴

A sikertelen kísérlet után elhallgat, és az 1880-as években a proletariátust ábrázolja regényeiben. /Az "Asszonyt kísért - istent kísért" /1882/ c. művében anarchistákat, "A lélekidomár"-ban /1888-89/ fegyenceket./ A milleneum idején komolyan foglalkozik a munkáskérdéssel. A következőket írja: "...Megoldásra várnak a nagy socialis kérdések, a melyek egész Európa alatt /Magyarország alatt is/ emlegetik a földet, el kell dőlni a nagy tőke s a nagy munkásvilág közötti nehéz kérdésnek..."⁴¹⁵

412 Geréb László: A munkásügy... 17-18 p.

413 Uo. 18 p.

414 Uo. 36 p.

415 Uo. 37 p.

Előtérbe kerül a politizáló író alakja. A Párizsi Kommün eseményei, az Internacionálé tevékenysége a sajtót és az írókat egyaránt állásfoglalásra készíteti, pártállásra való tekintet nélkül.

Vajda János, aki a szabadságharc élményeit nehezen heverte ki, még mindig álneven ill. n.n. aláírással mer írni. Ugyanúgy, mint Papírrágó, Kis Bógós, Nagy Bógós és Proletár álnevű társai, akik keményen bírálták a fennálló rendet és hirdették az eljövendő szabadságot, Ime a "Proletár" álnevű költő Világrend című verséből egy részlet:

"...

Ez küzd, munkál, izzad milliók javáért,
S ebektől ugatva jár mint bitang cseléd;
S az milliókat kap és tömjént jutalmul,
Mert egy hitvány rongyon aláírja nevét..."⁴¹⁶

E névtelen költők, kivétel Nagy Bógós /Kálmán Farkas/ a 48-as szabadságharcra emlékeztető dalaikkban nemzeti és társadalmi szabadságot követeltek. Verseik elsősorban a szélbalos Ludas Matyi c. lapban jelentek meg maró szatirával gúnyolva a magyar főrendeket, botozó urakat, visszavárva Kossuthot:

"...Ha a nép jut uralomra, vajmi könnyen megesik,
Sok kegyelmes keverő úr magas polcraól leesik;..."

"...Sokba kerül, költséges a tanoda,
Bizonyára sokkal olcsóbb annál a bot s kaloda;..."

"Erkölcstelen rimák emlőin
Nyaltátok a feslettséget,
Jezsuiták s bigott papoktól
Nyertétek a bölcsességet!
...S ti ott ültök felfutt pofával,
Kevély nyakkal, peskes orral,
S elbutulva dacolni mertek
A haladni vágyó korral!..."⁴¹⁷

⁴¹⁶ Geréb László: A munkásügy... 61 p.

⁴¹⁷ Uo. 61-62. p.

A Párizsi Kommün hatására születtek a versek!

Az 1870/71-es év eseményei, a francia-porosz háború, a Párizsi Kommün hirei különféleképpen hatottak a magyar közvéleményre, sajtóra, költőinkre. Némelyiküket komoly állásfoglalásra is készítette!

Vajda az óvatos Vasárnapi Ujság munkatársaként, majd főmunkatársaként a háború tábornokairól írt cikket. Az újság mellékletében, a Politikai Ujdonságokban már névtelenül /!/ jelennek meg a Kommünnel rokon-szenvező cikkei.⁴¹⁸ Legjelentősebb az április 5-i vezércikk. A Kommün bukásáról tudósít és mégis azt hirdeti, hogy a világeszme hordozója marad. 5 hasonló hangú vezércikk után a lap "visszavonult". Kétszer még írt a Kommün harcairól, elítélve a versaillesi reakciót.⁴¹⁹

Kiss József pályakezdőnek számít még ekkor. 2 verset írt a köztársasági Franciaország honvédelmi harcairól /Garibaldi segítése Franciaországnak, ill. egy Párizst védő ifjú a témája/. Később egyiket se vette fel a versgyűjteményébe.⁴²⁰ "Varróleány dala" című versének alakja nemcsak a franciáknál kedvelt, hanem nálunk is. "Mese a varrógépről" címmel írott költői elbeszélésének témája visszatér nála még egyszer.⁴²¹

Mikszáth Kálmán első elbeszélésében az önvédelmi harcról ír. Hőse egy öreg táncitanító, aki léghajóra kerül, Garibaldi táborában harcol és hősi halált hal. "Párizs alatt" című katonadalának alcíme Tót népdal, talán eredetileg egy szlovák népdal aktuális címmel ellátva, mert semmi kapcsolata nincs a párizsi eseményekkel!⁴²²

Összegezve az eddig elmondottakat észrevehető, hogy polgári iróink jószerivel sok munkás vonatkozású, témájú műveket írtak, de nem ismerték, ismerhették a proletariátus valódi életét. Kivülről ábrázolták a születő osztályt, saját, szintén kialakuló egységes osztállyá szerveződésük gátját látva bennük. Céljaikkal nem tudtak azonosulni. Hazai szakmunkások hiányában a bevándorló német iparoslegényeket is kigúnyolták. Ennek ellenére kezdettől fogva figyelemmel kísérték a munkásosztály,

418 Geréb László: A munkástígy... 57 p.

419 Uo. 57 p.

420 Uo. 58 p.

421 Uo. 57 p.

422 Uo. 58 p.

majd a munkásmozgalom kialakulását. Munkásírók, költők hiányában ők túlrőzték eszméiket, vagy rokonszenvvvel, romantikus pátosszal ábrázolták sorsukat!

LENIN fogalmazta meg a legvilágosabban, hogy a munkásosztálynak kiemelt feladata megismerkedni a kiemelkedő alkotók munkáival, akik szembefordulva, túljutva a polgári kultúrán, újat tudtak mutatni! A proletárkultúra feldolgozza elődei korszakalkotó munkáit, megismeri a nemzeti kultúra kimagasló alkotásait és megteremti osztályvideológia alapján az önálló munkáskultúrát. A munkásság soraiból kinövő alkotók, munkásírók feladata a munkásosztály helyzetének, osztályharcának az ábrázolása.⁴²³

A magyarországi munkásköltészet kezdete a XIX. század második felére esik. Ekkor fogalmazódik meg a munkásirodalom követelménye is. HORVÁTH JÁNOS, a budapesti cipésszszakegylet elnöke, a Magyarországi Általános Munkáspárt radikális ellenzékének vezetője írt elsőként cikket a Népszava 1877-es évfolyamában a munkásirodalomról.⁴²⁴

A munkások világtörténeti feladatukat csak úgy tudják megoldani, ha műveltségük hiányain önműveléssel, olvasással segítenek. Sajnos ennek tömeges elterjedéséről még nem lehet beszélni. Kevés az olvasási vágy a munkásokban, kevesen olvasnak újságot. 1877-ben a 2 önálló néplap /Népszava, Volksstimme/, melynek "... feladata, a munkásnép jogait kimutatni és védeni, érdekeit fejleszteni és az elnyomott néposztálynak önfelszabadítására célzó utakat kijelölni..." azon panaszkodik, hogy előfizetők hiányában önfenntartási költségeit se képes előteremteni.⁴²⁵ Tudatlanságból, vagyis nem ismerik fel jól felfogott érdekeiket, nem pártolják saját lapjaikat, amelyből elsőrangú forrásként ismereteket tudnának szerezni.

Horváth János hiányolja a demokratikus röpiratok megfelelő számát. Nem elég az egyedi, áldozatkész vállalkozók igyekezete, kiadása. Ugy járnak majd, mint az 1-200 előfizetővel rendelkező lapok. Nagy szükség lenne rá, hogy tömegméretekben felvilágosítsa a gyárakban, üzemekben, mű-

423 Munkásmozgalom és kultúra... 6-7 p.

424 Uo. 62 p.

425 Uo. 62 p.

helyekben dolgozókat és megismertesse velük a mozgalmi célokat.⁴²⁶

A közömbösség oka a saját irodalom és a szocialista szemléletű alkotások hiánya. A munkás olvasmányélményeit - ha van - elsősorban az ellenséges polgári, papi, állami regényirodalomból szerzi, mely olcsó áron hinti el termékeit, jó üzletet bonyolítva le a munkások között. Legveszedelmesebb a klerikális /vallásos/ irodalom, "...mert ez: mézes kenyér mérgezve".⁴²⁷

Horváth jelszava, a munkás, "a helyett, hogy a tőkepénzesek szolgáltatában álló sajtót olvasná és pártolná, elsősorban és kizárólag csak a munkásirodalmat olvassa; mert feltétlen szükségesség, hogy először a saját sorsát illető irodalom tanulmányozásával tanuljon egyszersmind magának világnézetet alkotni!"⁴²⁸

A 70-es években tette meg kezdeti lépéseit a munkásirodalom. Szerzői még liberális polgárok, de céljuk a munkásirodalom művelése. Első képviselői Gáspár Imre, Csorba Géza, Darmay Viktor, Ábrányi Emil, akik már szocialista tárgyú verseket irtak. Csupán irodalomtörténeti, úttörő jellegük miatt érdekesek számunkra, mert ők sem ismerték a munkások életét, tehát nem ábrázolhatták alakját teljes hitelességgel. Elbirálásuknál szándékuk, felismerésük a döntő!⁴²⁹

GÁSPÁR IMRE a magyar szocialisztikus irodalom egyik hazai képviselője, versek és tanulmányok írója, majd polgári lapok munkatársa. Felolvasásaival részt vett a munkások ismeretterjesztő előadásain is.⁴³⁰ A Népszava párthelyiségében 1879. március 2-án egyaránt sikert aratott "A munkások a költészetben" c. értekezésével, mint az újabb magyar szabadságköltészet és irodalom jeles képviselőinek bemutatásával. Elsősorban Ábrányi Emil, Kiss József és Bartók Lajos nevénél villanyozódott fel a közönség, kiknek soraiban értelmiségiek is ültek!⁴³¹ Értekezését a "Népszava" folytatásokban közölte.

426 Munkásmozgalom és kultúra... 62 p.

427 Uo. 62 p.

428 Uo. 62 p.

429 Uo. 9-10 p.

430 Uo. 63 p.

431 Uo. 63 p.

... a "Közép" nevű folyóiratban közzétette.

A munkásoknak nem kellett bemutatni a költészetet, pártállás és más világnézetéről is felfedezték annak lényegét, szépségét, azokat az eszméket, amelyekért ők is harcolnak. Olyan versek, mint a - Szózat, a Hymnusz, "Petőfi Sándor, a legnagyobb magyar költő" versei, vagy a Mar-seillaise - harcra, az elnyomás elleni küzdelemre szólította, buzdította mindig a népet.⁴³² "A munkás-poézis kiváltképp az emberszeretet költészete. Hiszen mi a célja? - felmutatni egy egész társadalmi osztályt, melyben sok ember fázik, éheznek; melyben sok ember függ egy-egy ember szeszélyétől; melynek csupán kötelességei vannak és nincsenek jogai, veritéke, s nincs gyolcsdarab, mellyel lesimitsa homlokát; melyben sok embert visz a nyomor vétekbe, kárhozatba, s a költő számukra kér segílyt, irgalmat, jobb időket!..."⁴³³ Hazai költészetünkben az elnyomottak ábrázolása Petőfi Sándornál abbamarad. Oka az elmaradott társadalmi viszonyok, nyomor. Nem ismeretes a költők számára a munkások élete sem. Végre felismerte a munkásosztály is a jogai hiányát, kizsákmányolását! Gáspár szerint: "A munkás szeresse költőit, a költők pedig legyenek a munkás védői, szószólói. Így szolgálják egymást kölcsönösen, s így várhatunk a közeljövőtől egy bátor, egy ihlett, egy hatalmas magyar munkás-poézist!"⁴³⁴

Miért foglalkozott munkáskérdéssel? 1878. nov. 4-én kiadatott "Ujabb dalok az időnek" c. verseskötetében így ír az Előszóban:

"Azon mozgalom, melyet "társadalmi"-nak nevezünk, Magyarországon gyökeret még nem verhetett..."⁴³⁵

A nép ráébred, a kor szabadságmozgalmi nem érték el céljukat, ezért küzdenek eszméik térhódításáért. "...E füzet írója azt hiszi, hogy ideje van a magot elhinteni hazánkban is..."⁴³⁶

Az eszme régi /köztársaság, világszabadság, örök-béke, hazaszere-tet, hit/. A kötet versei is e gondolatkörben mozognak: A trónbeszéd, Repülj, ... , Elmennék oltáridhoz, Látomány, Élet-mentő, A szegénye-

432 Munkásmozgalom és kultúra... 63 p.

433 Uo. 64 p.

434 Uo. 64 p.

435 Gáspár Imre: Ujabb dalok az időnek. Budapest. 1878. A szerző sajátja. /Kocsi Sándor muzeum krt.10.sz.a nyomda/ 3 p.

436 Uo. 3 p.

kért, Pénzen, Az utczáról, A katona esküje.⁴³⁷

Aktuális témaként foglalkozik az önálló magyar hadsereg felállítását célzó 1878-as törvénnyel, a boszniai okkupációval, a balkáni felszabadító háborúval, az orosz-osztrák szövetség következményeivel /Hol van az a Magyarország, Népek csatája, Nap ragyog nekem, Bosnyák háború/. Felemeli szavát a magyar katona külhonba hurcolása, zsoldosként való felhasználása ellen a hódító háborúkban. A háborús helyzet, a balkáni harcok, az orosz cár elfogása annyira tűzbe hozza, hogy forradalmat jósol és a világforradalom győzelme, a szent szabadság lebeg szemei előtt. "A jövőből" c. versében így ír:

"Forradalom jó! Küzdtenek már
Fej'delmekért, honért, hitért,
Az éh-haló mozdul meg immár
Ki kenyeret hijába kért."⁴³⁸

"Nap ragyog nekem" c. versének 5. versszakának elején

"Látok egy nagy forradalmat
Mely körüllem egyre készül..."

Az 5. versszakban:

"Kész, mely ott dulva napkelettől,
Nőjj nagyobbra százezerszer!
Még felőled jöhet áldás!
Mint a nap is tőled kel fel!"⁴³⁹

A világszabadság eszméje jelenik meg "A nép nevében" /1878/ c. versében /5.vszk./:

"Hol van az ajk, mely így kiáltson:
A nagy század megérkezett!
Legyen szabadság a világon, Föl nemzetek...
Föl nemzetek... fogjunk kezét!
S szent kardal árja száll föl égbe,
A nép nevébe!"⁴⁴⁰

437 Gáspár Imre... 31-33, 37-38, 39-41, 42-43, 44-45, 46-48, 51-52, 53, 54-55 p.

438 Uo. 9-13, 19-21, 25-28, 34-36, 22-24 p.

439 Uo. 25-28 p.

440 Uo. 29-30 p.

A 60-70-es évek költőnemzedéke a vidéki birtokosok honorátor rétegének képviselői. Volt, aki még rendelkezett földbirtokkal, többségük már nem. Belőlük vált Budapesten a kapitalizmus jóvoltából értelmiségi proletár. A hazai elmaradottság következtében nézeteik megrekedtek elavult társadalmi ismereteknél, polémiáik a francia forradalom, a felvilágosodás eszméi, a materialista filozófia körül csoportosultak. Érdeklődésük a Párizsi Kommün, a nemzetközi munkásmozgalom, a munkásügy témájában beszűkült. A hazánkban végbemenő átalakulás, a porosz utas fejlődés, a liberális eszmék, jelszavak és Béctől való függés ellenére függetlenségi jelszavakat hangoztattak. A hivatalos fórumok, irodalmi lapok /Akadémia, Kisfaludy Társaság/ vezetői megcsontosodott szemléletű írók, költők, akik a "nemzeti klasszicizmus" szellemével kerékkötői lettek mindenfajta újnak. Megélhetésükért küzdve a költők nótákat, szavalmányokat költöttek a szülőföldről, faluról, családról a valóság, az új eszmék ábrázolása helyett, mert nemcsak ledorongolta, elhallgattatta a kritika, de rossz költőknek, senkiknek nevezte őket az irodalomtörténetírás is.⁴⁴¹

DARMAY VIKTOR "Felhők és csillagok" /1872/ c. verseskötetéről is a hivatalos kritika megdöbbenően ellenséges hangon szól, fölényesen kioktatta a költőt látszólag érthetetlen hibákért.⁴⁴² A "Bokréta" kritikus a családi élet boldogságát ajánlja a világfájdalmas versek helyett.⁴⁴³ Szinnyi írólexikonában Darmay költészetének értékelése elmaradt!⁴⁴⁴ Szemere Miklós pártoló cikkében egyrészt megállapította a függetlenségi párti költők elhallgatását, másrészt a Függetlenségi Párt ugyan gyülekezőhelye a haladás képviselőinek, de zavaros, kialakulatlan a világnézetük.⁴⁴⁵ Sorsuk hasonló, egyedül Mikszáth jutott ki "szerecsésen" ebből a helyzetből!

Darmay szerelmes dalai, halálváró elégiái, bölcselkedő költeményei elsősorban a "Felhők és csillagok" /1872/ és az "Ujabb költemények" /1877/ című verseskötetében jelentek meg.⁴⁴⁶

441 Geréb: A munkásügy... 62-63 p.

442 Uo. 63 p.

443 Uo. 63 p.

444 Uo. 63 p.

445 Uo. 63 p.

446 Uo. 105-110 p.

Darmay Viktor: Ujabb költemények. Bp. Tettey Nándor és Társa Bizománya. 1877. Sárospatak.

Megítélése elég változó. "...a kiegyezés utáni legbaloldalibb költő, kiemelkedő politikai költészete"⁴⁴⁷ Politikai versei "republikánus hitvallások", a magyar belpolitikai élet tükörképe, a munkásmozgalom iránti érdeklődését, rokonszenvét mutatják. Bölcselkedő verseiben a közélet eseményeivel foglalkozik, a költő és a közélet viszonyával, saját csalódásaival.⁴⁴⁸

"Darmay Viktor, a kiegyezést követő első évtized hazai életének egyetlen igazi politikai költője; ellenzéki, annak is baloldali."⁴⁴⁹ Azért állítja ezt Geréb László, mert ebben az időben még Arany és Vajda János egyaránt hallgat, Gáspár Imre pedig vegyes értékű, műveket alkot. Benedek Aladár pedig nem igazán politikai költő.⁴⁵⁰

Komlós Aladár Darmay politikai költészetét /előadásmódja valóan egyenetlen/ Petőfi utóhatású, élclap-költészet színvonalúnak tartotta!⁴⁵¹

Geréb László ellentmond ennek az állításnak, mivel nincs feldolgozva az élclap-költészet, tehát nem lehet ezt egyértelműen kikiáltani. Kivétel a belpolitikai viszonyokról szóló versek,⁴⁵²

"Darmay a hanyatlóra fordult kapitalizmus, a reakcióssá vált, a feudalizmus maradék erőivel szövetkezett polgárság korának költője".⁴⁵³ Darmay Viktor határozottan republikánusnak vallja magát, lásd "Merész a szó" című versét.⁴⁵⁴ Forradalmi demokrata, korabeli elnevezéssel "vörös republikánus" oly időszakban, mikor már annak eszmei tartalma a Párizsi Kommün bukása után elsekélyesedik! Örvendő republikánus szellemű versei még a III. francia köztársaság idején keletkeztek /1870. szept. 4./: Ne íteld el őket, Még messze nincs kilencvenhárom, 1870, A hatalmasokhoz, Le a trónnal, A szabadságról, Ó, azok az én álmaim /vi-

447 Geréb... 96 p.

448 Uo. 96 p.

449 Uo. 100 p.

450 Uo. 100 p.

451 Uo. 101 p.

452 Uo. 101 p.

453 Uo. 110 p.

454 Uo. 96 p.

lágszabadság gondolata/.⁴⁵⁵

A hazai polgárság ellenzéke, a balközép és szélsőbal 1875-ben fúzióba lépett egymással. Programjuk, nemzetiségi politikájuk témája lett Darmaynak. A szélbali politika hive, mégis szatirikus hangvételű verseiben pl. a "Csak előre!" c. költeményében ostorozza azokat a hibákat, amelyek a Deák-párti kormány csődjét okozták /korrupció, hivatalok árusítása, elmaradottság, demokratizmus hiánya; virilizmus virágzása, független államiség// szánalmas gondolata, főrendiház állapota//.⁴⁵⁶

Az 1873-as fúzió miatt megbélyegzi a balközépet a "Tiszapárthoz" c. versében. Sürgeti távozásukat demagóg, népbolondító politikájuk, önző magatartásuk miatt vagy változtassanak programot!⁴⁵⁷

"Függetlenség" c. versében írja: "Függetlenség szent zászlója Meg van tépve homlokod"⁴⁵⁸ Elfeledik a mártirokat, elárulják az eszmét. Van aki még hű az eszméhez mert ezt kívánja a haza becsülete.⁴⁵⁹ "Fegyverletétel" c. költeménye 1875 bírálata: "Leraktátok hát a fegyvert ti is ...?"⁴⁶⁰

Nyomora - mely 28 éves korában agyhártyagyulladásos tuberkulózisban elvitte - ellenére sem került közelebb a proletárokhoz, kávéházi költő, akinek se lakása, se pénze nincsen.⁴⁶¹

"... őt teszik irodalmunkban az elsővé, aki ha nem is lett a munkásság költője, de akinek eszmevilága találkozott a munkásság ügyével, harcával."⁴⁶²

455 Geréb... 102, 103, 100, 98 p.
Darmay... 117-118, 136-137, 141-142, 146 p.

456 Geréb... 101 p.
Darmay... 282-285 p.

457 Geréb... 102 p.
Darmay... 202-203 p.

458 Darmay... 301, 302 p.

459 Uo. 301-302 p.

460 Uo. 50-51 p.

461 Geréb... 102 p.

462 Uo. 102 p.

Későn érdeklődött a munkásmozgalom iránt, nézetei is elvontak, gyöngék. Tükrözik a hazai állapotokat, ez tehát nem az ő hibája. Nem ismerhette a marxizmust, mert a radikalizmus és az utópikus szocializmus eszméi még kialakulatlanok ekkor Magyarországon!⁴⁶³ Marx és hivei a forradalmi demokratákat az 1870-es években kispolgároknak, osztályalapot nélküli társadalmi orientáció nélküli pártfelekezethez tartották.⁴⁶⁴

Hazai munkásmozgalom hiányában a nemzetközi munkásmozgalom hivei válthatták ki rokonszenvét /Párizsi Kommün, Internacionálé elleni per/:

"Ne ítélj el őket,

Ha szívükben új nap fénye gyúl ki lassan,

S elszédülve állnak szédítő magasságban;

S ha lelkük a léttel gyászos tusát harcol,

Hogy sötét lesz arcuk száz sötét kudarcból:

Ne ítélj el őket..."⁴⁶⁵

A "Ne ítélj el őket" c. költeménye 1870 végén született a francia köztársaság önvédelmi harca, a párizsi nemzetőrség felkeléseinek hatására.⁴⁶⁶

"Ne ítélj el őket, Ha bitang agyrémnek nem kérdik: Mi az ára!"⁴⁶⁷

Zavarosnak ítéli a munkások szeméit! "Ne ítélj el őket... Gyáva féreg előtt gyáván roskad térdük".⁴⁶⁸ Állításának alapja, hogy a félrevezetett munkásság szavazataival támogatta III. Napóleont a polgári demokráciával szemben, aki válaszul halomra lövette őket. Fegyveres felkelésüket a költő rokonszenvvvel kíséri távolról: "vad méhéből a megtelt undornak, Milliókra átkot és ölé gyilkot szórnak".⁴⁶⁹ A magyar irodalomban ez a vers nevezhető a "...munkásmozgalommal foglalkozó első költeménynek".⁴⁷⁰

⁴⁶³ Geréb... 104 p.

⁴⁶⁴ Uo. 104 p.

⁴⁶⁵ Uo. 104-105 p.

⁴⁶⁶ Uo. 103 p.

⁴⁶⁷ Uo. 103 p.

⁴⁶⁸ Uo. 103 p.

⁴⁶⁹ Uo. 103 p.

⁴⁷⁰ Uo. 103 p.

A "Szabadság mint a Népszázlója" c. szélbali hetilap 1871-ben hibás címmel "Deleschuze" /Párizsi Kommün külügyminisztere/ közölte a Felhők és asillagok c. verseskötetében levő "A Communeről" szóló versciklusát.⁴⁷¹ A sorozat 5. verse foglalkozik a Párizsi Kommün eseményeivel.

A sorozat első versének kezdő sora: "Jelen, megállj, ó, ne ítélj még" párhuzamos a "Ne ítélj el őket" c. versének hangjával, hisz mindkettő a munkások harcairól szól.⁴⁷²

"Lesz kor, amely kérdőre vonja
S tisztára mossa bűnüket."⁴⁷³

Az utókortól várja a perújítást a polgári közvélemény Párizsi Kommün megítélésében tanúsított magatartásáért.⁴⁷⁴

Saját véleménye koráról:

"Lesz kor, melynek téged ér vádja"⁴⁷⁵

"S megmondja, hogy te vagy a gyilkos,
Tiéd a bűn, mely annyi sok,
Tiéd a könny, a vér, a láng, és
Ők bukva is még angyalok"⁴⁷⁶

A 2. versben az elnyomottak felszabadulásukért folytatott küzdelmét ábrázolja:

"Látom a nyomor szennyes arcát
S rongyot, mely főd égő sebet,
És a sok fényes hazugságot,
Mely marni kezd, ha már evett.

A szabadság sok lázas álmát,
A rabszolgákkal telt hajót
És értem a szent örülést - ah! --
A rémitőt, szivszaggatót..."⁴⁷⁷

471 Geréb... 105 p.

472 Uo. 105 p.

473 Uo. 105 p.

474 Uo. 105 p.

475 Uo. 105 p.

476 Uo. 106 p.

477 Uo. 106 p.

A 7. sorban levő "szent örülés" a "költő fájdalmas, de józankodó kivülállása", megérti a küzdőket, de nem azonosul velük.

Meglátja, hogy a tömeg elégedetlenségét a "nagyok" játékszerként használják fel saját céljaikra és utána leverik a felkelésüket:

"És szivem tépi gyarló kétely,
S fejemre hintem a hamut."⁴⁷⁸

"Hiába... a bukott forradalmak szertehulló hamva" hasonlatával a párizsi "véres hét" képzetét kelti. A költőt gyarló kétely tépi, nem hisz a társadalmi igazság győzelmében és gyászol.⁴⁷⁹

A 3. vers gondolati zsúfoltsága, filozófiai meditációi túlhaladják költői képességeit, hományos.⁴⁸⁰ Objektivista álláspontját fogalmazza meg azzal, hogy a világ bűnös a "véres hét" előidézésében, de nem gonosz. Az osztályharc, az osztály érdekét védő csoport szemlélete önmagáról, ellenségeiről megmagyarázza számára, hogy relativ a bűnösség fogalma. A társadalmi harc rontja a világ szépségét/!/ , igazságának kritériuma a haladás, az emberiség jóléte!:

"Zsarnokság épít más nyakára
S megköt a földön mindent.
De jó a jog, rombolni kezd, bár
Felbőszít annyi istent."⁴⁸¹

A jog a zsarnoki hatalommal rendelkező világ istenét, az uralkodó eszméket rombolja le. Tépelődése visszaesés az 1. vershez képest, melyben az utókort hatalmazza fel, hogy mondjon végleges ítéletet az osztályharcról. Saját ítéletét biztosan megváltoztatta volna, ha megismerkedik közelebbről a proletárok eszméivel és nem utólag értesül a Kommun eseményeiről.

A 4. versben természeti hasonlattal fejezi ki az evolúció továbbfejlődését a revolúció felé: "Szelíd párából felhő készül, a felhőből

478 Geréb... 106 p.

479 Uo. 106 p.

480 Uo. 106 p.

481 Uo. 107 p.

villám - s a villám öl..."⁴⁸²

Társadalomtörténeti gondolattársítását olvasmányai, kora alakított ki. 1830, 1848-49, 1870-71 esetében a polgárság a proletárokkal együtt harcolt a feudalizmus maradványai ellen. Azóta a polgárság önzésből, érdekből elkülönözte magát, a proletárok harca pedig megerősödött. A tőkés rendszer a proletárok számára már túlhaladott. A polgárság elitéi megdöntéséért vívott harcot, és a lemészároltak nyögését isten büntetésének tartja! A mézsárlás viszont új fejezet a történelemben. "Nálunk a vég - de itt a kezdet" jegyzi meg:⁴⁸³

A költő arra figyelmezteti saját osztályát, hogy ne ítéljenek elhamarkodottan, mert sorsuk beteljesedik:

"Példájuk szól: bomlik a mérleg. -
Ne ítéljünk - ők is ítéltek."⁴⁸⁴

Az 5. versben befejeződik a harc, béke honol. A költő gyászolja a leverett Párizsi Kommünt, de bizakodó a hangja:

"Szelid napfény, balzsamos szellők
Hoznak a földnek újulást,
S szabadság - miről ők álmodtak -
A világnak föltámadást."⁴⁸⁵

Oly egységet, erőt látott a munkások harcában, amely világszabadság kivívásához fog vezetni. Kár, hogy kora és betegsége miatt nem tudott szorosabb kapcsolatba lépni a munkásosztállyal!

1871-ben írt még 3 elégiát, amely tartalmi összefüggésben áll a francia forradalmakkal. Erős szabadságvágyát tükrözik a versek. "Fölébredtek" c. versében a költő éjszakai bús fantáziaképe a visszatérő szállongó hamu /"A Communeről" 2. darabja/, az ár-apály /ld. 5. verset/ hasonlat párja. "Leégett az erdő... a felhők torlódása és oszlása: egy világ kelését és összeroskadását mutatja."⁴⁸⁶

482 Geréb... 107 p.

483 Uo. 107-108 p.

484 Uo. 108 p.

485 Uo. 108 p.

486 Uo. 108 p.

Az árnyak mesélnek a költőnek arról, hogy mi történik:

"Ó, jó árnyak, maradjatok mellettem,
Ó, suttogjatok, ó, beszéljetelek:
Szégyentől, amely zúg a mély vizekben,
S lángról, mit forralnak a fellegek.

Beszéljetelek új teremtes napjáról,
Hol a színes káosznak vége lesz,
Rejtett üdvével, hol az ég kitárul,
És mindent fény, mindent virány övez..."⁴⁸⁷

A villámot forraló fellegek a Kommün ciklus 4. darabjához hasonló kép, "s a fennálló világrend káoszának végén kitáruló üdv..." egyazon gondolatkör darabjai.⁴⁸⁸

"Az emberiségről" c. elégiájában reménykedik, majd újra csalódik a költő:

"Szabadság, fönség romba dőlnek,
S minden gyötrelme az időnek..."⁴⁸⁹

Az utolsó szakaszban vállalja a küzdelmet:

"De ám legyen dicsőség, szégyen;
Kebled emésztőn csak hadd égjen:

Emberiség, léted örök!
S mig béke lesz, mig forr egy láva
A küzdésben - lelkem dalával
Én is lángodba merülök..."⁴⁹⁰

"Lehajtom én is" c. 3. elégiájában írta:

"Egy ifju küzdött, aztán elbukott.
- Mi történt? Semmi, Oly sok a halott..."⁴⁹¹

487 Geréb... 108 p.

488 Uo. 108 p.

489 Uo. 109 p.

490 Uo. 109 p.

491 Uo. 109 p.

Itt a "halott" kifejezést saját magára is értette, küzdelmeire, csalódásaira, mely rezignációhoz vezetett. /21 éves!/ Az ifjú sirámai kettős értelműek - kicsit gyenge színvonalon - a Kommün siratását is jelentheti:

"Karja feszült, emelte a követő,
Mi - hitte - egykor oltár is lehet,
Oltár, min gyúlna tiszta, égi láng,
Hogy nyerne több fényt és lelket a világ..."⁴⁹²

Az időszaki sajtó közölte ÁBRÁNYI EMIL különböző népek szabadság-
halainak fordítását. Feltűnést keltett "Az Internacionále kantátája" c.
kardala, amelyet 1871-ben írt. Kb. 40 éven át jelent meg különböző szo-
cialista verseskönyvekben, szaklapokban. Az Internacionále eredeti szö-
vegét /Pottier írását/ Ábrányi nem ismerte: Állítólag angolból fordítot-
ta magyarra. Szerinte a dal keletkezési helye London, az Internacionále
központja. Az első kiadásnál /1871. nov.4. Pesti Napló/ ezt jegyzetben
közölte. Ebben az időben a nemzetközi munkásszervezet tevékenységéről
az egyetlen legális közlési lehetőség ennek a versnek a megjelenése
volt.⁴⁹³

A "Chanson du départ" című dala a Kommün alatt keletkezett. Azzal
a megjegyzéssel fordította le, hogy ez a Kommün indulója!⁴⁹⁴

Ábrányi a munkásmozgalom polgári költője, pályája végén teljesen
eltávolodott tőlük!⁴⁹⁵

BENEDEK ALADÁR 1870-75. között tehetségesen írt a forradalomról,
a népek felszabadulásáról, a demokráciáról, azután eltűnt haláláig
/1915/ az irodalmi életből. Elzüllött! Kár, Gondolkodásmódja, kifejezés-
módja igaz tisztulatlan, de rosszabb költők is érvényesültek nála! Ér-
telmiségi proletár ő is, fiatalkori versei árulkodnak róla. Megfelelő
módon ezt kifejezni nem tudta, akárcsak elkeseredését, de nem adta el
magát a kapitalista hatalomnak, hanem proletárrá vált, osztozott sor-
sukban!⁴⁹⁶

492 Geréb... 109 p.

493 Uo. 64 p.

494 Uo. 64-65 p.

495 Uo. 65 p.

496 Uo. 65 p.

"A vén fűjtató cigány regéje" c. versében a költő helyzete olyan mint egy vasgyári napszámosé. A munkás cigány. Romantikus szegényember ábrázolás példája ez. Korai és kedvelt téma a vasműves cigányok gyári munkája. A költő menyasszonya /Róza/ társaságában figyel meg:

"...Róza látta,
Amint ott ült a föld porán;
Ősz fürteit a szél kaszálta,
Edzett nyomor volt homlokán.
Óh, bár sohase látta volna!
E vén ősz hitét dulta szét,
A diósgyőri vashámorba,
Amint szitotta ott a szént...

/...Róza elment
s az agg cigányról álmodott..."⁴⁹⁷

Lázadó versei közül a "Nagy idők küszöbén" c. versében nem érti a kapitalizmus ellentmondásait, de nincs rá szókinccse, ábrázolóereje sem, ezért vergődik: "mi érzük meg az ítélet napját"⁴⁹⁸ Érti a vég közeledtét, melyet a "Rabok kórusá"-ban jelenít meg:

"...Feltámadásról szól az írás:
Borult az ég, a lég oly tikkadt!
Közelg a nagy perc - legyünk készen! -
Mely eget ráz és földet ingat..."⁴⁹⁹

A vers hangulata azt a légkört tükrözi, amelyben az I. Internacionálé létrejött, működött és tevékenységéről hamis képet alkottak! A társadalmi, történeti ismeretek hiányában, a munkásmozgalom korabeli helyzete miatt nem került közelebbi kapcsolatba ez a költő sem a munkásokkal. Ennek ellenére figyelemreméltó a nemzetközi helyzet, a légkör ábrázolása, az az időszak, amikor 1870-ben kitört a francia-porosz háború és elhangzott az I. Internacionálé Főtanácsának Üzenete! Lelkesen hirdeti,

497 Geréb... 65-66 p.

498 Uo. 67 p.

499 Uo. 67 p.

hogy a hódító háborút népforradalommá kell változtatni:

"Európa vár, Ismét új vajúdas
Tart ébren milljó s milljó kebleket,
A népek sorsa új kockán forog,
Patakzik a vér! Ágyúk dörge nek!

... S a várakozás nagy, nehéz, feszült,
A kiváltságos gyilkolás folyik,
S mig fellázad lelkünkben, ami "jó",
Bennük egy sejtés visszhangozik:
Mit nem végzett be annyi ezredév,
S mit most két önkény hiu vágya kezd,
Nem válik-e üdv - forrássá, miből
A népszabadság habja csörgedez?...⁵⁰⁰

Az 1854-es krími háború idején Szemere Bertalan - ki emigrációjában még Marx-szal is találkozott - reménykedett emnyire egy újabb forradalomban, de csalódnia kellett! Benedek is általános csalódottságát fejezi ki a "Franciaországhoz" című versében:

"...Eldobtátok a fegyvert s e világ
Gyalázatára új mezt adtatok:
Tudjátok-e majd letépni még,
Teremtve újra egy ilyen nagy napot?
Mert ez lesz az, melyen a föld java
Győz vagy hal!..."⁵⁰¹

A Kommünről hiányosak az ismeretei, verset nem ír ebben az időben. Elképzelései hasonlóak kortársaihoz /ld. Darmay/. Jól látta azt meg, hogy a társadalom átalakítása a monarchiák megdöntése árán jöhet csak létre. Versei előremutatóak oly korszakban, mikor a nagy kortársak még mindig hallgattak!⁵⁰²

500 Geréb... 68 p.

501 Uo. 68 p.

502 Uo. 69 p.

A 60-as években a magyar iparoslegények leírták külföldön szerzett tapasztalataikat. Elsősorban a Munkások Ujsága közölte tárcáikat, de megtalálhatók ezek a Hazánk, a Századunk, a Vasárnapi Ujság és a Tisza-vidéki Ujság /Szeged/ hasábjain is.⁵⁰³

Tudósításaikat Londonból, Hamburgból, Párizsból, Berlinből küldték. Íróik között található könyvkötő segéd, szíjjártó, kárpitos, csizmadia. Liptay Pál polgári hirlapíró, aki párizsi tudósító volt akkoriban.

Témájuk: magyar egyletek külföldön /Párizs, London/, díjnyertes munka leírása, /könyvkötés/, a munkába állás körülményei, Godillot gyár tevékenysége, magyar iparoslegények vándorlása, londoni üzem leírása, párizsi lábbeligyártás folyamata.⁵⁰⁴

Fritz József, könyvkötő segéd 1868 februárjában Londonban járt a magyar iparosok szálláshelyén, egy 48-as emigráns borbélymesternél. Itt székelte a magyar egylet, mely már beolvadt az emigráns németbe! Azt írja, munkát is kapott. Csodálattal említi egy másik magyar könyvkötő díjnyertes munkáját!⁵⁰⁵

Áprilisban már Hamburgból ír Fritz József. Ezentúl a Munkások Ujságának minden számában szerepeltek közleményei Európa különböző tájairól! Valóban irodalmi értékű tudósítás ez! Témájuk megegyezik, a munkába állás körülményeiről szólnak. Kiderül belőlük, hogy képzettsége jóval nagyobb a hamburgi könyvkötőkénél, finomabb munkák elvégzésére is alkalmas.⁵⁰⁶ /Ime a magyar céhes ipar előnye!/
Csiky Károly szíjjártó a párizsi Godillot gyár munkájáról számol be. 3-4 ezer munkást foglalkoztattak Csikyt ez csodálattal tölti el, hasonlót kíván Magyarországra is!⁵⁰⁷

Stern Vilmosról nem derül ki iparos vagy polgári tudósító! Berlinből ír 1869. jan. 16-án, a berlini magyar egylet tevékenységéről. Hivatkozik a párizsi egyletről szóló cikkekre. Tehát az egylet 1869-ben: "jelenleg 75 rendes taggal bír, fő részét képezve az itten megtelepedett

503 Geréb László: Munkásélet és munkásmozgalom a magyar irodalomban. 1867-1872. Bibliográfia és dokumentum gyűjtemény. Budapest, 1959. 66-67 p.

504 Uo. 66-67 p.

505 Uo. 66 p.

506 Uo. 66 p.

507 Uo. 66 p.

iparosok s a szintén szép számban ide érkezett tanulók."508 Könyvtárral, 2 magyar nyelvű lappal rendelkeznek. Hetente ismeretterjesztő előadások hangzanak el. György Aladár érdemeket szerzett itt a közreműködésével!509

Rubin Albert kárpitos. Londoni tárcájában "Szellemi érdekeink" címmel megírja, hogy "Mintegy három évvel ezelőtt.../1866/ vándorkönyvemmel zsebemben, hátamon könnyű batyuval indultam, vígan füttyörészve, a széles világba..."510 Szegedről Németországba, onnan Londonba ment. Itt olyan nagyüzemről ír, ahol a munkások részére kultúrotthon, könyvtár, orvos fürdő és munkásbiztosítás van! Így sóhajt fel: "Hazám! Ha egyszer visszatérek, talállok-e földeden is csak egy ily üdvös idézetet?"511

Rapay Mihály "Csizmadia-levél Párizsból" címmel küldött tárcát a Vasárnapi Ujság 1869. októberi számába. A gépi, nagyüzemi munkáról, a lábbeligyártásról fecseg. Levonja a tanulságot, hogy itthon is gyárakat kell alapítani!512

Liptay Pál L.P. monogrammal is küldte tárcáit Párizsból a "Hazánk és a "Századunk" részére.

Elsősorban a magyar iparosegyletek párizsi tevékenysége érdekelte. 1869 márciusában látogatta meg Rogács Antal gombkötő munkást a párizsi egylet megbízásából, aki beszélt neki az 1843/44-ben letelepedett magyar iparosok /szabók, szűcsök/ tevékenységéről! 1845-ben alakították meg a Párizsi Magyar Jótékony Egyletet segélyezés céljából. Később az emigránsokat is ők fogadták be. Idézett az egylet alapszabályából: "... A helyben működő magyar kézművesek meggyőződésén arról, miszerint egyrészt szent kötelesség a szenvedő szaktársakat segíteni, de tudván másrészt azt is, hogy anyagi jólétnek hatalmas előmozdítója a lelki képzettség: elhatározták oly testületet képezni, mely képes legyen a szükségben szenvedőket segíteni... Könyvtárt szervezve, mindenkinek, ki szellemi táplálékot többrebecsüli a tobzódásnál, alkalom adassék szünőráit oktatólag eltölthetni... Meggyőződésén végre, hogy a magyar kéz-

508 Geréb: Munkásélet... 67 p.

509 Uo. 67 p.

510 Uo. 67 p.

511 Uo. 67 p.

512 Uo. 67 p.

művesek egymáshoz a rokonság és hazafias testvériség lánczai által fűz-
vén, honfitársaik anyagi és szellemi jó voltát mélyen óhajtják, szoro-
sabbán fognak barátságos viszonyra lépni..."⁵¹³

1851-ben Louis Bonaparte államcsínye előtt feloszlatta az egyletet
a rendőrség. Házkutatások után letartóztatta a vezetőséget. Az iratokat
sikerült idejében elégetniük. /Táncsics Mihály itteni látogatását "Élet-
pályám" c. művében írja le./ 1863-ban az egylet újra megalakult.⁵¹⁴

"A magyar tanuló ifjúság" nevű párizsi egyletben többségében ipa-
roslegények voltak, kisebb számban értelmiségiek /egyetemisták/.⁵¹⁵
Liptay így agitál: "A tagok száma a múlt évben volt 78, de jelenleg
/1869/ csak 48, a mennyiben csalogatva az ottani nagy iparosmozgalmak
által sokan visszamentek Magyarországra, míg mások, tovább akarván mű-
velni magukat, London s más városok felé vették utjokat... Jöjjenek fi-
atal iparostársaink! Párizs oly célpont, hol mindenki megtalálja a
magáét..." Az egylet székhelye, akárcsak itthon, egy kávéház különszo-
bája, ahol hetente kétszer tartottak összejeövetelt. A magyar nyelvű
könyvtárban 8 magyar, 2 német lapot járattak, az új tagok pedig francia
nyelvoktatásban részesültek, valamint 5 fr segélyben, éppúgy, mint a
többiek!⁵¹⁷

Liptay januárban megegyezően megemlíti a magyar egyletet, mert meg-
bukott a "Credit au Travail" nevű munkásbank és 894 franknyi tőkéjük
majdnem odaveszett. Horn Ede úr közbenjárására visszakapták a pénzüket,
ezáltal ismét az elnökük lett!⁵¹⁸ Itthon kevésbé érvényesült Horn úr,
főleg, hogy Farkas Károly is hazatért külföldről!

Igen érdekes ága a magyar irodalomnak a vándorlegények levelei,
amelyet még 1867 előtt közöltek a sajtóban. /Vasárnapi Ujság 1855, 1858,
1861, Politikai Ujdonságok 1862, Hazánk és a Külföld 1866/.⁵¹⁹

513 Geréb: Munkásélet... 67 p.

514 Uo. 67 p.

515 Uo. 66 p.

516 Uo. 66 p.

517 Uo. 66 p.

518 Uo. 66 p.

519 Geréb: Munkásügy... 47 p.

Világjáró kutatóink /Reguly Antal, Vámbéry Ármin/ útjai; magyar tengerészek levelei különböző külföldi kikötőkből; a külföldön élő, a nagyvárosokban rövidebb-hosszabb ideig megtelepedő, egyleteket alakító magyarok; a világlátó, -járó iparos ifjak élményei; a fejlett tőkés országokban szerzett tapasztalatok; mind napvilágot láttak a magyar sajtó lapjain.

Érdekeselek az északamerikai levelek, az ott élő iparos legények eredeti tudósításai a szecessziós háborúról, a 10 órás munkaidőről, a magasabb bérekről! Nem is jöttek haza. Alkalmazkodtak a "korlátlan" lehetőségekhez: önálló műhelyt, kereskedést nyitottak, vállalkozásba fogtak, meggazdagodtak!⁵²⁰ Az 1900-as évek elején még óriási az "amerikás" magyarok leveleinek hatása! Évente 200 ezren vándoroltak ki a "menyországáról" /M.o./⁵²¹ Észak-Amerikában ekkor már kivándorlási ügynökök várták a szerencsétleneket és olyan távoli telepekre küldték őket, ahol fegyveres őrizet, drótsövény, munkafelügyelők, korbács várta őket potom fizetésért. A nehéz fizikai munka, a tanulatlanságuk, gyakran vezetett szerencsétlenséghez. Mégis egyre többen jöttek Kelet-Európából a válságok és a munkanélküliség miatt. Így továbbra is utánpótlást, olcsó munkaerőt biztosítottak az amerikai imperializmus számára. A magyar sajtóban az I. világháborúig mégis közölték ezeket a leveleket!⁵²²

Magyarországon 1863-tól nőtt meg a kivándorlások száma az éhínség, a gazdasági válság miatt. Az iparoslegények útja ekkor már Párizsba vezetett, ahol a Párizsi Egylet ismét újjáalakulhatott. Találkozóhellyé vált a szervezkedő munkásoknak éppúgy, mint Londonban, Berlinben vagy Bukarestben.⁵²³

1867-ben a hazai iparosmozgalmak hatására sokan hazajöttek: pl. Irányi Dániel, Liptay Pál, nyomdászok, vargák, könyvkötők, szíjjártók, a levelek írói. Felhasználták tapasztalataikat itthoni munkájukban és szervezett munkásként társaikat okították, szervezkedésre buzdították

520 Geréb: Munkásügy... 47 p.

521 Uo. 47 p.

522 Uo. 47 p.

523 Uo. 48 p.

őket.

Írásaik megjelentek a szakmai sajtóban. A "Typographia" a nyomdászok szakmai sajtója. Nyomdászok szerkesztették, cikkeit írták. 1869-1871 között a lapban névtelenül vagy névvel jelentek meg írásaik. Egyaránt foglalkoztak a szakegyesületi eseményekkel, sztrájkokkal, bérharcokkal, a "közkedvelt" témával, a munkaidő leszállításával /10 óra/, nyomdászmajálisok /naiv riportok/ közlésével.⁵²⁴

Vizsny Imre "Helyzetünk" címmel írt vezércikket 1869-ben. Megállapította, hogy nincs munkanélküliség a nyomdászok között, mégis elbocsátják a főnökeik tanonctoborzás miatt a munkásokat. Így a kapitalista rendszer az, mely "...megindította a harcot a tőke és a munkásosztály között, közöttünk is naponként működik a mindinkább jobban érezzük kebleinkben az emberi jog bírájának vágyát, melyet tipor a főnöktestület, midőn munkásairól, azok akarata, tudta és beleegyezése nélkül rendelkezik..."⁵²⁵ A munkások a főnöktestületet olyan törvény kidolgozására kérték fel, amely szabályozza a munkaadók - alkalmazottak közti viszonyt. Azok ezt elutasították, a kormány sem felelt kérésükre!⁵²⁶ /Lassalle-anus elképzelés!/

Bérczi "A munkások fényes helyzete" c. vezércikkében cáfolja azt a hírt, hogy Pesten drágaság van, alacsonyok a bérek. Hírlapi adatot közöl arról, milyen jók a bérek Magyarországon!⁵²⁷ Uri szemszögből nem látható a nyomor!

Egy szaktárs névtelenül pályamunkaként küldte be a szerkesztőségbe "A munkások kérdéséhez" c. vezércikkét. A források feltüntetése nélkül közölte Jókai: Mennyit ér a munkáskéz? c. cikkét. Jellemzi a tőkés társadalmat, amelyben a pénz a legfőbb hatalom. Két alapvető osztályra bomlik, munkásokra és nem munkásokra, vagyis tőkésekre. "E két osztály egymás nélkül nem élhet el..."⁵²⁸ Az európai munkásmozgalom megalkuvó nézeteinek hatására ideológiai gyöngeség érződik hangjában. Politikai

524 Geréb: Munkásügy... 48 p.

525 Geréb: Munkásélet... 62-63 p.

526 Uo. 63 p.

527 Uo. 64 p.

528 Uo. 63 p.

egyenjogúságot hirdet!⁵²⁹ Nem ismeri el az osztályharc létezését s az előző cikkhez hasonlóan egyezkedni akar a munkaadókkal. Támadja az 1848:V.tc. választójogi rendelkezéseket. A "Gazdasági" erőszak, a demokrácia hiánya, az "általános választójog" gyakorlását lehetetlenné teszi. Népkepviselettel kell a munkáskérdést megoldani. "Előre! Egysülés által biztos a siker!" Lassalleanus irás ez is.⁵³⁰

A sztrájk, a munkaidő csökkentéséért folytatott harc felismerése, szükségessége, megítélése még igen vegyes. 1872-ben egy nyomdász névtelenül alázatos hangú, vallásos szellemű vezércikket írt "A munkaidő és anyagi helyzetünk" címmel: "Ismét megkondult létünk küzdelemórája. A vést jósló harang szomoru melodiája imolyánkba hi elrebegni fáradt ajkainkról kesergő imánkat, hogy a terehek vállainkon elviselhetetlenné... De hajh! mennyiszer el lett már angyali hangon is imádkozva a lealázatosabb esedezéssel a munkaadó és tőke urai kényelmes zsámolyánál: hogy az Isten szerelmére legyenek valahára könyörületesebbek..."⁵³¹ Mivel ez nem használt, a nyomdászok harcba indultak a 9 órás munkaidő és új árszabály bevezetéséért!⁵³²

A "B" monogramos cikkíró 1872-ben "A munkások zászlója" címmel a 9 órás munkaidő kérdésében sürgeti a makacs főnököt. "Strikével", sztrájkkal kell figyelmeztetni arra, hogy engedjen a munkások követeléseinek. Fellengzősen utal a nemzetközi munkásmozgalom elért eredményeire.⁵³³

Czukekter J.F. személyében más hangú vezércikk jelent meg 1872-ben a Typographia hasábjain "A kilencz-órás munkaidő" címmel. 1871-ben a nyomdászok 9 órás munkaidőt, 20 krajcáros árszabályt követelve sztrájkba léptek, de megbukott harcuk és nem sikerült elérniük semmit. Nem adták fel mégsem, jelszavuk: "Éljen a 9 órás munkaidő! Éljen a 21 krajcáros árszabály!"⁵³⁴

529 Geréb: Munkásélet... 63 p.

530 Uo. 63 p.

531 Uo. 64 p.

532 Uo. 64 p.

533 Uo. 64 p.

534 Uo. 64 p.

A lap szerkesztői nem felejtkeztek el szakmai és kulturális jellegű cikkek közléséről, olvasóik műveltségének fejlesztéséről sem. Szakmai téren ismertették híres könyvnyomdászok életét, tevékenységét, a külföldi, fejlettebb technikák, nyomdák bemutatását. Ez töltötte ki a lap anyagának nagyobb részét:

Haydu Lajos Tótfalusi Kis Miklós nyomdász tevékenységét ismertette 1871. márciusában.⁵³⁵

Balogh Gyula "Egy magyar nyomdász a 17. szd.-ban" címmel a nagyváradi születésű Szenteczi Kertész Ábrahám nyomdászáról írt cikket.⁵³⁶

Zathuretzky Sándor "Gutenberg" c. verse!/ pályadíjat nyert költemény, ezért közölte a lap is: "Ezennel közöljük Z.S. ur pályadíjat nyert költeményét."⁵³⁷ A vers a bibliának Gutenberg által való elterjesztéséről szól. A földön soká volt addig sötétség /5.szakasz/:ú

"Mig szólt az Ur: "Legyen világosság!"

S a nyers erő szavára meghajolt:

Jön Gutenberg, kinek teremtménye

Az Istenségnek mesterműve volt... stb."⁵³⁸

Eötvös Lajos: A legelső nyomtatott magyar könyv. A "Figyelő" után c. tárcájában Komjáthy: Szent Pál levelei című nyomtatványt ismerteti.⁵³⁹

Vizsnyai Imre "A könyvnyomdászat Magyarország vonatkozásával hazai kultúrviszonyainkra" 1871-ben azon kesereg, hogy hiába 400 éves a magyar nyomdaipar!/ , fellendülés csak 1867 óta tapasztalható.⁵⁴⁰

"A világ legnagyobb nyomdájáról" c. tárcában az Egyesült Államok washingtoni állami nyomdáját írja le a cikkíró. Olyan gépeket mutat be, amelyek Magyarországon még nem is léteznek. Pl. a Bullock-féle komplett gép, mely az iv mindkét oldalát egyszerre nyomja le!⁵⁴¹

535 Geréb: Munkásélet... 63 p.

536 Uo. 64 p.

537 Uo. 63 p.

538 Uo. 63 p.

539 Uo. 64 p.

540 Uo. 64 p.

541 Uo. 64 p.

Egy philadelphiai levél nyomán íródott egy cikk 1870-ben "Látogatás egy amerikai napilap nyomdájában" címmel. Bemutat egy rotációs gépet és a lapelőállítás modern adminisztrációját.⁵⁴²

Nyomdatechnikai jellegű tárcsa, német farrásból vett cikk az "Egy nagyhatalom a sajtó országában" című írás /1871/.⁵⁴³

Ismét egy névtelen író, kulturális téren próbálja harcra buzdítani a munkásokat, de nem az osztályharc eszközeivel. "Egy munkás a szellemi térről. Nyomdászaink teendői társadalmi tekintetben" c. tárcsa 1869-ben a vezércikk helyén szerepel. A demokrácia kivívására szólítja fel társait, mert magas műveltségi fokával túlhaladja majd az arisztokraták műveltségi színvonalát is. "... A népjogot, nem fegyverrel, nem a torlaszokon, hanem a műveltségre emelkedés által a gyárak és műhelyekben..." kell kivívni!⁵⁴⁴ Tévedett, ez önmagában még nem elegendő, míg nincs a munkásosztály kezében a hatalom!

Kulturális cikkeik csupán a dalárda működéséig terjedtek. 1870-ben riportot közöltek "A dalárda zászlószentelése" címmel. Az ünnepség németül zajlott le /ld. a bevándorló német szakmunkásokat/ az "Uj Világ" vendéglőben. Zászlóanya, azaz védnök a "kellemdus" Falkné, az igazgató felesége volt! A riport hangja kedves, naiv.⁵⁴⁵

Riportokban számoltak be majálisaik megünnepléséről is:

1870-ben az első pesti részvénytynyomda a Szép Juhászné vendéglőben tartotta meg majálisát. Falk Zsigmond igazgató úr megdicsérte a jelenlevőket, hogy családotul jöttek el és viselték a költségeket is, /ő viszont nem teljesítette a korábbi sztrájk követeléseit!/.⁵⁴⁶

A Budai Nyomdászok és Betüöntők Önképző-Egyletének majálisa /1870/ is a Szép Juhászné vendéglőben zajlott le este 9-ig. Reggel indultak a Városmajorba, az események leírása hangulatos, naiv.⁵⁴⁷

542 Geréb: Munkásélet... 63 p.

543 Uo. 64 p.

544 Uo. 62 p.

545 Uo. 63 p.

546 Uo. 63 p.

547 Uo. 63 p.

B-y /1870/ május 15-ei majálisról számol be szemléletes riportban.⁵⁴⁸

A nyomdászok élclapot is szerkesztettek. Pesten a Revisio, Szegeden Savanyu címmel figurálták ki saját tevékenységüket. Rövid életű lapjaik verses, prózai próbálkozások munkásköltők hiányában a munkásirodalom kialakítására.⁵⁴⁹

Kivétel CSAK KÁLMÁN bognársegéd "A kovács és bognár ifjúsághoz" írott verse, amely az Általános Munkás Ujságban jelent meg /1870.máj./ egy szakmai ünnepség alkalmából. A műkedvelő, rokonszenves, alexandrinusokban íródott 9 szakaszos 4 soros vers az Általános Munkássegyletbe invitál:

"... Vagy nem is halljátok? mit beszél a világ:

Hogy: "elmarad tőle ez a két iparág"

Hogy: "a kovács, bognár szolgál teremtés

Nincsen kebelében szellemi törekvés."⁵⁵⁰

Kiemelkedő a szilasbalhási falusi napszámos, ORMÁNDI JÓZSEF újévi felköszöntője, "Az 1868-ik év kezdetén" című verse is. A "baloldali" érzelmi költemény a "Martius 15" elnevezésű lapban jelent meg.

"Beállt megint egy év az évek sorába;

És a zsarnokság még megvan a hazába!"⁵⁵¹

SZALAI JÓZSEF "helybéli munkás levele egy vállalkozóhoz" című verse "kuriózum" a tárcarovatban. A nagyváradi Bihar c. ujságban jelent meg egy kubikus bandagazda írása a töltést építő vállalkozóhoz 1872-ben:

"...Kinyílt az idő sokan dolgoznának
it való emberek ha töltést kapnának.

...

548 Geréb: Munkásélet... 63 p.

549 Geréb: Munkásügy... 47 p.

550 Uo. 47-48 p.

Geréb: Munkásélet... 89 p.

551 Uo. 87 p.

Geréb: Munkásügy... 49 p.

Hány ember szükséges aztat is írja meg
Hogy az emberek is tudhassák aztat meg
Mert széjjel mén a nép téglát is vetni
Hogy és mennyit fizet szükség azt is tudni

Arra is még kérem ide maga Gyűjjön
Ne pedig alkudni felügyelőt külgyön
Mert alkalmasabb lész ha maga alkudik
A többi ember is jobban megnyugodik... stb."⁵⁵²

Ebben a korszakban az egyetlen tudatos munkásköltő egy óbudai hajóács SÁRKÖZY SZERAF FERENC!⁵⁵³

A Fővárosi Lapok 1866-os évfolyamában jelent meg egyetlen prózai írása "Egy füstbe ment élet. Önéletrajzi vázlat, mások tanulságára" címmel.⁵⁵⁴ Ebben önmagáról vall. 1829-ben született gazdatiszti családban. 1-2 gimnáziumi osztályt végzett csak el, mert apja halála után nyomorgott a család. Igen változatos az élete. Libapásztor, kertészgyógyszerésztanuló, 1/2 évig vándorszínész, 1 1/2 évig féltelkes jobbágy cseléd, megtanulja a mezei munkát is: "Megtanított továbbá arra is, hogy kell az ur-dolgát végezni - írja Sárközy - például midőn urbérbe mentünk szántani, egyik ekéjével maga szántott, a másikkal én? Ő előttem szántván, mondá: 'Nézd, fiam csak így szánts mint én; három hüvelyk mély s ugyanannyi széles barázda elég, mert a veszprémi kanonok ugyis elég kövérek'..." /Földesura a veszprémi káptalan volt. G.L./⁵⁵⁵

1848-ban honvéd, 1849-ben a szabadságharc leverése után Pesten dolgozik, először mint gyógyszerári laboráns, majd az óbudai hajógyárban napszámos. Ácsként alkalmazzák faragó készsége miatt, melyre igen büszke, bár tanulmányokat nem végzett. Erről így ír: "A tudomány és művészet iránti hajlam bennem már mint gyermeknél igen élénken mutatkozott. Azért sokan is jósoltak nekem szép jövőt, melyet - fájdalom - a kellő és célszerű tanulmányozás hiányában eddigelé nem érhettem el s nincs is reményem, hogy többé elérhessem... Testem meg van törve a gyöngén di-

552 Geréb: Munkásélet... 88 p.
Geréb: Munkásügy... 49 p.

553 Uo. 49-50 p.

554 Uo. 50 p.

555 Uo. 50 p.

jazott nehéz kenyérkereseti munkától, lelkem pedig elbágyadt az ott-honi sok éjszakázás miatt, midőn részint olvasok, részint szenvedélyesen faragcsállok..."⁵⁵⁶ Verseire, faragásaira egyaránt felfigyeltek. Előbbi írása "az első magyar munkás-önéletrajz."⁵⁵⁷

Versei az "Arany Trombitá"-ban jelentek meg 1869-ben. Naiv, kedves hangú költeményeinek témái: Táncsics ünneplése, az általános választójog követelése, önszegélyes szövetkezeti hirdetése.⁵⁵⁸ Nyomtatásban is megjelentek a műkedvelőként, de hivatásos költők színvonalán íródott versei. Kár, hogy korán feledésbe merültek a művek!⁵⁵⁹

"Szózat Magyarország összes föld- és kézmű munkásaihoz. Egyesüljetelek munkások". Nyolc verse jelent meg ezzel a címmel az Arany Trombitában 1869 szeptemberében. Ime egy részlet az egyik verséből:

"...Munkás pajtás! ne kétkedj és ne ásts
Hallod?! a riadót most fuvja Táncsics!
Minden munkás, ki e riadót hallá:
Sorakozzék a "munkás-zászló" alá!
Tudjátok mi az "utolsó ítélet"?

Az, ha Isten képében nép ítélhet!
Munkások! ébredjetelek öntudatra!
Mert ti nagy szerepre vagytok hivatva!
Mégis a dúz tőkepénzes despoták

Nyakatokat a vasjáromba nyomták!
Inkább tizen vigyetek egy üzletet,
S maradjatok meg mindaddig emellett,
Mig nagy társulattá egyesülhettek!
Így munkátok ára mind a tietek.

Mutassátok fel! a világ hadd lássa!

...Hogy "választók" lehettek, sőt honatyák!..."⁵⁶⁰

556 Geréb: Munkásügy... 50 p.

557 Uo. 50 p.

558 Uo. 49 p.

559 Uo. 49-50 p.

560 Geréb: Munkásélet... 88-89 p.

"Töredék egy 600 verssoros halotti búcsúztatóból" c. versében kigúnyol egy vén, dúsgazdag püspököt, aki a túlvilágot tartja az egyetlen boldogságnak a prédikációiban. Azonban ha megbetegszik, léhalálában hivat az orvosért, annyira fél a haláltól!⁵⁶¹

"Sassy Árpád ur albumába" címmel tréfás verset írt az Arany Trombita szerkesztőjének, mert annak felesége megvette az Andrássy minisztérium képét, de ő nem engedte a falra tenni. A költő aláírása: "természeti mű- és rimfaragó".⁵⁶²

"Dr. Török József ur naplójába tölthő 1-én 1869" c. versében gyermekkori és jelenkori élményeire, a honvédeletre emlékszik vissza szívesen. Mifajta újévi köszöntő. A szerkesztőség közlése szerint a költő polihisztor és a legtekintélyesebb írók is felkeresik hajlékát.⁵⁶³

Az Arany Trombitában jelentek meg versei BORSODI LÁSZLÓnak is 1869-ben.⁵⁶⁴

"Öcsémhez, midőn idegen földre vándor-utra indul" című verse hosszú és érzelmes búcsú a vándorútra induló ifjú iparoslegénytől:

"...Mért volnál te kisebb azoknál, kik bátran
Járnak, kelnek, küzdve kinn a nagyvilágban?
Hogy tapasztalással dusan megrakodva,
Bizton várhassanak sikert munkájokra.
Menj, öcsém, ne rettenj vissza a bajoktól,
Gyűjts, szerezz jót, hasznost, őrizkedt a rossztól;
Menj, tanulj ismerni embert és világot,
Egyformán viselni töviset, virágot.
... Így terem gyümölcsöt, törekvéseid fája,
Melyből áldozhatsz a haza oltárára..."⁵⁶⁵

561 Geréb: Munkásélet... 88 p.

562 Uo. 88 p.

563 Uo. 89 p.

564 Uo. 88 p.

565 Uo. 88 p.

"Nép-dalok." című két verse álnépies hangú, Geréb László szerint súlyos szerkesztési hiba e versek munkásversként való közlése egy munkáslapban!

"Gyertek fiuk a korcsmába,
Vasárnap van ugyis márma,
...Szegény ember nyáron, télen
Dolgozik, tür egész héten..."⁵⁶⁶

"A szabadsághoz"⁹ szakaszos óda. Világ szabadságról ír, a szabadság, szabad szó mellett a "népek kenyerét" hangsúlyozza:

"...Jövel és terjeszd ki védő szárnyad',
Paiszként hadd fődje népedet.
A zsarnokság megrémül, elsápad,
Majd ha így megpillant tégedet,

Futni fognak, akik elrabolták
A népek jogait s kenyerét;
S a szabad szó, s elnyomott igazság
Felemeli újra szent fejét..."⁵⁶⁷

"A nép Szava" c. lap 1868-ban egy dömsödi földművelő polgár, JASI ISTVÁN versét közölte. A Schmerling korszakban a parasztok elszegényedése tovább fokozódott, a teher viszont megmaradt. A kiegyezés sem hozott változást. "Eben gubát⁴ cseréltünk írja "Kossuth Lajos neve napjára" című versében Jasi:

"...Négy s hat ökrünk helyett nincs ma több kettőnél,
De van adósságunk a hitelezőnél.
...Ah! de milyen boldog mostan a mi hazánk?
Mindent megnyerénk a mit kívánt szemünk, szánk -
Mondja a hon bölcse! nem éppen nagy bölcsen
A nép poharába csakhogy kedvet töltsen. -
S a sok boldogságtól csak koppan a szemünk;
Hanem annál jobban koppasztgatja zsebünk

⁵⁶⁶ Geréb: Munkásélet... 88 p.

⁵⁶⁷ Uo. 87-88 p.

Adó és százalék, stempli és trafika!
Most is a szegény nép zsirján rágódik a..."⁵⁶⁸

A kolozsvári "Korunk" c. lap RÁCZ BÁLINT napszámos, a Bihar megyei Kabán élő költő versét közölte 1867-ben. A szerzője Deák Ferenczhez írta versét, mely régi köszöntők, siratóversek népiessé vált, hagyományos hangja:⁵⁶⁹

"...A Bőség Istene tele kosarakkal
Hintse köztünk künn-benn áldását marokkal.
Kalászpaplanával teritse mezőnket,
És must-tömlőjével aggasa szőlőnket.
Töltse be elepedt torkát az éhségnek,
Törje el pálcáját az aczél szükségnek..."⁵⁷⁰

A "Revisio" c. élclapban névtelenül vagy álnéven írók versei, tárcái jelentek meg:

Az "I" monogramú nyomdász vers "Fohász a szombathoz" címmel műkedvelő stílusban, megrovó hangon ír a munkásokról, mert a szombati fizetésüket már vasárnap és hétfőn elverik! /Gúnyos hangú./⁵⁷¹

Az "N.N" aláírású vers szerzője paródiát ígért "Anft" címmel! Mi benne a paródia? Ugyanis Garay János: Kont c. balladáját átültetve 30 szedő Typographia ellenes szervezkedéséről ír. Sztrájkot szerveztek, de sikertelen a szakegylet ellenállása. Szocialista ellenes, alkalmi, nehezen érthető vers.⁵⁷²

Scholtzissza Árpálé/?/ tárcája szintén e lapban jelent meg 1870-ben "Egy borzasztó álom" címmel. Témája egyleti jellegű. Valószínű, hogy a Beleznay-kerti nyomdász gyűlésről szól e műkedvelő próza, Nehezen érthető a szövege.⁵⁷³

V.F. "A Revisio orosz ujévi köszöntője" c. műkedvelő verse 1870-ben íródott. Előfizetésre agitálja olvasóit. Őt is a szombatesti fizetés, a mulatozás, koplalás közti ok-okozati összefüggés foglalkoztatja,

568 Geréb: Munkásélet... 87 p.

569 Uo. 86 p.

570 Uo. 86 p.

571 Uo. 89 p.

572 Uo. 89 p.

573 Uo. 89 p.

akár az 1869-es "Fohász..." című vers íróját! Olcsóbb szálláslehetőségeket kíván még az új évben.⁵⁷⁴

A másik élclap, a szegedi "Savanyu" /4 oldalas újság/ 1870-ben a címlapon közölte /Daday Géza?/ "Előhangok" című beköszöntő versét. /Egyben ő a lap szerkesztője is?/ Versében alkalmi utalás található, egy nyomdász sztrájkra, de hogy melyikre, az más lapokban sem követhető nyom.⁵⁷⁵

A 70-es években nemcsak polgári írók foglalkoztak a proletárokkal, hanem megjelentek a kétkezi munkások írásai is. Mondanivalójuk abszolút nem költői, hiszen a mindennapi élet, a munkásmozgalom, a harc kérdései foglalkoztatják őket. Igen tiszteletreméltó, hogy az iskolázatlan földművelő, napszámos tollat ragad és problémáit, élményeit társai okulására közlésre bocsátotta minden előképzettség nélkül!

Szándékuk nemes, hangjuk naiv, kedves és őszinte, belőlük alakult ki a "...magyar munkássajtó első ujságíró gárdája"!⁵⁷⁶

Először jelentek meg magyarul cikkek a sajtóban, sőt olyan fogalmak, mint értéktöbbletelmélet, kizsákmányolás, az osztályharc szükségessége! Ezt elsőként KRETÖVICS JÓZSEF nyomdász fogalmazta meg "A munkások kérdéséhez" című művében /Arany Trombita 1869.5,6,14,21,22,30,33. szám/⁵⁷⁷ Lassalleanus, nem marxista szellemű írás! Jobb, mintha Schultze-Delitzse, Saint-Simon, Proudhon eszméit követné?⁵⁷⁸

Írásai úttörő jellegük s nem színvonaluk miatt ismertek!⁵⁷⁹ Például a "Lucretia /történeti beszély a Tarquiniusok életéből/" című történet az Arany Trombitában jelent meg. A bevezetésben ezt írta: "E beszélyt nem művész tolla írta, hanem egy közönséges munkásé, kinek nem a beszély szépségére irányultak nézetei, hanem a történelemre, hogy azt a kevésbé

574 Geréb: Munkásélet... 89 p.

575 Uo. 89 p.

576 Geréb: Munkásügy... 40 p.

577 Uo. 40 p.

578 Uo. 40 p.

579 Uo. 40 p.

tanult munkás társak előtt annál felfoghatóbban tüntesse elő!"⁵⁸⁰ A történetben öngyilkos lett az erényes Lucretia, mert a király fia meggyalázta s ez forradalmat robbantott ki a nép körében, megdöntve a királyságot.⁵⁸¹ Így képzelte el a forradalmak létrejöttét?

POLITZER ZSIGMOND egyetemi hallgató, munkásnak nevezte magát!⁵⁸² Agitációs írásai szerény és hivatott írónak mutatták.⁵⁸³ Cikkei a mozgalom céljáról, megvalósítási eszközeiről szóltak. Kitűnő tárcsa pl. a "Párbeszéd" c. műve, amely a munkás és a "gyárnok" között zajlik.⁵⁸⁴ Az Általános Munkássegylet célját fogalmazza meg egyenletes előadásmódban. Nagyszerű az egyéniségek, a típusok ábrázolása: a munkás öntudatos/!/, nyugodt, bár érzi kiszolgáltatott helyzetét. A gyáros fölényeskedő, jóindulattal leplezi idegességét, mert beszélgető, egyenrangú félre akadt és ezért gorombáskodik, elbocsátással fenyegetőzik. A munkás azal járja le a vitát, hogy nem erőszakkal kell eldönteni ezt a kérdést. A mű tanulságát, a munkásosztály célját irodalmi eszközökkel fejti ki:⁵⁸⁵ "nincs "jó tőkés"; nem az "egyéniesség", hanem egy egész társadalmi osztály ellen kell osztályharcot vívnia a munkásnak!"⁵⁸⁶ Kérdés, hogy miért egy egyetemi hallgató mondja ezt ki, s nem egy munkás! Azért, mert - korábban láthattuk - a nyomdászok jóhiszeműen a munkaadójuktól várták helyzetük megjavítását, de hamar rájöttek ennek képtelenségére. /E tárcsa szinte egyfelvonásosnak tűnik és hasonló hozzá József Attila: Párbeszéd című verse!/⁵⁸⁷

Külföldi Viktor cikkei szervezkedésre buzdítanak, de szürkék.⁵⁸⁸

Ihrlinger Antal lelkes, szorgalmas hírlapíró. Röpirata a "magyar munkásirodalom első önállóan megjelent terméke", a magyarországi munkásmozgalom programja.⁵⁸⁹

580 Geréb: Munkásélet... 87 p.

581 Uo. 87 p.

582 Geréb: Munkásügy... 40 p.

583 Uo. 40 p.

584 Uo. 40 p.

585 Uo. 40 p.

586 Uo. 40 p.

587 Uo. 40 p.

588 Uo. 40 p.

589 Uo. 40-41 p.

Farkas Károly és Szmolényi Nándor kisebb igényű cikkekkel ritkán szerepelnek a munkásújságban.⁵⁹⁰

"A Kommünt megelőző és közvetlenül követő évek a magyar munkásirodalom első esztendei."⁵⁹¹

A munkásíró céljai még nem valósíthatók meg. Polgári magyarázat, hogy a fogyasztási szövetkezetek biztosítják a jólétet! Vajon a pincelakások lakói bérkaszárnnyakat vagy kertes családi házakat akarnak-e építeni saját költségen?⁵⁹² Ez igen faramuci kérdés a nyomorban élő proletárok számára! Ezért helyesen, az írárok feladatokról, szervezkedésről, a választójog kiharcolásáról szólnak, vagyis a politikai hatalom megszerzésének módjairól!⁵⁹³

1872-ben a "hűtlenségi per" idején az első munkásírókat letartóztatták, bíróság elé állították és Politzer Zsigmondot 1 évre elítélték. Ez visszavetette működésüket.⁵⁹⁴ Hősies tevékenységet folytatott így is a hatóságok, a munkaadók üldözése, a polgárok közömbössége, tudatlansága miatt.⁵⁹⁵ A munkásosztály céljának, feladatainak megfogalmazásával segítették a magyar munkásmozgalom szervezettebbé válását, a lassalleanus nézetek leküzdését, bár többségük szintén e nézeteket vallották!

KUPA ÁRPÁD író asztalosként indult Debrecenbe és vándorlegényként bejárta Magyarországot az 1870-es évektől. Később Budapesten letelepedett és bekapcsolódott a szociáldemokrata mozgalomba. 1880-tól jelentek meg cikkei a munkáslapokban, pl. a Népszavában. Azután szakított a munkásmozgalommal s Rákosi Jenő köréhez tartozott. Visszaköltözött Túrkevére asztalosmesternek. Regényei: Napszámosok Bp. 1895, Képzelt Királyok Bp. 1898, Jó szerencsét Bp. 1901. A Budapesti Hírlap hasábjain jelentek meg, folytatásos regényként a kor szokása szerint. Szélsőséges romanticizmus jellemzi.⁵⁹⁶

590 Geréb: Munkásügy... 41 p.

591 Uo. 46 p.

592 Uo. 46 p.

593 Uo. 46 p.

594 Uo. 46 p.

595 Uo. 46-47 p.

596 Magyar Életrajzi Lexikon.

A "Proletárok verseskönyve" először 1903-ban, majd 1906-ban jelent meg Csizmadia Sándor szerkesztésében a Népszava Könyvkereskedésben. /Bp. VII.Nyár-utca 1./ Kiadója a Világosság-nyomda R.T. A kiadvány verseket, dalszövegeket tartalmaz.⁵⁹⁷

Közli Petőfi Sándor szavatait: A Nép nevében, A nép, Az országgyűléshez, A magyar nemes, A magyar szabadságharchoz, A szájhősök, Ada Negri: Tűz a bányában, Mindhalálíg, Temetés című verseit Radó Antal fordításában.⁵⁹⁸

Csizmadia Sándor saját verseit részesítette előnyben. Neki szerepel a legtöbb verse /11/ e könyvben: Március, A gyár előtt, Anyám mosni jár, Munkás-ifjak, A Tőke, A nőkhöz, A föld rabjai /I-II-III.rész/, Az asszony, Sztrájkban, Rabszolgalatok /Cseh Szvatopluk versének fordítása az utóbbi/.⁵⁹⁹

Farkas Antal: Munkás-ébresztő, Álmodok, Meghal az élet, Aratás, Törpe lelkek, Ujévi vers, Péter és az ur I-III.r., A tarjáni császár fia, Cézár jubileumán című verse.⁶⁰⁰ Gyagyovszky Emil: Hazátlan bitangok, Álmodik a dada, Hazádnak rendületlenül!, Madarász Emil: Ősszel I-II., Abet Ádám /Amerikába kivándorolt költő/: Zászlónkhoz, Zsuzsi, Feltámadunk, Fordított világ, Munkás vagyok.⁶⁰¹ Alpári Gyula fordításai: Max Kegel A zálogházban, Herwegh Vigasz című műve.⁶⁰² Kiss Károly: Rabszolgák, Szabadságdal, Gerhart Hauptmann Takácsok dala, E.S. monogramú szerző, Endr-di Sándor /A szárazmalmi ló/ és Reviczky Gyula /A kenyér/ versei.⁶⁰³

A versek témája a munkások életéről, a szabadságról és harcról szól. A válogatást Csizmadia Sándor a címnek megfelelően végezte. Vérbeli munkásköltő /mezőgazdasági munkás volt/, akár Gyagyovszky Emil vagy Farkas Antal. A SZDP tagjai ők, akiket saját sorsuk, életük tapasztalatai

597 Proletárok verseskönyve. 1906. Szerk. Csizmadia Sándor. Népszava Könyvkereskedése. Bp. VII. Nyár-utca 1. Világosság-nyomda. R.T. 95 p.

598 Uo. 15-27, 76-80 p.

599 Uo. 28-47, 64-65 p.

600 Uo. 47-53, 66-76 p.

601 Uo. 53-57, 57-58, 58-59, 80-87 p.

602 Uo. 60-61, 63-64 p.

603 Uo. 62-63, 66, 87-88, 91-93 p.

készítetnek arra, hogy művészi eszközökkel ábrázolják a munkások életét, harcát. Petőfi mint "jogelőd" került a válogatásba: népfogalma a munkásokat is takarja. A nemzetközi szocialista hangú költészetet Hauptmann képviseli, kinek "Takácsok" c. verse ill. színműve igen közismert, kedvelt Magyarországon ebben az időben.

A "verseskönyvben" szereplő nép nótáit szívesen énekeltek átköltött formában a munkások. A dallamuk ismert népies műdalok, nóták: Itt a szövegük található csak meg. Szövegírójuk ismert. Pl. Mónus József péksegéd, SZDP-funkcionárius átírt dala a "Piros zászlónk, vörös zászlónk...", "Azt beszélnek az anyámnak".⁶⁰⁴ Szabó Sándor költő dalai: Lányok, lányok, arató leányok, "Aranyozzák a templomunk oltárát...", Megverte a sors is a mi kis falunkat. /Az utóbbi dallama eredeti népdal, egyetlen a gyűjteményben!/⁶⁰⁵

Takács József is a munkásmozgalom tagja. A "Forradalmi vörös zászlónk, szabad szellő lengeti" c. dal szerzője.⁶⁰⁶ Bodrogi Zsigmond író /Künn a pusztán szántok, vetek, A szegedi dohánygyárba menyecskék is járnak/.⁶⁰⁷ Pörge Pista nótaszerző: "Már én többet...", "A kazánt már betűzelték...", Szép kisasszony, de finom a ruhája.⁶⁰⁸ Paraji Illés /ál-név/ szintén. Nótái: "Szolgabíró ur itt van a papiros...", Piros a lobo-gónk sok a katonája, Arattam én a mult nyáron, Szegénynek születtem.⁶⁰⁹ Göndör Miklós hódmezővásárhelyi szocdem, műve: "Minden ember, minden munkás..."⁶¹⁰

A verseskötet elején közölték a Marseillaise, A munkások riadója, A munka népe, a Munkás-hymusz című nemzetközi szocialista versek szövegét magyar fordításban.⁶¹¹ Ezek szintén énekelhető költemények voltak, a munkásgyűlések, tüntetések, az egyleti élet harci, buzdító dalai.

604 Proletárok verseskönyve... 8-9, 95 p.

605 Uo. 11-13 p.

606 Uo. 13 p.

607 Uo. 14-15 p.

608 Uo. 93-95 p.

609 Uo. 9-10 p.

610 Uo. 11 p.

611 Uo. 3-7 p.

A Marseillaise többféle változatban vált ismertté Magyarországon. Csizmadia Sándor "Nem lesz a tőke..." szövegkezdettel fordította.⁶¹²

"A munkások riadója" eredetileg német induló, címe: "Wacht am Rhein". Grenlich Á. nyomán Gáspár Imre fordította.⁶¹³

"A munka népe" c. költeményt Most János írta, férfikarra átdolgozta Stark Henrik, akárcsak a "Munkás-hymnuszt", amelyet Morócz Jenő írt.⁶¹⁴

Megváltozott már a helyzet a századfordulón. A munkássorból felnövő írók, költők az 1890-ben megalakult SZDP tagjai. Tudatos, elkötelezett, szocialista nézeteket valló írásaik a munkásegyletek állandó műsorszámai, harci dalai.

CSIZMADIA SÁNDOR /1871-1929/ mezőgazdasági munkásként Orosházán került kapcsolatba a munkásmozgalommal. Az 1896-os pártkongresszuson a MSZDP vezetőségi tagjává választották. Megszakításokkal 1900-1909 között a pártvezetőség tagjai, az agrárproletárok egyik ismert szocialista szervezője. 1899-1919, a "Világ szabadság" című lap szerkesztője. Egyik vezetője a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetségének. Agitációs füzetek és a Marseillaise fordítása fogházbüntetéshez vezetett. Részt vett Marx és Engels Válogatott Műveinek kiadásában is Szabó Ervinnel együtt. Igen komoly politikai tevékenységet folytatott az agrárkérdés megoldásán fáradozott, agrárprogramtervezetet dolgozott ki Kautsky nézetei alapján. Irodalompolitikája /1909. Ady-Csizmadia vita miatt/ és személyes okokból kimaradt a pártvezetőségből. További tisztségei: a Károlyi-kormány idején földművelésügyi államtitkár, a Tanácsköztársaság alatt földművelésügyi népbiztos. Nézetei, pártállása későbbi hovatartozását készítették elő.

"...A szocialista líra egyik első hazai képviselője"-ként jelentős költői munkásságot fejtett ki. Adyval és a század eleji modern irodalmi törekvésekkel élesen szembenállott.⁶¹⁵

1897-ben adta ki versgyűjteményét "Proletárköltemények" címmel a

612 Proletárok verseskönyve... 3-4 p.

613 Uo. 4-5 p.

Munkás-dalok. 1898. "Népszava" Könyvkereskedése. BP. VII. Wesselényi utca 19/b. 2-3 p.

614 Proletárok verseskönyve... 4-5, 6-7 p.

615 Munkásmozgalomtörténeti Lexikon MSZMP Párttörténeti Intézete. Szerk. Vass Henrik. Bp. 1972. Kossuth Könyvkiadó 104-105 p.

Gutenberg Könyvnyomdai Vállalat. /Ez a szövetkezet Budapesten, a Gyár utca 31 alatt működött./ A "Népszava" könyvkereskedésben lehetett megvásárolni a könyvet 25 koronáért.⁶¹⁶

Csizmadiáról szóló előszó és 48 vers található benne. Lirai és munkásversek egyaránt helyet kaptak a válogatásban. Munkás témájú versei: Egyesülve, A hontalanok, A proletár gyerek, Csatára föl, A hazátlanokhoz, Éljen, A vándor szabadság, A képviselő urak, Örülj munkás, A "Villamos Szikrák" /élclap/, Május 1897, Hazafias poéták, A nép, Az új hit, Május 1896, Szociálista választási dal, Éltresztő, Elvtárs halálára, Előre, Zászlónk, Földművelők indulója, A kenyéradó, Lassalle Ferdinánd emlékére, Légy apostol, Egy fővezér albumára, Világot gyűjtsatok, Szociális költő.⁶¹⁷

GYAGYOVSZKY EMIL /1882-1962/ vasmunkásból lett költő, újságíró! 1903-tól a SZDP tagja. 1907-ben jelenik meg első szocialista verse "Az utca" címmel. További munkái: Hadüzenet 1909, Ünnepet várok 1918, verseskötet /Gyermekek dalok 1922, Könny és verejték 1928, Őszi termés 1941/, orosz és eszperantó fordításai.⁶¹⁸ A MIMOSZ /Munkások Irodalmi és Művészeti Országos Szövetsége/ egyik ismert vezetője.

FARKAS ANTAL /1875-1942/ tanító, szocialista költő, újságíró, 1905-től a "Népszava" belső munkatársa. Versei, elbeszélései a szociáldemokrata agitációs szépirodalom legnépszerűbb alkotásai közé tartoztak. Írásai a szegedi szocialista sajtóban és a Népszavában jelentek meg. A TK bukása után emigrálni kényszerült.⁶¹⁹

KASSÁK LAJOS /1887-1967/ a szocialista munkásmozgalomban feltűnt, majd individualista irányba haladó költő, író, festőművész. Fiatalkorában vasmunkásként Győrött, Budapesten dolgozott. Itt került kapcsolatba a SZDP-tal. 1909 és 1910 között vándormunkás Ausztriában, Németországban, Belgiumban, Franciaországban. Az I. világháború előtt sokoldalú írói, költői tevékenységet folytatott. A szoc.dem. mozgalommal meghasonlott,

616 Csizmadia Sándor: Proletárköltemények, Bp. 1897.

617 Uo. 23-126 p.

618 Fáklyavivők

619 Uo.

Gutenberg Könyvnyomdai Vállalat. /Ez a szövetkezet Budapesten, a Gyár utca 31 alatt működött./ A "Népszava" könyvkereskedésben lehetett megvásárolni a könyvet 25 koronáért.⁶¹⁶

Csizmadiáról szóló előszó és 48 vers található benne. Lirai és munkásversek egyaránt helyet kaptak a válogatásban. Munkás témájú versei: Egyesülve, A hontalanok, A proletár gyerek, Csatára föl, A hadátlanokhoz, Éljen, A vándor szabadság, A képviselő urak, Örülj munkás, A "Villamos Szikrák" /élclap/, Május 1897, Hazafias poéták, A nép, Az új hit, Május 1896, Szociálista választási dal, Ébresztő, Elvtárs halálára, Előre, Zászlónk, Földművelők indulója, A kenyéradó, Lassalle Ferdinánk emlékére, Légy apostol, Egy fővezér albumára, Világot gyűjtsatok, Szociális költő.⁶¹⁷

GYAGYOVSZKY EMIL /1882-1962/ vasmunkásból lett költő, újságíró! 1903-tól a SZDP tagja. 1907-ben jelenik meg első szocialista verse "Az utca" címmel. További munkái: Hadüzenet 1909, Ünnepet várok 1918, verseskötet /Gyermekek dalok 1922, Könny és verejték 1928, Őszi termés 1941/, orosz és eszperantó fordításai.⁶¹⁸ A MIMOSZ /Munkások Irodalmi és Művészeti Országos Szövetsége/ egyik ismert vezetője.

FARKAS ANTAL /1875-1942/ tanító, szocialista költő, újságíró, 1905-től a "Népszava" belső munkatársa. Versei, elbeszélései a szociáldemokrata agitációs szépirodalom legnépszerűbb alkotásai közé tartoztak, Írásai a szegedi szocialista sajtóban és a Népszavában jelentek meg. A TK bukása után emigrálni kényszerült.⁶¹⁹

KASSÁK LAJOS /1887-1967/ a szocialista munkásmozgalomban feltűnt, majd individualista irányba haladó költő, író, festőművész. Fiatalkorában vasmunkásként Győrött, Budapesten dolgozott. Itt került kapcsolatba a SZDP-tal. 1909 és 1910 között vándormunkás Ausztriában, Németországban, Belgiumban, Franciaországban. Az I. világháború előtt sokoldalú írói, költői tevékenységet folytatott. A szoc. dem. mozgalommal meg hasonlított

616 Csizmadia Sándor: Proletárköltemények. Bp. 1897.

617 Uo. 23-126 p.

618 Fáklyavivők. Dalok, kórusok a magyar munkásmozgalom múltjából. I.K. Szerk.: Révész László, Szatmári Antal. Bp. NPI. 1967. 97 p.

619 Uo. 97 p.

elitélte a szociálsovinizmust! 1915-ben megindította a Tett című folyóiratot, amely radikálisan szakított a hagyományos irodalmi témákkal és, háborúellenes hangot ütve meg, 1917-ben betiltották a lapot, de "Ma" címmel újat indított. Az avantgardista irányzatok legkiválóbb magyarországi képviselője lett.⁶²⁰

"A munkásosztály történelmi hivatásának felismerése, a munkásélet úttörő jellegű, művészi ábrázolása Kassák irodalmi tevékenységét - ideológiai-politikai tévedései ellenére is - nagy jelentőségűvé teszi."⁶²¹ Munkásmozgalomtörténeti szempontból legjelentősebb a forrásértékű önéletrajza: Egy ember élete /1928-1939./⁶²²

A munkásirodalom fogalma, szükségessége már 1877-ben megjelent, láttuk Horváth József cikkében! Az 1870/1880-as években megszülető irodalom politikai és szépirodalmi jellegű egyszerre.⁶²³

Külföldi Viktor Marxra hivatkozik az 1879-es cikkében. A polgári tudományosság a tőke kiszolgálója, kivéve a humanistákat, akik a nép érdekében szólnak.⁶²⁴

A Magyar Általános Munkáspárt elnöksége tisztelve a kor nagy polgári költőit, humanistáit, 1885 májusában részvétáviratot küldött Victor Hugo elhunytakor a családjának.⁶²⁵

A szocialista irodalom fogalma Lassalle, Bebel, Wilhelm Liebknecht, Jacoby /Viktor/, Lafarque, Plehanov műveit jelenti ebben az időben, de már Marx és Engels is idetartozik, főleg a "Kommunista Kiáltvány" kiadása után /M.o-on!/⁶²⁶

1890-ben a MSZDP I. kongresszusán is foglalkoztak a munkásművelődéssel. Anyanyelvű "szociáldemokratikus irodalom" terjesztését tűzték ki feladatul:

620 Munkásmozgalomtörténeti Lexikon... 248-249 p.

621 Uo. 249 p.

622 Uo. 249 p.

623 Munkásmozgalom és kultúra... 10 p.

624 Uo. 10 p.

625 Uo. 10 p.

626 Uo. 10 p.

"III. Minthogy a párt álláspontjának ismerete s megértése bizonyos foku általános műveltséget feltételez, mely leghamisítatlanabbul a szociáldemokratikus irodalom által érhető el: kimondja a pártgyűlés Magyarország sokféle nemzetiségére való tekintettel, hogy szükségesnek találja, miszerint mindeme nemzetiségek anyanyelvén szocialisztikus röpiratok terjesztessenek, hogy a szociáldemokrata elvek ezek közé könnyebben bejuthassanak."⁶²⁷

Az irodalom és művelődés problémájával nem foglalkoztak. Álláspontjukat tükrözi Konyecsnyi János 1891-ben írott békéscsabai kiskatéja. A feltett kérdésre saját maga válaszol: "Milyenek a hasznos tanulmányok a munkásemberekre? A munkásemberekre hasznos tanulmányok és előnyök azok, melyek által élvezetüket és becsületüket megszerezhetik..."⁶²⁸

Zaka Lajos, a Typographia szerkesztőjének cikkében, mely az első "olvasási tanácsadók" egyike, felszólal a színvonalatlan irodalom olvasása ellen. Ajánlata: "Aki regényt akar olvasni, olvassa Jókait /teljesen megvan/, Eötvöst, Vas Gerebent, Kemény Zsigmondot és Jósikát... Ajánlom... továbbá a régibb és újabb angol regényeket, az orosz elbeszéléseket, és Vernét, kinek merész fantáziájú regényei szintén kellemes szórakozásul szolgálnak."⁶²⁹ Ezenkívül olvasói figyelmébe ajánlja Kosuthot, Szilágyi Sándort, Horváth Mihályt, útleírásokat, Lamartine-t, Carlyle műveit.⁶³⁰

Az 1896-ban meginduló "Népolvasótár" c. sorozatban "szép és okos" művek ajánlata található. Szerkesztője és a sorozat alapítója Mezőfi Vilmos, 1899-ig 18 füzetet szerkesztett. Ez magán könyvkiadói vállalkozás volt. /Későbbi ellenzéki szerepe miatt a MSZDP átvette tőle a vezetést./ Bokányi Dezső felhívást intézett a munkásokhoz az "Építőmunkás" c. lapban a lap támogatására agitálva őket: "Szak- és elvbarátaim. Bizonyára hallották már hírét annak, hogy néhány áldozatkész elvtárs összeállott és elhatározta, hogy magyar munkásirodalmat terem, amely kiszorítja a munkások közül a szív- és észbontó fércolvasmányokat... Kötelességünk támogatni ezt az irodalmi vállalatot, amely egyedül a munká-

627 Munkásmozgalom és kultúra... 10, 77 p.

628 Uo. 79 p.

629 Uo. 80 p.

630 Uo. 81 p.

sok javát célozza..."⁶³¹

Ugyancsak 1896-ban jelent meg a "Munkások és szavalatok" első gyűjteménye. Számottevő a Munkás /Népszava/ Naptárak irodalmi anyaga.

1890-től színvonalas hazai és külföldi irodalmi alkotásokat /Csehov, Gorkij, Gerhart Hauptmann... művei/ közöl a Népszava, a SZDP lapja.

1908-ban Garami Ernő, a párt egyik vezetője irodalmat javasol a munkásoknak a "Mit olvassunk" című munkájában: "... mit olvassunk, arra kell szorítkoznunk, hogy megállapítsuk: mi az, amit az átlagos műveltségű embernek, aki a kor színvonalán akar állani és hasznos tagja akar lenni a társadalomnak, tudnia kell? Hármias irányu az a műveltség, amely ilyenképpen elengedhetetlen: természettudományi, társadalomtudományi és irodalmi... Az emberiség nagy íróinak és költőinek megismerése önmagunk és az emberiség iránti kötelesség."⁶³² Agitációs jelleggel ajánlja

Herbert Spencer vallási, Darwin biológiai munkáit, a tudományos művek közül Acsády Ignácot, valamint Marx és Engels Válogatott Műveit Szabó Ervin szerkesztésében azzal a céllal, hogy "... a magyar munkásosztálynak is hozzáférhető legyen " az eszme, a marxizmus megismerése."⁶³³

Szépirodalomból Bródy Sándor, Maxim Gorkij munkáját, Zola: Germinal c. művét, Madách Az ember tragédiája c. alkotását ajánlja.⁶³⁴

A Társadalomtudományi Társaság munkásképző tanfolyamain ismeretes, hogy polgári előadók oktatták magyar irodalomból a munkásokat. Jórészüik szemléletük, ideológiai nézeteik miatt nem a születő szocialista irodalmat /nemzetközi, hazai/, propagálta, hanem a "klasszikusokat". Ez azért volt helyes, mert hallgatóik megismerkedtek a nemzeti értékekkel, a fennálló rendszert kritizáló művekkel, műveltségük, látókörük szélesedett, olvasási vágyuk fokozódott, esztétikai élményben részesültek.⁶³⁵

A munkások és a pártvezetőség először kételkedve fogadták azokat a polgári költőket, akik nemcsak egyetértettek kitűzött céljaikkal, hanem közéjük valónak vallotta magát, de mondanivalóját modern költői formában közölte a megszokott agitációs stílus helyett!

631 Munkásmozgalom és kultúra... 85 p.

632 Uo. 11.12 p.

633 Uo. 130-131 p.

634 Uo. 12, 131 p.

635 Uo. 12 p.

Például 1908-1909-ben hatalmas vita dúlt Ady Endre körül a pártban. A vezetőség /Garami, Kunfi.../ megosztott Ady megítélésében. Garami i-
gyekezett bevonni őt a munkásmozgalomba másokkal együtt. Ady valóban
többször írt ennek hatására cikket a Szocializmus c. folyóiratba és ver-
seit közölte a Népszava /Az új hitvallás, A bus Ashavérok napja/.⁶³⁶
Az irodalom és szocializmus viszonyáról ír a Szocializmus lapjain, arról,
hogy a Rákosi-Dóczi-féle írótanysága írógeneráció kávéforrása, mely megle-
pőde veszi észre egy új irodalom kibontakozását. Nem tudnak beletörődni
vesztes szerepükbe, hiszen ezt nem ők művelik, ezért pocskondiázzák. Ady
szerint "...az a szinte perverz érdeklődés, szóharc... - a magyar iroda-
lom körül hóbörög és hóborog, katasztrófális előjele egy nagy fölfordu-
lásnak..."⁶³⁷ "...ez az irodalmi háború gyermeke a szociális háború-
nak..."⁶³⁸

Adyt a párt hagyományos stílusban verselő költői, konzervatív iz-
lésű vezetői, a tagok egyaránt támadták, nem ismerve fel zsenialitását,
közeledési szándékát. Élesen bírálták az 1908-as pártgyűlésen. 1909 ele-
jén Csizmadia írt ellene kemény hangú cikket. Védelsezői közül Garami
Ernő /a Népszava akkori szerkesztője, 1909 januárjától irodalmi rovat-
vezetője/ állt ki mellette. Weltner Jakab az MSZDP másik vezetője és
Schäffer Gyula munkás szólalt fel az érdekében! Ady a "Küldöm a frigy
ládát" c. versében tett hitet a munkásmozgalom ügye mellett és válaszolt
vele a támadásokra. /Megjelent a Népszavában./⁶³⁹

A pártgyűlésen Malasits Géza szerint Ady s egyben a lap irodalmi
rovata "...kritikán aluli... Ez a mostani irodalom nem egészséges iro-
dalom. Ez az irodalom nem egyéb szógimnasztikánál... A Népszava nem arra
való, hogy enervált fiatal emberek, vagy szikkadt agyu bácsik kísérelti
helye legyen..."⁶⁴⁰

Garami igen okosan, bölcsen így válaszol neki, kioktatva, fejére
olvasva stupiditását: "Vannak olvasók, akik szeretik Csizmadia Sándor

636 Munkásmozgalom... 12, 136 p.

637 Uo. 136 p.

638 Uo. 137 p.

639 Uo. 137 p.

640 Uo. 137 p.

tárcáit, és vannak olyanok, akik nem szeretik; az olvasók egy részének tetszenek az Ady Endre versei, míg vannak olyanok, akik el sem olvassák. A Népszavának e téren az a főadata, hogy szépirodalmi részében a haladást, a progresszivitást szolgálja. Aki megfigyeli a magyar szépirodalmat, láthatja, hogy az vajdik, forrongásban van, új emberek új témákat és új formákat keresnek, hogy elvessek a régit, a rosszat... Tudja, hogy a munkásság nagy részének szépirodalmi izlése a Beniczkyné Bajza Lenke-féle irodalom nivóján áll... a munkásoknak nem volt idejük és módjuk irodalmi izlést szerezni, a mi lapunknak az a főadata, hogy szépirodalmi téren szembe álljon, a szellemi lustasággal hogy a munkásság magasabb izlésű szépirodalmat követeljen..."⁶⁴¹

Bresztovszky is válaszol!! a támadó Csizmadiának: "... a forrongó új irodalomnak a szocialista ideológiához való közeledését a szocialista lap azzal mozditja elő, hogy teret ad neki... ezt éppen Csizmadia, az elvterjesztő agitátor kellene, hogy örömmel lássa. Hogy Csizmadia, a pártember szivesebben látná, ha ezek az emberek csak szocialista témakörben mozognának, azt elhisszük... A versek nem gyűlési tudósítások, hogy a szervezeti bélyegzővel kelljen hitelesíteni őket, ha a Népszavához küldik..."⁶⁴² Akaraton kívül is igen tömören jellemzi a korabeli munkásköltők színvonalát, akár polgári vagy munkásszármazásu az. A valódi tehetség, a színvonal, az új mondanivaló és forma egyaránt hiányzott költészetükből. Az új elől kezdetben nemcsak a hivatalos irodalomtörténet, hanem ezek szerint a SZDP is elzárkózott. Akadtak józan hangok is, akik bátran kiálltak Ady mellett vagy lehetővé tették Kassák avantgardista törekvéseit. Ez új vonás. A kultúrára szomjas munkásosztály a legújabb törekvések, a századeleji izmusok legkiválóbb befogadói ld. később a színjátszásnál is!

Bresztovszky figyelmeztet: "Vigyázzunk, mert ha csak egyetlen területen kiderül, hogy a haladásnak, a proletárérdekkel mindig egyező haladásnak nem vagyunk merészen újitói barátai, ez nagyon veszélyes lehet... A mi helyünk előtt van: a haladás élén."⁶⁴³

641 Munkásmozgalom... 137-138 p.

642 Uo. 138 p.

643 Uo. 138 p.

Schäffer Gyula mázolósegéd, szervezett munkás igen választékosan, kritikusan ír Adyról, kinek költészetét nagyra értékeli, mert társaival olyan költőre találtak, akivel új nyelvezete ellenére is közös a hangjuk: "Tisztelt szerkesztő elvtárs!... engedjék meg nekem, egyszerű munkáembernek, hogy ahhoz a vitához, amely most napirenden van, az új irányú modern irodalomról, mint munkás szocialista olvasó én is hozzászólhassak... Finomabb lett az izlésünk... A "parasztiádák" tényleg nem elég tartalmasak már a "parasztiádákból" városivá fejlődött munkásoknak. A "tébolydaköltők" megtanítottak bennünket látni, érezni... Megtanították a munkásokat zenét érteni, képet, minden művészetet, az életet élvezni tudni... sőt Adyt is érteni, az igazi adyt.

És ha verset akarunk élvezni és a mi sorsunk tükrébe akarunk bele nézni, bele nézünk Ady verseskönyvébe...

Adynak nincs alkalmá sehol, de sehol, ahol közvetlenül meggyőződne sok ezer munkás szeretetéről. De enyhítse fájdalmát az a tudat, hogy Petőfit is így támadták pályatársai... és ő mégis Petőfi maradt..."⁶⁴⁴
Milyen igaza van!

Ády hitvallása, válasza a "Küldöm a frigy-ládát" című verse. Részlet az első versszakból:

"Szívem küldöm, ez ó frigy-ládát
S kívánok harcos, jó napot.
Véreim, ti dübörgő ezrek,
Tagadjatok meg, mégis-mégis
Én a tiétek vagyok."⁶⁴⁵

Észrevehetően nagy a különbség a századvég és a XX. század elejének költői mondanivalója és színvonala között! Párhuzamosan megváltozott a proletariátus összetétele, színvonala, kulturáltsága is, amelynek javításán a SZDP rengeteget fáradozott, sokfajta eszköz igénybevételével. A polgári költők felkarolása /ellenzéki, avantgarde, Nyugatosok/ azért történt, mert verseikkel, tetteikkel hitet tettek a munkásmozgalom ügye mellett. Például Várnai Zseni "Katonafiamnak" című forradalmi hangú verse az 1912-es tüntetés idején keletkezett, a munkásmozgalom forradalmasodásakor. A Népszava példányát a rendőrség a megjelenése után közvetlenül elkobozta. 1913-ban a MSZDP röpiratban újra kiadta! Az 1918-as októberi

644 Munkásmozgalom... 140 p.

645 Uo. 140 p.

forradalom idején utcai plakáton jelent meg híres refrénje: "Ne lőjj, fiam, mert én is ott leszek!" A forradalmi tömegek egyik jelmondata lett!⁶⁴⁶

"Én magzatom, szép katona fiam
Szive vérével ír neked anyád
Mióta a császár kenyerét eszed
Vörösbe fordult itthon a világ.
Most készülünk a döntő nagy csatára
S ti lesztek ellenünk majd a sereg,
Ha ráuszítanak önmön véreidre:
Ne lőjj, fiam, mert én is ott leszek!"⁶⁴⁷

Még 1879-ben a Népszava akkori szerkesztője, Csorba Géza /Táncsics veje/ névtelenül írt verset a lapba "Kommunisták riadója" címmel. Alcíme: "A Népszava számára írta "egy magyar kommunista",⁶⁴⁸ Az elnevezés /kommunista/ még a nemzetközi munkásmozgalomban sem használatos ebben az időben; itthon is üldözték őket. A forradalmi hangú, az elnyomás ellen könyörtelen harcot hirdető vers miatt sajtópert indítottak írója és a főszerkesztő, Külföldi Viktor ellen. Ez volt az első szocialista sajtóper Magyarországon.⁶⁴⁹ A vers eleje Petőfi hatást tükröz: "Esküszünk, hogy kiirtjuk a gatz, Szívünknek ez ad csupán vigaszt."⁶⁵⁰ Refrén: "Éljen a jog és a szabadság!" Ezt csak forradalom útján vivhatja ki a tömeg: "Légy viharoknak menyköve, nép, s harcokban Szórjad a zsarnok-főkre a vést szakadatlan..."⁶⁵¹

646 Munkásmozgalom... 169 p.

647 Uo. 169 p.

648 Uo. 64, 66 p.

649 Uo. 64 p.

650 Uo. 65 p.

651 Uo. 66 p.

3. MUNKÁSSÁLTÓ

1867-ben, a kiegyezés idején 118 lap állott fenn hosszabb vagy rövidebb ideig. Többsége politikai hetilap /40/, amely hetenként kétszer jelent meg, társlapjaival együtt. 30 napilap közül választhattak az olvasók, ezek hetente háromszor láttak napvilágot. Nagy az élclapok száma /17/, megelőzi a vegyes tartalmú képes hetilapokét /11/, a szépirodalmi és divatlapok /11/ és a szaklapok számát /9/.⁶⁵²

1867 és 1872 között Pesten a 118 lapból 96, a vidéki városokban 22 jelent meg, ahol több lapot is szerkesztettek. Érdekes a Nyugat-Dunántúli városok hiánya, az erdélyiek nagy száma: Szeged /4/, Eger /3/, Nagyvárad, Kolozsvár /3/, Debrecen, Marosvásárhely, Arad /2/, Brassó, Gyula, Ungvár /1/ lap.

A 118 lapból 8 munkáslap /Geréb szerint csak 1 volt!/, 110 polgári, 1-2 foglalkozott köztük a munkásüggyel is.⁶⁵³

A 110 lap pártállása szerint reagált a kül- és belpolitikai eseményekre. Ebből 11 szépirodalmi és divatlapnak nincs politikai jelentősége:

A kormánypárti napilapok száma 16, ebből 1 ókonzervatív, 13 politikai hetilap, 2 képes hetilap, 7 élclap, 5 szaklap.

A szélsőbaloldali lapok száma: 37. Megoszlásuk: 14 napilap /köztük vannak a pártonkívüli szélsőbaloldali lapok is!/, 12 politikai hetilap, 5 képes hetilap, 6 élclap, szaklap nincs.

A balközép újságoké 19, a munkásoké 8. Megoszlásuk: politikai hetilap: balközép 5, munkás 5, munkásüggyel foglalkozó 1, napilapok: balközép 10 a pártonkívüliekkel együtt, munkás nincs! képes hetilap: balközép 3, munkás nincs, élclap: balközép 1, nyomdász 2, szaklap: balközép nincs, munkás 1.

8 klezikális lap működik összesen: 3 politikai hetilap, 1 képes hetilap, 3 szaklap, 1 élclap.

1 pártonkívüli és 1 közgazdasági-politikai hetilap jelent még meg ebben az időszakban.

Hiányzik a Geréb-féle anyagból a Gutenberg, a Munkás-Heti-Krónika.

652 Geréb László: Munkásélet... 91-92 p.

653 Uo. 91-92 p.

és a Népszava /az utóbbi valóban nem található benne, mert a gyűjtemény csak az 1867-1872 közötti anyagot tartalmazza/.

1867-ben alapították a legtöbb lapot /31/, majd 1869-ig fokozatos csökkenés /1868-ban 15, 1869-ben 11/ tapasztalható. 1870-ben hirtelen megnövekszik /28/, de nem éri már el az 1867-es számot. 1870-től figyelhető meg ismét csökkenés: 1871-ben 18, 1872-ben 15 lap. A mélypont tehát 1869-ben keletkezett, csak 11 újságot alapítottak ekkor! A meglévők nagyrésze sem hosszú életű, a tárgyalt korszakban /1867-72/ folyamatosan /pl. 6 évig/ igen kevés újság jelent meg.

A 10 munkás újság nem 1867-ben keletkezett. A Gutenberg c. nyomdász lapot 1866. júliusában alapították Egerben. A többi lap alapítása: Arany Trombita 1869, Typographia 1869, Általános Munkás-Ujság 1870/72, Testvériség 1871, Munkás-Heti-Krónika 1873, a Népszava 1877.

Sokat foglalkozott munkásüggyel a Nép Szava, a Szabadság mint a Nép Zászlója, a Zászló, a Nép Zászlója szélsőbaloldali lapok, illetve a szegedi Tiszavidéki Ujság.⁶⁵⁴

Az előző fejezet tanúsága szerint az 1867-1918-ig terjedő időszakban született meg az első munkás újságírói-gárda. Nemcsak tárcarovatot, hanem verset, prózát is irtak a lapokba. A munkásüggyel polgári és munkáshirlapírók egyaránt foglalkoztak. A proletariátus életét, harcát legjobban a MSZDP lapja, a Népszava közölte a leghitelesebben, de csak a század végétől! Addig a nyomdász szaklap a Typographia, a balközép Vasárnapi Ujság, az Általános Munkás Egylet lapja, az Arany Trombita, a szélsőbalos "A Nép Szava" c. napilap, a Munkások Ujsága tudósított a munkásmozgalom eseményeiről, a századfordulótól pedig a Szakszervezeti Értesítő, a Szakszervezetek Tanácsának lapja.

Híába próbálták eltussolni a munkáskérdést a munkaadók, a megjelent sajtótermékek arról tudósítanak, hogy a kormánypárti, balközép, egyházi, szélsőbaloldali lapok egyaránt foglalkoztak a témával, mindenki saját

654 Geréb László: Munkásélet... 22-25, 26-31, 41-43, 58-59, 71-73 p.

pártpolitikájából ítélve meg a helyzetet: Századunk, Magyarország és a Nagyvilág, Fővárosi Lapok, Pesti Napló, Munkások Ujsága /Budapesti Munkás Egylet lapja/, Uj Világ, Politikai Ujdonságok, Hazánk és Külföld, Pesti Revisio, Munkás Heti Krónika, Építőmunkás, Szocializmus, Munkás /Leipziger/, Népujság, Gutenberg, Ludas Matyi, Magyar Polgár, Magyar Ujság, Lámpás, Ország-Világ, A Hon, Hétfejű Sárkány, Nagyvárad, Népbárát, a Tett, Ma, Vas- és Fémmunkások Lapja, Borsszem Jankó, Savanyú, Gyorsposta, Ellenőr, Haladás, Bihar, Martius 15, Képes Világ...⁶⁵⁵

1871-72-ben polgári lapokban jelentek meg a személyes emlékezések, elbeszélések a jobbágyfelkelésről, a 3. világban meglévő rabszolgaságról, a munkásmozgalomról Londonban, Berlinben /tárcák/, valamint a Párizsi Kommun sajtóvisszhangja, Jókai Mór és a munkások kapcsolata, munkásküldöttség a Belügyminiszternél, május 1-i tudósítások, munkaadók panasza a munkabéerekről és a munkáshiányról. A munkássajtóban nem foglalkoztak e témákkal.

Személyesen emlékszik vissza a jobbágyság harcaira Kászonyi Dániel "Az 1831-diki Kholera idejéből" című tárcájában, amelyet a "Magyarország és a Nagyvilág" 1868. márciusában jelentetett meg. A járvány miatti vesztegzár híre robbantotta ki a pesti diák-zavargásokat, amelybe a nép is bekapcsolódott. Kászonyi Sáros megyébe utazott, közben részt vett a nép felkelésének leverésében, egy törvénytelen statárium által elítélt "lázító felakasztás"-ban, /Részlet Ungars vier Zeitalter-ből/⁶⁵⁶

E vesztegzár idején bocsátottak el a mesterek 2000-nél több iparoslegényt. A diákok velük együtt tüntettek és vörös zászlóval vonultak fel, /A vörös zászló első megjelenése Magyarországon!/, A katonaság csak sortűzzel tudta leverní a felkelést. Ezt az az egyik szemtanú, id. Szalay József írta le "Az 1831-diki Kholera-mozgalom Pesten" c. tárcájában, a Hazánk és a Külföld 1868. 9-10. számában.⁶⁵⁷ Hőke Lajos a Fővárosi Lapokban emlékszik vissza a népmozgalomra, Balagi Aladár még levéltári forrásanyagot!/ is felhasznál "A cholera Magyarországon 41 év előtt! Adalék a Felső-Magyarországi tötzendülés történetében" c. tárcájában.

655 Geréb László: Munkásélet... 17-90 p.

656 Uo. 58-59, 44, 45, 46, 47, 21, 25, 90, 41, 58 p.

657 Uo. 59 p.

/Magyarország és a Nagyvilág 1872. dec. 15, 8. évf. 50 sz. 597. lap/⁶⁵⁸

A jobbágyfelkelésekről elbeszélések is megjelentek: Győri Vilmos történelmi elbeszélése Karácsonyi Györgyről /Vasárnapi Ujság, 1868/.
Áklay István verses elbeszélést írt "A Nép Szava" 1872. szeptemberi számaiba.⁶⁵⁹ Kevelof Miklós A Hon hasábjain /1868.nov./ ismerteti Rjazin, Pugacsev és kisebb orosz parasztfelkelések történetét a dekabristák írásai alapján. Célja a hazai szlávok elriasztása az orosz barátságtól, mert leverték ott a narodnyik diákmozgalmat, bezárták az iskolákat, egyetemeket, a zsarnokság uralkodik most!⁶⁶⁰

Lukács Gyula tengerész az utazásairól gyakran küldött levelet és írt a XIX. század végén még létező rabszolgaságról. Hiába "kedvező" a helyzetük /Eredeti külföldi levelezés... Heti Posta, 1869/, Havannában kirobbant a felkelésük, amelyet véresen leverte a spanyol kormányzat. /Ujabb hírek a kubai lázadásról... Heti Posta, 1869/. "Levelek Keletről..." /Pesti Napló, 1869/ c. írásában arról tudósít, hogy Smyrnában ál-"rabszolgapásár" van!⁶⁶¹

S.L. Livingstone a tiltott rabszolgapásádszat - kereskedelem, hajtóvásárlás és szállítás embertelen módszereiről tudósít "Kelet-Afrikában" c.tárcájában /Tarka Világ, 1869/. Észak-Amerikában 1864-ben fogták el az utolsó rabszolgapásádszatot! /Pesti Napló 1869. febr./⁶⁶²
A Szombati Lapok, az Ellenőr, a Politikai Ujdonságok, a Fővárosi lapok közlik az 1871/72-es londoni és berlini munkásmozgólódásokról küldött tárcákat.

Ugron Gábor 1872-ben Angliából Belgiumon keresztül jött haza és Németországban megállt. A Bismarck politikai nézetét kifejtő tárcákat a "Szombati lapok" /1872. márc. 23. sz./ közli: "Szerinte a kommunis-musban van logika, mely egy vállalkozó pozitívista kalandort kísértés-be hozhatja, csak sok benne az aljasság, mely egy gentlemanben undort

658 Geréb László: Munkásélet... 59 p.

659 Uo. 59 p.

660 Uo. 59 p.

661 Uo. 58 p.

662 Uo. 58 p.

ébreszt." ⁶⁶³ A januári tudósításában jegyzi meg, hogy az angol parlament kénytelen foglalkozni a munkáskérdéssel, a sztrájkokkal és követelésekkel. A munkások nem követik az Internacionálé utasításait, amely a szocializmus, a kommunizmus és a rablásnak "más ilyen módjával" foglalkozik, mert tisztelik a magántulajdont! ⁶⁶⁴

Az Ellenőr 1871. október 26-december 16. között közli londoni tudósítójának, Komáromy Mihálynak a hiranyagát. Október 26-án a "Qui vive" /Kormánypárti napilap/ nyomán szól a világszerte zajló sztrájkokról, a pesti, az angol bányavidék sztrájkjáról, amely 5 %-os fizetésemelést, weeekendet, ingyen szén juttatását követeli. A lordok háza tagadja, hogy titokban tárgyal a munkásvezetőkkel. Az Internacionáléről szóló hírt Párizsból Londonba való utazásakor írta. November 1-én még folytak az előbbi tárgyalások. November 7-én angol közgazdasági, társadalmi reformterveket tekint át történetiségében. Konklúziója, a kormány elvaskult, csökönyös állásfoglalása miatt törvényszerű a forradalom, a köz-társaság létrejötte. ⁶⁶⁵ November 15-én munkásmozgalmi, illetve a "Qui vive" híreit közli, a tervet a munkaadók és vállalkozók közti egyeztető bizottságról! ⁶⁶⁶ November 26-1 cikkében beszél a parasztok elszegényedéséről, a szövetkezeti kísérletekről "Az angol földművesek sorsa" c. cikkében. ⁶⁶⁷ December 16-án a kirobbanó távirász sztrájkjáról ír, adatokat közöl az angliai nyomorról. ⁶⁶⁸ 1872. márciusában már a Fővárosi lapokban jelenik meg "A londoni rendőrségről" című cikke, mivel a "...közrend politikailag veszélyeztetve van" pl.: 1867, Irland, 1848. London, a cartisták mozgalma, ahol a polgárok önként jelentkeztek a leverésükre! /Jellemző a korra a tudatos burzsoázia fegyverkezése a paraszt- és munkás mozgalmak ellen!/⁶⁶⁹

A Párizsi Kommun létrejötte, tevékenysége, bukása a hírlapirodalmat nagymértékben foglalkoztatta! Élénken reagáltak a különböző, de későn érkező eseményekre. Egyes újságok végig tudósítottak, mások ellen-

663 Geréb László: Munkásélet... 58, 57 p.

664 Uo. 56-57, 56 p.

665 Uo. 56 p.

666 Uo. 57 p.

667 Uo. 57 p.

668 Uo. 57 p.

669 Uo. 57 p.

ségesen hallgattak, vagy a leverése idején csatlakoztak a kórusban gyalázkodók táborához. A hírlapírás színvonala hasonló a mindennapi újságírásához, nincs irodalmi igény, az olvasók, a közvélemény hangulatát irányították!⁶⁷⁰

1870. július. A francia-porosz háború kitörése idején a bal- és jobboldali lapok egyaránt franciabarátok, revanshangulat uralkodik, főleg a kormánypártiaknál.⁶⁷¹ A porosz győzelmet dicsőítették! Nemcsak az élclapok /pl. a Borszem Jankó/ szidták III. Napóleont, hanem a baloldaliak is a zsarnokságáért, a hódító tervei miatt.⁶⁷²

1870. szeptember 4. A francia köztársaság kikiáltásakor már nem egységesek az újságok. A kormánypártiak rövid, óvatos cikkeiből az érződik, hogy várják a bukását.⁶⁷³ A baloldalon fellángoltak a függetlenségi érzések, örömmel üdvözölték a francia köztársaságot. Nyíltan hangoztatta Tóvölgyi Titusz is "A Nép Zászlója" nevű lapban, hogy Magyarországon is megszűnik majd a Monarchia és kikiáltják a függetlenséget.⁶⁷⁴

A Vasárnapi Ujság képes mellékletben közölte az eseményt a függetlenségi- párti olvasóinak.⁶⁷⁵ Utolsóként közli a hirt éppen csak megemlítve Vadnay Károly szerkesztő a Fővárosi lapokban, a kormánypárti képviselői napilapban.⁶⁷⁶ Vadnay pedig dicsőítette 1876-ban III. Napóleont.⁶⁷⁷ A "Debreczen" c. napilap vezércikkei /baloldali/ politikai tisztánlátásról tanúskodnak. A két hatalom háborúskodik egymással és ennek a francia nép látja kárát, forradalmi intézményeket semmisít meg a betolakodó.⁶⁷⁸

A köztársaság önvédelmi harca közbenbösen hagyta a kormánypártiakat. A baloldaliak viszont haraggal fordultak a reakciós, hódító poroszok ellen és egyetértettek az I. Internacionáló II. üzenetével, /Változtassák

670 Geréb: Munkásügy... 89-92 p.

671 Uo. 69 p.

672 Uo. 69 p.

673 Uo. 70 p.

674 Uo. 70 p.

675 Uo. 70 p.

676 Uo. 70-71 p.

677 Uo. 71 p.

678 Uo. 71 p.

át a hódító háborút forradalommal!⁶⁷⁹ Párizs ostroma, szenvedése aggodalmat váltott ki belőlük a nagyszámú halottak miatt... /Fővárosi lapok/ Ennek ellenére békésen megfér egymás mellett az Erzsébet királynő ebének állapotáról szóló cikk, Mórítz Hartmann /német szocialista költő/ Genung c. verse a háború befejezéséről, a pesti általános munkássegyletnek 500,- Ft értékű ajándékról szóló tudósítása!⁶⁸⁰

Leggyakoribb, izgalmas és romantikus a franktörők alakjának ábrázolása. A gyöngéd, a sznob családapá, a szerelmes udvarló elmegy Párizsba önkéntesnek, /Gyorsposta, Ország-Világ, Pesti Hírlap, Vasárnapi Ujság/. Ugron Gábor, Győrök Leó is ezzel a szándékkal utazik el.⁶⁸¹ Garibaldi vörösingesei szép sikereket értek el. A népszabadság demokratikus eszméje lobban fel Kiss József versében.⁶⁸² Bismarck a bourdeau-i szervezkedés kihasználásával /megtagadják a köztársaságot/ fegyverszünetet köt, Párizs kapitulál, a vörösingeseket szélnek eresztik. A baloldali sajtó megdöbbenve, csalódottan veszi hírül a tényt.⁶⁸³

1871. március 18-án azonban fellángol a harc, létrejön a Kommün. A balközép lapok burzsoá szemszögből ítélik meg, féltik a versailles-i "köztársaságot"!⁶⁸⁴ Arra gondoltak, hátha az itthoni kormány ellenzék is ilyen sorsra jut. A szélbal sem rokonszenvezik vele.⁶⁸⁵ A Magyar Ujságban Borostyáni Nándor először támadja a Kommunét, majd tévedését beismerve néhány nap múlva mellé áll.⁶⁸⁶

Az Ellenőr május 10-ig!/ /hallgat, s csak "Egy vidéki előfizető" c. cikk Kommunét védő levelére áll melléje!⁶⁸⁷ 1871. július 1-én közli Marx a "Polgárháború Franciaországban" című tanulmányát, az Internacionálé közleménye címen.⁶⁸⁸

679 Geréb: Munkásügy... 71 p.

680 Uo. 71 p.

681 Uo. 72 p.

682 Uo. 72 p.

683 Uo. 72 p.

684 Uo. 72 p.

685 Uo. 72 p.

686 Uo. 73 p.

687 Uo. 73 p.

688 Uo. 74 p.

A Kommün leverése, az ellenforradalom rémtettei felháborították a balközépet és a baloldalt!⁶⁸⁹ Egyes jobboldali lapok ezt csupán jelentéktelen eseménynek tartották!⁶⁸⁹ A "Magyar Állam" c. klerikális lap rémtörténeteket közölt, a "Reform" pedig kannibáli örömmel tárgyalta az eseményeket.⁶⁹⁰

A "Szabadság, mint a Nép Zászlója" megjelentette azt a kormánylistát, amelyen Frankel Leó neve is rajta volt.⁶⁹¹ Frankel látható azon az aláírás nélküli arcképcsoporton is, amelyet a Vasárnapi Ujság közölt 1871-es 32. számában.⁶⁹²

A Magyar Ujság először Frankel haláláról írt, majd megcáfolta azaz, hogy él, csak bujkálni kényszerül és megírta barátjának viszontagságos menekülését. A forrás, a teljes szöveg közlése a német sajtó alapján történt.⁶⁹³

A másik eseményt június 24-én közli. Foglalkozik a nemzetközi diplomáciai értekezlettel, ahol a nagyhatalmak egyesítették erőiket, hájszát indítottak az Internacionálé ellen.

Július 8-án "Marx levele Pall Mall Gazette-hez Favre francia külügyminiszter ellen" c. írás jelent meg. Éles hangú, megvédi az ellenforradalmi kormányt Marx vádjaival szemben!⁶⁹⁴

A reakció dühöngése idején a semleges vagy a rosszindulatú lapok is érdeklődés felkeltésből közölték a Kommünnel kapcsolatos cikkeket. Az Ellenőr július 12. 15. száma írja, hogy a vidéki lapok kommunista aláírással közlik Pall Mall Gazette cikkét a párizsi commune történetéről.⁶⁹⁵

A Daily News párizsi riporterének izgalmas tudósítását, Indep Beloje riportjait kivonatossan vagy teljesen több lap is lehozta.⁶⁹⁶

689 Geréb: Munkásügy... 73 p.

690 Uo. 73 p.

691 Uo. 73 p.

692 Uo. 73 p.

693 Uo. 73-74 p.

694 Uo. 74 p.

695 Uo. 74 p.

696 Uo. 74 p.

Összegezve, a Kommunről a magyar sajtó jóvoltából gyakran olvasott, hallott az olvasó. A valódi helyzetről a szélbali új lapok tájékoztattak a leghitelesebben.⁶⁹⁷

A magyarországi hírlapok reagáltak e szocialista forradalomra, igyekeztek a körülmények ellenére is a társadalmi valóságot ábrázolni. Korábban már foglalkoztak a II. császárság történetével, támaszával /kispolgárság, parasztság/, önkényuralmával és időben figyelmeztettek e tárcák, tudósítások Párizs forrongására!⁶⁹⁸ Felismerték 1870-ben, hogy a német egység létrehozásának terve csak Franciaország meghódítása árán jöhet létre, mely nemcsak III. Napóleon önkényuralmának végét jelenti, hanem újabb veszélyforrás: a polgárság számára. Azonos a gondolatuk a Főtanács üzenetével/!/: "Bármilyen lesz is Louis Bonaparte Poroszország elleni háborújának lefolyása, Párizsban már megkondult a második császárság lélekharangja."⁶⁹⁹ Marx írásait nem ismerték, így a külföldi sajtó révén értesültek műveiről, állásfoglalásáról!⁷⁰⁰ Mégis közölték írását!

Az élclapokban/!/ komoly hangú, háború ellenes versek jelentek meg, hirdetve a zsarnokság megdöntését, a népforradalom kitörését, a köztársaság létrejöttét. /Ústökös 1870, Lámpás 1870, vagy a fővárosi lapok, mint az Ország-Világ, Vasárnapi Ujság.../⁷⁰¹ Hasábjaiikon a következő versek láttak napvilágot: Benedek Aladár: Európa vár /Vasárnapi Ujság/, Franciaországhoz /Szabad Polgár 1871./ Szász Károly: Éjjel /Vasárnapi Ujság, Fővárosi lapok/; Illyés Bálint: Híradása /Szabad Polgár, Franciaországhoz/ Darmai Viktor: 1870. /Szabad Polgár/ "A hatalmasokhoz" /Újabb költemények/, Szederkényi Nándor: "A köztársaság" /Szabadság, mint a Nép Zászlója/ "Az Eszme harcza" /Magyar Ujság/ /?/ Szemere Miklós: Polgártársaimhoz /Magyar Ujság, Szabad Polgár, Szabad Magyarország/ Peták Dani /álnév/: "Barátaim közt" /Lámpás/, Jókai cikke /Igazmondó/, névtelen vezércikkek /Politikai Ujdonságok/, Typographia /szoci-

697 Geréb: Munkásügy... 74 p.

698 Uo. 74-75 p.

699 Uo. 75 p.

700 Uo. 75 p.

701 Uo. 75-76 p.

alista sajtó képviselője/ Tihamér: A párizsi hírlapok s azok munkásai az ostrom alatt /1871. május 20./⁷⁰²

A munkaadók félelme cseng ki a következő műből, mégsem ismerik el a munkáskérdés tényét, eltussolni iparkodnak azt /Sándor József: Munkáskérdés Magyarországon c. vezércikke, Kolozsvári Közlöny 1865./ A cikkíró szerint Magyarországon, Erdélyben "határozottan" nincs munkáskérdés, hiszen gyáripar sincs. A probléma politikai jellegű, Hornék importálták Nyugat-Európából.⁷⁰³

Hindy Árpád: Az alföldi munkáskérdés /Válasz Gubay Sándor úr cikkére/ c. tárcájában /Magyar Ujság, 1871/ azt írja, hogy a munkások erkölcsének javításával párhuzamosan, emelni kell gazdasági, kulturális színvonalukat is. A földbirtokosok azonban nem becsülik a meglévő munkaerőt. A tilalom ellenére, erőszakos rendszabályok segítségével telepítenek birtokukon, így valóban ellenállásba ütköznek.⁷⁰⁴

G.B. a "Bihar" c. nagyvárad lapban írt tárcát a munkásokról. Erősen munkásellenes a hangja ennek a vidéki kispolgárnak, jellemző ez az iparosodás kezdetén.⁷⁰⁵ A napszámosokat a társadalom alsó rétegéhez sorolja, akiknek a sors jelölte ki a helyüket és ezen nem változtathatnak! A munkabér 1869-ben olyan drága, hogy az iparra, gazdaságra, kereskedelemre bénítólag hat és pangás várható. Ha időben nem javítanak a helyzeten, a vagyonos osztályok jóléte veszélybe kerül.⁷⁰⁶ "Elsősorban segíteni kell a munkások, cselédek viszonyain, megakadályozni őket zsaroló műveleteikben..."⁷⁰⁷ Javaslatát hatósági bérszabályozás és szigorú büntetés alkalmazása.⁷⁰⁸

Friedmann Bernát dr. azért mellőzi a statisztikát, mert fárasztaná vele az olvasót /Bihar, 1868/. Szerinte Magyarországon éppoly magas az 50-es évektől a munkabér, mint a "legdrágább" angol, északamerikai mun-

702 Geréb: Munkásügy... 76-77 p.

703 Geréb: Munkásélet... 42 p.

704 Uo. 42 p.

705 Uo. 41-42 p.

706 Uo. 41-42 p.

707 Uo. 42 p.

708 Uo. 42.p.

kásoké! Mégis az új vállalatok, vasútépítkezések munkáshiányról panaszkodnak. Inti őket, ha gépet alkalmaznak helyettük, munka nélkül maradnak a munkások!⁷⁰⁹ Állítólag a kereskedelmi minisztérium megbízásából Kenesey Kálmán kutatja a munkaerő hiány okát. A cikkíró szerint ennek a "gyér lakosság" az oka. /Pesti Hírlap, 1868/⁷¹⁰

Ismeretlen cikkíró /u.n./ földmunkáshiányról panaszkodik a Vasárnapi Ujságban /1868. nov.29./. Nehéz az áttérés a feudalizmusból a kapitalizmusba!⁷¹¹

Ferenczy Sándor "A Nép Ujsága" 1872. febr., márc. számában foglalkozik a munkásmozgalom hatásával a mezőgazdaságban dolgozók helyzetére.⁷¹² Angliában a földművesek, gyári munkások egyaránt sztrájkolnak, oly eredményesen, hogy a tőkés kénytelen engedni, mert földjét felosztják és a munkások szövetkezetet hoznak létre, a hatalom birtokosává válnak. Magyarországon is sikeres a földműves sztrájk, ha aratás idején, dologidőben történik! Javaslat: olyan törvény megalkotása, amely mindkét fél igényeinek megfelel.⁷¹³ Másik cikkében, "A munkásosztály behatása a földművelésre", az uradalnak riadalmaról ír. Félnek, mert a városi munkásmozgalom, sztrájkok, a "strikolás" kiterjed a napszámosokra, a "mezei munkásosztályra" is.⁷¹⁴ Tévhitben él: a szocializmus rabság, a sztrájk, vagyis izgatás következménye, hatósági betegség, biztosítással kellene megelőzni!⁷¹⁵

A Magyar Ujságban vitatkozó jegyzeteket írt a szerkesztőség Gubasy Sándor földbirtokos cikke mellé. Alacsony, állati színvonalon élnek, elisszák a bérüket a mezőgazdasági munkások, mégis sztrájkolnak, követelnék. A kormány pedig nem segít a szegény birtokosokon! Az alföldiek a Felvidékről toborozzák az embereket.⁷¹⁶

709 Geréb: Munkásélet... 41 p.

710 Uo. 41 p.

711 Uo. 41 p.

712 Uo. 42 p.

713 Uo. 42 p.

714 Uo. 42-43 p.

715 Uo. 42 p.

716 Uo. 42 p.

Egy ismeretlen író a Pesti Naplóban /1869/ a cselédkérdéssel foglalkozott. A munkabérük magas, mégis "követelők, dacosak és lázongók, keletlenül dolgoznak, házi s gazdai fegyelmet ismerni nem akarnak..." Pedig Európában itt van a legtöbb fizetésük, könnyű a megélhetésük. Ennek ellenére sok a dologkerülő, csavargó, tengő-lengő legény.⁷¹⁸ Másik problémája, hogy a közrend meglazulása óta nem akarnak szolgálni, s az értelmiség /balpárt/ izgatása is hat rájuk. Önkénytel lehet ellenük tenni.⁷¹⁹

Ismét G.A. úr a szó, aki arról panaszkodik, hogy aratás idején Bihar megyében, még Nagyváradon is hiánycikk a cseléd. Furcsálja, hogy pont a magyar nép tartja ezt lealacsonyító foglalkozásnak. A mostani cselédek visszafeleleselnek, hamar helyet változtatnak, pedig egy kis dorgálás miatt még nem kellene távozniuk! Hiszen a gazdag köteles cselédje erkölcsével törődni, "szerénységre, munkára inteni..."⁷²⁰ A jó gazda-cseléd viszony, "apai hatalom". A cselédek éjszakai kimaradása a problémák oka, tehát meg kell tiltani, csak a rokoni, baráti látogatás engedhető meg. Templomba kell küldeni vasárnap és ünnepnap. A gazda gondoljon arra, hogy a cseléd is ember... Mégis cselédkönyvet, büntetést sürget...⁷²¹

Jankovicsné Reményi K. /?/ a Fővárosi lapok /1872. júl./ hasábjain beszél a cselédügyről. Cselédképző egyesület működik. Tagjai nem hajlandók fizetni /miből?/. Ezen "jótekonny" intézmény célja /úri hölgyek a patronálók/ a hiányzó nevelés pótlása, amely a társadalmi helyzetükből fakad. Feltétel a "közösség" türelmes pártolása.⁷²²

A Magyar Ujság, a Hon, a Pesti Napló, a Bolond Miksa hasábjain élénken foglalkozott a pozsonyi munkásküldöttség látogatásával a belügyminisztériumnál. Ott betiltotta a rendőrség a pozsonyi munkás egyesület zászlóavató ünnepségét 1869-ben. A cikk /karcolat/ a pöffeszkedő han-

718 Geréb: Munkásélet... 42 p.

719 Uo. 42 p.

720 Uo. 41-42 p.

721 Uo. 41 p.

722 Uo. 43 p.

got /belügyminiszter/ támadja. A küldöttséget Oberwinder a "Munkás" hirtlap szerkesztője vezette. Marx jelentése a Magyar Ujságban jelent meg.⁷²³

A Hon /1869. aug./ cikke válasz P.N. tárcájának, címe "A Napló kézműveséhez". Tagadja a munkáskérdés veszedelmes voltát. Schultze-Delitzsch-féle tanok, Lassalle választójogi követelése hangzik el, illetve az a kérdése a "tőkeképzés elegendő-e a munkásosztály emancipációjához."⁷²⁴ Szeretné ezzel a balpárt tömegalapját kiszélesíteni.⁷²⁵ A Pressburger Zeitungból került a fordítás A Hon-ba "Wenckheim és a munkások" címmel. A küldöttség egyik tagjának a beszámolója. Az "Előre" pozsonyi munkásegylet kérésére a belügyminiszter ezt válaszolta: "A munkások csak dolgozzanak... Nem szabad foglalkozni politikával..."⁷²⁶ Erre eltávozott a küldöttség. Marx a német újságból szerezte értesüléseit.⁷²⁷ A Hon 1869-es júliusi számában "A munkások dolgozzanak" címmel talán Jókai tollából született hasonló cikk. Tudatlanságról árulkodik a belügyminiszter kijelentése. Munkáskérdés van, tehát foglalkozni kell vele, megelőzni, míg nem késő, mert éhenhalnak a munkások. A demokrata értékeli az új erőt és igyekszik leszerelni követeléseit. Magyarországon tudatlanságból idézik elő. Kérdés, csak dolgozzanak? Nem valószínű, mert politikai szervezete a jövő osztálya.⁷²⁸

G - án közműves - állítólag a "kaptafa embere" - cáfolta a "Hon" cikket "Néhány szó a "Hon" júl. 30-án megjelent számának vezércikkére: "A munkások dolgoznak." /Pesti Napló 1869. aug. 6.: 20. évf. 179. sz-ban./⁷²⁹ Nevetségesnek találja és túlzónak a magyar munkásügy tárgyalását, mivel még az nincs, illetve annak megoldása helyett másra használják. "... országsszerte találkoztunk munkás kezek hiányával, de éhhalállal küzdő munkásokkal sehol... tudjuk... Önöknek nem éppen a munkás osztály sorsa fekszik szívében. Önök a munkás osztálynak még jókora műveletlenségét párt célokra óhajtják kizsákmányolni..."⁷³⁰

723 Geréb: Munkásélet... 25 p.

724 Uo. 26 p.

725 Uo. 26 p.

726 Uo. 25 p.

727 Uo. 25 p.

728 Uo. 25-26 p.

729 Uo. 26 p.

730 Uo. 26 p.

Magyarországon a 60-as évek végén német nyelvű a munkássajtó.⁷³¹
A német származású, vagy külföldön járt szakmunkások elsősorban az osztrák és a nemzetközi munkásmozgalom német nyelvű újságait járatták.⁷³²
A magyar anyanyelvűek is el tudták olvasni. A bécsi Volksstimme pl: 2-300 példányban kelt el, utódja a Volkswille hasonló helyzetű. Pesten a leipzig-i Volksstaat-ra 80 olvasó fizetett elő, de járatták a genfi Vorbote és a zürichi Tagwacht c. munkás lapokat is. Hamar értesültek a külföldi sztrájkokról, a bérharcokról, a szervezkedés formájáról. A nemzetközi munkás mozgalom harcai, különböző nézetei hatottak az itthoni szervezkedés formájára, nézeteire, a kétnyelvű újságok s azok testvér-lapjainak létrehozásával.⁷³³

A megjelenő lapok előfutárai a MSZDP központi lapjának, a Népszavának. Ezzel létrejött a párt-sajtó a munkássajtón belül, a szakszervezeti és az egyleti lapok mellett. Hosszabb folyamat eredménye ez. Érdemes foglalkozni az előfutárokkal is:

Az Arany Trombita a "kezdeti munkásmozgalom első közlönye". 1869-ben alapította Táncsics Mihály, aki tulajdonosa és felelős szerkesztője volt Sassy Árpád társszerkesztővel. Ekkor még radikális polgári lap!⁷³⁴ Hasábjain megjelentek Táncsics eszméi, cikkei, Sassy Árpád vitatkozásai saját főszerkesztőjével a munkásosztály fogalmának meghatározása körül. Koruk általános problémája ez. Más polgári lapokkal ellentétben elismerik a munkások /földműves, kézműves, iparos kifejezések használata/ jelenlétét, szomorú helyzetét Magyarországon. Számukra is, mint osztály még ismeretlen fogalom a munkásosztály, mégis érzik, hogy foglalkozni kell velük. Választási jogért folytatott harcukat még támogatják is. Helyzetük javítását önállósodásban!/ látják, amelyhez Schultze-Delitzsch-féle önszegélyt, államsegélyt javasolnak!⁷³⁵
Bakay Nándor a kötélgyáros!/ is helyesli a munkások harcát, de a

731 Geréb: Munkásügy... 38 p.

732 Uo. 38-39 p.

733 Uo. 38, 39 p.

734 Geréb: Munkásélet... 22 p.

735 Uo. 32-33 p.

sztrájkot nem, mert az veszteséget okoz a tőkésnek, tanuljanak inkább?

Sasay Árpád vitába száll még a belügyminiszterrel is az Általános Munkás Egylet jóvá nem hagyott alapszabálya miatt. A munkás jóléte pedig lehetetlen a teherviselés, a katonáskodás miatt.⁷³⁷

A munkásszövetség kialakítása szükséges a munkásmozgalom számára! Ez a hazai viszonyok fejletlensége, közömbössége miatt még nem történt meg, ezért hívja fel olvasóit, hogy "Egyesüljetek lapunk körül!"⁷³⁸

"A munkásokhoz" c. felhívásában közli az első munkás népgyűlés /1869. aug. 20./ programját. A munkások általános közvetett választási jogot követelnek minden képviselő testületbe, valamint korlátlan egyesületi és szövetségi jogot, szabad gyülekezést, az iskolák államosítását, az egyház megszüntetését.⁷³⁹

Felhívás hangzott el a lap hasábjain egy országos szervezet létrehozására is, mely képviselné a munkásság jogait, megszüntetné ki-
szakmányolásaikat.⁷⁴⁰ Munkásírók, vagy szimpatizálók is jelentkezhet-
nek a lap hasábjain.⁷⁴¹

Politzer Zsigmond egyetemi hallgató irodalmi értékű tárcájában a "munkás"- "gyárosok" vitájának ábrázolásakor beszél a munkás jogairól, az értéktöbblet kialakulásáról. A jó gyárosok gyárában is elbocsátják azt, aki e témáról nyíltan beszél!⁷⁴²

Kretovics József munkásíró szintén az értéktöbblet elméletét magyarázza. Foglalkozik a munkáskérdéssel, a munkásmozgalom feladataival.⁷⁴³ Liptay Pált korholja, mert a hazai munkásegyletek tevékenységéről a temesvári és berlini lapokban ír, míg az Általános Munkás-egyletet itthon agyonhallgatják. A Budapesti Munkás-egyletet, mely nem harcol a munkás jogaiért, mert gyáros, író a tagja, pártolja a sajtó!⁷⁴⁴

1867-69-ig a lap a megszűnéséig/többször közli pesti munkások első

736 Geréb: Munkásélet... 32 p.

737 Uo. 28 p.

738 Uo. 22 p.

739 Uo. 38 p.

740 Uo. 23 p.

741 Uo. 23 p.

742 Uo. 28 p.

743 Uo. 27 p.

744 Uo. 22 p.

szervezkedési törekvéseit tárgyaló értekezletek anyagát⁷⁴⁵ /a munkásmozgalom keletkezése, egyesületek alakulása, rövid története, hivatalos adatokkal alátámasztva/.

Bár nincs cenzúra, a sajtóbírózás veszélyes a munkássajtó számára. Pl. A Századok c. néplap 48-as forradalmat éltető cikke miatt az ügyészség vádat emelt. Végül felmentették a szerkesztőket, mégis folytatódott az üldözés.⁷⁴⁶

Szmolényi Nándor munkás szerint a politizálás révén szerezhetők meg a politikai jogok. Ezt nem engedélyezik a hatóságok, a munkásegyleteknel, ezért nem akarta jóváhagyni a belügyminiszter az Általános Munkásegylet alapszabályait.⁷⁴⁸ Pécsen a munkásoktól önkényesen levonták a bért és bányamunkára küldték őket. Szmolényi Ihrlinger Antallal együtt felhívást intézett a pécsi bányászokhoz, hogy népgyűlésen adjanak hangot követeléseiknek /szervezkedési jog/.⁷⁴⁹

Szajkó János munkás a mohácsi balpárti olvasókörről számol be. Tagjai földművesek, iparosok, akiknek igényük támadt a tudományok, művészetek megismorására, az egyenlőség kiharcolásához.⁷⁵⁰

Gonda László egyetért a munkások szervezkedésével. Az önképzésük, jólétük a kormány számára is kívánatos lenne, de azok ellenállnak követeléseik teljesítésének!⁷⁵¹ Változatos volt a lap témaköre.

1870-ben 1/2 év után a lap az Általános Munkásegyleté egy 1/4 évig Tancsics balsikerrel végződött államsegélye miatt. Ugyan félrevonul, de iratai továbbra is megjelennek a már Általános Munkás Újság elnevezésű hetilapban. Júliusban még radikális lap a munkások újsága, augusztustól már szociáldemokrata beállítású.

A magyarországi munkáspárt központi közlönyeként határozott célja a társadalmi-, munkásérdekek, a társulás az ipar támogatása, olvasóinak oktatása, szórakoztatása.⁷⁵² A munkások "jelisé"-je: Egy nemzetiség van, az emberiség; egy haza, a föld, egy erkölcs, a munka; egy vallást

745 Geréb: Munkásélet... 23 p.

746 Uo. 28 p.

747 Uo.

748 Uo. 22 p.

749 Uo. 69 p.

750 Uo. 68 p.

751 Uo. 22 p.

752 Geréb: Munkásügy... 22 p. Munkásmozgalom... 163 p. Általános Munkás-Ujság, Pest 1870.I.évf.május 15.sz.FM 3/84,85 /mikrofilm/

ismernek, a szeretetet. Törekvésük a boldogság legmagasabb fokára eljuttatni az emberiséget.⁷⁵³

Vasárnaponként jelent meg. Előfizetési díja 1 negyedévre 1 Frt, 1 hónapra 35 krajcár, több példány megrendelésénél 30 kr., 1 szám ára 8 krajcár volt.⁷⁵⁴ A szerkesztőség és a kiadóhivatal Pesten a Józsefvárosban a Stáció - utca 7 szám alatt székelt. A kiadótulajdonos Külföldi Viktor. /magánvállalkozás!/⁷⁵⁵ A reklamáló levelek postadíjmentesek, kéziratot nem küldtek vissza. Hirdetni lehetett az "Általános Hirdetők" c. rovatban. 4 x tört petitsor után 5 kr-t kellett fizetni, a beiktatás utáni bélyegek ára 30 kr. Minden héten csütörtökig kellett leadni a közleményeket a vasárnapi közléshez.⁷⁵⁶

Pesten és vidéken egyaránt megrendelhető volt az újság az alábbi címeken:

Pesten: Neuer Ignác könyvnyomdájában

Rostély-utca és Ország-ut sarka

-"Munkásképzőegylet" helyisége

Kisakácza - utca

-"Általános Munkás-egylet" helyisége

Uj-utca

-"Pionizmus" - Esz András úrnál

Király-utca

-"Vadórudvar"

Rauch György úrnál, rózsá utca 40.szám.

-légszesz intézet

Techter Henrik úr

Kismező utca 27.sz."⁷⁵⁷

"Ó-budán: Zágonyi György úr

református udvar

Ó-Arad: Barabás Péter úr

déli-utca, saját háza

Temesvárt: Spechert R.-nál

vár. 165.sz.

Vidéken minden munkás egyletnél kapható."⁷⁵⁸

753 Geréb: Munkásügy... 22 p.
Általános Munkás-Ujság

754 Uo.

755 Uo.

756 Uo.

757 Uo.

758 Uo.

Német nyelvű kiadása: "Allgemeine Arbeiter-Zeitung."⁷⁵⁹

Megjelentette az újság a programját is: A munkások "szellemi fegyvere" kíván lenni. Célja a nyomor, a zsarnokság, az önkény és a tőke elleni harc. Saját hatásának könyveli el, hogy 25.000 munkás vett részt különböző társulásban. Szerinte ez a magyarországi munkásprogram és egyesülés alapja.⁷⁶⁰ Központi témája a munkáskérdés. Magyarországon nem munkaerőhiány van, hanem elszegényedés. A munkabérek és az élelmiszerárak alacsonyok, az önsegélyezés így lehetetlen. A munkások viselik a terheket, mégis ők a jogtalanok.⁷⁶¹ A munkáskérdés, az osztálykérdés megoldást kíván, de az országgyűlés tehetetlen ebben a tekintetben.⁷⁶²

A munkás fogalma igen különböző a cikkíróknál. Egyesek az ipari, kétkézi munkásokat, mások a mezői, földművelő munkásokat, sőt kisebb földbirtokosokat értik alatta.⁷⁶³ Van, aki a kispolgár és proletár fogalmát állítja párhuzamba.⁷⁶⁴ Mások az iparost, a mezői munkást a "fej-munkások, proletariátus"-nak nevezik.⁷⁶⁵ Mindegyikük végső ajánlata a szervezkedés, a Schultze-Delitsch-féle társulás, az önálló munkáspárt, egyesület alakítása saját lappal. Ezt a szerkesztőség is célszerűnek tartja.⁷⁶⁶ Csatlakozzanak a földművelők is iparostársaikhoz, a munkásmozgalomhoz!⁷⁶⁷

Figyelemreemlítően foglalkozik a munkaidő, munkadij kérdésével, Bakay Nándor.⁷⁶⁸

Szaboda elítéli a sztrájk alkalmazását, veszedelmes, tompa fegyvernek tartja. A bérrendszer helyett társulati munkát javasol a munkásmozgalomból kilépő újságíró!⁷⁶⁹

E lap hasábjain közlik utólag Tancsics Mihály emlékiratát /kormányhoz írott/, amelyben az Általános Munkás Egyesület elnökeként önkénye-

759 Általános Munkás-Ujság

760 Geréb: Munkásélet... 24 p.

761 Uo. 21, 29 p.

762 Uo. 29 p.

763 Uo. 69 p.

764 Uo. 29 p.

765 Uo. 29 p.

766 Uo. 24, 29 p.

767 Uo. 69 p.

768 Uo. 30 p.

769 Uo. 29 p.

sen, az egyesület és tisztikar tudta nélkül 300.000 forint államsegélyt kért a munkásügy megoldására. A vándorlegények számára munkásszállót építtetett volna, ahol továbbképzésük megoldható és iparkiallítást is lehet rendezni, pénzintézetet alakíthatnak, amely kölcsönt ad önállósodásukhoz!⁷⁷⁰

Marx idézet!/ közlése, az értelmiség-bérmunkás tételt taglalja.⁷⁷¹

A munkáslakások /bérmunkásai, olcsóbérmű bérmű, családlakás/ választékát ígéri angol mintára, csak a pesti városi tanács nem hajlandó belemenni a csatlakozásba!⁷⁷²

A Budapesti-Munkásképző Egyesület /1869. aug./ kibuktatta Hord Edét az elnökségből és Farkas Károly vezetésével szocialista irányú tevékenységet folytatott. 1870-ben csatlakoztak az Internacionálé pártjaihoz. Sajnos 1871-ben megszűnt! /betiltották./ Tagjai beléptek az Általános Munkás Egyesületbe. Az Általános Munkás Újságot is átvette a másik egyesület.⁷⁷³

Korabeli, rövid életű munkásújság a Testvériség. /1871./ A Párizsi Kommun eseményeinek egyetlen valódi ábrázolója. Február 5-én tudósított az ellenforradalmi kormány kísérletéről, hogy a munkásokat leszerelje, de azok felfegyverzését érte el vele. Az utolsó /15./ számban /május/ a proletár hatalom átvételéről számol be.⁷⁷⁴

Egy ismeretlen cikkíró "A pártszervezet" című vezércikkében a munkáspártról ír, amely ellen összefogtak a polgári pártok. Feladata a taglétszám növelése, a szociáldemokrata eszmék terjesztése, a gyűlések tartása /a központ szerepének javaslata!/. Magyar és német nyelven is megjelent a lap.⁷⁷⁵

A korabeli munkás újságok /Arany Trombita, Általános Munkás Újság, Testvériség, Munkások Újsága!/, sőt a Tiszavidéki Újság és A Nép Szava/ központi témája a munkáskérdés volt. A munkások fogalmával, hely-

770 Geréb: Munkásélet... 30 p.

771 Uo. 29 p.

772 Uo. 31 p.

773 Munkásmozgalom és kultúra... 50 p.

774 Geréb: Munkásügy... 22, 72 p.; Magyarország története. 1849-1918. 161 p.

775 Geréb: Munkásélet... 25 p.

zetével, az Arany Trombita, a Munkások Ujsága foglalkozott a legtöbbet. Az Általános Munkás Egylet és a szociáldemokrácia viszonya az Arany Trombitában, az Általános Munkás Ujságban és a Testvériségben hangzott el. Az ipari tanulók helyzetéről a Munkás-Heti Krónika, az Arany Trombita és a Typographia cikkezett /nyomdász szaklap/. Táncsics írásait gyakran közölte az Arany Trombita, a Munkások Ujsága, és az Általános Munkás Ujság. Róla csak az Arany Trombitában jelent meg cikk. A bányászok életével az Arany Trombita, a Munkás Ujság, a mezei munkásokkal az Arany Trombita és az Általános Munkás Ujság foglalkozott, lakáskérdéssel a Munkás Ujság és az Általános Munkás Ujság.

Az újságírók közül Bakay egyaránt írt a Munkások Ujságába, az Arany Trombitába és az Általános Munkás Ujságba, sőt a Tiszavidéki Ujságba is /zavaros nézetei miatt hatása bomlasztó./. Kretovics József cikkei az Arany Trombitában és az Általános Munkás Ujságban jelentek meg. Szvoboda Lajosé a Munkások Ujságában és az Általános Munkás Ujságban /egyetemi hallgató, ismert a hűtlenségi perben játszott magatartása és nézetei miatt!/. Kretovics József a munkáspublicisztika úttörője. Elsők között fogott tollat Német Albert, Kupa András, Szmolényi Nándor, Szojkó János társaságában, akik az Arany Trombita hasábjain írtak cikket, tárcákat. 1869. júniusától indul meg a "magyar munkások rendszeres, állandó írói munkája."⁷⁷⁶

Hervay Frigyes a krokiírás egyik úttörője a munkássajtóban.⁷⁷⁷ Komócsy József cipészinasból lett segédtanító, aki tanítói vizsgája után tanár és szerkesztő lett. Később a Petőfi Társaság egyik alapítója, elnöke! Versei a Hölgyfutárban, a Koszorú c. újságban jelentek meg.⁷⁷⁸ Tóvölgyi Titusz baloldali hírlapíró.

Az önálló munkássajtó megteremtésének előzménye az első szocialista lap a Munkás-Heti Krónika. Az 1873. március 23-án alakult Magyarországi Munkáspártot a belügyminiszter azonnal betiltotta. A szocialista mozgalom vezetőinek /Farkas Károly, Ihrlinger Antal, Külföldi

776 Geréb: Munkásügy... 38 p.

777 Magyar Életrajzi Lexikon. I.K. A-K. Főszerk.: Kenyeres Ágnes. Bp. Akad. Kiadó, 1967.

778 Uo.

Viktor/ kísérletei után sikerült 1873. január 5-én megjelentetni a magyarországi munkások hetilapját, amely elsősorban társadalmi - gazdasági néplap volt. Két nyelven jelent meg vasárnaponként.⁷⁷⁹

Német nyelvű változata az "Arbeiter Wochen-Chronik"! E pártlap révén /a szerkesztőbizottság egyenlő a munkáspárt illegális vezetőivel/ szorgalmazták a munkásszervezetek, egyesületek alakítását. Kapcsolatot tartottak fenn a vidéki szervezetekkel, párttestvélyeket, gyűléseket rendeztek.⁷⁸⁰ 1877-től az 1876-ban hazatért Frankel Leó vette át az Arbeiter szerkesztését. Ő az első marxista a magyar munkásmozgalomban. Az osztályharc, a politikai hatalom marxi tanításait, a proletár nemzetköziség eszméit hirdette a lap hasábjain.⁷⁸¹

A Munkás-Heti-Krónika előfizetési ára 1 negyedévre 60 kr volt, 1 számé 5 kr. Az adminisztráció, a kiadóhivatal, a szerkesztőségi iroda, a reklamáció, a hirdetmények, kéziratok fogadása Pesten a Rákos-árok utcza 9.sz. /24 sz. ajtó/ alatt történt.⁷⁸² Hasábjain foglalkoztak az egyesületi élettel, a kulturális tevékenységgel.

1873-ban a 24. számban közölték Szopkó János "Június 13-dikára" c. versét, amelyet a "Búsan, búsan szól a harang" ismert nóta dallamára énekeltek. A vers az 1871. június 13-i befogatás, a hűtlenségi per idején elfogott magyarországi munkáspárt képviselői emlékére íródott az egyik szenvedő tollából. Helyszíne a pesti börtön. A versíró népies stílusban dokumentál 30 munkás börtönbe kíséréséről, fogságukról. Pl:

"Oly szomorú itt a munkás élete
Mint gerlének, ha párját elvesztette: -
Bús gerlice él és hal a párjáért,
Mint a munkás él hal a szabadságért!"⁷⁸³

1873. július 27-i cikkében a lap azt fejtegeti, hogy a tudományért, a haladásért vívott harcnak megvannak a mártirjai, mégis tovább

779 Magyarország története. 1849-1918... 241 p.
Munkás-Heti Krónika. 1879. dec. FM 3/509 /mikrofilm/ OSZK

780 Magyarország története... 241 p.

781 Uo. 242. p.
Küzdelmes évszázad... 29 p.

782 Munkás-Heti Krónika - fejléc. /mikrofilm/

783 Uo. Buda-Pest, június 15-én 1873. 24.sz. X. évf. /mikrofilm/

él az eszme. Ha a munkásosztály elégedetlen helyzetével vegye elejét az elégedetlenségének. Ez viszont valóban aggaszthatja az uralkodó osztályt. Mégis forradalmat egyedül nehéz csinálni, Lassalle is belátta. Ha az eszme tudományos alapon van alátámasztva, nehéz azt megdönteni. Németeknél a tudósok támogatják Lassalle nézeteit/!/. Magyarországon nincs tudós, a tudomány nem szabad, elit rétegek kiváltsága csupán.

A Pester Lloyd /hivatalos lap/ bár fitymálja a munkásmozgalmat, mégis kénytelen elismerni a társadalmi problémák létezését.

Vahot Imre /ismert író/ "Magyar Phönix" c. lapjában a nemzetiségek közti súrlódást bélyegzi meg, mégsem válik hazafiatlanná. Művelődéssel kell hódítani, nem fegyverrel! Térhódítása útjából a tudomány és irodalom terén minden gátló tényezőt el kell seperi. A műveltséghez a szegény munkásokat is el kell juttatni, hiszen Petőfi, Arany is tudta, hatalmas erő rejlik a népben!⁷⁸⁴

1876-ban /ápr. 23-i cikk/ arról tudósít a lap, hogy nincs többé a Budapesti Munkásképző Egylet. Az 1876-ban betiltott Magyarországi Munkáspárt helyett Csillag Zsigmond, /Ihrlinger Antal, Kürschner Jakab és mások /szocialista vezetők/ e néven új munkásegyletet próbáltak létrehozni, de a belügyminisztérium módosító javaslatai /munkásjelleg elmosása/ miatt inkább lemondtak az alapításáról, semmint eltérjenek kitűzött céljaiktól.⁷⁸⁵

A Beleznay-Kerti közgyűlésükön éles hangon csaptak össze a hatóság képviselőjével. "Az olvasó el fogja képzelni az érdekelt hallgatók lelki állapotát, midőn értésükre adja a kormány, hogy egy munkásképző egyletet megtérni nem akar..."⁷⁸⁶ Eldöntötték szavazással, hogy az eredeti alapszabályokat nem változtatják meg, nem alakítják meg az egyletet, de a munkások nemcsak a mostani kormányt, de még sok későbbit is túlélni fognak... /Harsogó tetszés/⁷⁸⁷

Az 1877. októberi szám jellemző képet fest a különböző munkát végző tanoncok elszomorító munkájáról, helyzetéről, szellemi felemelkedésük

784 Munkásmozgalom és kultúra... 55-56 p.

785 Uo. 57-58 p.

786 Uo. 57 p.

787 Uo. 58 p.

akadályairól. Érdekükben szól és azt javasolja, hogy az esti órákban, vagy hetenként háromszor tanuljanak munka mellett a gyerekek. "Ez a munkások nézete ez ügy fölött."⁷⁸⁸

1880-ban szűnt meg a lap Frankel Leó letartóztatásával.

Még Frankel Leó hazatérése idején, 1876-ban Külföldi Viktor vezetésével frakció jött létre a szocialista mozgalomban.

Külföldi személye, sokat vitatott. A publicisztika területén, a szocialista eszmék terjesztésével kimagasló érdemeket szerzett. Az 1873-ban alakult Magyarországi Munkáspárt titkára, szocialista, az Internacionálé tagja. A marxista nézeteket már nem fogadja el és Frankel Leó párt-építő munkájával sem értett egyet. Késleltette az egységes munkáspárt létrejöttét kalandor szellemű politikai lépéseivel.

A munkásmozgalom vezetéséért folytatott harcában maga köré gyűjtötte a vezetőség által illetve megsértődött munkásokat, szerkesztőket és frakciót alapított.

Központja az Óbudai Általános munkásegylet volt. A kispolgári - nacionalista, proletár nemzetköziség eszméjét elutasító ellenzékiek mellett a radikális érzelmű munkások tömörültek itt. Bár ő maga nem volt nacionalista, a magyar nyelvű munkások megnyerését tartotta szem előtt és fordította az idegen nyelvű szocialista könyveket a számukra. Így nyerte meg a nacionalista munkásokat.⁷⁸⁹

1877. májusában új munkáslapot adott ki és szerkesztett Népszava illetve /a német nyelvű változata/ Volksstrumme néven.⁷⁹⁰

1878. júliusában az ellenzéki frakció kongresszusán megalakult az ellenzéki Magyarországi Munkáspárt. A Nemválasztók pártjával élénk küzdelem alakult ki, amely a sajtóban is érezhető volt, a magyar Népszava és a német nyelvű Arbeiter-Wochen-Chronik között. Frankel tevékenysége a proletár szolidaritás, a marxista tanítások terjedése, küzdelem az általános választójogért, egyesülési jogért, sajtószabadságért, a nacionalista propaganda elítélésére arra kényszerítette a frakció munkásait, hogy az egységes szociáldemokratapárt egyesülését elősegítsék.

788 Munkásmozgalom és kultúra... 59-60 p.

789 Magyarország... 244, 242 p.
Küzdelmes évszázad... 55 p.

790 Magyarország... 242 p.

Az 1879. decemberi tárgyalások eredménye az lett, hogy 1880. május 16-án összeült a munkás kongresszus. A két párt szociáldemokrata párttá egyesült. Hivatalos lapjuk a Népszava és az Arbeiter-Wochen-Chronik lett.⁷⁹¹ A hatóságok ismét ellenezték a szociáldemokrata elnevezést, így a Magyarországi Általános Munkáspárt nevet vették fel. Ez volt az első szocialista párt, amely tudományos szocialista tanítások alapján egyesült. Az 1880. júniusi asztalosstrájk és a nyomdászok bérharca idején a rendőrség a pártvezetőség tagjainál, a szerkesztőségben tartott eredménytelenül házkutatást. 1881-ben egy röpirat miatt perbe fogták és 1 1/2 évi fogházra és pénzbüntetésre ítélték Frankel Leót. Ki szabadulása után külföldre, ismét Franciaországba emigrált.⁷⁹²

1880-ban a Népszava lett a szociáldemokrata párt magyar nyelvű központi lapja, amely nemcsak az évfolyamszámozást vette át a Munkás-Heti Krónikától, hanem a marxista irányvonalat is.⁷⁹³ Megszűnt a korábbi Volksstimme, a német testvérlap, ezáltal a testvérlap-rendszer. Önálló német lapként maradt meg az Arbeiter-Wochen-Chronik, amely csak 1894-ben vette fel a Népszava magyar nevének megfelelő Volksstimme elnevezést.⁷⁹⁴ Bár a lapok szerkesztői még németek, irányításuk megszűnt, mert a magyar újságírók megjelenésével létrejött a magyar munkássajtó.⁷⁹⁵ /A kétnyelvűség az 1900-as évek elején szűnik meg!/ Csak 1897-ben egyesült a két Népszava a hatóságok folyamatos, kitartó üldözése ellenére!⁷⁹⁶

Gyakoriak még a kétnyelvű sajtótermékek. Ez a Monarchia soknemzetiségűségéből adódott!⁷⁹⁷

A párt-sajtó irányító szerepet töltött be a munkásmozgalom szervezésében, a tömegek nevelésében, a politikai, gazdasági küzdelmek lebonyolításában.⁷⁹⁸ A 80-as években a német és osztrák kivételes törvények hatására a párt igyekezett a törvényes keretek között mozogni. A munkásmozgalom törvényességét hirdető cikkek jelentek meg a lapban, tartózkod-

791 Magyarország... 242-243 p.

792 Uo. 243-244 p.

793 Küzdelmes évszázad... 55 p.

794 Uo. 55 p.

Geréb: Munkásügy... 39 p.

795 Uo. 39 p.

796 Munkásmozgalom... 163 p.

797 Geréb: Munkásügy... 39 p.

798 Küzdelmes évszázad... 71 p.

tak attól, hogy szembekerüljenek a hatóságokkal!⁷⁹⁹

Engelmann Pál és ellenzéki csoportja a Budapesti Munkáskörben tevékenykedett. A 80-as évek közepén bírálta a Népszava és az Arbeiter-Wochen-Chronik alacsony színvonalát, a pártvezetőség engedékenységét, de annak irányvonalát megváltoztatni nem tudta.⁸⁰⁰

1877-1885 között lassalleanus nézetek érvényesültek a lap hasábjain. Külföldi Viktor szerkesztésében 1877-ben tudósítanak az Általános Munkás Egylet Beleznay-kertben tartott ünnepélyéről, amelyet a Külföldi-frakció szervezett.⁸⁰¹

Ebben az évben jelent meg a munkásirodalom elvi fogalmát megfogalmazó cikk Horváth János tollából!⁸⁰²

1879. március 16-tól április 13-ig folyamatosan közölték Gáspár Inre felolvasásait, amelyet a lap helyiségében tartott.⁸⁰³

A Népszava szerkesztője, Csorba Géza /az alcimben magát kommunis-tának nevezte/, az 1879. április 13-i számban közölt "A Kommunisták riadója" c. verséért novemberben bíróság elé került főszerkesztőjével, Külföldi Viktorral együtt! Az első szocialista "kommunista pört" felmentő ítélet követte.⁸⁰⁴ Mindketten vállalták vétségüket /szerződés, szerkesztői megjegyzés/. Az ügyész vádbeszédében megjegyezte, hogy "nem politikai természetű" a vers, "de megtámadja az államelmélet gyökereit, a tulajdont, a jogot." Közvetlen veszélyt nem lát benne, de később káros hatást fejthet ki.⁸⁰⁵ Vétkesnek találta Csorbát. A vádlott tagadta, hogy törvényellenességet követett volna el, hiszen nincs kommunizmus Magyarországon. A munkások 2 pártja is egymással viszálykodik. Az Internacionálé tevékenysége közelebb áll e fogalomhoz! Ebben

799 Magyarország... 244 p.

800 Uo. 246 p.

801 Munkásmozgalom... 60-61 p.

802 Uo. 61-62 p.

803 Uo. 63-64 p.

804 Uo. 64-68 p.

805 Uo. 67 p.

az időben a "kommunista" kifejezés nemcsak Magyarországon újszerű, de a nemzetközi mozgalomban is. Veszélyes a használata!⁸⁰⁶

A lap buzdító, példa gyanánt nyúlt gyakran a magyar és nemzetközi kultúra forradalmi alakjaihoz. Külföldi vezetése alatt többször közölték Petőfi költeményeiből, mottó gyanánt a mindennapi harcaikhoz. Pl. 1879-ben a munkáskongresszus beadványát elutasította a kormány. Így reagáltak rá: "Még kér a nép, Most adjatok neki!... úgy vigyázzatok: Ismét pusztíthat e láng rajtatok!"⁸⁰⁷

Az Általános Munkáspártot az 1889-es pozsonyi értekezlet után átszervezték, szociáldemokrata párttá alakult. Új pártvezetőséget választottak, amely az osztályharc útjára lépett a marxista tömegpárt megteremtésének nemzetközi módszerével, a szakszervezetek megteremtésével. A pártsajtó segítségével magyarázta meg a munkásoknak, hogy nyomoruk oka a tőkés magántulajdon, a kizsákmányolás. A kormány, a polgári ellenzék helyett csak az osztályharc változtathatja meg sorsukat. Agitációjukkal elősegítették a sztrájkmozgalom kialakulását, megerősödését.⁸⁰⁸

1890. december 7-8-án tartotta a Magyarországi Szociáldemokrata Párt az első kongresszusát.⁸⁰⁹ A működési alapelveket tartalmazó "Elvi Nyilatkozat" a pártfeladatok és az agrárkérdés mellett kiemelten foglalkozott a pártsajtó és a szociáldemokrata irodalom helyzetével. A munkáosztály történelmi hivatásának, felkészítésének, öntudatának, műveltségének, felvilágosításának egyik hathatós eszközét látták benne. Valamint a pártsajtó feladata a munkás napi problémáival foglalkozni, jogait megvédeni, ellenségeitől óvni, követeléseinek hangot adni.⁸¹⁰ A párt a meglévő és újonnan létrejövő munkáslapokat egyaránt üdvözölte és a jövőben támogatni fogja, ha készek a párt politikáját, nézeteit elfogadni. Segítik a szaklapok működését is, amelyek a különböző szakmákra gyakorolnak nagy hatást. Ezek is szocialista irányú cikkek köz-

806 Munkásmozgalom... 67 p.

807 Uo. 68-69 p.

808 Magyarország... 295 p.

809 Munkásmozgalom... 76 p,
Magyarország... 296 p.

810 Munkásmozgalom... 76 p.

lőségével tömegbázisukat megnövelhetik.⁸¹¹

A pártgyűlés a határozati javaslatok alapján a következő lapokat támogatta: pártlapok: Népszava, Arbeiter-Wochen-Chronik; szaklapok: Typographia, Gutenberg, Köfaragó, Der Steinmetz.⁸¹² Felszólította az elvtársakat a lapok olvasására, terjesztésére.⁸¹³ Mivel a párt álláspontjának megértése feltételezi az általános műveltséget, azt a szociáldemokratikus irodalom kialakítása révén kell megértetni a munkásokkal. A nemzetiségek számára anyanyelvükön nyomtatott röpiratokon kell a szociáldemokrata elveket terjeszteni!⁸¹⁵

1879. októberében a Népszavában Külföldi Viktor a polgári és forradalmi tudományt, a polgári hazugságot állította szembe az igazság felderítésével, győzelmével. A polgári tudomány absztrakt, elvont, az élettől elrugaszkodott. A kormányok befolyásolják irányát /"a rendőrség képezi a határvonalat az igazság és a tudomány között"/. Ezel túl kezdődik a "forradalmi tudomány", az igazságok felderítője. Fontos e korban /XIX.sz./ a tudományos fejlődés elősegítése.⁸¹⁶ A tudományos kutatás eredményeit, mint a szociáldemokratikus irodalom egyik ágát közkinccsé kell tenni népszerű előadásformájában.⁸¹⁷

1890. július 20-án a Népszava hirt ad a SZDP vezetősége által megindított "Magyar Munkás Könyvtár" c. könyv- és füzetsorozatról.⁸¹⁸

Az 1890-1900-ig tartó időszak a Népszava "hőskora".⁸¹⁹ Évfolyamai Magyarország társadalmi viszonyait valóságosan ábrázolja szocialista szellemű politikai fejtegetések, tudósítások és könyvismertetések formájában.⁸²⁰ A "Tárca"-rovat karcolatai, életképei a kapitalizmus embertelenségéről, sivárságáról, sorvadó jellegéről tudósítanak. A "Társadalmi Szemle"-rovatban közölt hiranyagok a hazai és külföldi

811 Munkásmozgalom... 77 p.

812 Uo. 77 p.

813 Uo. 77 p.

814 Uo. 76 p.

815 Uo. 77 p.

816 Uo. 69-70 p.

817 Uo. 70 p.

818 Uo. 73-76 p.

819 Küzdelmes évszázad... 55 p.

820 Uo. 55 p.

munkásmozgalmat mutatták be olvasóiknak.⁸²¹ Az "Egyleti Hírek" c. rovat a szakszervezeti mozgalom fejlődését bizonyították. A különböző agrár- és munkásmozgalmak egykorú tudósítása mellett figyelmeztettek, útbaigazítottak, lelkesítettek.⁸²² A beküldött levelek bizonyították az olvasókkal való kapcsolatukat, gyakran közölték őket. Nem hiteles adatok szerint a 90-es évek elején még igen csekély az előfizetők, az olvasók száma, 3000-4000 fő. Ez érthető a rendőrségi akciók miatt. 1892-ben a szerkesztőség felhívást intézett olvasóihoz, hogy ismerkedjenek meg a párt közlönyével, eszméivel. Előfizethető a gyárakban, a műhelyekben, árusítható a vendéglőkben, kávéházakban. Ha a tulajdonos nem nézi ezt jó szemmel, ne járjanak oda a munkások.⁸²³

Gyakran közölték az indexen lévő írók, költők, filozófusok marxista írásait. /Pl: Tolsztoj, Csehev, az orosz forradalmi demokraták, Zola, Lassalle, Marx, Szecseno, Adam Smith, Herbert Spencer/. Palágyi Lajos versei már a kialakuló hazai líra hangja.⁸²⁴ Szerkesztői: Bokányi Dezső, Rády Sándor, Somogyi Béla, Kiss Adolf, Csebrenyák József, Grossmann Miksa.⁸²⁵

A Bánffy kormány /1895-99/ idején megnőtt az ipari proletárok száma. Szélesedett a szakszervezeti mozgalom. Sztrájkok, parasztlázongások követték egymást, melyről híven beszámolt a Népszava. A kormány terrorisztikus intézkedéseket foganatosított a párt és a Népszava ellen!⁸²⁶ 1896-ban a lap hetenként más néven /Népszava, Népjólét, Nép-jog, Népszabadság, Népakarát/ jelent meg a sajtóintézkedések miatt.⁸²⁷ Novemberben az 5 különböző címen /25 helyen/ házkutatást tartott a rendőrség és lefoglalta a pártlapokat. Látható a megmaradt számokon a "Lefoglalandó, Elkoboztáki!" felirat!⁸²⁸

1897-ben a MSZDP 5. kongresszusán a pártvezetőségi jelentés a rendőrségi akciók sűrűsödéséről számol be. Lefoglalták a könyveket, a

821 Küzdelmes évszázad... 55 p.

822 Uo. 55 p.

823 Uo. 55-56 p.

824 Uo. 55 p.

825 Uo. 56 p.

826 Uo. 56 p.

827 Uo. 56 p.

828 Uo. 56 p.

lapokat /87 db/ és 6 sajtópert indítottak. Elítéléssel végződött 4, kettőt felmentettek, valamint kiszabtak 280 napi fogházat és 175 Ft pénzbüntetést.⁸²⁹ 81 elvtársat bántalmaztak vidéken azért, mert szocialista eszméket hirdettek és a pártlapokat járatták.⁸³⁰

A példányszám növekedése figyelhető meg 1897-98-ban /5000-ről 6000-re nőtt/, míg 1899-ben ugrásszerűen 13-14000 lett a példányszám! A megjelenését is süríteni kellett. 1893-ban egy héten kétszer jelent meg, míg 1899-ben már háromszor.⁸³¹

Az 1897-es pártkongresszus számolt be a pártsajtó, a szaklapok és a párt füzetirodalmának az előző évi helyzetéről. A Népszava az év elején 2000 pld-ban fogyott el, az év végén már 5000 pld-ban, míg a Volksstimme változatlanul 2000 pld-ban.

A párt megpróbált 2 havonta megjelenő magyar és német nyelvű élelapot kiadni Villamos Szikrák /Elektrische Funken/ és Ostor /Die Geisse/ néven. A zilált anyagi helyzet miatt csak rövid ideig álltak fenn /február-július/.⁸³²

A politikai lapok közül a német nyelvű Nova Doba és Zora; Aradon /májusban/ A Munka Óra és az Uj világ c. havilapok; Pozsonyban a West-ungarische Volkszeitung és Temesvárott a Volkswille nevű hetilapok jelentek meg.⁸³³

Szaklap indult "Kereskedősegédok" címen. A kéthetenként megjelenő lap 2 hónapi működés után június 15-én megszűnt, anyagi támogatás híján.⁸³⁴

1896. január 1-től júliusig jelent meg a magyar nyelvű havilap, a Vas- és ércesztorgályosok szaklapja.⁸³⁵

Szeptembertől újra megjelent 2 hetente, 2 nyelven, 2500 pld-ban a Vas- és Fémmunkások, németül Fachorgan der Eisen- und Metallarbeiter néven.⁸³⁶

829 Munkásmozgalom... 87 p.

830 Uo. 87 p.

831 Küzdelmes... 56 p.

832 Munkásmozgalom... 88-89 p.

833 Uo. 88-89 p.

834 Uo. 89 p.

835 Uo. 89 p.

836 Uo. 89 p.

Április 15-től kéthetenként olvashatták a Földművelők Szaklapját. A földművelők 11-es bizottsága Várkonyi István vezetésével adta ki havonta 5500-7500 példában.⁸³⁷

Látható, hogy a párt alighogy megörült egy újabb szaklap létrejöttének, szomorúan kellett beszámolnia annak megszűnéséről az anyagi támogatás hiányában. Sajnos a pártsajtónak is akadtak gondjai, így nem tudta támogatni a küszködő lapokat. Azok viszonyt újra talpra álltak az áldozatkész tagság jóvoltából!

A párt büszkébben számol be a röpiratok, füzetek kiadásáról. Pl. az 1897-es májusi tüntetés röpiratanyaga magyarul és németül egyaránt 30-30 ezer példában fogyott el! /60.000/ Az agitációs célzatú "Mit akarunk" c. röpirat 15 ezer példában.⁸⁴⁰ "Az elvtársakhoz" /An die Gesinnungs - Genossen/ c. magyar és német nyelvű röpirat inkrimináltatott, majd a felmentés és a bírói zárlat feloldása után decemberben 30 ezer példányban újra nyomtatták.⁸⁴¹ Szeptemberben 5000 példában jelent meg 2 nyelven a "Mai társadalom" /Die heutige Gesellschaft/ c. röpirat, amely ellen szintén sajtóügyi eljárást indítottak.⁸⁴²

Az országgyűlési képviselőválasztások alkalmával nagy számban nyomtatták ki a párt programját! /50.000 péld./⁸⁴³ Fantasztikus mennyiség ez, vagy mégsem? Hatása a munkásmozgalom felélénkülésén érződött, hozzájárult a szocialista eszmék elterjedéséhez, betöltötte ezáltal a hivatását.

A párt füzetirodalma fejlődőben volt. A "Jönnék a szocialisták" c. agitációs füzetecske 2-5 korona áron a III. kiadást és a legtöbb példányszámot /10.000/ érte el.⁸⁴⁴ Utána a "Szózat a népbolondítókhoz és a néphez" c. füzet következett 10. kiadásban! /5.000 példával.⁸⁴⁵

837 Munkásmozgalom... 89 p.

838 Uo. 88 p.

839 Uo. 88 p.

840 Uo. 89, 88 p.

841 Uo. 89 p.

842 Uo. 89 p.

843 Uo. 88 p.

844 Uo. 88-89 p.

845 Uo. 88-89 p.

5.000 pld-os a Kassán megjelenő 3 nyelvű /1/ "Vörös irány" c. füzet. Ez ellen is indítottak sajtópert, majd a felmentés után a lefoglalást beszüntették.⁸⁴⁶ "Egy jobbágypárt a németek ítélőszéke előtt" ugyancsak azonos számban jelent meg.⁸⁴⁷

3.000 pld-t értek el a következő füzetek: A szociáldemokrácia jövője, II. kiadás, "A vörös rém", agitációs füzet, "A szocializmus alapfeltételei" c. könyv /2. kiad./, Liebknecht: "Mit akar a szociáldemokrácia" c. műve magyar fordításban, a "Földművelő munkások kongresszus"-nak jegyzőkönyve, "Munkásdalok és szavaltatok" c. verseskönyv /3 kiad./.⁸⁴⁸ 2.000 pld-ban fogyott el: "A munkára való jog" c. pártkiadvány, füzetecske, a Proletár költemények Csizmadia Sándortól, Az első földműves kongresszus jegyzőkönyve, A szocializmus alapfeltételei II. kiadásban, 1000 pld-ban a Mene Tekel.⁸⁴⁹

Megfigyelhető az agitációs füzetek mellett a földművelő munkások kongresszus anyaga /korszerű, gyors hírközlés!/, sőt a szocialista irodalom és a nemzetközi munkásmozgalom ismert forradalmi szövegeinek, dalainak a közlése!

A párt céljaira nyomtatta ki magyarul egy magánkiadó Marx-Engels: "Kommunisták kiáltványát" és Bebel: "A nő és a szocializmus" c. könyvét.⁸⁵⁰

1897-ben a párt tulajdonába ment át a "Népolvasótár" füzetes vállalat, amelyet 1893-tól 1899-ig Mezőfi Vilmos szerkesztett, a tulajdonosa volt. A 8.000 Ft-os deficitet a párt nem volt hajlandó átvenni tőle, csak ha lefedezi!⁸⁵¹ Addig is a szellemi ellenőrzést a kijelölt pártvezetőségi tagok /Pfeifer Sándor, Csebrenyák József/ végezték, míg Mezőfinek csak tanácskozási joga volt a vezetőségben.⁸⁵²

A 90-es évektől rendszeresen jelentetett meg a Népszava munkásnapitárakat. Legismertebb a Népszava Napitár.⁸⁵³ Szerkesztője Szabó Er-

846 Munkásmozgalom... 89 p.

847 Uo. 89 p.

848 Uo. 88-89 p.

849 Uo. 89 p.

850 Uo. 88 p.

851 Uo. 88-89 p.

852 Uo. 90 p.

853 Küzdelmes... 56 p.

vin. A lap reprezentása az 1898-as Népszava Naptár.⁸⁵⁴

Lendületes cikk jelent meg benne "Harc a kenyérért" címmel. Az 1897-es nagy tüntetésről tudósít, 15 ezer földmunkás, 10 ezer téglagyári, 15 ezer építőmunkás vonult az utcára, követelte a munkaidő megrovidítését, a választójogot, a munkát. Börtön, üldöztetés volt a válasz. Ez a naptár, amelyet a Népszava könyvkereskedésben lehetett kapni, évente számolt be a munkásmozgalom eseményeiről.

1898-ban sajtóperek, rendőrségi lefoglalások, házkutatások jegyzékét közölte.⁸⁵⁵ Február és június között Budapesten 27 esetben indított sajtópert a rendőrség a lapok és a cikkirók ellen. 2 hónaptól 2 évig terjedő fogházbüntetést, 50-200 frt pénzbüntetést szabtak ki. A cikkei miatt többször lefoglalták a Népszava és a Világszabadság c. lapot.⁸⁵⁶ Ismert röpiratok /"Proletárok", "Az elvtársakhoz", "A mai társadalom"/ után kutatva minden esetben elkobozták a megtalált példányokat, néha semmit sem találtak!⁸⁵⁷ Vidéken a Munka Óra, az Új Világ c. lapok vezettek 7 sajtóperrel! Temesvárott márciusban a Volkswille-ben megjelent cikke miatt Ben Róbertet 2. hátra elzárták.⁸⁵⁸ Pécsen, Szentesen is elkobozták a munkáslapokat.⁸⁵⁹ Budapesten a Népszava-könyvkereskedésben 9.000 példányban a "Jönnek a szocialisták" c. füzetet, egyéb könyveket és jelvényeket foglaltak le.⁸⁶⁰ A szolgabírák a csendőrség segítségével tartottak házkutatást vidéken. A tiltott könyveket, törvénykönyvet, iratokat, nyomtatványokat, lapokat /Népszavát és más szocialista teeméket/ a következő helyeken találták: Szatmáris, Salgótarján, Muzsla, Nagykáta, Hercegszöllős, Miskolc, Petárd, Aranyos-torda, Rába-Patona, Tata, Pécs.⁸⁶¹

Budapesten fizetni kellett az egyleti estélyen elmondott szavaltok miatt, és házkutatást tartottak 103 elvtársnál. 4065 Ft-ra ítélték őket, vagy 423 napot töltenek börtönben. A Csizmadia-tüntetés idején

854 Küzdelmes... 56 p.

855 Uo. 56 p.
Munkásmozgalom... 95-97 p.

856 Uo. 95-97 p.

857 Uo. 95-97 p.

858 Uo. 95-96 p.

859 Uo. 95 p.

860 Uo. 96 p.

861 Uo. 96 p.

elfogottak /122 egyén/ is pénzbüntetést fizettek /5-15 frt/,⁸⁶² Náros-vásárhelyen lefoglalták a Munkásképzőegylet könyveit és a Csizmadia-tüntetés idején 99 embert ítéltek 1-14 napig tartó fogház illetve 3.960 frt összegű pénzbüntetésre!⁸⁶³ Bács-Topolya és Bajsa községekben május 1-e ünneplése miatt fogták le az embereket. Torontál-Vásárhelyen 2 elvtársat röplapterjesztésért 10 napig, Oroszházán pedig az elfogott Csizmadia Sándort is 10 napig tartották fogva.⁸⁶⁴ Budapesten házkutatást tartottak Kalmár Henrik, Pfeifer Sándor, Grossmann Miksa, Bokányi Dezső, Csizmadia Sándor elvtársaknál.⁸⁶⁵ A Népszava szerkesztőségéből iratokat, könyveket, a Világ szabadságtól expedíciós könyveket, címszalagokat vittek el. Baron I. Ede vendéglőjében az egylet szekrényeit feltörték, iratait elvitték.⁸⁶⁶ Február 21-én 66 szakszervezetben tartottak házkutatást! Csongrádon a munkásképző egylet teljes berendezését elkobozták!⁸⁶⁷ Ó-Teleken a házkutatások alkalmával 6 földművest tartóztattak le, Torontál-Tordán elvitték a Népolvasótár számait, Felsősz-Ivánban és Ó-Szőnyben iratot, nyomtatványt kerestek.⁸⁶⁸

A Népszava 1904-ben Marx és Engels Válogatott Műveinek 3 kötetre tervezett kiadásáról ad hírt. Az előszót Szabó Ervin írta.⁸⁶⁹

Az 1905-1906. évi kormányzati válság idején a proletáriátus szervezett politikai, gazdasági mozgalmi megkívánták, hogy a párt-sajtó politikai napilapként naponta tudósítson, agitációkat szervezzon, a párt nézeteit, állásfoglalását közvetítse.⁸⁷⁰

Még az 1904-es pártkongresszus határozatba foglalta Garami Ernő pártvezetőségi tag előterjesztése alapján a Népszava napilappá alakítását.⁸⁷¹ 1905. április 1-én jött létre az első szocialista napilap.

862 Munkásmozgalom... 96 p.

863 Uo. 96 p.

864 Uo. 96 p.

865 Uo. 97 p.

866 Uo. 97 p.

867 Uo. 97 p.

868 Uo. 97 p.

869 Uo. 117 p.

870 Küzdelem... 56-57 p.

871 Uo. 57 p.

Munkásmozgalom... 163 p.

Az anyagi feltételek megteremtése némi nehézségbe ütközött az érvényben lévő sajtótörvény alapján. Politikai napilapként való funkcionálásához magas kauciót kellett fizetnie az adóhivatalnak, a várható pénz-büntetések fedezésére. Így csak nyomdaalapítással /Conti utcai székházban/ egybekötve tudta fennmaradását biztosítani. A szakszervezetek áldozatkészsége révén - szaklapjaik, nyomtatványaik előállítására felkérték a nyomdát, előlegezték a munkadíjat - így fedezték az első év deficitét!⁸⁷² Ezzel párhuzamosan nőtt az előfizetők száma /11.000/ és növelték az oldalak számát is. 1905 végén már 20.000-25.000 között mozgott a lap példányszáma. A német nyelvű változat, a Volksstimme is háromszor jelent meg hetente, Baron Ede szerkesztésében.

A Népszava agitációjának méltó segítőtársa lett a párt 1906-ban /1905 ?/ alapított tudományos folyóirata a Szocializmus. A havonta megjelenő lap 1906-1907 között Garami Ernő, majd 1907-től dr. Kunfi Zsigmond szerkesztésében a munkásmozgalom aktuális elméleti, politikai kérdéseivel foglalkozott.⁸⁷³ 1908-ban közölte Ady "Irodalmi háborgás és szocializmus", Bolgár Elek "A szocialista világnézet a modern festészetben", Pogány Józsefnek a színház és könyv demokratizálásáról szóló cikkét, Buchingerné Ladányi Szeréna /a szociáldemokrata nőmozgalom neves alakja, írója/ az I. világháború romboló hatásáról a proletár gyermekek életében c. tanulmányát.⁸⁷⁴

1905-től az I. világháború kitöréséig, mint a párt politikai szócsöve, a Népszava napi vezércikkében és glosszáiban a közéleti eredményekkel foglalkozott és állást foglalt a belpolitikai kérdésekben. Állandó témája volt a választójogért folytatott küzdelem, amelyben elsősorban a reformista vezetők nézetei érvényesültek. Híven követte lapjain a megkötött és felbontott szövetségek sorát és részt vett a küzdelem irányításában.⁸⁷⁵ "Pártüzenetek", "Gyűlési tudósítások" c. ro-

872 Küzdelmes... 57 p.

873 Uo. 57, 72 p.

Munkásmozgalom... 163-164 p.

874 Uo. 136-137, 141-142, 144-147, 174-175 p.

875 Küzdelmes... 57 p.

vatái a munkástömegek szervezésében hatékonyan közreműködtek, míg a "Tőke és Munka" c. rovat gyorsan értesült a szaklapok által közölt gazdasági szociális és politikai küzdelmekről, a bérharcokról és alapos elemzést nyújtott az eseményekről.⁸⁷⁶ Foglalkozott a nemzetközi munkásmozgalom, a II. Internacionálé tevékenységével is és értékelte az 1905-ös orosz forradalmat!⁸⁷⁷

A korabeli polgári sajtóval szembe került, mert rendkívül fontos szerepet töltött be a szocialista eszmék terjesztése területén és a világnézet kialakításában. A lap jellemző tulajdonságai közé tartozik a bátor kritika, a vitázás, a harcos kiállás.⁸⁷⁸ Élen járt a polgári, dzscentri, kelrikális világnézet politikai, esztétikai, etikai megnyilvánulásainak támadásában, kigúnyolásában.⁸⁷⁹

A szerkesztőgárdát a kor tünete, a türelmetlenség nem ragadta magával és helyt adott lapjain a haladó, kortárs művészetek különböző irányzatainak is.⁸⁸⁰ Kritikusai, Révész Béla, Bresztovszky Ernő jó érzékkel ismerték fel a maradandó értékeket. Pl. Ady kontra Csizmadia vitában Ady javára döntöttek a "népies - egyszerűsítő" törekvéssel szemben.⁸⁸¹

A szerkesztőség élén kisebb megszakításokkal Garami Ernő szerkesztő állott 1905. decemberétől 1918-ig. A helyettes szerkesztők is ismert pártfunkcionáriusok, hirlapírók: Weltner Jakab, Bresztovszky Ernő, Kunfi Zsigmond, Somogyi Béla. Az irodalmi vonalat Révész Béla vezette, a közgazdaságit Varga Jenő. Ezenkívül ismert költők /Farkas Antal, Gyagyovszky Emil/, Bóhm Vilmos és Rónai Zoltán a szerkesztőség tagjai. Titkára Révész Mihály, aki elsőként dolgozta fel a Népszava történetét.⁸⁸²

Az irodalmi rovat színvonalát Babits Mihály, Juhász Gyula, Kaffka Margit, Nagy Lajos, Anatole France, Gorkij, Tolsztoj írásai jelentették, sőt az ominózus Ady-vita idején, 1907-től már gyakran ír verzeket a költő is a Népszavában.⁸⁸³

876 Küzdelmes... 58 p.

877 Uo. 58 p.

878 Uo. 58 p.

879 Uo. 58 p.

880 Uo. 58 p.

881 Uo. 58 p.

882 Uo. 58 p.

Munkásmozgalom... 136 p.

883 Küzdelmes... 58 p.

A szerkesztők jelentős szerepet játszottak a munkások irodalmi, művészi nevelésében.⁸⁸⁴ 1907-1908-ban külön irodalmi-művészi mellékletet indítottak a munkásolvasók részére Olvasótár néven, mely vasárnaponként jelent meg.⁸⁸⁵ A haladó magyar és világirodalom legjelesebb alkotásai láttak napvilágot e melléklet lapjain. Elsőként méltatták a "Nyolcak" realista festészetét, sikraszálltak, megvédték, felismerték Bartók és Kodály csodálatos művészetét, elősegítették a munkásolvasókkal, haladó értelmiségiekkel való találkozását. Itt érvényesült először a tehetséges munkásból lett költő, Kassák Lajos és Derkovics Gyula a neves szocialista festő.⁸⁸⁶

Az I. világháborúig a napilap hiven tükrözte a mozgalom, a párt belső harcait, mert nem volt független a vezetőségtől, mint a német Vorwärts pártlap. Közölte a Szabó Ervin vezette ellenzék, illetve Alpári Gyula és támogatóinak nézetét a hivatalos álláspont mellett, vitára bocsátva azokat.⁸⁸⁷

A szocialista tömegmozgalom fejlődése, a demokratikus szocialista erők tömörítése, az ún. "második magyar reformnemzedék" összefogása magára vonta Tisza Kálmán kormányának gyűlöletét. 1910-től megtorló intézkedések, a kormánylapok, a klerikális sajtó válogatott rágalmai, a sajtóperek és lapelkobzások, az utcai árusítás megtiltása ellenére úgy megerősödött anyagilag a párt, hogy a Népszava szerkesztősége és kiadóhivatala beköltözhetett a párt Conti utcai székházába. Egyúttal korszerűsítették a lapnyomdát nagy teljesítményű szedő- és rotációs gépek beállításával. Kb. 100.000 szervezett munkás olvashatta a Népszavát a különféle szaklapokkal együtt! Már 2 teherautó hordta széjjel az újságot az országban "Népszava" felirattal az oldalán!⁸⁸⁸

Nem esett még szó a párt századeleji ideológiai vonaláról. A vezetésben előtérbe került reformista nézetek sajnos a kulturális munkában is éreztették hatásukat. Háttérbe szorult a forradalmi, a haladó nem-

⁸⁸⁴ Küzdelem... 58 p.

⁸⁸⁵ Uo. 58 p.

⁸⁸⁶ Uo. 58, 72 p.

Munkásmozgalom... 143-144 p.

⁸⁸⁷ Küzdelem... 58 p.

⁸⁸⁸ Uo. 57-59 p.

zeti hagyományok ápolása, a paraszti-népi kultúra. Ezzel szemben a tömegek a radikális forradalmi irányzat híveivé váltak, melyben igen nagy szerepe volt a baloldali ellenzéki csoport vezetőinek, tagjainak /Alpári Gyula, Ländler Jenő/. Műveikkel elősegítették a marxista eszmék terjesztését, de Táncsics és Petőfi emlékének ápolását is szem előtt tartották. Hozzájárult e tevékenységhez a munkások Thália Színpadának létrejötte, tevékenysége is, a Galilei Kör forradalmasodó diákjai is. /Ld. Szabó Ervin röpiratát a diákokhoz/.⁸⁸⁹

1910-től a gazdasági és politikai válságok hatására kialakult nemzetközi oportunizmus éreztette hatását és a MSZDP vezetőségét is a szociálsovinizmus, nacionalizmus karjaiba hajtotta.⁸⁹⁰

Az 1912-es pártgyűlésen jelentés hangzott el a pártlapok, röpiratok és könyvkereskedés helyzetéről. 15 pártlap közül 6 magyar anyanyelvű:⁸⁹¹
A Hétfő kivételével mindennap megjelenő Népszava, a Szocializmus, a Kassai Munkás /hetilap/ a Munkás /pécsi hetilap/, a nagyvárad Munkás Újság /heti kétszer/, a debreceni Ébredés /havonta egyszer/.

A Volksstimme, a párt német nyelvű központi lapja, szombati melléklete /Bergarbeiter című hetilap/ is van már! Német nyelvű a temesvári Volkswille /heti kétszer/, a pozsonyi Westungarische Volksstimme /heti háromszor/. Olasz hetilap a fiumei Il Lavoratore. A központi román havilapok /Adevrul, Glasul Poporului/ mellett az Ujvidéken megjelenő Szloboda havilapot, a bunyevác nyelven íródott, hetente megjelenő Napred pártlapot olvashatták a Monarchia munkásai.⁸⁹² Kiszélesedett a nemzeti-ségi sajtó!⁸⁹³

1912-ben 1500.000 példányban fogyott el a március 4-i tüntetést előkészítő röpirat! 250 000 példányszámú röpirat a "Jog kell - nem katoná!", "Még nem tört ki a forradalom!". 200.000 pld-ban nyomták "A dohányárak drágulása ellen", "Megint a grófok" c. füzeteket.⁸⁹⁴ "A tanítók és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt" /150.000/, "Magyaror-

889 Munkásmozgalom... 99-101, 121, 116-117. p.

890 Küzdelem... 59 p.

891 Munkásmozgalom... 157 p.

892 Uo. 157 p.

893 Uo. 157 p.

894 Uo. 158 p.

szág Munkásaihoz", "Ki az utcára!" /100.000/, "Jog kell! - Nem katona!" németül, "Munkásasszonyok!", "Még nem tört ki a forradalom!" németül /50.000/; "Jog kell! - Nem katona!" románul és totul is /30-30.000/ példányban látott napvilágot. Biró Mihály festőművész, párttag számos agitációs jellegű plakátja nagy tetszést aratott a munkások körében.⁸⁹⁵

Elsősorban tüntetésre hívó, forradalmasító röpiratok több nyelvű nyomtatásán fáradozott a párt! 1897-től 10, 50, majd 60 ezerrel nőtt a példányok száma!⁸⁹⁶

Garami Ernő pártvezetőségi tag élesen birálta a Népszava és a Volksstimme terjesztését, színvonalát. A pártirodalom hiánya veszélyezteti a pártoktatást, annak teljes megreformálását, mert ez a régen elhúzódó probléma még most sincs megoldva! Javasolta a könyvkereskedés helyzetének sürgős javítását is.⁸⁹⁷

Dr. Ländler Jenő a Magyar Vasutas küldötte elutasította a Népszavát kritizáló kijelentéseket. Szerinte jó a lap agitációja, szerkesztőgárdája! Nem igaz, hogy a pártszervezetek immel-ámmal terjesztik.⁸⁹⁸ Ellentmondással terhelt, ellentétes, még a tagok számára is ismeretlen a párt valódi helyzete.

1818. februárjában a MSZDP ismét kongresszusra ült össze.⁸⁹⁹ Weltner Jakab számolt be a kulturális problémákról. Beszért a tömegnevelés eredményéről, problémáiról.

A munkások fokozott érdeklődése következtében erőteljesen fellendült a könyvkereskedés. 1917-ben pl. 10 agitációs füzetet adtak ki, 340.000 példányban!⁹⁰⁰

Jó szellem uralkodik a pártban is.⁹⁰¹

A Népszava háromszor több példányban jelenik meg, mint a háború előtt, még mindig a nevelés leghathatósabb eszköze. Hiányzik a pártiskola, a szakszervezeti sejtek vezetőinek, a bizalmi férfiaknak a képzése.⁹⁰²

895 Munkásmozgalom... 158 p.

896 Uo. 158 p.

897 Uo. 159 p.

898 Uo. 159-160 p.

899 Uo. 188 p.

900 Uo. 188 p.

901 Uo. 188 p.

902 Uo. 188 p.

A cenzúra is megnehezíti az agitációs tevékenységet. Sorba betiltják a háborúellenes, békekötést célzó cikkeket. Így nehéz szocialista szellemben nevelni ebben a nehéz időben a munkásokat.⁹⁰³ Ezért kötelessége minden párttagnak a Népszaváért való agitálása és a szocialista irodalom terjesztése.⁹⁰⁴

Migray József bírálta ezt a beszámolót, hiányolta annak a problémának a bemutatását, amely a pártfegyelem lazulásához vezetett. Ugyanis a behívások következtében az elesettek helyére olyan szervezetlen elemek furaľkodtak be, akik nézeteikkel fegyelmezetlenséget okoztak a pártban, gyengítették a jó szellemben haladó nevelést.⁹⁰⁵ /Baloldaliakra, vagy a volt oroszországi hadifoglyokra gondol?/ Követeli, a kongresszus hozzon határozatot a pártnevelés biztosítására, előadásokon neveljék át ezeket az elemeket!⁹⁰⁶ Nem igaz a jó szellem. A sajtóban, a pártban régóta kicsinyes, személyes acsarkodások érvényesülnek, ez erősen befolyásolja színvonalát, a tevékenységet és megoldatlanul maradnak a problémák.⁹⁰⁷

A pártirodalom területén elismeri a Népszava igen jelentős agitációs tevékenységét. Problémát a munkatársak személyében látja. Nem elkötelezett szocialista, marxista szellemű hírlapírók írják a pártlapot, hanem munkásműlttel nem rendelkező, polgári újságtól /pl. Déli Hírlap/ átdetérő, majd visszatáncoló újságírók!. Ez az alacsony elméleti színvonal háttere, érdemes megfigyelni és összehasonlítani a harctéri tudósításokkal!⁹⁰⁸ A rovatokról megjegyzi, hogy igen fontos a művészi, irodalmi nevelés, jónak tartja a munkáját.⁹⁰⁹

Helytelen viszont a pártirodalom terjesztésének elve. Egyszerűen nem törődnek a paraszttsággal, nem tartják forradalminak őket. Utoljára a század végén közölték röpiratban a földmunkás kongresszus anyagát, elveit /pedig nélkülük, szövetségük nélkül nincs forradalom!/.

903 Munkásmozgalom... 188 p.

904 Uo. 188 p.

905 Uo. 189 p.

906 Uo. 189 p.

907 Uo. 189 p.

908 Uo. 189 p.

909 Uo. 189 p.

Hiányolják is a nekik szóló röpiratirodalmat a "Szent Szkarabeusz", és a "Párttűtő angyalok" c. szennyirodalom helyett!⁹¹⁰ Kéri a pártvezetőséget, hozzon határozatot a parasztság szocialista szellemben való nevelésére, /ld. a Tanácsköztársaság intézkedéseit/, a pártirodalom területén lévő hiányosságok sürgős kijavítására.⁹¹¹

Bodon János felszólalásában a könyvkiadási tevékenység hiányosságairól beszélt.⁹¹² Bóhm Vilmos ezt vette védelmébe. Azt válaszolta Migray "vadjára", hogy hiába jár gyakran a Népszava könyvkereskedésbe és olvassa a Népszavát, mégsem hajlandó észrevenni, hogy 1 év óta!!/ többet nyomtattak ki, mint 10 év alatt. /Elszomorító, hogy addig nem!/ Tudja, de elhallgatja a háború okozta nehézségeket, mely a korábbi megoldatlan problémák elhúzóódásához vezet. Tény, hogy 1-2 hónap alatt csak 35 füzet és könyv, 12 agitációs füzet, 12 pártirodalmi könyv, 7 felvilágosító, egészségügyi és szakkönyv és mindössze 4 szépirodalmi könyv jelent meg! A korábbi évek személyes és csoportos mulasztásait, a pártvezetőség által elkövetett hibákat 1/2 év alatt nem lehet rendbehozni! Valóban elmarad külföld mögött a pártirodalom, mégis erősebb a német és osztrák pártnál a magyar, mert többet tett 2 év alatt, mint akár több évtizede!⁹¹³

Migray ne higgye, hogy elégedett a pártvezetőség a jelenlegi helyzettel. Hiába igyekeznek még több füzetet, könyvet kiadni 10 ezrével, ha nincs rá elegendő papírmennyiség! /Egy hét múlva minden elfogy!/⁹¹⁴ Bodon elvtársnak igaza van. A "Mit akarunk!" c. nagysikerű röpirat, füzet, 10 év óta valóban nem kapható! Olvassák helyette "Az osztályharc" "A gazdasági harc", "Harc a tudományért" /Somogyi Béla "Suhogó" álnéven írta/, "A szociáldemokraták evangéliuma", "Mit akarnak a szociáldemokraták" c. füzeteket, nyomtatványokat.⁹¹⁵

A könyvkereskedés feladata a pártvezetőséget irodalmi irányba terelni, mert egyoldalúan csak agitációs irodalommal foglalkozik és hátterbe szorítja a tömegek ilyen irányú érdeklődését. A régi írások ki-

910 Munkásmozgalom... 189 p.

911 Uo. 189 p.

912 Uo. 190 p.

913 Uo. 189-190 p.

914 Uo. 190 p.

915 Uo. 190 p.

nyomtatásával is lehet tanítani...⁹¹⁶

Bóhm Vilmos védekezón, de elfogadta a bírálatokat és időt kért a hibák, elmaradások felszámolására. 1919 eseményei azonban elsöpörték a problémáit. A forradalmasodó tömeg, a baloldaliak vezetésével radikálisan kezébe vette ügyeit.

A munkásmozgalmi sajtó Magyarországon "kollektív szervező és agitátor" szerepet töltött be az I. világháborúig, ún. lapszervezetek formájában. Szervezeti keretet biztosított a törvényesen nem szervezhető szakmák /bányászok, villamos alkalmazottak, vasutasok/ mozgalmának.⁹¹⁷

Még az I. világháború kitörése előtt, az 1912-es tüntetések idején jelent meg Várnai Zseni: Katonafiának c. mhíres verse. 1918-ban utcai plakátokon fejtett ki igazán forradalmasító hatást "Ne lőjj fiam, mert én is ott leszek" ismert soraival. Az MSZDP röpiratként is terjesztette. Az ügyesszég korábban az 1912-es Népszava számait elkobozta.⁹¹⁸

A hadüzenet előtti hetekben a lap bátor hangú cikkekben leplezte le az osztrák-magyar imperializmus Szerbia elleni tevékenységét és é-lénken tiltakozott a háború ellen. A háború kitörése után az előzetes cenzúra életbelépésével, a hadügyminisztérium betiltással fenyegető-zött, így a tiltakozás elhalványul és igen óvatosan fogalmaznak!⁹¹⁹ Az SZDP ugyanis "átmentési" akciót folytatva a nacionalizmus büvkörébe került, mint a II. Internacionálé!⁹²⁰ A lap hasábjain érződik a kivéte-les törvény hatása, a pártvezetőség szociálsoviniszta magatartása, a "cárizmus elleni harc" jogosságának hirdetése, a háború igazi jellegé-nek elmosása.⁹²¹ Egycsapásra elfelejtették a 4 évtizedes múlt harcos ellenállását és beálltak az imperialista háborút éltetők sorába!⁹²²

A háború szenvedései, kizsákmányolása leghamarabb a tömegeket for-radalmasította. A tiltakozás hulláma elérte a Népszavát is. A cenzúra

916 Munkásmozgalom... 199 p.

917 Küzdelmes... 71 p.

918 Munkásmozgalom... 169-170 p.

919 Küzdelmes... 59 p.

920 Uo. 59 p.

921 Uo. 59 p.

922 Uo. 59 p.

törlései /fehér foltok a hasábokon/ egyre gyakrabban jelzik a kizsákmányolás tényét leleplező cikkeket.⁹²³

Az 1917. évi oroszországi februári polgári demokratikus forradalom, majd az októberi szocialista forradalom hatására fellendült a munkásmozgalom. A Népszava is bátrabban követelte a békekötést, a demokratikus átalakulást, az általános választójogot, az egyesülési, gyülekezési szabadságot és a cenzúra eltörlését. Az események felgyorsultak és túlnőttek e követeléseken. 1918-ban Kunfi Zsigmond kezébe került a párt irányítása és a baloldali csoport hatása is jobban érvényesült. Októberben tétován próbálják összehangolni saját mérsékelt és a tömegek forradalmi követeléseit. Október 31-én végre csatlakoznak az őszirózsás forradalomhoz és röpiratban hívják fel a munkásokat az általános sztrájkra a forradalom győzelme érdekében!⁹²⁴

Érdemes a pártsajtó története mellett megismerkedni a szaklapok helyzetével. 1899-ben alakult meg a Magyarországi Szakegyletek és szakszervezetek /Szövetsége?/. I. országos kongresszusát májusban tartotta meg. Az előadói beszédekben szó esett a szaksajtó helyzetéről is.⁹²⁵

Az 1866-ban megjelent német nyelvű Gutenberg c. munkáslap melléklete volt az első magyar nyomdászati közlöny, Európa-szerte 15, köztük hazánkban 1 működött!⁹²⁶ A lap bevezető cikkében azt fejtegették, hogy szükséges a megjelenése, mert a szaktársak ismereteiket, tapasztalataikat és külföldön szerzett élményeiket át tudják adni társaiknak, megismertetik velük a legújabb technikai vívmányokat. Ismertté válik a vidéki nyomdák, nyomdászok helyzete és anyagi segítséget is tudnak egymásnak nyújtani a konkurrencia elleni harcban. A segélyegyletekben ellenpórozó szerepet játszhatnak, az önképző egyletek szószólói lehetnek.⁹²⁷ A kiadói és szerkesztői egyaránt nyomdászok voltak.

923 Küzdelmes... 59 p.

924 Uo. 59 p.

925 Munkásmozgalom... 102 p.

926 Uo. 31 p.

927 Uo. 31 p.

A 30 éve /1869/ fennálló Typographia a könyvnyomdászok és rokon-szakmák közlönye. A századfordulón 2.300 példányban jelent meg, havonta egyszer. A Typographia sem politizált, csak szakmai, tehát nyomdász-ügyről beszélt.⁹²⁸

1891-ben a nyomdászmozgalom ismert vezetője, Zaka Lajos a lap szerkesztője.⁹²⁹ 1891. október 2-án olvasási tanácsadó jelent meg a köz-lönyben a ~~teljesen~~ azzal a céllal, hogy jó irodalmat ajánljon a munká-soknak, a meglévő színvonalatlan helyett.⁹³⁰

1895-ben a székesfehérvári, 1896-ban a szegedi nyomdászok jegy-zőkönyve tanúskodik a vidéki munkás egyesületek nehéz életéről, problémá-iról.⁹³¹

A Cipész c. szaklapot a cipészek és csizmadiamunkások hozták lét-re. 2 hetente jelent meg 1.500 pld-ban, 1889-ben a 3. évfolyamnál járt.⁹³²

Az Asztalosok Szaklapja hetilap. 1899. június 1-én alapították a budapesti asztalossegédek. 8. évfolyama 1.500 pld-ban járt.⁹³³ 1890-ben "Asztalosok Naptára" címmel önálló kiadványt adtak ki.⁹³⁴ A Vas- és Fémmunkások Szaklapja havonta kétszer 1.800 példányban, magyar és né-met nyelven jelent meg.⁹³⁵ A Vas- és Fémmunkások önképző egyesületének lapja, a tagság ingyen kapta. 1897-ben elektrotechnikai tanfolyamokról, 1898-ban a szakszervezetek üldözéséről tudósított.⁹³⁶

1918-ban a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetsége titkárának hivatalos jelentését közli az 1917. évről. Ebben büszkén konstatálják a vasas szövetség politikai és kulturális fellendülését, a tagság létszámának ötszörösre való emelkedését, a lapkiadási tevé-kenység megélénkülését. 40-50 ezer pld-os agitációs füzetrel járulnak

928 Munkásmozgalom... 31 p.
Geréb: Munkásügy... 22 p.
Munkásmozgalom... 102 p.

929 Uo. 80 p.

930 Uo. 80-81 p.

831 Uo. 84-85 p.

932 Uo. 102 p.

933 Uo. 102 p.

934 Uo. 72-72 p.

935 Uo. 102 p.

936 Uo. 86, 91-92 p.

hozzá az új tagok neveléséhez, oktatásához. Magyar, német és tót nyelven ingyen juttatják el olvasóikhoz a füzeteket, a népszerű zsebnaptárakat, amelyekből magyar 35 ezer, tót 5000 fogyott el.⁹³⁷ Tudósít a szaklapok 2 hetente való megjelenéséről, a példányszám növekedéséről: 1907-ben magyar 225.000-760.000-re nőtt, a német 3.750-4.500-ra, a tót 9.600!⁹³⁸ Részletesen beszámolt a május 1-i általános munkaszünet megtartásáról, a fővárosi és vidéki sztrájkokról.⁹³⁹ A legnagyobb és legjelentősebb lapunk egyike!

Az Építőmunkás kőművesek és építőmunkások szaklapja, 1.500 pld-ban járt.⁹⁴⁰ A lap 1896-ban alakult. Hírt ad az 1896-ban indított "Népolvastár" című könyvsorozatról és közli Bokányi Dezső felhívását.⁹⁴¹ Az 1910-es március 31-i számban az építőmunkások közgyűlésének jegyzőkönyvét közli, amely foglalkozik a szakirodalom, a röpirat és az oktatás helyzetével.⁹⁴² Garbai Sándor javasolta, a közgyűlés kérje fel a központi vezetőséget, adja ki az "Építőmunkás-Könyvtár" c. füzetet, egy aktuális kérdésekkel foglalkozó időszakos lapot. Első számát október 1-re tervezték. Megjelenése után foglalkozzon a külföldi építőmunkásegyletek járulék fizetési módoszataival, a segélyezések mértékével, a darabszám munkával, csoportmunkával, kollektív szerződéssel stb.⁹⁴³ Ugyancsak a vezetőség adjon ki évente magyar, tót, német nyelvű röpiratokat, sőt Pozsonyi Gyula, brassói küldött javaslatára románul is. // Tóth István, Bokányi Dezső felszólalásában zsebnaptárt követelt, annak ellenére, hogy az első szám megjelenése veszteséget jelentett a vezetőségnek. Fel kell mérni a csoportoknál hány db szükséges, hány példányban, milyen árban, milyen nyelven /magyar-német/ kéri, s csak utána kell kinyomtatni és nem lesz több probléma!⁹⁴⁴ A szász városi küldött román naptár kérését pénzhiányra hivatkozva elutasították!⁹⁴⁵ Fischer Keresztély /csepeli/ javaslata szerint a vezetőség emelje fel a naptárak árát, így 4 nyelvű zsebnaptárt is ki tud nyomtatni!⁹⁴⁶

937 Munkásmozgalom... 187 p.

938 Uo. 187 p.

939 Uo. 187 p.

940 Uo. 102. p.

941 Uo. 85-86 p.

942 Uo. 149 p.

943 Uo. 149 p.

944 Uo. 149 p.

945 Uo. 150 p.

946 Uo. 149 p.

1910. október 27-én saját székházat is avatott az eredményesen, összefogottan működő Magyarországi Építőmunkás Szövetség.⁹⁴⁷

A Szabók Szaklapja havonta egyszer jelent meg 1.000 példányban.⁹⁴⁸

Ezek a szaklapok a pártsajtó mellett nagymértékben hozzájárultak a munkások felvilágosításához, oktatásához, öntudatuk kialakításához, a sztrájkok és szervezett akciók véghezviteléhez.

1901. decemberében a Szövetség megtartotta II. kongresszusát. Most is elsőrangú feladatának tekintette a munkások oktatását, a kulturális tevékenység megerősítését. Ennek érdekében a Szakszervezeti Tanács közösen az SZDP-vel sikeres munkástanfolyamokat rendezett.⁹⁴⁹ A Tanács vezetője, Buchinger Manó a kongresszuson kénytelen megállapítani, hogy még mindig nincs megfelelő szakszervezeti irodalom, füzeti irodalom. Fórum hiján nincs hol megtárgyalni a 8 órai munkaidőt, a szakmai dolgokat. A Tanácsnak erre sincs pénze, sem az előadások megtartására. A szakegyletek /a különböző szakmák/ szorgalmazták, hogy a Tanács központi szakközlőnyt hozzon létre. Mivel a szakszervezeti irodalmat a szaklapok anyaga szolgáltatja, a munkások helyzetéről szóló irodalom vagy hiányzik a külföldivel együtt, vagy kezdetleges. Ezért határozat született arról, hogy a Szakszervezeti Tanács Végrehajtó Bizottságának, a szakmák kötelessége anyagi és erkölcsi tekintetben hozzájárulni a szakszervezeti irodalmi művek kiadásához, a művek terjesztéséhez, és pályadíjat tűzni ki a szervezeti kérdések irodalmi tárgyalására.⁹⁵⁰

A VB. utasítást adott a központi szervezeti közlőny létrehozására. Így született meg az 1901-ben a Szakszervezeti Értesítő.⁹⁵¹ A lap kellően betöltötte szerepét. A szakszervezetek közös érdekvédelmi szervezete lett, összekötő kapocs a szakmunkás és a Szakszervezeti Tanács között.⁹⁵² Ezenkívül legfontosabb eszköze lett az irodalmi levelezésnek, és önképzésnek. Az I. kongresszus irányelveit is szemelőtt tartotta.⁹⁵³

Ákárcsak a Népszava Naptára éves összefoglalóban számolt be a szakszervezetek kulturális tevékenységéről.⁹⁵⁴

947 Munkásmozgalom... 150-151 p.

948 Uo. 102 p.

949 Uo. 108 p.

950 Uo. 109 p.

951 Uo. 109 p.

952 Uo. 109 p.

953 Uo. 109 p.

954 Uo. 119 p.

1906-ban szó esett a szakszervezeti sajtó szerepéről, fejlődéséről. Mindössze 1.300 példányban jelent meg a Szakszervezeti Értesítő,⁹⁵⁵ mégis fontos, irányadó a munkáslapok számára is, átveszik a cikkeit.⁹⁵⁶

A szaklapok példány száma növekedést mutat, új lapok alakultak.⁹⁵⁷

Hetente egyszer megjelenik a Magyar Vasutas /3.300 pld/, Typographia és a Gutenberg /6.200/, havonta kétszer az Ácsok Szaklapja /magyar, német szöveggel 3.000/, az Általános Bőrmunkások Szaklapja /1.200/, a Cipész /magyar, német szöveggel, 3.800/, az Építőmunkás /15.500!/, a Bauarbeiter /5.500/, a Stavitelsky Robotnik /1.000/, a Famunkás /10.000/, a Fachblatt der Holzarbeiter /1.400/, a Festők Szaklapja /magyar, német nyelven, 2.400/, a Könyvkötők Szaklapja /magyar, német nyelven, 1.700/, a Lithographia /magyar, német nyelven 1.000/, a Pincérmunkás /500/, a Szabómunkások Szaklapja /3.000/, Schneiderfachblatt /600/, a Vas- és Fémmunkás /14.000!/, a Metallarbeiter /4.000/.⁹⁵⁸

Havonta egyszer a Kávéfőzők Szaklapja /600/, a Szabőkisiparos /600/, a kőfaragó /magyar, német nyelven, 1.200/, a Borbélyok és Fodrászok Szaklapja /1.200/, a Szobrász /700/.

A 24 lap 82.400 példányban jelent meg 1906-ban, míg a 60-as évek végén csak egyetlen magyar szaklap volt!⁹⁵⁹ Legnagyobb példányszámú az Építőmunkás /15.500/, a Vas- és Fémmunkás /14.000/ és a Fémmunkás /10.000/ c. lapok. Hatalmas tömeg, szervezett munkások sora állott mögöttük. Szakszervezeteik sikeres bér- és sztrájkharcot folytattak. A lapok többsége kisszámú, csak a szakmák járatták. Átlagos példányszámuk 500-6.200 között mozgott. Sok az idegennyelvű sajtó, aránylag magas a példányszámuk /1.000-4.000/. Fennáll még a kétnyelvűség /magyar-német/!

Az Értesítő az I. világháborúig gyakran foglalkozott az ifjú munkások nevelésével /1909.4.sz./, a rendszeres munkásoktatás /polgári előadók részvételével/ szervezeti kereteinek kialakításával /1908/,⁹⁶⁰

955 Munkásmozgalom... 119 p.

956 Uo. 119 p.

957 Uo. 120 p.

958 Uo. 120 p.

959 Uo. 120 p.

960 Uo. 120, 126, 127-128 p.

Az 1913-as 8. számban értékeli a szakszervezetek 1912-ben végzett munkáját.⁹⁶¹ Azonban a szakszervezetek kulturális kiadásai 1915-ben Magyarországon még mindig alig érik el a 10 %-ot. A magyarországi szakszervezetek /6 szövetség/ összesen / / 62.044 frt-ot költött erre a célra az 1.123.157 frt-ból! /1916.6.sz./ Nem csoda, ha még mindig baj van a színvonallal.⁹⁶²

1916-ban a radikális forradalmi irányvonal híveit elítélő cikk jelent meg a lapban.⁹⁶³

1917-ben /10.sz./ MSZDP és a Szakszervezeti Tanács oktatásügyi központ felállítását határozta el és az új oktatási program munkatervét ismertette a lapban!⁹⁶⁴ 51 év alatt nem sikerült egységes oktatási rendszert kialakítani az ~~az~~ ismertett problémák miatt! E szaklap is későn fogott hozzá a megszervezéséhez, és kb. 10 év alatt még mindig a tervezetnél tartottak!

A század elején több szocialista sajtótermék látott napvilágot: az Ifjúmunkás 1904 végén, a Nőmunkás 1905-ben, a Világ szabadság /a szocialista földmunkások lapja/ 1905 éssén.⁹⁶⁵ A vidéki városokban hetente jelentek meg a szocialista napilapok /Pécs, Pozsony, Temesvár, Nagyvárad, Kassa, Győr, Kecskemét/.⁹⁶⁶

Jelentős a pécsi Munkás c. hetilap. 1898-ban a rendőrség állandó felügyeletéről, a felolvasásokon való részvételéről ír.⁹⁶⁷ 1899-ben /23.sz./ Mezőfi Vilmos "A színház és a szociáldemokrácia szolgálatában" c. cikke jelenik meg itt.⁹⁶⁸ 1915-ben, e háborús időszakban május 1-e megünnepléséről tudósít.⁹⁶⁹ A lap felhívása egy tervezett béketüntetésre /célja a munkásnők, a nők jogaiért folytatott ünnepély megtartása, háborúellenes/ sikertelen maradt, mert nem engedélyezték a felvonulást.⁹⁷⁰

Érdemes még szót ejteni "A Tett" és a "Ma" c. folyóiratokról.

961 Munkásmozgalom... 161-162 p.

962 Uo. 171-172 p.

963 Uo. 180-181 p.

964 Uo. 184-186 p.

965 Uo. 184-186 p.

Küzdelmes... 57 p.

966 Uo. 57 p.

967 Munkásmozgalom... 92-93 p.

968 Uo. 98-99 p.

969 Uo. 178-179 p.

970 Uo. 178-179 p.

"A Tett" 1915. szeptemberében alakult Kassák Lajos, Komját Aladár, Lengyel József, Málicza János és más, a háborúval szembe forduló írók, művészek részvételével. Tevékenységére jellemző, hogy más 1916. októberében betiltotta a belügyminiszter a "hadviselés érdekeit veszélyeztető tartalma" miatt.⁹⁷¹

Nyáron Kassák tollából megjelent a csoport "Programja", amely erőteljesen háborúellenes hangot üt meg. Ez is hozzájárult a betiltáshoz. Emberformáló, haladó, új irodalmat követeltek, hirdettek az előző generáció dekadens, háborúba zuhanó hangulata helyett. Ez szükségszerű, társadalmi folyamat. Állandó kapcsolatot kell tartani a progresszív gazdasági, politikai mozgalmakkal, résztvenni az állangépezet /törvényalkotás/ irányításában.⁹⁷² Céljuk, levetni a konvencionális "eszmei" technikai béklyókat, nem tartozni egyetlen "izmus"-hoz sem /pl. krisztianizmus, futurizmus.../, mert eltérő tartalmuk ellenére is a háború létjogosultságát hirdetik!⁹⁷³

Irodalmi programja, amelyet főleg Kassák művei fémjeleznek, reagálni a természeti jelenségekre, betölteni a tér-idő közti űrt. Szkeptikus, entuziaszta, az elérhetetlen dolgok elérésén fáradozik. Jellemző még a háborúellenesség, a reformáció, a revolúciós alkotó erők dicsérete.⁹⁷⁴

1916-ban ez a csoport Kassák vezetésével a betiltott "Tett" helyett megalapította a "Ma" c. folyóiratot.⁹⁷⁵ 1917. január 15-én jelent meg háborúellenes programjuk a lapban "Propaganda" címmel.⁹⁷⁶

A kiadóbizottság tudósít az indulásról /1916. november 15/. Új munkatársakkal indul ez a legsikeresebb szépirodalmi lap Magyarországon. /Biztos?/ Művészi programjuk magalkuvástól mentes. Tulajdonosai írók, művészek. Nem az üzleti haszon a céljuk, hanem irodalmi pártolók keresése, a közönséggel való kapcsolat kiépítése. Céljuk egy könyvkiadó vállalat létesítése, művészi reprodukciók terjesztése, matinék szervezése, egyszóval tiszta, manipuláció nélküli művészi törekvések érvénye-

971 Munkásmozgalom... 177 p.

972 Uo. 177-178 p.

973 Uo. 178 p.

974 Uo. 178 p.

975 Uo. 181 p.

976 Uo. 181-182 p.

sítése.⁹⁷⁷

1918. szeptember 15-én "Olvasóinkhoz" c. cikkében a színésziskola, a könyvkiadás, a külföldi kiadványok és színházi hír egyaránt megfér. Egy évre, / biztosítva van a papírkészletük - a Népszavának csak 4 hé-
tig!/?/ - folytatják tehát a könyvkiadást!⁹⁷⁸

Terveik: Kassák Lajos és Kahána Mózes 1-1 könyve, Bortnyik Sándor linoleum albuma, Ujvári Erzsí "Prózái" album alakú kiadásban Bortnyik Sándor metszeteivel, Barta Sándor és Szélpál Árpád verseskötete.⁹⁷⁹

Gyönyörű tervek, 50 év alatt egyszer sem hangzott el ilyen! 1 könyvet sajnos csak 10 pld-ban tudtak kinyomtatni, ennek ellenére elfogadták az előjegyzést a Kiadóhivatalban /Váci utca 11/a./, Felhívták olvasóik figyelmét a raktáron lévő külföldi kiadványokra is /irodalmi, képzőművészeti, zenei/, bárki megtekintheti a Kiadóhivatalban.

Ha haladó színvonalú tevékenységet fejtettek volna ki a többi lapok a kiegészéstől kezdve, fantasztikus milyen képzetek, műveltek lettek volna a munkások!

978 Munkásmozgalom... 182-183 p.

979 Uo. 182 p.

4. MUNKÁSKÖNYVTÁR

A munkáskönyvtárak a magyar munkásmozgalom, a kultúrmozgalom szerves része.⁹⁸⁰ A könyvtárügy a kiegyezés után indult fejlődésnek. Országszerte városi, egyesületi könyvtárak alakultak. A kezdetleges viszonyok, a csekély állami támogatás ellenére előbbre haladt a népkönyvtár ügye is.⁹⁸¹ A XIX. és XX. század fordulóján jelentősek a földmunkások olvasókörei.⁹⁸²

Az ipari fejlődés, a munkásosztály kialakulása megteremti az ipari munkásság első könyvtárait.⁹⁸³

Az első munkáskönyvtárat 1865-ben alapították a budapesti nyomdászok.⁹⁸⁴ Az Általános Munkásegylet 1868-ban hozta létre könyvtárát.⁹⁸⁵ Az alapszabállyal működő könyvtárakat azonos művelődési célokból létesítették. Az Általános Munkásegylet "hasznos művekből álló" könyvtár segítségével óhajtotta tagjai önművelését elősegíteni.⁹⁸⁶ A nyomdászok célja: "tagjai szellemi kiképeztetésének előmozdítása, valamint anyagi érdekeinek őrzése".⁹⁸⁷ Jelszavuk: "Művelődéssel a szabadságért."⁹⁸⁸

A XX. század elejére elszaporodtak a szakegyesületek saját alapítású szakszervezeti munkáskönyvtárai, mivel az uralkodó osztály az ipari munkások könyvellátását figyelmen kívül hagyva, nem nyitott állami támogatású könyvtárakat.⁹⁸⁹

Legismertebbek a budapesti/??/ aranyművesek, cipészek, famunkások, kisipari munkások, kereskedelmi alkalmazottak, kőfaragók, könyvnyomdászok és könyvkötők, magántisztviselők, szabómunkások és vasmunkások szakszervezeti könyvtárai.⁹⁹⁰

980 Szilágyi János: A magyar munkáskönyvtárak a két világháború között. /1920-1944/ Bp.1961, Akad.Kiadó.13 p.

981 Uo. 15 p.

982 Uo. 15 p.

983 Uo. 15 p.

984 Kende János-Sipos Péter: Munkásmozgalom... 5 p.

985 Szilágyi János: A magyar munkáskönyvtárak... 15 p.

986 Uo. 15 p.

987 Nyilas Márta: A budapesti nyomdászkönyvtár. Az első magyar munkáskönyvtár története.1865-1945.Magyar Könyvszemle.Budapest,75.évf. 1959. 2.sz. 164 p.

988 Uo. 164 p.

989 Szilágyi... 15 p.

Munkásmozgalom és kultúra... 151 p.

990 Uo. 151 p.

Kulturális tevékenységük színvonaláról, fejlődéséről katalógusok kiadásával adtak számot. Megjelent nyomtatásban könyvtárhasználati szabályzatuk is, amellyel óvni próbálták nehezen kialakított könyvtárakat.⁹⁹¹

A fehérterror után, ezek közül továbbra is funkcionált a cipőipari munkások, famunkások, húsipari munkások, könyvkötő- és könyvnyomdai munkások szakszervezeti könyvtára, majd a bányászok, bőröndösök, élelmezési, építőipari, gabona - grafikai munkások, kalaposok és kesztyűsök is felsorakoztak mögéjük.⁹⁹² Erre az időre a budapestieken kívül a MSZDP helyi csoportjai is kialakították könyvtáraikat, és együttműködtek vándorkönyvtárakkal.⁹⁹³

A század elején a kormány a betiltott agrárszocialista olvasóköri és munkáskönyvtárak helyébe, ellensúlyozására népkönyvtárak megerősítésén fáradozott.⁹⁹⁴ Létrehozói között találjuk a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsát, a Földművelésügyi Minisztériumot, a különböző közművelődési egyesületeket /DENKE, DKE, EMKE, OMIE/.⁹⁹⁵ Nem terjesztett veszélyes eszméket, mert klasszikusok, "jámbor népnek való" dilettáns irodalom, mezőgazdasági szakkönyvek /száraz, használhatatlan tartalommal/, "gyermekdeden népieskedő" törvénytárgyarázatok alkották a könyvanyagukat!⁹⁹⁶ Nem csoda, ha 1901-1902 telén így panaszkodik jelentésében a pest megyei alispán: "az erzsébetfalvai népkönyvtárat csak 20, a fülöpszállásit csak 5, a szigetcsépit szinte csak 5 és végül a taksonyi népkönyvtárat csak 11 olvasó, az illető községek magyarul írni, olvasni tudó lakosainak csak 0, 2, 6, 15, 1, illetve 0,4 százaléka vette igénybe."⁹⁹⁷

Az I. világháború visszavetette Magyarország egész könyvtárügyét, míg a Tanácsköztársaság idején ugrásszerű fejlődésnek indult. A tervszerű művelődéspolitikai a könyvtárügy teljes reformját tervbe vette, A munkás könyvtárügy területén olyan tervek születtek, amelyek a mai

991 Munkásmozgalom... 151 p.

992 Szilágyi... 104-105 p.

993 Uo. 104-105 p.

994 Kiss Jenő: Az agrárszocialista olvasóköri történetéből. /1867-1914/. Magyar Könyvszemle. Budapest, 1959. 75. évf. 2. sz. 192 p.

Szilágyi... 15 p.

995 Kiss Jenő: Az agrárszocialista... 188 p.

996 Uo. 188-189 p.

997 Uo. 189 p.

könyvtárügy alapjai. Például a munkáslakta területeken a fővárosi könyvtár hálózatának kiépítése könyvtárügyi megbizottak vezetésével. Az üzemi munkások igénye szülte a gyári könyvtárak hálózatát. A tömeges igény hatására sorban alakultak meg Budapesten a nagy gyárak ő- a Ganz, Danubius Kocsigyár, Fegyver és Gépgyár, Ruggyanta Gyár, Magyar Pamutipar - könyvtárai. A vidéki könyvtárak fejlődése, a könyvtárszervező munka hatalmas arányú lépést jelentett.

A szocialista könyvtárügy kiváló úttörője Szabó Ervin, aki éveken át küzdött a megvalósításáért, 1918-ban meghalt. 1919-től viseli nevét a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár.⁹⁹⁸

A budapesti nyomdászkönyvtár 1865-től 1959-ig a legkiválóbban működő népkönyvtár volt Magyarországon. A legrégebb és legöntudatosabb szakma munkásai még kulturális területen is bebizonyították szervező-készségüket.

Az 1848-ban alakult segélyegyletüket 1953-ban feloszlatták, de ők 1862-ben újraalakították. 1876-ban ehhez csatlakozott az önképző egyesület. A század végén hozták létre országos egyesületüket. Nyomdászegyesület név alatt párhuzamosan működött ugyanazon tagsággal a budapesti szakegylet 1895-től 1919-ig.⁹⁹⁹

Az 1868-ban német mintára alakult meg az önképző egyesület. Tagjait Lassalle és Schultze-Delitzsch nézetei hatották át.¹⁰⁰⁰

A könyvtárat Buschmann Ferenc, az ideiglenes választmány elnöke alapította nyomdásztulajdonosok támogatásával, akik részt vettek az egyesület választmányában is. 1865 áprilisában alkották meg az alapszabályt. A belügyminisztériumban 1866. június 10-én fogadták el.¹⁰⁰¹

Az állomány 1866. szeptember elején 500 kötetből állott, tehát igen jó a kezdeti arány a budapesti egyesületi tagok számához képest /521 tag/.¹⁰⁰²

998 Szilágyi... 16 p.

999 Nyilas Márta... 163 p.

1000 Uo. 163 p.

1001 Uo. 164 p.

1002 Uo. 164 p.

A budapesti VIII. ker. Munkás-Otthon /továbbá Munkás Otthon/ könyvtára 1898-ban 1439 kötettel és 37 füzetrel rendelkezett.¹⁰⁰³ 1908-ban a Magyarországi Építőmunkások Országos Szövetsége budapesti kőműves helyi csoportjának címjegyzéke csupán 1500-2000 kötetet közl!¹⁰⁰⁴ A nyomdászknnyvtár állománya viszont 1909-ben 6552 kötetből állott!¹⁰⁰⁵ Később, 1937-ben 11295 kötet.

Jászi Oszkár az 1913-as szakszervezeti kongresszuson a következő megállapítást tette: a szakszervezeti könyvtárak állománya 32827 kötet könyv, melynek 1/3-a német nyelvű.¹⁰⁰⁶ Hiányoznak a vidéki helyi csoportok és munkás egyletek adatai, pedig szavai szerint: "egyesületeink tényleg nagy súlyt fektetnek tagjaik szellemi igényeinek fejlesztésére."¹⁰⁰⁷

A tárgyalt időszakban /1866-1916/ a taglétszám 521 és 6584 között mozgott /csak 1909-től ilyen magas/. A századvégén 500-800 között stagnált.

A beiratkozott olvasók száma, 1882-től ismert /az adatok nem folytatólagosak/. Ekkor kb. 200-800 olvasó, legmagasabb 1909-ben, 1192 olvasó.

A könyvállomány rohamosan emelkedett: 6552 tag /1909/, 500, 840, 1167, 2014, 2921, 3283 kötet. 1942-ig visszafejlődés tapasztalható.¹⁰⁰⁸

A kölcsönzött kötetek száma: 1882-1893-ban 2932, 1273 magyar, 1659 német nyelvű könyv; 1885-1886-ban 4974, 3716 magyar, 1789 német nyelvű; 1901-1902-ben 13214 kötet; 1909-ben 59600 kötet; 1916-ban 37800 kötet!¹⁰⁰⁹ 1942-ig ekkor érte el a legnagyobb forgalmat. Hanyatlásnak indult a 20-as években, hiszen 1925-ben az előbbi 37800 után csak 2048 kötetet kölcsönöztek ki!¹⁰¹⁰

¹⁰⁰³ A budapesti VIII. ker. Munkás-Otthon könyvtárának címjegyzéke. 1898. Budapesti Hírlap nyomdája. 4 p.

¹⁰⁰⁴ A Magyarországi Építőmunkások Országos Szövetsége Budapesti kőműves helyi csoportja könyvtárának könyvjegyzéke. Világosság r.t. Budapest, /1908/ 9-62 p.

¹⁰⁰⁵ Nyilas Márta... 178 p.

¹⁰⁰⁶ Uo. 178 p.

¹⁰⁰⁷ Kende János... 6 p.

¹⁰⁰⁸ Nyilas Márta... 178 p.

¹⁰⁰⁹ Uo. 165, 178 p.

¹⁰¹⁰ Uo. 178 p.

A napi látogatók száma a Munkás-Otthonban 1898 folyamán 11971 fő.
Az olvasásra kivett kötetek száma csak 893 kötet.¹⁰¹¹

Kezdetben a vásárlások alkalmával a nyomdászkönyvtár arra törekedett, hogy olvasóközönsége számára kétnyelvű /magyar-német/ könyveket szerezzen be, hiszen nagyobb volt a 1860-as években még a német nyelvű kikölcsönzött könyvek száma. A magyarosítási mozgalom idején /80-as évek/ már kevesebb, pl. 1882/83-ban 87 magyar, 32 német könyvet vásároltak.¹⁰¹²

A könyvvállomány a következőképpen oszlott meg a nyomdászkönyvtárban:

<u>Szépirodalmi</u> könyv	1882/83	2.547 kötet	
	1885/86	4.521 kötet	
<u>Ismeretterjesztő</u> könyv	1882/83	385 kötet	
	1885/86	453 kötet	1013

A Munkás Otthonban /1898/:

<u>Szépirodalom</u>	2.176 kötet
Népies munkák /Sorozatok/	607 kötet
Elbeszélések	437 "
Regények	
Fordítás	94 "
Gyűjteményes munkák	216 "
Sorozatok	404 "
Összkiadások	171 "
Szindarabok	247 "

1011 A budapesti VIII.ker... 5 p.

1012 Nyilas Márta... 165 p.

1013 Uo. 178 p.

<u>Tudományos művek</u>	515 kötet
Társadalomtudományi	239 kötet
Természettudományi	211 "
Irodalomtörténeti	45 "
ill.	
Egyéb	20

Összesen: 2.791 kötet.¹⁰¹⁴

Az Építőmunkások Szövetségének budapesti közműves helyi csoportjának könyvtárányája és tartalmi megoszlása 1908-ban:

Történelem	109 kötet
Társadalom és gazdasági tudomány	132 "
Természettudomány és bölcsélet	93 "
Irodalomtörténet	832 "
Művészet és régészet	14 "
Építéstan és műszaki kiadvány	33 "
Jog és államtudomány	29 "
Szépírodalom	511 "
Ujságok, folyóiratok, naptárak	15 "
Sorozatok	47 "
	<u>1.815 kötet.</u> ¹⁰¹⁵

A nyomdászknnyvtárban a 70-es évek elején a könyvtári rendet a kölcsönzések nyilvántartására a német szakszervezeti könyvtárak mintájára alakították ki.¹⁰¹⁶

A belépő tag a szakegyletekben kiváltott könyvtári igazolványának ellenőrzése után kölcsönjegyet kapott, melyen feltüntették az érvényesség idejét.¹⁰¹⁷

1014 A budapesti... 7-102 p.

1015 A Magyarországi Építőmunkások... 9-12, 12-16, 16-20, 21-22, 22-23, 23-24, 24-36, 36, 37-45 p.

1016 Nyilas Márta... 168 p.

1017 Uo. 168 p.

A kölcsönzés nyilvántartása naplóban történt. Vezetése igen körülményes volt, mert az egyik 1/2 órában csak kölcsönöztek, a másik félórán pedig visszavették a könyveket.

Mivel a forgalom emelkedett, sokat kellett várakozni a tagoknak, ezért sokasodtak a panaszos levelek a Typographia hasábjain.¹⁰¹⁸ Például Mittelmann szaktárs: "A könyvtár és annak szabályzata" c. cikke 1907. november 27-én jelent meg a lapban. A katalógusukból hiába írta ki a könyv helyszámát, annak kiadását sürgősségi sorrendhez szabták.¹⁰¹⁹ A könyvkiadás, a nyitvatartás, a kevés személyzet, a forgalom növekedése, a szűkös hely, a kis példányszámú kötetek miatt több napig is oltartott. Ez a nehézkes könyvtári adminisztráció az olvasói létszám növekedésével kellemetlenséget, állandó olvasó-könyvtáros párbeszédet vont maga után a Typographiában.¹⁰²⁰ Az olvasó javaslatai ésszerűek, gyakorlatiasak. A könyvtáros igazat is ad neki, bár külföldi mintára hivatkozik és igyekszik szépíteni a helyzetet.¹⁰²¹ Megállapítja, hogy a kifogásolt pontok miatt a könyvtári szabályzatot át kell nézni és újraalkotni, mert túlhaladottak bizonyos részei.

A Magyarországi Építőmunkások Országos Szövetsége budapesti könyvtárának könyvtári szabályzatát a központi vezetőség adta ki 1908-ban.¹⁰²² 16 pontban fogalmazza meg az olvasó jogait és kötelességeit.

A könyvtár tagja az lehet, aki 12 hete tagja a szövetségnek. Díjtalan a könyvtár használata!¹⁰²³

Az olvasó kötelessége beszerezni a könyvtári jegyzéket /mindössze 30 fillér/, mely a könyvtárhasználat feltétele.¹⁰²⁴

A nyitvatartás idejét bizottság állapítja, határozza meg.¹⁰²⁵ A nyomdászoknál este 1/2 9-ig volt nyitva a könyvtár /2.pont/. 1/2 7-től

1018 Nyilas Márta... 169 p.

1019 Uo. 169 p.

1020 Uo. 169 p.

1021 Uo. 170 p.

1022 Munkásmozgalom és kultúra... 151-152 p.

1023 Uo. 151-152 p.

1024 Uo. 151 p.

1025 Uo. 152 p.

1/2 8-ig a kiolvasott könyvek visszavétele, 1/2 8-tól 8-ig az új könyvek tartott.¹⁰²⁶

A kölcsönözhető könyvek száma 1 kötet, határideje 4 hét. Meghosszabbítható a könyvtári bizottság engedélyével 2 hétig. Ha ezek után sem hozza vissza az olvasó, hetenként 10 fillér büntetést kell fizetnie.¹⁰²⁷ 8 hét után meg kell fizetnie a könyv árát is, vagy pedig bíróságra adják. /6.pont/ Rongálás hasonló eljárást vont maga után. A könyvtárosnak átvételkor ezt fel kell jegyeztetnie.¹⁰²⁸ Az átutazó tagok nem használhatták a könyvtárat.¹⁰²⁹ Elutazás esetén vissza kellett juttatni a könyvet a szakosztály helyiségébe a titkárnak, vagy a megbízottjának. Mulasztás esetén a 6. pont lépett érvénybe.¹⁰³⁰

Az utolsó pontban kötelezték magukat a tagok, hogy alávetik a határozatoknak magukat, vétség esetén pedig kizárhatják őket a könyvtár használatból.¹⁰³¹

1866-ban a nyomdászkönyvtárban heti 2 alkalommal kölcsönöztek. Az I. világháború előtt már heti ötször, míg 1926-ban csak heti háromszor. 1886-ban nyomdász javaslat született a mindennapos könyvtári óra bevezetésére és a nyári zárás megszüntetésére.^{1032/}

Pontos, lelkiismeretes nyilvántartást vezettek.¹⁰³³ A forgalom növekedése mellett is gondosan átvizsgálták a visszahozott könyveket.

Emiatt ismét születtek olvasói javaslatok, többek között bélyegezzék be a kölcsönzési napot a visszakeresés megkönnyítéséhez. Többen keressék vissza a könyveket a nyilvántartásban, írják rá a leltári számot az olvasójegyre. Utólag töröljenek a bebélyegzett kölcsönzési nap alapján.¹⁰³⁴

1026 Nyilas Márta... 171 p.

1027 Munkásmozgalom... 152 p.

1028 Uo. 152 p.

1029 Uo. 152 p.

1030 Uo. 152 p.

1031 Uo. 152 p.

1032 Nyilas Márta... 167, 176 p.

1033 Uo. 164, 167 p.

1034 Uo. 171 p.

A mindenkori könyvállomány katalógusok alapján mérhető fel. A nyomdászknnyvtárban 1899-ig ezt nem lehetett megtenni, mert hiányoztak a könyvjegyzékek. Kivétel az 1869-es pest-budai könyvnyomdászok önképző egyletének könyvjegyzéke, amelyen megtalálható a Kapitol 1867-es kiadása /1. kötet/ is.¹⁰³⁵

A gyűjtőkörben határozza meg az adott könyvtár a jellegének megfelelő anyagot. A nyomdászok nagyszámban gyűjtötték a szépirodalmi műveket, a szocialista, az általános ismeretterjesztő irodalom és szakirodalom /nyomda és könyvtártörténeti munkák, régi könyvek/ értékes munkáit.¹⁰³⁶

1899-es, 1907-es cimjegyzék tükrözi az összetételt /szépirodalom, a magyar és a világirodalom klasszikusainak művei/:

Világirodalom /magyar, német nyelvű klasszikusai/:

"Dickens, Diderot, France, Goethe, Gogol, Hugo, Manzoni, Maupassant, Scott, Thackeray, Kleist, Fielding, E.T.A., Hoffmann..."¹⁰³⁷

Magyar irodalom 1880-90 között, melyről egy szaktárs így vélekedik a magyarosítási időszakban: "a magyar irodalom egy képviselőjének since meg a teljes kiadása, a legújabb tudományos és főleg történeti munkák nagy része hiányzik."¹⁰³⁸

1884. október 3-án könyvtári bizottság említi meg jelentésében, hogy Jókai Mór összes művei megtalálhatók a könyvtárban!¹⁰³⁹

Összehasonlítva egy 1899-es és egy 1938-as könyvjegyzéket megállapítható az utóbbi változatossága, a szocialista irodalom külföldi /orosz/ képviselőinek túlsúlya.

1899-ben elsősorban magyar költők műveit láthatjuk a jegyzéken:

1035 Nyilas Márta... 172 p.

1036 Uo. 173 p.

1037 Uo. 173 p.

1038 Uo. 173 p.

1039 Uo. 173 p.

Pl.: "Ábrányi, Arany, Bajza, Bartók Lajos, Benedek Aladár, Berzsenyi, Csokonai, Dayka, Endrődi Sándor, Garai, Gyulai, Kazinczy, Kisfaludy Károly, Kiss József, Lisznyay, Palágyi Lajos, Petőfi, Reviczky, Sárosy Gyula, Szabolcska, Szász Károly, Szávay Gyula, Szelestey László, Thaly Kálmán, Vajda János, Vitkovics Mihály, Vörösmarty."

Sok a XIX. századi kortárs, a nem jelentős illetve szocialista témával foglalkozó költő.¹⁰⁴⁰

1938-ban a költészet terén nem folytatják a háború előtti hagyományt. Ady /13 kötet/, Babits /4 kötet/ versei, Juhász Gyula, Kosztolányi prózája, József Attila alkotásai találhatók benne, Tóth Árpádot viszont kihagyták. Irodalomtörténeti munkák: Benedek Marcell, Bagits Mihály művei, Adyról szóló monográfiák, Király György, Sebestyén Gyula irodalmi tanulmányai.¹⁰⁴¹ Külföldi haladó írók művei: Pl.: Andersen, Nexő, Aragon, Barbusse, France, Dos Passos, Preiser, E.E. Kisch, Von Vechter.¹⁰⁴² Antifasiszta művek, mint Roesmann: Fischbein élni akar, Körber: Ruth és a harmadik birodalom.¹⁰⁴³ Szovjet írók: Solohov, A. Tolsztoj, Ilf Petrov, Katajev, Ehrenburg, Tanaszov, Rodionov. Szocialista magyar /Naszódi, Farkas Antal, Kassák Lajos, Várnai Zseni/ és emigráns kommunista írók /Balázs Béla, Barta Lajos, Gergely Sándor a Nyugatosok közül/, falukutatók, népiesek: Darvas, Illyés, Németh László, Kovács Imre, Féja Géza, Szabó Zoltán, Erdei Ferenc, Kodolányi, Veres Péter/ munkái, Praust, Huxley, Gide, Rachanova, Pitierrilli, Erdős René Drasche - /Lázár Alfréd/ művei.¹⁰⁴⁴ Bővült még ismeretterjesztő irodalommal. A gyűjtemény kevés a kiadók miatt!/. Tartalmaz még Népszava kiadványokat, frakciós kiadványokat /történeti, művészettörténeti, életrajzi, orvosi könyvek, útleírások/.¹⁰⁴⁵ Csökkent a német nyelvű irodalom.¹⁰⁴⁶ Természetes velejárója ez a fejlődésnek.

Mintajegyzék készült a gyakori művekről a XIX. sz-ban és kimutatás az írók népszerűségéről:

1040 Nyilas Márta... 173 p.

1041 Uo. 175 p.

1042 Uo. 175 p.

1043 Uo. 175 p.

1044 Uo. 175 p.

1045 Uo. 175 p.

1046 Uo. 175 p.

29 ízben kölcsönözték ki Solohov: Csendes Don-ját, 28-szor Gorkij: Anya című művét, 21-szer Kovai: Földönfutók, Steinbeck: Érik a gyümölcs, Tolsztoj: Háború és béke, Dosztojevszkij: Bűn és bűnhődés c. könyvét, 26-szor Ady, József Attila összes műveit, Zola: Germinalját, 28-szor 2, 17x1, 16x3, 15x3, 14x2, 13x3, 12x3, 11x4 kevésbé ismert művet. A magyarok közül elsősorban Petőfit, Kassákot, Illyés Gyulát, és Nagy Istvánt. Több az egykötetes külföldi szerző /Hugo V., Sinclair, Traven, Martin du Gard, Anatole France, London, Aragon, Katajev, Finz, Reymont, Advejenko, Ehrenburg/.¹⁰⁴⁷ A felsorolt szerzőkön kívül népszerű volt a munkások körében Jókai, Darvas József, Veres, Zvorszki, Lewi, Asch, Böttös, Móricz, Balzac, Wells, Feuchwanger, Werfel, St. Zweig, Barbusse, Csehov, Thomas Mann stb. munkái.¹⁰⁴⁸ Feltűnően sok a szocialista témájú anyag!

1911-ben a Magyarországi Építőmunkások Szövetsége egyesített budapesti könyvtárban a szépirodalmi anyag elsősorban költeményeket, színműveket tartalmazott. A költők között Ábrányi Emil, Ada Negri, Ady Endre /7/, Arany János /2/, Balázs Béla /1/, Csokonai Vitéz Mihály /1/, Dante /1/, Palágyi Lajos /4/, Petőfi összes műveit láthatjuk.¹⁰⁴⁹

A Munkás-Otthon állományában a szépirodalom 1898-ban sorozatokat, adomákat, regényeket, beszélyeket, elbeszéléseket, szindarabokat, monológokat, vig és komoly magánjelenetek gyűjteményét, magyar írók összes munkáit, költeményeit foglalta magába.¹⁰⁵⁰ Nem hiányzott az irodalomtörténet, a költészet, az emlékbeszédek mellől az Athenaeum kézikönyvtárának irodalmi sorozata sem.¹⁰⁵¹

A könyvjegyzékek szakbeosztása 1898-ban:

I. Szépirodalom:

1. Regények, elbeszélések:

1047 Nyilas Márta... 177 p.

1048 Uo. 177 p.

1049 Munkásmozgalom... 153-154 p.

1050 A budapesti... 7-31 p.

1051 Uo. 100-102 p.

2. Költemények, színművek
3. Folyóiratok /irodalmi/

II. Tudományos művek:

1. Tudományos szakkönyvtár
2. Jog- és Államtudományi művek
3. Törvények és rendeletok
4. Történelmi művek
5. Természettudományos művek
6. Földrajzi művek, utazások
7. Bölcséleti művek
8. Életrajzok és jellemzések
9. Szótárak és nyelvtanok
10. Enciklopédikus művek
11. Közgazdasági munkák
12. Szociálpolitika
13. Kultúrtörténet
14. Tanulmányok, folyóiratok, különfélék
15. Szociális művek
16. Szakirodalom /nyomdászati/ szakművek, szaktörténet, szakfolyóiratok.

- III. - német nyelvűek
- "Régi könyvek" c. nyomtatványok
/nyomdászat történeti; érdekes, régi XVIII. sz-1, XIX. sz.
eleji./¹⁰⁵²

Egy javított 1938-as könyvjegyzékben a szépirodalom csak regényeket, elbeszéléseket, költeményeket, színműveket tartalmazott folyóiratok nélkül.¹⁰⁵³

Ismeretterjesztés címet használnak tudományos művek cím helyett. Általában megegyezik az előzővel. Új a művelődés, az irodalom, népis-

1052 A budapesti... 66-81, 102 p.
Nyilas Márta... 172 p.

1053 Uo. 172 p.

meret, orvostudomány, társadalomtudomány, vegyes, album, emlékiratok elnevezésű tárgykör megjelenése. A folyóiratok itt bukkannak fel, míg elmarad a tudományos szakkönyvtár, az enciklopédikus művek szakirodalom cím /különvált a szakkönyvtár!/. Társadalomtudomány elnevezés alatt fut a korábbi szociálpolitika kultúrtörténet, a szociális művek tárgykör anyaga.¹⁰⁵⁴ 1911-ben a társadalomtudományi művek között az Építőmunkás Egyesített Könyvtárában megtalálható Engels Frigyes: Szocializmus fejlődése, utópiától a tudományig, Marx-Engels válogatott művei I-II. k. Szabó Ervin szerkesztésében, Marx Károly gazdasági tanulmányai népszerű ismertetéssel és magyarázattal ellátva. Továbbá "Bérmunka és tőke", "Tőke és munka" a "Das Kapital" népszerű kivonata Marx életrajzával, "A zsidókérdésről", A tudományos szocializmus megalapítójának korszaka, élete és működése Brutus fordításában.¹⁰⁵⁵ Bebel: A nő és a szocializmus, Bebel és Hohoff vitája. A kereszténység és a szocializmus; Tancsics Mihály munkái 12 kötetben, pl: Életpályám, "Hit, pap, pápa", Mi a szocializmus és mi a kommunizmus stb., A forradalomról, A nép szava, Isten szava, Sajtószabadságról c. művei.¹⁰⁵⁶ Szabó Ervin: "A szocializmus", "Előadás és felelet némely ellenvetésre", "A munkásmozgalom 1903-ban" c. könyvei, éppúgy kézbevehetőek, mint az 1904-1907 közötti szakszervezeti mozgalom Magyarországon c. jelentés.¹⁰⁵⁷ Jászai Samu és Tarczai Lajos szerkesztésében megjelent a "Szakszervezetek útmutatója".¹⁰⁵⁸ Szociáldemokrata dokumentumok, mint "Alapelvei a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak", "Anarchizmus", írta Batthyány Ervin gr., Migray József és Schnitt Jenő /Henrik/; más szocializmussal vagy ahhoz kötődő témájú /nő, kereszténység, magántulajdon, munkaviszony a gyárban/ könyvek; szocialista program Bernáth Józseftől stb.¹⁰⁵⁹

A Munkás-Otthon könyvtárában a tudományos szintű történelmi tárgykör egyedi művek, életrajzok és kor-jellemrajzok mellett olyan sorozatok is közkeveltek, mint a dr. Fésüs György szerkesztette Életrajzi vázlatok, az Athenaeum Kézírástárának történelmi sorozata, a Ma-

1054 Nyilas Márta... 172 p.

1055 Munkásmozgalom... 152-153 p.

1056 Uo. 152-153 p.

1057 Uo. 153 p.

1058 Uo. 153 p.

1059 Uo. 152 p.

gyar Helikoné Jeles férfiak életrajzai címmel, a Magyar történelmi életrajzok 1889-1897. között Szilágyi Sándor szerkesztésében. Ezt a "Magyar Történelmi Társulat" adta ki a MTA történelmi bizottsággal közösen. A Franklin Társulat gondozásában megjelent Történelmi Könyvtár c. sorozatban ugyancsak élet- és korrajzok találhatók.¹⁰⁶⁰

A földrajzi útleírások, tanulmányok, felfedezések éppoly népszerűek, mint a természettudomány különböző ágaival foglalkozó könyvek /70 kötet/. A természeti országok /földrajz/, a csillagászat, halászat, növénytan és élettan kérdése állnak az érdeklődés középpontjában.¹⁰⁶¹ Ujszerű téma a mechanika, az egészségügy, a fotográfia, az elektrotechnika, az etnográfia, a kémia, a technológia /anyagipar/.¹⁰⁶²

A K.K. Természettudományi Társulat adta ki az 1877-1887 között elhangzott "Népszerű természettudományi előadások gyűjteményét".¹⁰⁶³

1908-ban a Magyarországi Építőmunkások Országos Szövetségének budapesti közműves helyi csoportjának könyvei között történelmi, társadalom és gazdaságtudományi, természettudományos és bölcséleti, jog- és államtudományi anyagot találunk.¹⁰⁶⁴

Történelmi tárgyú könyvek: első helyen az életrajzok pl. Marx élete, működése Bokányitól 3 pld-ban, Augusztus családja, kora, J. Caesar élete, Lord Bacon, Machiavelli, Nagy Frigyes, Descartes, Schiller élete; és az egyéb történetek /városok, királyi udvarok eseményei, emlékirat, pápaság, inkvizíció titkai.../ vezetnek.¹⁰⁶⁵ Ezután következnek a nemzet-történetek /elsősorban az ókor, a görög és római birodalom, az újkori Franciaország, Anglia, Egyesült Államok, Lengyelország, Oroszország története, a francia és angol polgári forradalom/.¹⁰⁶⁶ Egyforma arányban található a könyvtárban világtörténet

1060 A budapesti... 86, 86-87, 87-89, 89-91, 91-92 p.

1061 Uo. 92-94 p.

1062 Uo. 94-100 p.

1063 Uo. 97-99 p.

1064 A Magyarországi... 9-12, 12-16, 16-20, 23-24 p.

1065 Uo. 11, 11-12 p.

1066 Uo. 10 p.

/ókor, középkor, újkor, európai polgárosodás, felvilágosodás, első-sorban Ribári, Marczali, Guirot munkája/ és magyar történet /Márki Sándor a nagyszombati harcról, Thaly: II. Rákóczi Ferenc és a kurucok, Horváth: Magyarország függetlenségi harca, Kossuth Lajos emigrációs utazásai, válogatott munkái, Helf: Kossuth iratai, Reschauer 1848. március Bécsben, Coucha 90-es évek reformnemzedékéről szóló műve/¹⁰⁶⁷

A társadalomtudományi művek között tanulmányokat találunk; Diákok könyvtára címmel, a Huszdik század és a Társadalomtudományi Szemle c. folyóiratok évfolyamait bekötve; Marx és Engels válogatott műveit, Marxnak a zsidókérdésről írott művét, Lafargue gazdasági materializmusról és Rousseau társadalmi szerződésről írott munkáját.

Szociáldemokrata vezetők /pl. Jászi Oszkár, Szabó Ervin, Pikler Gyula, és polgári egyének Somló Bódog, Wolfner Pál, Stirling Sándor, Szabados Sándor/ történelmi materializmussal, egyesületekkel, történelmi fejlődéssel, szocializmussal, osztályharcral foglalkozó tanulmányait.

A téma igen változó, tükrözi a kor társadalmi, politikai változásait, uralkodó irányzatait, a hazai problémákat, az új jelenségeket, pl. a korábbi szabadság, államtörténet, társadalmi szerződés. A kiegyezés által megindított társadalmi folyamatok, változások tükröződnek a szerzők írásaiban. Kortárat szerzők foglalkoznak a XIX. század uralkodó eszméivel, a történelmi materializmussal, a szocializmus történetével, tanításaival, irányzataival/pl: olasz szocializmus, a társadalmi élet törvényszerűségeivel, történelmi fejlődésével, a könyvek, szociáldemokrácia helyzete Oroszországban, a szocialista földművelés feladatai, az osztályharc, a szocialista irodalom agrárkérdésről vallott nézetei, a nő gazdasági helyzete a kapitalizmusban illetve a szocializmusban; társadalmi és forradalmi elméletek-címmel láttak napvilágot.

A kiegyezés sok problémát hozott a felszínre, önálló vánterület, mezőgazdasági válság, iparoktatás Magyarországon és külföldön stb...

Elméletek, javaslatok születtek: polgári törvénytervezetek készítése a vagyontalanok és magyar földbirtokosok anyagi romlása ellen, a kereskedelem és iparosodás elméletei, állami beavatkozás, egyesületek. Előtérbe került a munkás kérdés, a zsidókérdés, az alkoholizmus elterjedése. Foglalkoztatta őket a jövő, a művészet és politika kapcsolata az erkölccsel, új tudományág, a szociológia térhódítása, az evangélium hirdetése.¹⁰⁶⁸

Társadalommal foglalkozó könyvek: Beöthy a társadalmi fejlődés kezdete, Fustel ókori község, Lafargue, Lavaleye társadalmi tulajdon fejlődése, Lubbock történelem előtti időkből szóló műve.¹⁰⁶⁹

A gazdaságtan klasszikusai: Rikárdó /a közgazdasági adózás alap-
elemei/, Schmith /nemzeti vagyonosság, 4 k./, Stuast /nemzetgazdaság-
tan/, Quesnay, Turgot munkái, Kautsky /Marx gazdasági tanai, 4 pld./,
a Közgazdasági lexikon /3 k./, Hume David, György /Aladár/ tanulmá-
nyai, Földes értekezései az angol és francia forradalomról, nemzet-
gazdaságtanról.¹⁰⁷⁰

Legtöbb könyv a munkásmozgalmi, népszerű szocialista művekből
volt: Baron szociáldemokráciák, János gazda véleménye /14 pld./, Boká-
nyi Le a szocialistákkal; új társadalmi általános választójog. /5 pld./,
Csebrenyák munkára való jog, szocialista történet, Csizmadia "Mit aka-
runk", A föld, földmunkások helyzete, Bietregen a szociáldemokrácia
jövője, Engels szocializmus fejlődése /3 pld./, Flórián szocializmus
és magántulajdon viszonya /Somogyi Manó/, Munkaviszony egy modern
gyárban, Szocialista szövetségzet Belgiumban, Herzon forradalomról for-
radalomra, Jászai Sámuel szakszervezeti mozgalom Magyarországon, Justus
a munkások választói joga, Kul földi a budapesti kommunista pör, Lafar-
gue Kommunizmus és kapitalizmus, Lassalle az alkotmány fogalma című
munkák.¹⁰⁷¹

A természettudományi és bölcséleti téma körében természeti, föld-
rajzi és néprajzi könyvek, útleírások, felfedezések álltak az érdek-
lődés központjában.

1068 A magyarországi... 12-16 p.

1069 Uo. 12 p.

1070 Uo. 14-15 p.

1071 Uo. 15-16 p.

Pl.: Bernstein természet könyve, Bozóky Endre fizikai földrajza, Darvai Mór üstökösök, meteorok című könyve.

Lexikonok: Műveltség könyvtára /4 k./, Pallas Lexikon Universum /Természettudományi, 2 k./.¹⁰⁷² Megjelentek a Természettani közlöny évfolyamai 1879-96-ig /18 kötet/. Írói: György Aladár, Greguss Gyula, Darwin, Heller Ágost, Péter János, Róna Zsigmond, Schwidecker Alfréd, Savoyai herceg, Sztéryni Alajos, Tedeschi Borbála, Vértesi Károly, Hednoi Sven, Henholcz, Hólab Johnson, Krümmel, Lévy Ede, Thomas, Stanley.¹⁰⁷³ Fejlődés és embertanból Darwin, Hartmann, Klug Nándor, Thanhoffer, Ribót..., egészségtanból Barabás József, Dollinger, Eismann, Marton munkáit keresték. Foglalkozott vele a Munkás-egészség-naptár. Az ifjúsági testnevelés-előtérbe került.¹⁰⁷⁴ Csillagászat-tanban csak Flammarion neve ismert. Olvasták a csillagászat történetéről, a kozmoszról széles könyveket. Bölcsészeti munkák Schopenhauer, Pulszky, Barthelémy S., Somló Bódog, Pekár, Lambrose Cézár, Serédi Lajos, Sebestyén írásai a természetjog, a filozófia, a görög gondolkodás, az etnika, logika, lélektan, akarat szabadság, és életbölcse-ség tárgykörben.¹⁰⁷⁵ Ismert neveléstanból Magé János, Ottó József, Wessely Ödön neve. Megjelent a testnevelés gyakorlás alapelemei, a pedagógiai nevelés és tanítástan és pedagógiatörténet. Vallásról szólnak és vallásbölcselettel foglalkozik Rousseau, Büchner L., Lehmann, Wolney, Balázs, Tóth B. könyve. Tudomány és vallás, tőke és munka, szocializmusirító téma, papi hitvallás, babona és varázslat téma egyaránt szerepelt a választékban.¹⁰⁷⁶

A munkáskönyvtárak könyvválogatásának általános szempontjai:

1. "haladó szellemű materialista, szocialista szerzők művei" pl. Zola, Beranger életrajza, Csernisevski: Mit tegyünk, Hauptmann: A takácsok, Silvio Pellico: Börtöncím, Naszodi Zsigmond, Kászonyi Dániel, Jakobsen: Niels Lynne, Upton Sinclair: A posvány, Gorkij:

1072 A magyarországi... 16-17 p.

1073 Uo. 17-18 p.

1074 Uo. 18-19 p.

1075 Uo. 19-20 p.

1076 Uo. 20 p.

- Éjjeli menedékhely, Herwegh költemények.
2. Ismeretterjesztő művek: magyar, német nyelvű nyomdász szakmunkák, /nem törekednek teljességre/.
  3. Magyar, idegen nyelvű szaksajtó gyűjtése.
  4. Munkásmozgalmi irodalom: Lassalle, Marx, Engels, Bebel, Mehring, Liebknecht, Schultze-Delitzsch, Bernstein, Adler Viktor.
  5. A pártkiadványok többsége német nyelvű.
  6. "Szocialista irodalom": Morgan: Die Urgesellschaft, Engels: Család, állam, magántulajdon, Kautsky, Morus: Utópia.
  7. a Társadalomtudományi Társaság kiadványai: Loria, Batthány Ervin, Webb, a világgönyvtár kötetei, Tancsics Mihály, Szabó Ervin, Külföldi Viktor, Mezőfi Vilmos.
  8. Szakmai irodalom egyéb rovata, mint a könyvkiadók milleneumi könyvjegyzőke, Az iparművészet könyve, Művészetek könyve, Szana: A könyv régen és most, Misztótfalusi Kis Miklós Mentsége.
  9. Történeti anyag gazdag és válogatott, főleg filozófiai jellegű: Kant; Spinoza, Diderot, Revan, Herbert Spencer, Schopenhauer!
  10. Természettudományos mű kevés, csak Darwin, Flammariion művei találhatóak a könyvpiacra.
  11. Teljes sorozatok pl.: Tudományos Zsebkönyvtár, Magyar történeti életrajzok.
  12. Ponyva pl. Ponsod du Terraie, Beniczkyne irásai.¹⁰⁷⁷

A könyvtáros helyzete a munkáskönyvtárakban kezdettől fogva nehéz volt. A munka jellege határozta meg személyüket. A nyomdászok becsülték őket, hiszen a vezető könyvtárosságot, a szolgálatot az egyleti tag önként vállalta, fizetés nélkül, saját munkája után.¹⁰⁷⁸ Az egyletben rendszerint választott funkcionárius volt. Többször javasolták számukra a szaktársak a Typeographia lapjain a fizetést, de hiába. Botsák Ferenc főkönyvtáros szerint ez nem lenne helyes, mert ez a színvonal romlására menne és elvándorolnának a fizetést nem kapó könyvtárosok!¹⁰⁷⁹ Mégis évtizedekig dolgoztak alacsony iskolai végzettséggel, csupán a szakma iránti lelkesedésből, nagyfokú áldozatkészséget taní-

1077 Nyilas Márta... 173-174 p.

1078 Uo. 175 p.

1079 Uo. 175-176 p.

sítva!¹⁰⁸⁰ Közben állandósult az ellenségeskedés az olvasók és a könyvtárosok között a nagy forgalom és a bemerevedett könyvtári rend miatt. Megsértődtek a könyvtárosok, a sokszor alaptalan sértegetések miatt, hiszen szabadidejükben szolgálták ki a szaktársaikat!¹⁰⁸¹

Mi volt a teendője a könyvtárosnak?

Feladatát, kötelességét az alapszabály határozta meg.

"A könyvtárnak feladata az egyleti könyvtár, olvasókör rendbentartása." "Rendbenttartási kötelessége rendes jegyzék vezetése a könyvekről, térítvény beszédése a kiadott könyvekről, az igazgatói választmány ülésén jelentést tenni az állományról, az esetleges hiányokról". Továbbá leltári ellenőrzés, költség rendezés, selejtezés, a nyári zárás idején felmérés, könyvjegyzék készítése, büntetőpénz beszédése, kölcsönzőjegy ellenőrzése. Napló /kölcsönzés nyilvántartása/, statisztika vezetése, kölcsönzés, a könyvek átvétele, egyenkénti besorolása, a beadott blanketta alapján a kért könyv kikeresése, kiadása, lebonyolítása, a könyvek meghosszabbítása, az átvett könyvek ellenőrzése, /hosszú idő!/, van-e büntetése az olvasónak.¹⁰⁸²

Erre mindössze 2 órája volt a könyvtárosnak. A nyomdászoknál 4 fő végezte az I. világháború előtt, kettőre csökkent a két világháború között.

Az I. Világháború előtt heti 5x kölcsönöztek, míg 1923-ban 2x!¹⁰⁸³ Május közepétől szeptember közepéig tartott a leltárellenőrzés, a könyvtárrendezés, a katalógus szerkesztés. Ilyenkor nem folyt kölcsönzés, a könyvek visszavétele.¹⁰⁸⁴

Javaslatok:

Nyomdász javasolta a mindennapi könyvtári órát és a nyári zárás beszüntetését, de ezt nem valósították meg.¹⁰⁸⁵

1080 Nyilas Márta... 176 p.

1081 Uo. 177 p.

1082 Uo. 164 p.

1083 Uo. 167 p.

1084 Uo. 164-165, 169, 176 p.

1085 Uo. 176 p.

2 könyvtáros nyitott ablak mögött dolgozzon. Az egyik vegye vissza a könyveket, adminisztráljon és 1-1 segédkönyvtáros sorolja be, keresse ki a kért könyvet. A másik a könyvkiadást végezze, így elkerülhető lesz a zsúfoltság /helyszám alapján/.¹⁰⁸⁶

A katalógusok kiadása után a század elején egyéni jegyzőket is összeállítottak. A katalógusok a könyvtár használati szabályait tartalmazták, beiratkozáskor kapta az olvasó. 1869-ben készült az első, 1872-ben a második.¹⁰⁸⁷

A rektározási rendet követte a betűrendes, a szakrendes és a folyószámrendes katalógus. Újak beszerkesztésekor az anyagot újra kellett mindig helyszámozni. Ezt kellett ráírni a könyvkérő blankettára. A népszerű művek esetében 1-3-5-10 szám kiadásánál már nem volt egy darab könyv sem, vagy kint maradt az olvasónál a szám, rossz helyre kerülve, sok időbe került a kikeresése.¹⁰⁸⁸ Egy időben "ugrószámok"-at is használtak, de ez nem volt szerencsés, mert a könyv szaporulatot nem lehetett követni a betűrendes és szak-katalógusban. Pl. az 1899-es jegyzéken átugrottak a számokat /pótszámokat alkalmaztak az egyes betűk után/. A későbbi jegyzéken már folytonosan számozták a könyveket és cím /szerző, könyv, helyszám/ szerint közölték. E katalógusok alapján mérték fel a könyvállományt.¹⁰⁸⁹

A könyvtárban a feldolgozó munkát, a gyarapodást és szerzeményezést is ők végezték. Ide tartozott az ajándékok bevezetése pl.: a nyomdászoknak Jókai adott könyveket 1877-ben /Typographia cikke/.

A könyvvásárlásról szavazás döntött a vezetőségi ülésen. Megtárgyalták a rendszeres költségvetést, a ráfordított összeget /pl. havi 10 Ft büntetéspénz fizetése késedelem, vagy a könyv elvesztése esetén/.¹⁰⁹⁰ Ezt szigorúan betartották, 1 koronától 10 koronáig terjedhetett a büntetés mértéke. Az 1874-es átköltözés miatt tartott leltári

1086 Nyilas Márta... 169 p.

1087 Uo. 171 p.

1088 Uo. 169, 171 p.

1089 Uo. 172 p.

1090 Uo. 164 p.

ellenőrzés alkalmával derült ki, hogy 1869-1874 között 200 db könyv elveszett, 120 hiányos, selejtezni kell. Ekkor született az első könyvjegyzék is.¹⁰⁹¹

Az elveszés az I. világháborúig állandó jellegű, hiába hoztak el-
lene szankciókat. 1877-ben például Feldmann javaslatára levonták a tag
segélypénzéből az árát az egyesületben. A Typographia külön felszólí-
totta az olvasókat a könyvek visszavételére, neveket is közölt! 1876-
ban jelentés készült a "Das Prachtwerk Hungarn Codex", A Bécsi Képes
Krónia facsimile kiadásának eltűnéséről!¹⁰⁹² Az olvasók is panaszkod-
tak, hogy hiányzik a Ballagi szótár és a Typographia, Gutenberg évfö-
lyamai!¹⁰⁹³ Ezért volt szükség a nyári zárásokra is, hogy selejtezzék
a hiányos könyveket, pótolják, ill. a megrongált könyveket helyrehoz-
zák.¹⁰⁹⁴

Hiányzott a könyvtárosok képzése, továbbképzése. Munkaközösséget
csak az I. világháború után hoztak létre éppúgy, mint szemináriumokat.
Pl. 1928-ban Pajor Rudolf cikke szól a "Szocializmus" hasábjain indi-
tott nyomdász-könyvtárosok irodalmi és történelmi irányú képzéséről, a
szocialista munkásoktatás keretén belül. Ez volt a könyvtárosképző.
A SZDP, a szakszervezeti könyvtár szervezte meg, hogy gyakorlati ut-
mutatást adjon a munkáskönyvtárak vezetéséhez, a szak- és pártszerve-
zet adminisztrálásához a munkás közönség olvasóvá neveléséhez. E rend-
szeres tevékenység eredményeképpen kiépült az állandó kapcsolat a bu-
dapesti munkáskönyvtárosok között. Nyilatkozatuk /1943/, politikai ál-
lásfoglalásuk is erről tanúskodott. Munkaközösséget, munkakönyvtárat
hoztak létre, egyéni jegyzékeket állítottak össze.¹⁰⁹⁵

A 20-as évekre családiasabb lett a hangulat, főleg a "csapóablak"
megszüntetésével. Jobban törekedtek a munkás szervezetek funkcionáriu-
sai az olvasási szint emelésére is, felhasználták ezt az osztályöntudat

1091 Nyilas Márta... 164 p.

1092 Uo. 164, p. 5

1093 Uo. 164, 166 p.

1094 Uo. 164-165 p.

1095 Uo. 177 p.

kialakításánál. Ebben segítette őket a szakszervezet vezetősége.¹⁰⁹⁶

A 60-70-es években a könyvtár működése laza keretek között folyt. Az egyleti üléseken határozatot hoztak a könyvtári munka javítására.

Az egylet vezetősége figyelemmel kísérte a könyvtár tevékenységét. Zaka Lajos szakszervezeti titkár, a Typographia szerkesztője, a 90-es évekbeérharcának egyik vezetője "Mit olvassunk" címmel 1892-ben olvasási tanácsadással egybekötött útmutatót közölt az olvasás megkönynyítésére.¹⁰⁹⁷

1899-ben írott cikkében "A szakszervezeti könyvtár" az "önművelési területek" legfőbb területének a könyvtárat tartotta. Véleménye a könyvtárról: "A fővárosi munkás egyesületek könyvtárai összesen nem állhatják ki vele a versenyt." A könyvtár helye a munkásmozgalomban: "A könyvtárral, ha az ellenségeseket nem is, a közönyösöket megnyerhetjük ügyünknek!"¹⁰⁹⁸ A Typographia rendszeresen közölte a nyitvatartást, bejelentette az ünnepi, vagy a kölcsönzési idő változását.¹⁰⁹⁹ A szakszervezet tagtoborzásához használta fel a könyvtárat. Az új tagoknak kedvezményt nyújtott "kötelező 10 heti várakozási idő nélkül" és igénybe vehette a szolgáltatást a beiratkozott olvasó.¹¹⁰⁰

1926-ban hiába nőtt a tagság száma, a forgalom csökkenő tendenciát mutatott a vezetőség politikamentességre hajló, megalkuvó tevékenysége, a bérek szintjének csökkentése miatt. Az I. világháború előtt a sztrájkok, nyílt bérharcok kezdeményezői voltak. Emiatt csökkent az aktivitás és a választási lehetőség.¹¹⁰¹

A munkáskönyvtárak kialakulása, tevékenysége a tárgyalt korban igen jelentősek és előremutatóak. Elősegítették a szakszervezeti egyesületi élet fellendülését, annak fő vonzóerejét jelentették. /Laegel Frigyes visszaemlékezése/.¹¹⁰² Párhuzamosan nőtt a könyvtári olvasók

1096 Nyilas Márta... 176 p.

1097 Uo. 165 p.

1098 Uo. 165 p.

1099 Uo. 164 p.

1100 Uo. 165 p.

1101 Uo. 167 p.

1102 Uo. 165 p.

száma a szakszervezeti tagok létszámával, mert a XIX. sz. végére a különböző szakmák szervezetei megteremtették a saját könyvtáraikat.¹¹⁰³

Szabó Ervin 1910-ben "Emlékirat a község nyilvánoskönyvtár létesítésére". c. munkájában megállapította: a szakszervezetek kisebb, nagyobb könyvtárral rendelkeznek, jól felszereltek néhány külföldi országgal ellentétben.¹¹⁰⁴ Példaképül a nyomdászkönyvtár, amely már 1907-ben az egyesület saját székházában, a Gutenberg-Otthonban kapott helyet a Kölcsey utcában /7. helyiség 1870-től/¹¹⁰⁵ 1871-ben Vácott már fiókkönyvtárat létesített! Vezetésével csak 1930-as években vált a vándorkönyvtár igazán általánossá /a válogatott anyag 3 havonként cserélődött/. Segítették a vidéki szervezeteket is, 1 év alatt 6 könyvtárat, 1939-re 16 könyvtárat létesítettek.¹¹⁰⁶

A hatóságok korán felfigyeltek a könyvtárak tevékenységére. Még 1898-ban átmenetileg lefoglalta a VIII. kerületi rendőrkapitányság a könyvtárat miközben folyt a fővárosi munkásszervezetek üldözése.¹¹⁰⁷ 1869-96 között a Budán működő olvasószoba forgalma havonta 20 könyv volt 1876-78 között takarékosági szempontból meg akarták szüntetni! A Typographia hasábjain, azzal tiltakoztak a tagok, hogy klerikális könyvtárba fognak járni!¹¹⁰⁸

Jelentősége, hogy hozzájárult a fővárosi könyvtárhálózat, az üzemi könyvtárak kialakulásához, a területi pártszervezetek munkás tömegszervezeteinek /TTE/ könyvtár létesítéséhez, a szocialista irodalom legális úton való terjesztéséhez, a kulturális színvonal növeléséhez, az osztályöntudat kialakításához /ld. a könyvjegyzékek anyagát/. Ebben igen nagy szerepe volt az áldozatkész könyvtárosoknak!¹¹⁰⁹

Rá nevelték olvasóikat a klasszikusok szeretetére, a haladó irodalom olvasására, megismertették velük a munkáosztálynak íródott, saját

1103 Nyilas Márta... 166 p.

1104 Uo. 166 p.

1105 Uo. 166 p.

1106 Uo. 168 p.

1107 Uo. 165 p.

1108 Uo. 168 p.

1109 Uo. 178 p.

problémáikkal foglalkozó műalkotásokkal, a véleményt formáló források /szocialista tartalmú/ ismeretével; jó könyvek ajánlásával hozzájárultak az osztályöntudat fejlesztéséhez.

Statistika árulkodik a munkások kedvére íróiról, a művekről. A magyar írók hiánya a kor társadalmi betegsége.¹¹¹⁰

Igaz korszaka az 1865-1918 közötti időszakra esik, a 20-as évektől időlegesen hanyatlásnak indult a munkáskönyvtárak tevékenysége.¹¹¹¹

1110 Nyilas Márta... 176 p.

1111 Uo. 178 p.

5. KÖNYVKIADÁS

Magyarországon a könyvkiadás provinciális jellegű a kiegyezéstől a századfordulóig. A vallásos könyv, a ponyva, a magyarra fordított fércregény és a külföldi tudományos ismeretterjesztő művek népszerű átdolgozása jellemzi. Csekély a könyvek száma.

A magyar írók közül csupán Jókai Mór összes műveit adták ki, míg a többiek kénytelenek az időszaki sajtó hasábjain folytatásos regény formájában megjelentetni a műveiket.¹¹¹² A "beérkezett" szerzők közül pl. Szathmáry Károly nem érthette meg a műveinek kiadását. Vértess Arnold összes elbeszéléseinek megjelentetése is félúton elakadt.¹¹¹³ Tancsics Mihály története ismert. Kb. 20 év múlva tettek kísérletet a kiadók e szerzők műveinek a kiadására!¹¹¹⁴

Az áldatlan helyzet egyik oka abban kereshető, hogy 1945-ig a verses kötetek jórészt a szerzők saját kiadásában jelentek meg. Pl. 1872-ben Csiky Gergely első novellás kötetének megjelenésekor egy hírlapi bíráló megjegyzi, hogy a könyv a szerzőnél kapható 1 forintért a közölt címen:¹¹¹⁵

Ez a könyvkereskedelem gyengeségét, szervezetlenségét mutatja és sajnos nem egyedülálló jelenség a korszak elején.

Másik ok az olvasóközönség hiánya. A munkás és paraszt még nem számít olvasónak, a magyar nyelvű polgárok száma pedig igen csekély. A vidéki értelmiségiek, "úri emberek" számára a tőkés kiadó nehezen ajánlhatott munkás és forradalmi tárgyú műveket!

Petrík Géza: Magyar könyvészetében, amely a korabeli anyagot öleli fel, hiányoznak a kezdeti munkásmozgalom és az 1870-71. év eseményei.¹¹¹⁶

Az 1848-as sajtótörvény/7/ "következetes" alkalmazása miatt a szélsőbal írói, lapszerkesztői /Böszörményi László, Bényei István,

1112 Geréb: Munkásügy... 20 p.

1113 Uo. 20 p.

1114 Uo. 20 p.

1115 Uo. 20 p.

1116 Uo. 20 p.

Tóvölgyi Titusz/ börtönbe kerültek, beszüntették a 70-es évek elején a lapjaikat, erőteljesen kormánypártiak a kiadók.

A Wodianer. Deutsch nyomda és kiadóvállalat üzleti érdekből vegyesen /kormánypárti, ellenzéki, szélsőbal/ jelentette meg a sajtótermékeit.¹¹¹⁷

A kor ismert kiadói közül 1-2 a XIX. század elején alakult. 1827-ben Kassán Wiegand Ottó alapított egy könyvüzletet, amelyet áttelepített Pestre. 1832-ben ezt vette meg Heckenast Gusztáv.¹¹¹⁸ Magyarországon elsőként valósította meg azt a gondolatot, hogy a raktáron lévő, elfekvő kiadványokat sorozatban kell szerkeszteni. 1896-ban Vasárnapi Könyvtár néven indult meg.¹¹¹⁹ Heckenast 1840-1873 között társa volt Landerernek. 1873-ban részvénytársasággá, Könyvkiadó és Nyomdai Vállalattá alakult Franklin Társulat néven.¹¹²⁰ Egyhamar az ország vezető könyvkiadó vállalata lett. 1896-ban beolvasztotta a Méhner-féle könyvkiadót. 1904-ben átvette Róth Móról Arany János munkáinak, a Kisfaludy Társaság Shakespeare sorozatainak a kiadási jogát.¹¹²¹ Kiadta Vörösmarty M., Tompa M., Vas Gereben, Garay J., Jósika M., Kemény Zs., Jókai M., Gyulai P., Arany J. műveit, Jules Verne köteteit.¹¹²²

Legfontosabb kiadványai: Budapesti Szemle, Magyar Remekírók könyvtára, Corpus Juris Hungarici, Filozófiai Írók Tára, Régi Magyar Könyvtár, Egyetemes irodalomtörténet, Magyar Írók.¹¹²³

Ismert olvasó és népszerű füzet sorozata volt a Gyulai Pál által szerkesztett Olcsó Könyvtár és Wodianer Fülöp sorozata, a Radó Antal által szerkesztett Magyar Könyvtár, amely 1904-ben lett a Társulat

¹¹¹⁷ Geréb: Munkásügy... 21 p.

¹¹¹⁸ Magyar Irodalmi Lexikon. Főszerk. Benedek Marcell. I. K. A-K. Budapest, 1963, Akadémiai Kiadó, 364 p.

¹¹¹⁹ Pogány Péter: A magyar ponyva tükröze. Magyar Helikon, 1978. 312 p.

¹¹²⁰ Magyar Irodalmi Lexikon... 364 p.

¹¹²¹ Uo. 364 p.

¹¹²² Uo. 364 p.

¹¹²³ Uo. 364 p.

tulajdona.¹¹²⁴ A kis alakú kiadványsorozat 1867-től közli a hazai és külföldi szépirodalmi műveket. 1898-ban Szépirodalmi Könyvtár címmel a 90-es évek magyar elbeszéléseiből, regényeiből adott válogatást, a műkedvelők védnöksége alatt.¹¹²⁵

"Kis Nemzeti Múzeum" című sorozatát 50 filléres áron árulták!

"Nemes Pongyvá": "Benedek Elek Kiskönyvtára" c. sorozat és a szé-
kelykapuval díszített, Benedek által szerkesztett füzetsorozat "Az én
könyvem".

A Társulat épülete, felszerelése elpusztult a II. világháborúban,
helyét, szerepét a felszabadulás után a Szépirodalmi Kiadó vette át.¹¹²⁶

A Franklin Társulatba 1904-ben beolvadt Lampel és Wodianer Kiadó
a XIX. század végén még a "császári és királyi udvari szállító" rang-
jelkést használta.¹¹²⁷ 1795-ben Leyser Józsefnek Pesten csak könyves-
boltja volt, melyet fia Lantossy József és a priebori Lampel Róbert
vett át. 1853-ig Lampel egyedül vezette a céget. Halála után a hódme-
zővásárhelyi nyomdász, Wodianer Fülöp vette meg. Megtartotta a kárábbi
cégnevet. Valószínűleg a múltja miatt, hiszen 1848-ban a Pesti Hírlap
nyomdájában tevékenykedett Kossuth kinevezésével, majd 1849 telén kö-
vette a kormányt /Debrecen, Arad/ és a fegyverletétel után a Marosba
süllyeszteti a nyomdát. 6 évi emigráció után hazatérve függetlenségi
lapokban jelentek meg a kiadványai.

Igen figyelemre méltó az előbb említett képes, filléres, színes
/narancssárga, drapp/ borítójú Magyar Könyvtár c. sorozata /1874/ mel-
lett a havonta kétszer /kivéve július, augusztus/ megjelenő Munkás Fü-
zetek /mikor?/. A rózsaszín borítójú sorozatot darabonként 20 fillé-
rért lehetett kapni.

1901-ben pl. Déry /Leidenfrost/ Gyula "Az első sztrájk" c. elbe-
szélését olvashatta a közönség.¹¹²⁸ Polgári kiadónál ez csúcs! /A so-
rozat valószínűleg megszűnt a beolvadás idején, 1904-ben./

1124 Magyar Irodalmi Lexikon... 364 p.

Pogány Péter... 320 p.

1125 A budapesti... 65-66 p.

1126 Pogány Péter... 320 p.

1127 Uo. 320 p.

1128 Uo. 320 p.

Méhner Vilmos kiadóvállalata 1872-ben alakult az Egyetem u. 4.sz. alatt, a mai Ferenczy Károly utca sarkán.¹¹²⁹ Az egyszerű emberek számára neves írók, szakemberek írtak. E vállalat terjesztette elsőként füzet alakban Vörösmarty, Petőfi és Tompa műveit.¹¹³⁰ A Papnevelde utca 8.sz. alatt 1895-ig működött. Ekkor csatlakozott a Franklin Társulathoz, bár még látható a kiadó neve a filléres füzet címlapján: /186. kép./

"Magyar Mesemondó" 39.sz. Törött bors.

Víg nóták és csipős rigmusok. Írta: Tudnyánszky Gyula. Méhner Vilmos féle Könyvkiadóhivatal. /Budapest IV. ker. Egyetem u. 4./¹¹³¹

Ez a Magyar Mesemondó 1885-ben jelent meg.¹¹³² 9 kötet: "Érdekes és tanulságos képes elbeszélések részint versekben, részint prózában", ahogy ezt az alcíme is jelzi.¹¹³³ Ismert nevek, mint Jókai Mór és Tompa Mihály mellett olyan írók találhatók benne, akik Méhner felkérésére írtak népies vagy érdekes történeteket /pl. Vargha Gyula, Rudnyánszky Gyula, Pósa Lajos /szerkesztő/, Csengeri János, Komócsy József /szerkesztő/, Gabányi Árpád, Gaál Mózes, Solymossy Sándor, Kiss Áron dr., Tolnai Lajos, Váradai Antal, Jakab Ödön, Méhes András, Szini Péter, Harmathy Lujza, Bogdanivocs Gyula./¹¹³⁴

1887-ben Ferenczy József /volt fehértemplomi gimnáziumi tanár, Trefort nagyműveltségű embere/ Tatár Péter ponyváinak hatására megalapítja a "Históriák, nóták" c. sorozatot.¹¹³⁵ Még közös a fejléc a 45. képen a Rudnyánszky nyomdával. A 186. képen újabb sorozatboríték és Nagy Sándor nyomdája olvasható már.¹¹³⁶

1129 Pogány Péter... 316 p.

1130 Uo. 316 p.

1131 Uo. 317 p.

1132 A Budapesti... 14-16 p.

1133 Uo. 14-16 p.

1134 Uo. 14-16 p.

1135 Uo. 17-18 p.

1136 Pogány Péter... 316, 318 p.

Ez is Méhner vállalkozás.

Tartalma: "Elbeszélések, versek és népdalok. Mindegyik jó hírnévű író által írott história képpel van díszítve."¹¹³⁷ Nótát Vargha Gyula, Jakab Ödön, Versényi Gyula /helyesen: György/ /17 kötet/ gyűjtött. Nótakiadó: Csengeri János, Rudnyánszky Gyula, Pósa Lajos, Gaál Mózes, Zilahy József, Radó Antal, Hargitai Lajos, Lakatos Sándor, Bodonyi Nándor és Pap Zoltán. Többségében elbeszélések, versek, mesék, históriák, történetek, mesék kerültek a sorozatba.

Neves emberek, mint Benedek Elek, Lantos Sebestyén /Tinódi/, Tompa Mihály, Garai János, Radó Antal, Vörösmarty Mihály, Herman Ottó, Ábrányi Emil mellett Gabányi Árpád, Csengeri János, Méhes András, Tábori Róbert, Rudnyánszky Gyula, Luby Sándor, Gaál Mózes, Falusi János, Bogdanovics Gyula műve jelent meg. Helyet kaptak szélsőbaloldali írók, költők, mint Dalmady Győző, Váradi Antal, Palágyi Lajos, Füleci Szántó L./ajos/, Harmath Lujza, Kada Elek, Endrődi Sándor és a "deákok /szerzetesírók, Bálint György, Mózes Antal/¹¹³⁸

8 kötetes a "Magyar Népkönyvtár. Hasznos és mulattató olvasmányok gyűjteménye."¹¹³⁹

Megjelent benne Kovács Dezső, Dallos Tihamér és Veres Péter gyűjteményes munkái, adomái, dalai, Dezső Károly több elbeszélése, történetek, történeti elbeszélések Kevey Miklóstól. Mindössze Szendrői /György/ könyve nem ismeretterjesztő jellegű. Pesti György, Nógrádi György nevén kívül a többiek ismeretlenek vagy elfeledett polgári írók.¹¹⁴⁰

16 kötetben jelentette meg Méhner Vilmos a "Mulattató és hasznos olvasmányok a magyar nép számára. Képekkel" c. sorozatát.¹¹⁴¹ Kimondottan a népnek és az ifjúságnak szánta Jean d'Arc, Robinzon Crusoe, Don Juan, Petőfi Sándor, II. Rákóczi Ferenc, Árpád és a honalapítás c. olvasmányokat.

1137 A budapesti... 17-18 p.

1138 Uo. 7-11 p.

1139 Uo. 17-18 p.

1140 Uo. 17-18 p.

1141 Uo. 18-22 p.

Híres emberekről: Attila király, Mátyás király, Hollós Hunyadi János, Kolumbusz Kristóf, Rinaldó Rinaldini/I/, Stuart Mária, Tell Vilmos, Zrínyi Miklós, Kossuth Lajos, II. Napóleon. Eseményekről: Amerika felfedeztetése, a szerezsenek lázadása Haiti szigeten, emlékezés a 13 aradi vértanúra, Eger vár ostroma címen, történeti és népies elbeszéléseket, via történeteket, hagyományokat, fordításokat, korabeli anyagok feldolgozását, bűnügyi történetet/I/, verses népmesét, regét, kénes olvasmányt közölt.¹¹⁴²

Nógrádi György /hagyomány, 1/ és Rudnyánszky Gyula /4/ mellett legtöbb műve Tamás Péternek /9/, Kondor Lajosnak /regék, 5/, Kadar-kuthy Marcellnak volt. Ismert Könyves Tóth Kálmán és Tatár Péter neve.¹¹⁴³

Benedek Elek "Édes anyaföldem" c. önéletrajzában így ír Méhner-ről: "Mind könyvkötőlegény került Bécsből Pestre Méhner Vilmos. Aztán könyvesboltot nyitott. Magyarul soha meg nem tanult, de kiadta Vas Gereben összes regényeit, Vörösmarty, Tompa, Garay összes költeményeit. Egy sort sem értett belőlük, de kiadta, mert az én ősz öregemberem /Kuttner Kelemen Dávid a neve/ belebeszélte, s be is bizonyította, hogy Vas Gereben jó üzlet, Vörösmarty jó üzlet és a többi is jó üzlet."¹¹⁴⁴

Legfőbb versenytársa Bucsánszky és Bartalits vállalatai. Hangzatos füzetcímeikkel, 4 illetve 2 krajcáros darabárral igyekezett túlszárnyalni őket. Méhner füzet-sorozat a korszakváltás a magyar népies ponyvakiadás területén, a Bucsánszky-Rózsa féle patinás /zsirfoltos!/ ponyva ellenében.¹¹⁴⁵

A ponyva az ókori, középkori szórakoztatás, hírközlés /igric, kongyelfutó, hegedős mesemondó/újkori utóda.¹¹⁴⁶ 300-400 év után értéksülkcentő változáson ment keresztül. A lecsúszási folyamatért a kapitalizmus a felelős /író-iparosok, szenzációgyárosok korszaka/. A szá-

1142 A budapesti... 18-22 p.

1143 Uo. 18-22 p.

1144 Pogány... 316 p.

1145 Uo. 318 p.

1146 Uo. 12 p.

zadfordulón a bűnügyi irodalom, az olvasók tudásszomjára, kíváncsiságára /"klasszikus ponyván" nevelkedett/ spekulált.¹¹⁴⁷

Elnevezései "változatosak": "mérges böti, zengirodalom, szennyirodalom, pfujirodalom, félirodalom," nemes ponyva, stb.¹¹⁴⁸ Népolvasmány, régi népkönyv, vásári füzet szegényeknek.

Valódi jelentése: "A ponyván árusított nyomtatvány különben sem volt mindig "ponyva", azaz haszontalan és káros erkölcsi hatású könyv, vagy füzet... A vásári ponyván árusított olcsó füzetke nem okvetlen volt haszontalan vagy értéktelen a legújabb időkben sem..."¹¹⁵⁰

Sokszor a megálmódott, megfigyelt világ, a kozmosz olcsó pénzű megjelenítése, amely a nyomdászat segítségével eljutott a "jámbor olvasó" tömegeihez, értékes ismereteket közvetített a "nagyérdemi" közönségnek. Persze igaza van Bisztray Gyulának, aki az 1938-1940 közti hazai könyvtermés statisztikáját értékelve így pellengérez ki a 3 legismertebb sorozatot: "Néhai jó Sue Jenő és a nagyérdemi Tatar Péter urambátyám irodalmi kelléktárában nem volt annyi revolver, kőműz, titok, haramia, bandita, kísértet, rejtély és vadromantika, mint a Pesti Hírlap Könyvsorozatában."¹¹⁵¹

Ferenczy József segítségével Méhner a füzetekhez háziszerzőket szerződtetett pl. Pető Gergelyt, Vargyas Endrét /vőfélykönyvek írója/.¹¹⁵² Alkalmazták a legdivatosabb írókat, felkarolták a kezdő tehetségeket, olyan fiatal írókat, akik hibába kilincseltek szerkesztőségről szerkesztőségre, nem tudtak elhelyezkedni.¹¹⁵³

Méhner felkérésére a sorozatokba ismert szakemberek, népművelők, Benedek Elek és társai, Jókai írtak. Kuttner ügynök felkereste Benedek Eleket is: "azt tolmácsolja az írónak, hogy kutassa fel a gyűjteményekben, a folyóiratokban lappangó, tájnyelven, vagy rossz stílusban

1147 Pogány... 9 p.

1148 Uo. 11 p.

1149 Uo. 10 p.

1150 Uo. 10 p.

1151 Uo. 9 p.

1152 Uo. 318 p.

1153 Uo. 318 p.

írt meséket, mondákat, írja meg őket" a milleneumi ünnepekre.¹¹⁵⁴

Felkértek több népköltészethez értő író, Versényi Györgyöt, Vargha Gyulát, dr. Kiss Áront, Solymossy Sándort, Luby Sándort, Herman Ottót.¹¹⁵⁵ A folklóristák, néprajzosok is lelkesen írtak a nép számára, éppúgy mint ahogy Kisfaludy, Czuczor, Arany ifjú korukban éreklődtek a paraszti művelődés iránt.

Ismert korabeli írók /Gábor Árpád, Tolnai Lajos, Gaál Mózes, Dengi János, Radnyánszky Gyula, Harmath Lujza.../ dolgoztak Méhnernek. /Csengeri János pl. átírta sorozata számára Fazekas Lúdas Matyiját.¹¹⁵⁶

A Méhner-füzetek száma kb. 4-500 db "mindegyike 20, 30, sőt némelyike 40 ezer példányban került ki a sajtó alól."¹¹⁵⁷

Ferenczy 1891-es hivatalos jelentése szerint 6 millió példányszám fogyott el, több ezer ingyen füzetet osztottak széjjel a gazdasági egyletek, kórházak és a honvéd térparancsnokság... számára. Terjesztésre szólították fel a megyéspüspököt, tanfelügyelőt, kultúregyleteket, a Pedagógiai Társaságot.¹¹⁵⁸

Politikai jellegű a Gábor Áron füzet megjelentetése /Kossuth-kultusz felélesztése/, és emlékkő elhelyezése a síron. Válaszul a Felvidéken lefordították szlovákra az "Amerikába vándorolt magyarok szomorú története" c. könyvet.

A ponyvát postán akarták külföldre kézbesíteni a magyaroknak. Anyagi csődjük azonban megakadályozta a terv következetes végrehajtását. 1895-ben a Méhner Vállalat a rektáron maradt füzetekkel együtt beolvadt a Franklin Társulatba. Méhner az írógárdája elcsábításával vádolta Révaiékat, de tönkrement bele.¹¹⁵⁹

1154 Pogány... 314 p.

1155 Uo. 313 p.

1156 Uo. 318-319 p.

1157 Uo. 319 p.

1158 Uo. 319 p.

1159 Uo. 319 p.

1869-ben Révai Sámuel és öccse Leó, Pesten a Váci utca 11. szám alatt megalapította a "Révai Testvérek" elnevezésű üzletet. Korábban Eperjesen vezettek könyvesboltot. 1878-ban Révai Sámuel és Abafi Frigyes megalakította a Könyvkereskedők Országos Egyesületét. 1880-ban a boltban könyvkiadási osztályt létesített fiával, Mórral együtt. 1895-ben a cég részvénytársasággá alakul és eredményesen működik 1948-ig. Ekkor olvad be a Szépirodalmi Könyvkiadóba. 1953-1978 között az újra-indított Olaszó Könyvtár sorozatban 800 kötet jelenik meg ¹¹⁶⁰ kiadásában.

Ismert ponyva füzetsorozata a "Jó könyvek a magyar nép számára" c. zsebfüzetek, amely egyszerű fejléce, nyitott ikerlap formátuma ellenére elérte a 100 ezer példányszámot! ¹¹⁶¹

A füzetborítókra jelzi a kiadó, hogy a "Jó könyvek a vallás- és közoktatási minisztérium megbízásából és támogatásával indultak meg és ismeretve lettek a minisztérium által nép- és iskolai könyvtáraknak a legelőlegebben ajánlva. ¹¹⁶²

A minisztérium 10 ezer példány megvételére kötelezte magát azzal a céllal, hogy terjessze azt az iskolás gyermekek között, valamint a "repülő könyvtárak, helyi értelmiségiek, biztosítási ügynökök" szerezzék be. ¹¹⁶³ 1882 őszén /2 év alatt/ 52 füzet látott napvilágot!

Méhner féltékenységből igaztalan vádiratot küldött a közoktatási minisztériumba. Azt kifogásolta, hogy nem ponyvára /árusításra/ kerültek a füzetek, csak a könyvtárak kirakatába. Eredménye, hogy az illetékesek megvonták a Révai kiadótól a megbízást. Így lett Méhner és Ferenczy ponyvasorozata a "Jó könyvek a magyar nép számára" c. sorozat.

1895 körül Méhner később a Franklin Társulat adta ki a füzeteket. 1885-1918 között 80 füzet jelent meg!

1884-ben dugába dőlt a Révai vállalkozás és Ferenczy J. könyv-árusi hálózatába került a terjesztés. Révai Mór ^{az} emlékiratában az irigységet, a szubvenció megvonását tartotta a legfőbb kiváltó oknak. ¹¹⁶⁴

1160 Pogány... 320 p.

1161 Uo. 314 p.

1162 Uo. 315 p.

1163 Uo. 316 p.

1164 Uo. 316 p.

A füzet sorozat 1898-ban a Révay Testvérek kiadásában 6 kötetben /51 mű, képek/ jelent meg. A szerzők ismét ugyanazok: Jókai Mór, Vargha Gyula, Gabányi, Tolnai Lajos, Rudnyánszky Gyula, Váradi Antal, Reviczky Gyula, P. Szathmáry Károly, sőt Mikszáth Kálmán, Vajda János! majd Törzs Kálmán, Endrédi Sándor, Vékony Antal, Szabó Endre és mások...¹¹⁶⁵ Egy kiadói megbeszélésen Jókai a következőket mondta felszólalásában: "Urain, mindaddig él és virágzik a régi ponyva, míg ezt az asztalt tele nem rakhatjuk olyan ponyvairódmáni termékekkel, amelyeket mi írunk. De mi is nagyobb buzgalommal, mint bármi más." ¹¹⁶⁶ Neki sikerült. /315 mű/. Egyetlen sorozatból sem maradt ki "annyira szerettem azt a gondolatot, hogy ő most közvetlenül szólhat magyar néphez." ¹¹⁶⁷

E sorozatok írói és műveik:

Tolnai Lajos /A nagy gróf lakomája/ termékeny író, Mikszáth Kálmán /verses életrajz, Jókai Mór vagy a komáromi fiú, ki a világot hódította meg /1883/, Váradi Antal, Endrédi Sándor /A kivándorlók/ Gabányi Árpád, Reviczky Gyula /"Edelényi, a holtig mi szerető három énekben, Ferenczy rajzaival"/ Szabó Endre, P. Szathmáry Károly /Mátyás király és a gonosz kamarás, Aki a szentjét el nem adja /, Törzs Kálmán /Kálmán diák álneven; Egy világhős gyermekkorá/ Tóth Ede, Vajda János /Csernikovszky Ákos álneven/, Vargha Gyula, Fap Gyula /palócság néprajzának első összegyűjtője/. ¹¹⁶⁸

Képzőművészeti Jókai Róza /Jókai Mór Oroszlánhűség c. királyi sorozatának címlapja, 2 kép/, Dörre Tivadar, Feszt Árpád, Gyulay László, Jankó János, Mannheimer Ágoston, Mednyánszky László. ¹¹⁶⁹

1882-ben az első tiszteletpéldányt elküldték Kossuthnak Torinóba! ¹¹⁷⁰

1882-ben Trefort Ágoston az országgyűlés határozatára megbízta a Róza céget, hogy "nemes ponyvát" terjesztő vállalatná alakuljon át,

¹¹⁶⁵ A budapesti... 11-13 p.

¹¹⁶⁶ Pogány... 315 p.

¹¹⁶⁷ Uo. 315 p.

¹¹⁶⁸ Uo. 315 p.

¹¹⁶⁹ Uo. 315 p.

¹¹⁷⁰ Uo. 315, 323 p.

de nem vállalta. Gondozta a Révai Testvérek, szerkesztői Péterfalvi Szathmáry Károly és Komócsy József.¹¹⁷¹ Tehát a sorozat változatos pályát futott be, jó szolgálatot téve a népirodalom, népkönyvtárak előmozdítása érdekében, állami támogatással a háta mögött /Nemes ponyva!/.
.

1898-ban még közkedvelt a Munkás-Otthon könyvtárában a Szaloni Könyvtár 42 kötete, 2 évfolyama. A legjelesebb hazai és külföldi regények egyetemes tárházát tartalmazza. Kiadója szintén a Révai Testvérek.¹¹⁷² A kötetek között Poe, Sienkiewicz, Turgenev, Mark Twain, Flaubert, Clonette, Gréville H, Frankenstein, Wilkie, Disraeli B, Paudet, Eckstein, Erekmann - Chatrion könyvei is megtalálhatók.¹¹⁷³ Bródy Sándor, Tolnai Lajos, P. Szathmáry Károly, Jakab Ödön, Gabányi Árpád, Tóth Sándor, Völgyi Lajos és Bartalus István munkái a 80-as évek könyvterméséről adnak számot.¹¹⁷⁴

Nagyműltű a Szent István Társulat is. A 22 kötetes "Népiratok" című sorozatát nevelő, népzenevelő, világosító szándékkal indította meg a XIX. század elején. 1919-re elérte már a 329 sorozatszámot! Itt jelent meg Demény Dezső zeneszerző írása is.¹¹⁷⁵

A sorozat írái valláserkölcseiről foglalkoznak: a vasárnap megünneplése, beszélgetés a kántorral a megszentelésről, a bűntudatokról, Bibliai idézeteket is gyakran használtak: "Nem ver az Isten bottal", "Isten jutalmaz és büntet", "Szeresd felebarátodat", "Hogyan bünteti Isten az álnokságot" "Jó az Isten, jót ad"; igaz buzgóság, Isten áldásának megbecsülése, tisztelet a szülők iránt, megtérít a boldogságos Szűz, - hirdették - "Nyugodjunk meg az Isten akaratában".

Irtak a családról: /asszony kötelessége, vadházasság, a polgári házasság hátrányai/, az amerikai kivándorlásról, a gazdagodás útjáról,

1171 Pogány... 314, 321 p.

1172 A budapesti... 63-65 p.

1173 Uo. 63-65 p.

1174 Uo. 63-65 p.

1175 Pogány... 321 p.

az úrhatnáságról, községi ügyekről, a jámbor társulatokról, mit jelent a kölcsönsegélyező egyesület. Harcoltak a magyar nyelv szépségéért, a rossz olvasmány, a kisértetek, babonáság és rossz falusi szokások ellen /túl a vallásosságon/. Igyekeztek irányítani a falu népének ízlését, gondolkodását, hogy eltérítsék őket az agrárszocialista törekvésektől.

Mulattató elbeszélések, történetek, versek mellett 3 felvonásos karácsonyi pásztorjáték is található a sorozatban. Témái: az egyházi év, a koronaértékek, a pápák élete, az 1867-es kiegyezés, Szent László király, a koronázási ékszerek ismertetése; évfordulókról való megemlékezés; a szentséges Atya katolikusokról szóló levelének idézete; beszélgetés a kántortanítóval a hivataláról, a templom tiszteletbe tartásáról; gondolatok a kisdudóvó intézetek ügyeiről; a római pápa üzenete a munkások állapotáról.¹¹⁷⁶

Szerzői: Nyulassy Antal, Demény Dezső, Mosdósy Imre, Szemlér Ferenc, Kincses István, Czuczor Gergely és sokan mások.¹¹⁷⁷

A Singer és Wolfner irodalmi és könyvkiadó vállalatot Singer Sándor és Wolfner József alapította 1885-ben. 1949-ben szűnt meg a népszerű kiadó tevékenysége.¹¹⁷⁸

A munkások egyaránt olvashatták a "Milliók Könyve" c. kiadványt és az "Exyetemes Regénytár" 1885-98 közötti anyagát.¹¹⁷⁹ Az I-XIII. évfolyam 201 kötete magyar és külföldi regényeket, elbeszéléseket, történelmi regényt, almanachot tartalmaz.

Brédy Sándor, Csiky Gergely, Gárdonyi Géza, Herczegh Ferenc, Jókai Mór és Mikszáth Kálmán mellett Abonyi Lajos, Beöthy László, Herman Ottóné, Kazár Emil, Tolnai Lajos, P. Szathmáry Károly, Váradi Antal, Mihony Soma, Tábori Róbert, Tutsek Anna, Beniczkyne Bajza Lenke, és Borostyáni Nándor, Kupa Árpád, munkás származású költő /könyve jelent meg ezen évfolyamokban.

1176 A budapesti... 22-27 p.

1177 Uo. 27-28 p.

1178 Uo. 73-75 p.

1179 Uo. 54-59 p.

Dosztojevszky Tivadar, Csehov P. Antal, Turgenyev Iván, Vorne Gyula, Zola Emile művei képviselik a klasszikusokat! A külföldieket Burnett, John Colevenan, Wilkie Collins, Dandet E., Heyse P. Gerola - no Rovetta, R. Henry Savage, Jeanne Schultz, H. Suderman és Serano Matild képviselik.¹¹⁸⁰

7 kötetben látott napvilágot kiadásukban a "Vig és komoly magánjelenetek gyűjteménye" /73 könyv/.¹¹⁸¹ Külföldi és magyar szerzők komoly monológjai váltakoznak vig monológokkal. A magánjelenetek, jelenetek mellett 1-1 tragédia, dialóg, tréfa, vígjáték, drámai gyakorlat, párjelenet, humoristika felolvasás is bekerült a válogatásba.¹¹⁸²

Gabányi Árpádnak szerepel a legtöbb műve /19/ a gyűjteményben. Muray Károly /4/, Csiky Gergely /6/, Radó Antal, Gaál Mózes, Pósa Lajos, Peterdi Sándor, Ábrányi Emil, Holtay Jenő, Makai Emil, Ilosvai Hugó /3/, Faragó Jenő, Tábory Róbert 2 vagy 1 művel szerepolnek a listán.

Külföldi szerzők: Grenet Dancourt, Dreyfus, Eugène Vercossin, Georges Ixrin, Theurewk István.¹¹⁸³ A művek fordítói: Szentpéteri, Hevesi József, Gabányi Árpád, Kulifay Ede, Fáy J. Béla.¹¹⁸⁴

E-gal jeleztek a "Hölgyeknek való" irodalmat:

Gabányi Árpád: A levél /vig monológ/, Az anya /monológ/, Holtai Jenő: Bakfis-álmok /monológ/, Ilosvai Hugó: Ők ezek a férfiak, Férjhez menjek? /monológ/, Porzsolt Kálmán: Az irodában /monológ/.¹¹⁸⁵ Ismert klasszikusokat közölnek, mint Beaumarchais: Figaro házassága, A sevillai borbély; Corneille: Cid; Goethe: Iphigenia Parisban, Goldoni Károly: A hazug, A jótékony zsámbék, Hugo Viktor: Ernani, Ruy Blas, A király mulat; Moliere: A botcsinálta doktor; Racine: Phaedra; Schiller: Stuart Mária, Az orleansi szüz, Don Carlos; Shakespeare: Sok zaj semmiért; Sophokles: Lear király, Elektra, Oedipus király, Oedipus Kolanosban, Antigóné; Voltaire: Zaire.

1180 A budapesti... 54-59 p.

1181 Uo. 73-85 p.

1182 Uo. 73-75 p.

1183 Uo. 73-75 p.

1184 Fogány... p.

1185 Uo. p.

A magyarok közül Bessenyei György: A philosophus, Csiky Gergely: A nagymama, Katona József: Bánk bán, Kisfaludy Károly: A kőrök, Vörösmarty Mihály műveit, Szigligeti Ede: Liliomfi, Szentjóbí Szabó Sándor, Herczegh Ferenc, Almási Tihamér: Gigány Panna, Gaál József: A peleskei notárius c. népszínművét. 1186

A "Mikedvelők Színháza" csupán 3 kötet volt /20 mű/. 1187

Az I. kötet írói: Murai Károly, Adnre Tehuriet, Eugene Labiche /?/ Károczag Vilmos, Dr. Hervillye, Törkös László, a II. köteté: Najany Emil, Jaques Normand, Almási Tihamér, a III. köteté: Andránszky József, Hevesi és Hetényi, Gondinet és Szomaházy István. 1188

Az 1898-ban kiadott Munkás-Otthoni Könyvtárgyekben nem szerepeltek a következő ismert kiadók: Bucsánszky Alajos /1887-1894/, Rózsa Kálmán /1860- /, Telegdi K. Lajos /1866- /, Corvina Társulat /1870- /, Abafi-Aigner, Ráth Mór /1870-86/, Bálint Lajos kiadóhivatal, Neuwald Illés /Népirodalmi Vállalat/.

Vidéken működött Gyulai István /Arad, 1874 /, Wojdits /Nagykanizsa, 1860- / Gross testvérek /Győr, 1894- / nyomdája, Pesten a Lébl és a Studio. 1189

Ismert sorozataik a nép számára írt füzetek, olcsó, filléres kiadványok, ponyvák voltak:

Olcsó kiadási sorozatok: Nemzeti Könyvtár /Kisfaludy Sándor/, Klasszikus regénytár /Ambrus-Voinovich féle/, Kner-klasszikusok /Király György-Kozma Lajos féle/, Monumenta Litterarum /Kner nyomda, Gyoma/, Remekírók Képes Könyvtára /Radó Antal/. 1190

Filléres kiadványok: a sorozat nélküli Ráth Mór, s az Arany és Tompa népies elbeszélő költeményei c. füzet; füzött sorozat a "Magyar

1186 Pogány... p.

1187 A budapesti... 72 p.

1188 Uo. 72 p.

1189 Pogány... 312-314, 320-321 p.

1190 Uo. 322 p.

Klasszikusok", az "Érdekes regények" /Magyar Népművelők Társasága/,
a "Nemzeti Könyvtár" /Stadium Sajtóvállalat Rt./¹¹⁹¹

A nép számára írt füzetek: a "Nép számára szánt olvasmányok"
/Corvina Könyvkiadó Társaság népies könyvtára/, "Népiratka—füzetek"
/Abafi, Aigner/, "Tündérvilág mesékben a nép számára", "Történeti
elbeszélések vagy Kis Magyar Krónika a legrégibb időbeli nemzetesek
és országos híri emberek viselt dolgaiáról" /Telegdi/, Népkönyvtár
/Rózsa/, Regelnykó /1897, Bacsánszky/, Népirodalom /Gyalai István/,
Wojdits József Népies Füzetei, "W.J. Népkönyvtára" /1880- /, Gross-
testvérek "Ersvetenes Könyvtára" /1896- /, "Magyar nép és ifjúsági
könyvtár" /Löbl-nyomda/, "Magyar mesék és ifjúsági olvasmányok" c.
vállalkozás /Studio nyomda/, "Népkönyvtár" /Bálint Lajos/¹¹⁹²

1945-ig az Athenaeum a legnagyobb lap-könyvkiadó vállalat, irodalmi
és nyomdai részvénytársaság. Elődje az Emich Gusztáv-féle nyomda, ame-
lyet 1868-ban vásároltak meg.

Jelentős szerkesztője Miklós Andor volt, az Esti Lapok, az Est,
a Pesti Napló és a Magyarország c. sajtóorgánumok ismert szerkesztője.

Ismertek átfogó jellegű kiadványai, sorozatai, pl. mint Athenaeum
Könyvtára, Élet és Tudomány, Természet és Technika.¹¹⁹³

Olvasótára 1893-98 között I-VI. évfolyamban látott napvilágot. A
gyűjteményes munka /kb. 136 kötet/ külföldi és magyar írók regényeit,
novelláit, történeteket, históriákat és elbeszéléseket tartalmaz.¹¹⁹⁴

E kötetek írói között találjuk Benedek Elek, Jókai Mór, Gaál Mó-
zes, Justh Zsigmond, Kazár Emil, Malonyay P., Tolnay Lajos, Vértesi
Arnold, ifj. Ábrányi Kornél nevét. Ujra találkozunk Beniczkyné-Bajza
Lenke, Bogdánovics György, Csengery Gusztáv, Gyarmathy Zsigáné, Kabos
Ede, Palotás Fausztin műveivel, Bartók Lajos, Kóbor Tamás, Prém József
Pekár Gyula üdvözlő /!/
tevékenységével. A külföldiek között Dantin Gyula,
Bourget Pál, Bellamy, Björnson Björnstjerne, Chandeneux, Serao

1191 Pogány... 322-323 p.

1192 Uo. 312-314, 320-321 p.

1193 A budapesti... 72 p.

1194 Uo. 50-64 p.

Matild mellett megjelenik Csernikovszky N.G., D'Gabriele Annunzia, Alarcon Péter, Ludovic Halevy, Ruelyard Kipling, George Sand és Thackeray művei.

Franciaából A.S., Sasvári Ármán, Ujkéri, Téth Béla, Cserhalmi H. Irén, Malonyai Dezső, V.J., N. Ilona, Tauszikné Fenyvessy Szeréna, Fáy J. Béla, Szász Károly, Szomory Emil, Leőwey Gyula; angolból Ujkéri Zichy Kamilla, Székely Irén, Schleivig Béla, Ny. J. Midrony Pál, Ifj. Szinyei József fordítottak a legtöbbet. Olaszból Balogh Artur, Sasvári Ármán, Ny. J., Cigány Árpád, Virág Gyula, oroszról Sasvári Kálmán, Ujkéri, Zichy Kamilla, spanyolból Huszár Vilmos, norvégból Ujkéri.¹¹⁹⁵

"Athenaeum Könyvtára" címen irodalmi és történelmi sorozatot indított.¹¹⁹⁶ Az irodalmi sorozat a 90-es években megjelent külföldi írók munkáiból ad válogatást.

1898-ban az egyes népek irodalmának történetével ismerkedhettek meg a munkás olvasók a Munkás-Otthon Könyvtárában: Jebb R.C. /görög, ford.: Finánszky Ernő/, James Sime /német, ford.: Angyal D./, John Addington Symonds, Adolfo Bartoli /olasz/, Wilkins A.S. /római/, Sainstebury György /francia, ford.: Hegedűs P./, Kardos Albert szépirodalomtörténete Kisfaludy Károlyig /1892/.¹¹⁹⁷

Az Athenaeum Kézíkönyvtára történelmi sorozatának művei: 1892-ben láttak napvilágot, kivéve M. Chreightonnak a római népről szóló történelmi munkáját /1898/. James Sime /német/, C.A. Tyffe /görög/, John Addington Symonds, Adolfo Bartoli /olasz/, J. Wellhausen /izrael/, Sebestyén Gyula /őskor/, Higginson W. Tamás /északamerikai Egyesült Államok/ munkája történelmi tárgyú. Földrajzi témájú ókori történetet írt H.F. Tozer. Művészettel foglalkozik Wilkins A.S. /Róma/, Monard René /őskor/.¹¹⁹⁸ Néhány szerző szerepel mind a két sorozatban /pl. J. Sime, J.A. Symonds, A. Bartoli, Wilkins A.S./.

1195 A budapesti... 112 p.

1196 Uo. 112 p.

1197 Fogány... 112 p.

1198 Uo. 112 p.

A könyvtárban jónéhány népies hangú munka, szépirodalmi jellegű sorozat található.

Népies munka a legújabb "Adomák, tréfák" gyűjteménye. ¹¹⁹⁹

Ebben találhatók Adomák a magyar Klérusról /1879/, "1001 iskolai diákvica" 1878-ból, adomák, tréfák, mondások a cigány életről, Jankó János rajzaival díszítve. Tartalmaz még 1862-63. kiadású Sajó-Tiszavölgyi, Dunamelléki népmeséket, 1878-as történeti adomákat, jellemrajzokat, kb. 22 kötetet. Kiemelkedik közülük Jókai Mór magyar nép viccei /1892/. Vajda János "A legjobb magyar és idogen adomák válogatott gyűjteménye." Említhető még Vas Gereben eredeti adomák gyűjteménye a magyar életből c. munkája /1856/, valamint Vihogó András álneven író jogász humora /1870/, és az ún. Baka-humor /az utca, a kaszárnya humorát egy rokkant huszár gyűjtötte össze 1878-ban /. ¹²⁰⁰

"Az Oktató és épületes olvasmányok" az 1870-1900 közötti időszak termései. Buzdító, oktató könyvek, elmélkedések. A művelt, tudós férfiak jellemrajza, a XIX. sz.-i egyház története, helyzete mellett közöl házi tanácsadót, peres és perenkívüli ügyekben, nevelési /házi, testi-lelki/ útmutatót példagyűjteménnyel, a szülők, nevelők és községi népkönyvtárosok /1/ számára. Szerzői: Pestalozzi Henrik, Samuel Smiles, Ernest Legonvé, Lénárd Goffiney /a pécsi Pázmány Intézet növendékeinek műve. Stech K. Ferenc fordításában/, Zámnyi Varga Mihály, Kassay Adolf... ¹²⁰¹

Népies stílusú az Iparosok olvasótárának 1-3. évfolyama /1894-96/, amelyet Mártonffy Márton és Sterényi János szerkesztett. Központi témája az ezeréves kiállításra való felkészülés /mit jelent ez a számukra, hol legyen 5felsége fényképe stb.../. ¹²⁰² A népszerű sorozatban ábrákkal szemléltetett építéstani, textilipari, mechanikai témával foglalkozó munkák jelentek meg. Pl.: a középkor vasművessége /román, csúcsíves, reneszánsz/, a művészet az iparban, magyar styl /1880/, gőz-

¹¹⁹⁹ A budapesti... 27-28 p.

¹²⁰⁰ Uo., 27-28 p.

¹²⁰¹ Uo., 28-29 p.

¹²⁰² Uo., 29-30 p.

kazánok kezelése, a legnevezetesebb találmányok könyve, elektromotorok alkalmazása a kisiparban. ¹²⁰³

Az I. évfolyam szerzői: Gelléri Mór, Vig Albert, Váli Béla, dr. Szegedi Árpád, Mosdósy Imre, Tetmayer Károly, Pecháry Adolf, dr. György Aladár. II. évfolyam: Mudrony Soma, Erdei Illés Aladár /II-III. K./, Hinsenkamp Bernát, Gaul, Szterényi Hugó /II-III.k./. III. évfolyami Weyde, Hankó, Kozák György, Ráthy László dr, Thomas Lajos. ¹²⁰⁴

Az ipari találmányok között cipész szakismertető könyv található 1892-ből, kézműipari találmányok könyve, műipari ismeretek 4 kötetben, olvasókönyv néptanítók, iparosok számára, mesterségek könyvtára /1884/, élet- és jellemrajzok. Szerzői: Bodh József, Frecskay János, Gelléri Mór, Gömöry Lajos, Huszka József. ¹²⁰⁵

A szépirodalmi anyagban a regények, beszélyek, elbeszélések eredeti és magyarra lefordított alakban egyaránt megvoltak a könyvtárban, éppúgy, mint a gyűjteményes munkák.

A 368 könyv műfaji megoszlása:

regény /Jókai Mór, Jósika Miklós, Pálffy Albert - legtöbbet írt - Herczeg Ferenc, Vas Gereben, Podmaniczky Frigyes báró/

elbeszélés /Mikszáth Kálmán, Jókai Mór, Ágai Adolf, Csiky Gergely, Kölcsey Ferenc, Herczegh Ferenc/

tárca /Berczik A., Rákosi Viktor/

Beszély /Kemény Zsigmond, Pálffy Albert, Fáy András, Gyulai Pál, Kisfaludy Károly/

historia /Jakab Ödön/

regé /Mikszáth Kálmán, K. Tóth Kálmán, Vas Gereben/

történeti novella /Jókai Mór/

történeti regény /Jókai Mór/

novella /Jókai Mór, Jósika Miklós, Vas Gereben/

Képes regényvár /Jókai Mór/

gyűjtemény /novella-vázlat, Mikszáth Kálmán, Vas Gereben/

naplótöredék /Podmaniczky Frigyes báró/

1203 A budapesti... 29-30 p.

1204 Uo. 29-30 p.

1205 Uo. 29-30 p.

útinapló /Pongrácz Emil báró/

egyéb: /Jókai, Jósika, Mikszáth, Tóvölgyi Titusz /vázlat/, Kazinczy Géza /karcolat/. 1206

A művek általában kétkötetesek /29 db/. 1 db 12 kötetes volt csak köztük, 17 ezer példányos 1 db. Általában megérték 2-3 kiadást a könyvek /26, 12 db/. Ezzel szemben Jókai művei nemcsak a 2-4. kiadást érték el /18, 18, 18 könyv/, hanem a 7. kiadást is! 1207

A hazai könyvkiadás kb. 1859-től funkcionál. E kötetek között nem volt 1860-as kiadása. Nálunk a 70-80-as évektől nő meg a könyvek száma. Itt legtöbb az 1895-ös /17 db/, az 1891-es /13/, 1896-os /12/ és az 1890-es /10/ kiadású kötet. 1208

A fordítók között Fáy J. Béla, Csukássy József, Kazinczy Ferenc, B. J. Sz.E. /francia/, Haraszi Gyula /spanyol/, Mikesz Béla, Schambach Gy. /dán/, Kacziány Géza, Csukássy J., Bolényesi Géza. Sz.E., György Aladár /angol/, norvég ninos, Sasvári Ármán, B.J., Kacziány Géza, Csukássy, Csáky Albin grófné, Huszár J. /olasz/, Lászlófy M. /lengyel/, Almási L., Tinkó J., /orosz/, Baján /svéd/, Vikár B. /finn/ a közismertebbek. 1209

A legismertebb művek közé tartoznak Andersen regéi és képeskönyve, Honoré Balzac elbeszélései, Lord Byron versei, Chateaubriand regényei, Anatole France beszélya és elbeszélése, Gogol beszélyei, Lamartine önéletrajza, Dickens elbeszélése, P. Merimée elbeszélései, Puskin, Krylov, Dosztojevszky, Turgenev, G. Sand, M.V. Thackeray, gróf L.N. Tolsztoj regényei. 1210

A korábbi sorozatokból ismert kisebb, de kedvelt szerzők: About Edmond, Alarcon Péter, Bellamy, Boisgoley Fortune, Wilkie Collins, Dandot E., Hayse P. Précost, Marcell, Serap Matild. 1211

1206 A budapesti... 31-42 p.

1207 Uo. 31-42 p.

1208 Uo. 31-42 p.

1209 Uo. 42-50 p.

1210 Uo. 42-50 p.

1211 Uo. 42-50 p.

A "Magyar Dekameron" 2 sorozatban /kb. 203 má/ látott napvilágot a kiadó megjelölése nélkül.

Az I. sorozat címe: "Száz magyar írók száz elbeszélése". Az 5 kötetbe elsősorban Herczegh Ferenc, Jókai Mór, Bródy Sándor, Radó Antal, Gárdonyi Géza, Tolnai Lajos, Szomory Dezső, Justh Zsigmond/1/ művei kerültek be. Vértessy Arnold, Gabányi Á. mellett ugyanazok, akik korábban is szerepeltek a különböző gyűjteményekben. Még Borostyány Nándor neve is feltűnik több ponyvairóval együtt /Harmath Lujza, Beniczky, Kóbor Tamás.../.¹²¹²

A korozak jelentős, vagy jelentéktelen polgári írói között aránylag sok a nő /Beniczky, Gyarmathy Zsigáné, Szabóné Negáli Janka, Harmath Lujza, Tutsek Anna, B. Büttner Julia, Founghé Gyujtő Izabella, B. Büttner Livia, Böksics Gusztávné/.¹²¹³

A II. sorozat címe "Száz külföldi író száz elbeszélése", ugyan- csak 5 kötetben.¹²¹⁴ A "Klasszikusok" között ismétli az előző sorozatok anyagát /Cschev, Zola, Dosztojevszky, Turgenyev művei/. Megjelenik viszont ifj. Dumas Sándor, Sienkiewicz, Jean Meruda, Agost Strindberg, Mark Twain nevei.¹²¹⁵ Alargon, Ohnet Gy., Jacobson, Halévy, Matilde Serao, Coppé mellett Guy de Maupassant, Tolstoj Leó gróf, Jules Verne, Ghirlanzoni Antal műveivel találkozhatott az olvasó. Francia, angol, német, spanyol, olasz, cseh, svéd szerzők egyaránt szerepeltek a sorozatban.¹²¹⁶

A szépirodalmi munkák másik nagy csoportját a szindarabok, monológok alkották. Ez is kiadó nélküli.

Tartalmi megoszlása a legismertebb szindarabíró és szerzőt tünteti fel a zárójelbe tett műveik számával együtt:

1212 A budapesti... 54-61, 80 p.

1213 Uo. 75-81 p.

1214 Pogány... p.

1215 A budapesti... 61-63 p.

1216 Uo. 61-63 p.

Népszínmű: Almási Tihamér, Márkus József, Makróczy János, Szigligeti Ede /1/

Vígjáték: Berezik Árpád /6/, Kisfaludy Károly /3/, Beaumarchais /2/, Bessenyei György /1/, Csiky Gergely /2/, id. Dumas Sándor /1/, Fáy András /2/, Goldoni Károly /2/, Moliere /1/, Shakespeare /1/, Sharidon Richárd /1/, Simon Kristóf /1/, Szigligeti Ede.

Színmű: Augier E., Coppé Ferencz /2/, Herczegh Ferencz /2/, Kozma Andor /1/, Leigóvá E. /1/, Scribe Jenő /1/.

Dráma: Eckegér József /4/, Coppé Ferencz /1/, Goethe /1/, Hugo Victor /1/, Katona József /1/, Schiller /1/, Vasiliadis Sz. N. /1/, Theuriet /1/, Voltaire /1/.

Életrajz: Berezik Árpád /1/.

Tragédia: Corneille Péter /2/, Racine /2/, Sophokles /4/.

Szomorújáték: Dugonics András /3/, Grillparzer Ferencz /3/, Hugo Victor /3/, Kisfaludy Károly /1/, Körner Tivadar /1/, Schiller /2/, Shakespeare /1/, Szigligeti Ede /2/, Teleky László gróf /1/, Vörösmarty Mihály /1/.

Bohózat: Gaál József /1/, Matthews K. /1/, Morton H. J. /1/.

Alomköltemény: Lessing G.E., Schiller /1/.

Nemzeti érzékeny játék: Szentjóbí Szabó L. /1/.

Beszéd színmű, dalmű: Tóth Ede /Erkel F./ 1217

A gyűjtemény anyagát leginkább vígjátékok, szomorújátékok, drámák alkották. Sajnálatos, hogy Moliere, Shakespeare, Schiller, Goethe háttérbe szorult, akár Sophokles, Berezik Árpád /6/, Scheiden Richárd Dugonics András /13/ és Eckegér János /4/ művei mögött.¹²¹⁸ Szigligeti Ede neve gyakran fordult elő Kisfaludy Károllyal együtt. Hauptmann német szocialista költő és Scribe Jenő egykorban!¹²¹⁹ Legtöbbet

1217 A budapesti... 66-75 p.

1218 Uo. 66-75 p.

1219 Uo. 66-75 p.

ifj. Szász Károly fordított franciából /4/, aztán Csiky Gergely, Kazinczy, Szemere Pál és Zichy Antal.¹²²⁰

A Miksedvelők védnöksége alatt kiadott Szépirodalmi Könyvtár anyaga 3 ml. Dóczy Lajos, Váradi Antal szomorújátéka és Varsányi Gyula tragédiája!¹²²¹

A Műbarátok védnöksége alatt kiadott művek: Bartók Lajos /1891/, Inczédi László versei /1892/, Szabó Endre orosz költőkről szóló munkája /1891/, Vajda János /1892/, Váradi Antal /1890/ költeményei.¹²²²

A Munkás-Otthon Könyvtárában a "Magyar írók összes munkái, költemények" c. munka is megvolt magyar fordításban.

Összes műve megvan Balogh Zoltánnak, Csopreghy Ferencnek, Szabó Zeignódnak, Gaál Józsefnek /történeti beszédek/, Garay Jánosnak, Kisfaludy Károlynak, Kisfaludy Sándornak, Kölcsey Ferencnek, Listi Lászlónak, Madách Imrénak /lírai költemények, drámái és vegyes költemények/, valamint Petőfi Sándor összes költeményei /1842-46. I. Hazafias költemény, II. Szerelmi, III. Elbeszélő, IV. Leíró és népdalok/, Petrarca összes szerelmi szonettjei Radó Antal fordításában, Rádai Gedeon gróf munkái és Böttös József báró összes költeményei.¹²²³

Külföldiek magyar fordításban: Boileau Tom Költeménye, Catullus versei, Firduszi Abul Kacsem Monszur költői beszéde, Goethe költeményei, Horatius levele, Mickiewicz Ádám szonettjei, Milton János "Az elveszett paradicsom", óán költők művei és legújabb költeményei 1847-49 között 2 kötetben, Poe A. Edgar költeményei, Tennyson Evid "Királyidill"-je és Tibullus Albins elégiái.¹²²⁴

Gyűjteményes munkák: Hatszáz magyar nemzeti dal gyűjteménye, Szerb népdalok és hősrégék /1887/, Magyar lantosok Petőfitől 1875-ig.

1220 Uo. 66-75 p.

1221 Uo. 72 p. ...

1222 Uo. 80 p.

1223 Uo. 75-81 p.

1224 A budapesti... 75-81 p.

Arany János költeményei, 2 elbeszélése, a Toldi trilógia, Bajza József gyűjtemény, Csokonay Vitéz Mihály: Dorottya c. elbeszélése, a Lilla dalok és versek, Czuczor Gergely népies költeményei, hőskölteményei, színművek, emlék-ünnepi beszédek, regények, Kerényi Frigyes összes költeményei, Szemere Miklós összegyűjtött munkái /1882/. Tolnai Lajos dr. gyűjteménye, magyar költők költeményei, rövid életrajzzal, Tompa Mihály összes költeményei, Vajda János költeményei, Vitkovics Mihály költeményei és prózái.¹²²⁵

Verseki: Amade László, Ábrányi Emil, Berzsenyi Dániel, Dayka Gábor, Kőváry Béla, Gyöngyösi István, Gyula Pál, valamint szavalmányok, dalok, Hervay Frigyes, Kazinczy Ferencz, Mazsuranics Iván, Péczeli József meséi, Rádai-Ráday Pál munkái és Tisza Domokos verse.¹²²⁶

Nagyobb lélegzetű műveki: Tóth Ede, Zrinyi Miklós gróf "Szigeti veszedelem" c. eposza, Bocskai Pál irodalmi hagyományokról szóló munkája.¹²²⁷

A Munkás Könyvtár tudományos munkái:

1. Történelmi könyvek, életleírások, kor- és jellemrajzok. Sorozatok: Kortársaink, Athenaeum Kézíkönyvtára történelmi sorozata, Magyar Helikon /Jeles férfiak életrajzai/, Magyar történelmi életrajzok, Történelmi Könyvtár.

2. Földrajz. Utleírások, fölfedezések.

3. Természettudományok. /Népszerű természettudományi előadások gyűjteménye/.

4. Irodalomtörténet. Költészet, Emlékbeszédek. Athenaeum Kézíkönyvtára irodalmi sorozata.

5. Egyéb, közérdekű munkák.¹²²⁸

1225 A budapesti... 75-81 p.

1226 Uo. 75-81 p.

1227 Uo. 81-92 p.

1228 Uo. 81-92 p.

1. Történelmi könyvek. Életleírások. Kor- és jellemrajzok.

Magyar történelemmel foglalkozó anyag:

Csuday Jenő: "A magyarok történelme" 1897. Bécs 2 k. 2. bőv. kiad.

Frankl Vilmos: "A magyar nemzet történelme" 1872-73. 3 k.

Horváth Mihály: "A magyarok története" 1887. 6. kiad.

/Sajtó alá rendezte, bővítette, jegyzettel ellátta Sebestyén Gyula/

K. Kiss Kálmán: "Magyarország története" 1885.

Környei János: "Magyarország története" 1880.

Kuliffay Ede: "Magyarország története a legrégibb időktől korunkig" 1870. 2. k.

Lánczy Gyula: "A magyarság az Árpádok korában" /történelmi tanulmány/ 1897.

Szalay József dr.: "A magyar nemzet története". Átdolgozta, sajtó alá rendezte Baróti Lajos. 1877. 3. k. 1000 illusztr., műmell.

Szilágyi Sándor: "Erdélyország története" 1866. 2. k.

Varga Ottó: "Magyarország története" 1895.

/elbeszélés fiatalok, öregek részére/ 1229

Emlékiratok: Deák Farkas: "Fogságom története" 1869.

"Egy honvédtüzér élete 1848-49-ben" /történelmi önéletírás/

"Heine H. emlékiratai. Valóság és költészet" címmel. Fordította: 1894.

Dr. Zollner Béla.

"Superintendens emlékezései"

Lejegyezte: Kiss János 1890. 2. kiad.

Kupeczky János: Vahot Imre emlékiratai 1878. 1230

Pulszky Ferencz: "Martinovics és társai" 1882.

Sayoung E.: "A mongolok betörése Magyarországon 1241-1242." Fordította Tekács István. 1877.

Reformkor, szabadságharc /1848-49/:

Gouche Győző: 40-es évek reformeszméi, előzményei 1885.

Gracza György: "Az 1848-1849-iki szabadságharcok története" 5 k., képek 1886.

Varevas Endre: "A magyar szabadságharc története 1848-49-ben" 1879. 2.k.
207 kép¹²³¹

Világtörténelem:

Darmy Viktor: "Világtörténelem". Átdolgozta dr. Ballagi Aladár 1880.

Freemann A.E.: "Az angol alkotmány fejlődése a legrégibb időktől." Fordította: Kónyi J. 1893.

Gervinus G.G.: "Bevezetés a tizenkilencedik sz. történetébe". Fordította: Rózsaági Antal. 1886.

Guizot Ferencz: "A demokrácia Franciaországban" 1895.

Iovine Ernő: "Európa politikai történetének átnézete", Fordította: Angyal Dávid 1891.

Michélet Gy.: "Lengyelország és Oroszország". Fordította De Gerando Antonia 1878.

III. Napóleon: "A tüzérség múltja és jövője"¹²³² 1889.

Életrajz:

Ballagi Aladár: "I. Frigyes Vilmos porosz király" 1888.

Boule: Augusztus császár. Fordította: Molnár Antal 1879.

1231 A budapesti... 81-92 p.

1232 Uo. 81, 82, 86 p.

- Füssy Tamás: "XIII. Leó pápa élete" 1887.
Gregorovius: "Pápák sirenái", Fordította: Hegedüs István 1886.
Schiller F.: "Mózes küldetése". 1878.
Tacitus D. Cornelius: "Agricola élete" 1898.
 Fordította: dr. Csiky Kálmán
Macaulay: "A pápaság". 1880.
Planché Gusztáv: "Művészek csarnoka".
 /Rafael, Michelangelo, Leonardo da Vinci/ 1887.
 Fordította: Szász Károly
Szilágyi Sándor: "Vértanúk a magyar történetből" /történelmi tanulmány/ 1886.
Pulzky Ágost.: "Pázmány Péter" 1887.
Márki Sándor dr.: "Magyar Pantheon" 1884.
 - magyar történelem, művészet, irodalom
 - 150 kiemelt alakja
 - képek, rövid életrajz
Szalai László: "Mirabeau" 1881.
Lamartine A.: "Heloise és Abelard" 1880.
Macaulay T.B.: Machiavelli, Lord Bacon, Milton, Byron. Fordította B.P. 1898, 1876, 1876, 1877.
 Barère Bertrand. Fordította: Angyal Dávid 1879.
Kuliffay Ede: "A szabadság hősei és vértanúi." 1872. 2 k.
Forster-Arnold Florence: "Deák Ferencz" /életrajz/. Fordította Pulzky Ágost.¹²³³ 1881.

Kor- és jellemrajz:

- Friedländer, Jung, Benedek... Bozóky
 Alajos: "Római világ - császárvilág" /művelődési rajz/ 1884. 2 k.
Montesquieu K.: "Elmélkedések - rómaiak nagysága hanyatlása okai." Fordította: Orlai Antal. 1891.
Fraknói Vilmos: II. Lajos és udvara /történelmi rajz/.
Geiger P. N.J.: "Az Árpádok kora". Képes 1873.
 Magyarország történet. Tervezte, írta dr. Wenczel Gusztáv

- Neményi Ambrus: "Kortörténeti rajzok". 2 k.
- Gőssz József dr.: Budapest története/kiadták az 1000 éves ünnep alkalmából/ 1896. 3.kiad
- Kremer: "A régi avarok családi élete és jellege". Fordította: Bolgár Mihály
- Csengery Antal: "Jellemrajzok". 1898.
- "A magyar emigráció mozgalmái. 1859-1862. Kossuth Lajos emlékiratai alapján"¹²³⁴ 1883. 2 péld.
- Mocsáry Lajos észrevételei "A régi magyar nemes" címmel Grünwald Béla: "A régi Magyarország" c. munkájához. 1889.
- Kölcsey Ferenc: "Országgyűlés naplója" 1832-1833. 1883. 4.kiad.
- Havas Sándor /Gömöri/: "Budapest régiségei" A város műemlékeinek, történeti nevezetességű helyeinek leírása. 1889-1897. 5k
- Országh Sándor dr.: "Budai színházak és játékszin" 1753-1895. ¹²³⁵ 1895.

Sorozatok:

Életrajzi válogatók szerepelnek a pozsonyi dr. Pégus György szerkesztésében megjelent Kortársaink sorozatban: dr. Ferenczy József írt Kossuth Lajosról, Politikai jellemrajzot Tisza Kálmánról Visi Imre a 10 éves miniszterelnökségének jubileuma alkalmából. Ezenkívül készült Trefort Ágostonról /Szász Károly/, Munkácsy Mihályról /Karták Pál/, Simor Jánosról Magyarország hercegprímásáról, bíboros-érsekéről /Kóhalmi Klimstein József/, Rónay Jácintól, Ipolyi Arnoldról /Pér Antal/.¹²³⁶

Ugyancsak Pozsonyban jelent meg Zólyomi Lajos dr. szerkesztésében a "Magyar Helikon. Jeles férfiak életrajzai" címmel.¹²³⁷

1234 A budapesti... 81, 82, 83, 84 p.

1235 Uo. 81, 82, 83, 84 p.

1236 Uo. 86 p.

1237 Uo. 87-89 p.

történelmi személyekről: pl. Báthory István, Bethlen Gábor, Bocskay István, Deák Ferencz, Esterházy Miklós nádor, Fráter György, Hunyady Mátyás, Mikos Kelemen, Pázmány Péter, Gróf Széchenyi István, Thököly Imre, Wesselényi Ferencz Nádor, Zrínyi gróf Zrínyi Miklós.¹²³⁸

írókról, költőkről, történetírókról /lantos/: Arany János, Bajza J./özsef/, báró Balassi B/álint/, Berzei D/ániál/, Bocsenyey Gy/örgy/, Csokonai V/itéz/ M/ihály/, Czuczor G/ergely/, báró Eötvös J/özsef/, Fáy A/ndrás/, Garay J/ános/, gr. Gvadányi J/özsef/, Horváth I/istván/, Horváth Mihály, Szalay J. báró Jósika M/iklós/, Katona J/özsef/, Kazinczy Ferenc, Kármán J/özsef/, báró Kemény Zsigmond, Kisfaludy K/ároly/ K/isfaludy/ S/ándor/, Kölcsey F/erenc/, Madách I/mre/, Petőfi S/ándor/, Verseghy Ferenc, Pázmány /Péter/, gr. Széchenyi I/stván/, Szigligeti E/de/, Tinódi /Lantos/ S/ebestyén/, Toldi Ferencz, Tompa M/ihály/, Virág Benedek, Vörösmarty M/ihály/, Erinyi M/iklós/.¹²³⁹

tudósokról, felfedezőkről, utazókról: Anyos Pál, Széchenyi Pál, Dugonics András, Erdélyi János, Greguss Ágost, Gaál József, Faludi Ferencz, Kemény János, gróf Viczky Kristóf, Révai Miklós, Tóth Kálmán.¹²⁴⁰

Az életrajzok írói és könyveik témái:

történelem /Szilágyi Sándor, dr. Szalay József, Deák Farkas, dr. Szádeczky Lajos, Barabás Samu/

történelem, utazók /dr. Márki Sándor/

történelem, irodalom /dr. Ferenczy József szerkesztő, dr. Vitkovics Sándor, Kerékgyártó Árpád/

történetírás /Vass Bertalan/

történetírás, irodalom /Dr. Szinyei József/¹²⁴¹

irodalom /Endrődy Sándor író, dr. Zólyomi Lajos szerkesztő, Badics Ferenc dr., dr. Tóth Sándor, Andrássy Jenő, Véry László dr., Körössy László, dr. Evőd Béla, Szana Tamás, Frém József/

irodalomtörténet /Kerékgyártó Árpád/

biblia /Vermes Imre, XVI. sz-i lantos/

irodalom, biblia /Kóhalmi Klinstein Károly és Béla/

felfedezők /Dr. Dengi János/¹²⁴²

1238 A budapesti... 87-89 p.

1239 Uo. 87-89 p.

1240 Uo. 87-89 p.

1241 Uo. 87-89 p.

1242 Uo. 87-89 p.

A "Magyar Történelmi Társulat" a MTA történelmi bizottságának közreműködésével "Magyar Történelmi Életrajzok" című sorozatot indított Szilágyi Sándor szerkesztésében.¹²⁴³ 1885-1897 között XIII évfolyam látott napvilágot. Az egyes évfolyamokban feltüntették kb. 1260-tól 1860-ig a történelmi személyek uralkodási korszakát, időpontját. XIX. századi mi csak egy van. Kedveltebb téma a XVII. század ismert fejedelmeiről, fejedelenasszonyairól, kurucvezérekről szóló írás.¹²⁴⁴

A Franklin Társulat Történelmi Könyvtár címen adott ki élet- és korrajzokat.¹²⁴⁵ A legübb művet Áldor Imre írta /Columbus, Nagy Péter, Nagy Frigyes, Nagy Napóleon császár, "Az első magyar király" stb./. Feltűnik Vértesi Arnold /III. Napóleon/. Jókai /Magyar nemzeti vértanú neve/ Toldy László /Szt. László király, Árpád és a magyarok letelepedése/, dr. Lázár Gyulács, Sebestyén Gyulács, Csukássy József és másoké.¹²⁴⁶

A társadalomtudományi művek másik nagy csoportja a földrajzi könyvek. a kor kedvelt és elmaradhatatlan útleírásaival, felfedezéseivel, tanulmányaival.¹²⁴⁷

1880-90-es évek alatt gyorsan fejlődött a kiadás és így időben az olvasó a századvései felfedezésekről. Pl.: 1879-95, szudáni fogságáról ír Slatin Rudolf Pasa /írását Dr. Jankó János fordította/.¹²⁴⁸ 1875-ben Kane /2 k./ sarkkutató, 1876-ban Sámí Lajos délafrikai utazó és felfedező, 1890-ben Simonyi Jenő dr. sarkvidéki felfedezésének története kerülhetett a nyilvánosság közé.¹²⁴⁹

Ugyanakkor írta György Aladár népszerűsítő jelleggel a 3 kötetes földrajzi-népismereti kézikönyvet "Föld népei" címmel, amelyek /3 ki-

1243 A budapesti... 89-91 p.

1244 Uo. 89-91 p.

1245 Uo. 91-92 p.

1246 Uo. 91-92 p.

1247 Uo. 92-94 p.

1248 Uo. 92-93 p.

1249 Uo. 92-94 p.

dása/ 1880, 1881, 1892-ben jelentek meg Toldy László kidolgozásában.
Forrása Hellwald Frigyes munkája volt/?/. Kötetcímei: I. Amerika, II. Afrika, Ázsia, Ausztrália, III. Európa. 1250

"Viláskörüti sötétség" invitál Hübner Sándor gr. munkája /1884, 2 kötet/ éppúgy, mint Vadona János /"Öt világrészből", 1899/, Falk Zsigmond Budapestről San-Franciscoig c. műve. Érdekes Borsi József: Földrészek c. munkája. Amerikáról Keeskeméthy Aurél, Kovács Pál, Simonyi Jenő dr. írt, Afrikáról Stanley, H.M., Alvinszky Sándor, Európában Szamota Pál gyűjtött a Balkánon! Az országok közül Szicília, Málta szigetszigete, a Brit Birodalom, Vértesi Károly "országai"/?/, Egyiptom, Olaszország, Magyarország /Slofmannberg gróf, Kazinczy Ferencz/ jelent meg, valamint híres utazók/Verne Gyula tollából/Vértesi L. fordításában.

A természettudományok minden ágából található volt 1-1 könyv a könyvtárban:

Mechanika	- <u>Bardócz Lajos dr.</u> , <u>Kelemen Antal</u>
Fizika	- <u>Czigler Alajos</u> , <u>Guillemon Amadée</u> , <u>Heller Ágost</u>
Természettudomány általában	- <u>Bernstein A.</u>
Földrajz	- <u>Brehm E. Alfréd</u> , <u>Csepely László</u> , <u>Kirándulók zsebkönyve</u> , <u>Richard Procter</u> , <u>Reclus Elisée</u> , <u>Rudolf Stanley</u> , <u>Schmidt Sándor</u>
Geológia	- <u>Cotta</u> , <u>Bernhardson</u> , <u>Szabó József</u>
Csillagászat	- <u>Darvai Móricz dr.</u> , <u>Camille Hammarion</u> , <u>Hollósy Juszticián</u> , <u>Houzeau J.</u>
Egészségtan	- <u>Erismann Frigyes dr.</u>
Növénytan	- <u>Alfonse De Candolle</u> , <u>Henry Emery</u> , <u>Kirándulók zsebkönyve</u>
Fotografia	- <u>Gotthard Jenő</u> , <u>Sir John Hubbek</u> , <u>Edward Scheide</u>
Állattan	- <u>Graber Vitus</u> , <u>Edward Schwith</u> , <u>Kirándulók zsebkönyve</u> , <u>Krümmel Ottó</u>
Meteorológia	- ?
Anatómia	- <u>Thäuffert</u>
Kohászat	- <u>Greguss Gyula</u>

Természet, természetről

szóló könyvek

Életten

Mezőgazdaság

Óceánia

Ásványtan

Elektronika

Etnográfia

Értekezés, tudományos

előadás

- Szabó József, Kriesch János

- Darwin, Hucley Th.

- Johnson N. Samuel

- Keller Konrád dr, Lázár Kálmán gróf

- Kirándulók zsebkönyve, Edward Smith

- ?

- Lóczi Lóczy Lajos

- Greguss Gyula, Faraday, Helmholtz, Peten-
hoffer, Herman Ottó

- Topinard Pál dr /kézikönyv/

- John Tyndell

- Wartha Wincze dr.¹²⁵¹

Antropológia

Kémia

Technológia ismeret

Cél: Megfigyelések, mérések, a kúra bemutatása, megismertetni a
történelem előtti időket.

Kiadás: Többségében az 1870-90-es évek könyvtermése.

Műfaj: Népszerű olvasmányok, leírások, előadások, tudományos érteke-
zés, emlékezés, kézikönyv, gyakorlati alkalmazás, útmuta-
tás.¹²⁵²

10 kötetes anyagot adott ki a K.M./?/ Természettudományi Társulat
/1877-1887/.¹²⁵³ Újszerű benne az orvostudomány és a pszichológia meg-
jelenése. Igen sok a biológiai, kémiai, földrajzi, fizikai könyv, olvét-
ve akad etnographia, növénytan, állattan és geológia. Wartha Wincze,
Szabó József, Thanhoffer Lajos, Herman Ottó, Kriesch János, Lóczi La-
jos, dr. Szabó József művei találhatók ebben a válogatásban.

Az orvostudomány területén Rózsahegyi Aladár /baktérium/, Korányi
Frigyes /kor-gyógytan módszerei/, Jami Gyula dr. /sebkezelés/, dr. An-
tal Géza /elvézés/ művei jelentősek. A pszichológiában Herman Ottó

1251 A budapesti... 94-100 p.

1252 Uo. 97-99 p.

1253 Uo. 97-99 p.

/átalakulások/, Laufenauer Károly /emlékezőtehetség/, Oláh Gusztáv /bányász-elme-kör kapcsolata/ értekezései igen érdekesek. Megtalálható még Pulszky Ferenc /geológia/, Herman Ottó /állattan/, Dr. Vámbéry Ármin /legújabbkori népvándorlási mozgalom Keleten/, Kerpely Antal /vas és gyártása/ és mások munkái.¹²⁵⁴

Irodalomtörténet, költészet, emlékbeszédek és egyéb munkák alkotják még a könyvtár anyagát:

Irodalomtörténet: Carlyle, Barnes /életkép/, Caesar Fenini /olasz irodalomtörténet/, Flegler Sándor /magyar történetírás története/, Flegler Sándor-Sayouns S. /magyar történetírás kútforrásai/, Gaál Mózes /magyar irodalom története/, Imre Sándor /középkori magyar irodalom stílje/, Kölcsey Ferenc /szónoki művek/, Naményi Ábrus /francia forradalom hírlapjai, hírlapírói/, S. Pope /műbirálatokról/, Riedl Frigyes /magyar irodalom főirányzatai/, néphumor stb.¹²⁵⁵

Költészet: Erdélyi János esztétikai előtanulmányok /1888/, Greguss A. balladái /1886/, Vahot Imre Petőfi, Szász Károly, Schiller, Horatius élet- és jellemrajza, tiskötetet poetikája, Bayer Ferenc, Czuczor Gergely élete és költészete, Haraszti Gyula, Csokonai Vitéz Mihály.¹²⁵⁶

Emlékbeszédek: Gyulai Pál: báró Eötvös József /1880/, Arany János /1891/, Kazinczy Gábor: Szemere Pál /1885/, Thomas: Descartes /1896/, fordította Rácz Lajos.¹²⁵⁷

Egyéb közérdekű munkák: Liszt Ferenc /Cigányok, cigányzene Magyarországon/, Cicero: /Laelius = barátság/, Seneca vigasztalásokról írott műve, Csenger Antal: Közsoktatás, közművelődés kérdései Magyarországon /1/, Pallas nagy lexikona /Magyarország, különnyomat/, Pascal gondolatai, Taine H. művészeti eszmény, olasz-görög-németalföldi művészeti bölcselete stb.¹²⁵⁸

1254 A budapesti...100-102 p.

1255 Uo. 100-102 p.

1256 Uo. 100-102 p.

1257 Uo. 102-103 p.

1258 Munkásmozgalom... 85 p.

Kende János... 8 p.

Meggyőződött e részletes ismertetés talán mindenkit arról, hogy mennyire hiányzott a munkásoknyvtárból a munkásokhoz szóló, harcukhoz, művelődésükhöz, tanulásukhoz szükséges ismeretanyag.

A polcári könyvkiadók fel sem mérték a születő munkáscsapat igényét. Általában a "néphez" címezték sorozataikat, amelyek elsősorban a falu népet szórakoztatták. Vegyes az írógárdája, vegyes hatást is fejtett ki.

A munkáscsapatoknak előbb írni-olvasni kellett megtanítani a munkásokat, utána a saját kiadó segítségével jó irodalmat, az agitációs terméket ajánlani, terjeszteni! Az igény hamar jelentkezett. Mégis a rendszeres szocialista kiadói tevékenység a 90-es években /1890/ indult meg.

Eznek egyik vállalkozása a "Népolvasótár" c. sorozat, szerkesztője és megindítója a sokoldalú Mezőfi Vilmos, aki 1899-ig vezette. Ekkor zárták ki a pártból /a szegényparasztságot "túlzott"-an védelmezte a pártvezetőség ellenében/ és vette át a sorozat szerkesztését a MSZDP.

Mezőfi szerkesztésében 18 füzet jelent meg /közölte saját írásait is/.¹²⁵⁹

1896-ban Bokányi Dezső az Építőmunkás c. lap 1. számában felhívt tett közlé a sorozat támogatása céljából, fenntartási okokból, népszerűsítésből. Kevesen ismerhették a sorozat anyagát, mert úgy kezdte, hogy bizonyára hallották a szaktársak, hogy néhány áldozatkész elvtárs olyan vállalatot hozott létre, amelynek célja a magyar munkásirodalom megteremtése, a fércművek kiszorítása.¹²⁶⁰

A vállalat neve "Népolvasótár". Az első mű szerzője Bugó szaktársunk, dr. Rajna Gábor /Mezőfi Vilmos/. "A tőke nyomorultjai" c. regénye 1897. január 1-én jelent meg. Hetente 1 füzetet adtak ki.¹²⁶¹ Meglehetősen rendszeresen gyűjtőíveken a kiadónál a Garai utca 32.I.9.alatt. Házhoz szállították, megrendelés nélkül elküldték, hogy megismerkedjen vele, tanuljon belőle a szaktárs és ha tetszik megrendelje. Ára mindössze 16 kr. volt, mindenki számára elérhető. A regényeket folyó-

1259 Munkásmozgalom... 85 p.

1260 Uo. 85 p.

Kende János... 8 p.

1261 Munkásmozgalom... 85 p.

tatásokban közölték /12-15 füzetben/. Tetszetős külsőt terveztek. A címlapra képet és a címet, az utolsó füzetben díszes bekötött táblát.¹²⁶² Kéri a tagtársak támogatását, mert ha igazán tanulni vágnak, és meg akarják ismerni a szocializmus igazságait, vásárolják meg a füzetet, sokat lehet belőlük okulni.¹²⁶³

1890-ben a megerősödött szociáldemokrata mozgalom vezetői is hoztak határozatot egy olyan könyv és füzet sorozat megindításáról, amely magyar nyelven a legjelentősebb szocialista írók munkáival ismerteti majd meg a munkásolvásokat.

Ugyanis külföldön már megszületett a szocialista irodalom, de itthon ismert okokból hiányoznak azok a magyar nyelvű, elsősorban közgazdasági munkák, amelyekből közvetlen tapasztalatot szerezhethetnének a magyar ajkú munkások, mivel szükségét érzik a szocialista irodalom olvasásának! Ezért úgy döntött az SZDP bizottsága, hogy megteremti a magyar nyelvű szocialista irodalmat és ez hozzáférhetővé teszi a munkáskönyvtárak megalapításával. Elsődleges célként a párt elveinek kérdése, a szociáldemokrácia jelentőségének felismertetése vezérelte őket. Biztak abban, hogy "Lesz magyar nyelvű szocialista irodalmunk is!"¹²⁶⁴ A munkások feladatának a pártkiadványok terjesztését, olvasását tekintették.¹²⁶⁵ /Magyarság hangsúlyozása!/
A Népszavában közzétettek egy felhívást /1890. július 20., 1-2. szám/ "A szocialista irodalom magyar nyelven" címmel, hogy a munkások támogassák e kiadványsorozatot.¹²⁶⁶

E felhívásban egyetértettek Liebknecht azon mondásával, hogy "A tudás hatalom és a hatalom tudás", hiszen ez volt a szervezett munkások közvetlen célja a hatalom megszerzéséért vívott küzdelemben.¹²⁶⁷

A MSZDP füzet sorozatának neve "Magyar Munkás Könyvtár", szerkesztője ugyancsak Mezőfi Vilmos. A Népolvasótár tudományos mellékleteként működött!¹²⁶⁸

1262 Munkásmozgalom... 86 p.

1263 Uo. 73 p.

1264 Kende... 8 p.

1265 Munkásmozgalom... 73 p.

1266 Uo. 74 p.

1267 Uo. 74 p.

1268 Uo. 74 p.

A sorozat első füzetének címe "Mit akarnak a szociáldemokraták?" alcíme "A magyarországi szociáldemokrata párt alapelvei, Az 1890. évi I. pártkongresszus határozatai magyarázatokkal ellátva." ¹²⁶⁹

Összeállította: Wankó Károly. Kiadó "a Népszava Kiadóhivatala". Készült 1895-ben Budapesten az Akácza utca 22. alatt Spitzer és Fischer könyvnyomdájában. ¹²⁷⁰

A bevezető részben közölte a Magyarországi Általános Munkáspárt az olvasókkal, hogy eddig a régi igény kielégítése anyagi és technikai eszközök hiánya miatt elmaradt. Az 1890. májusi tüntetés, a szervezett munkások öntudatosodása tette lehetővé a "Magyar Munkás Könyvtár" létrehozását.

Feladata: magyar nyelvű kiadásban megismertetni a munkásokkal a német, francia és angol szocialista irodalom röpíratait; hazai viszonyokra átültetni és az itthoni anyagot szakszerűen feldolgozva megírati szocialista világnézetben.

Elsődleges szempont a gazdasági kérdések, történelmi tanulmányok, mint középkori, újkori elnyomott munkás-mozgalmak, életrajzok, a külföldi munkásmozgalom kiváló képviselőinek, az MSZDP parlamenti beszédeinek közlése. ¹²⁷¹

A füzet tartalmazza a SZDP programját, elvi nyilatkozatát, határozati javaslatait a politikai jogokról, a munkásvédelmi törvényhozásról, a mezőgazdasági munkások helyzetéről, a népiskolákról. ¹²⁷²

A 90-es években 8 füzet jelent meg a sorozatban. Munkásmozgalmi művek láttak benne napvilágot:

Lassalle: "A munkáskérdésről" c. beszéde. I. füz.

Jakoby J./ohann/: "A munkásmozgalom céljai" - értekezés.

Marx és Engels: "A kommunisták nyilatkozványa" /1847/.

Stern J.: "A szocializmus alaptételei."

A magyarországi parasztháborúk.

Lassalle: "A tudomány és a munkások" - védbeszéd.

Dolgozatok: "A nőkérdés a jelenkorban".

"Részletek a francia forradalomból".

¹²⁶⁹ "Mit akarnak a szociáldemokraták?" Magyar Munkás-Könyvtár I. füzet. A magyarországi szociáldemokrata párt alapelvei magyarázatokkal ellátva. Összeáll. Wankó Károly. Spitzer és Fischer könyvnyomdája. 1895. címlap.

¹²⁷⁰ Uo. címlap

¹²⁷¹ Munkásmozgalom... 75 p.

¹²⁷² "Mit akarnak..." 2-15 p.

"A proletárok emléknapi".

"Domela-Nieuwenhuis"

"Tőke és munka". 1273

Marx írásait röviden ismertették, valamint Mezőfi, Paul Lafargue, G. Plehanov írásait közölték még a sorozatok. 1274

A szociáldemokrata párt olcsó áron jelentette meg a füzeteket, hogy a szegényebbek is hozzáférhessenek. Rövid lélegzetű műveket közöltek a csekély lapszám miatt, valamint változatos írásművekkel szertették volna megismertetni az olvasóikat.

Nem volt időszaki kiadvány. Ártól, s az iverk számától függött, hogy milyen időközökben és terjedelemben jelent meg. 1 füzetért kb. 15-24 kr-t akartak kórni, legmagasabb 30 kr. lesz. 1275

E füzetek elsődleges célja az volt, hogy több milliós példányban a munkások közé kerüljön, a politikai célok mellett felvilágosítsa, útbaigazítsa olvasóit! 1276

1890-1918 között a SZDP kongresszusain, pártgyűléseken állandó téma maradt a szocialista könyvkiadás helyzete, tevékenysége, eredményessége, elmaradottsága. Csak a századfordulóra sikerült önálló, rendszeres kiadást megvalósítani. A szakszervezetekbe eljutottak a könyv és füzet sorozatok is a párt- és röpirodalom mellett.

Terjesztését a Népszava Könyvkereskedés végezte, amely a XIX. század elejétől /?/ funkcionált forgalmazóként és kiadóként.

Kiadványai közt megtalálható egy "Olvasási Tanácsadó" 1908-ból, a "Szocializmus" c. folyóirat 1906-ból, a hitlenségi perről írott munka, a "Népszava-naptár", a Volkestimme-naptár", pártgyűlési jegyzőkönyv, Jászai Samu: A szakszervezeti mozgalom fejlődése, Csizmadia Sándor: "A munkások" c. és Kunfi Zsigmond: Az általános választójog c. könyve. 1277

1273 Munkásmozgalom... 75 p.

1274 Uo. 78 p.

Kende... 8 p.

1275 Munkásmozgalom... 79 p.

1276 Uo. 79 p.

1277 Uo. 158 p.

Az agitációs irodalom nagyrészt röpiratok, agitációs füzetek alkották. Legnépszerűbbek a korábban már tárgyalt "Jönnék a szociáldemokraták" c. agitációs füzet, a "Mit akarunk" c. röpirat /15.000 pld./.

Általában 2-5000 példányban jelentek meg.¹²⁷⁸

A századfordulóra rendkívül megnövekedett a számuk, több nyelven terjesztették az egész országban. Egyes füzetek több kiadást is megértek, ezen kívül újak is bőségesen születtek. Mégis kevésnek tűnik, hiszen, ha elfogynak, anyagi eszközök hiányában nincs miből pótolniuk. /Id. MSZDP korábbi kesergését/. A század elején olyan röpiratok is megjelentek, amelyek egyetli ünnepekről számoltak be, pl. megemlékezések márciusról, március 15-ről, Petőfiről /1903/, Tancsicsról /1905/.¹²⁷⁹

Az 1910. március 31-i építőmunkás és országos küldött közgyűlésen Garbai Sándor elvtárs azt a javaslatot terjesztette elő, hogy a központi vezetőség évente 3 nyelvű /magyar, német, tót/ röpiratot adjon ki szükség szerinti időközökben, amelyben szervezkedésre hívja fel az építőmunkásokat. Parlagi Gyula brassói küldött azt indítványozta, hogy román nyelven is adják ki. A közgyűlés ezt is jóváhagyta.¹²⁸⁰ Tóth István /Budapest/ hasznosnak ítélte a zsebnaplók kiadását, mert a szaktársak még mindig keresik és igénylik.¹²⁸¹ Bokányi Dezső válasza: A központi vezetőség az első kiadás anyagi veszteségei miatt ezt leállította, de nem lát akadályt újabb kiadására. Csoportok igénylése alapján a központ állapítja meg a példányszámok árát és hamarosan két nyelven /magyarul és németül/ is megjelenteti.¹²⁸² A szászvárosi küldött kéri a román nyelvű kiadását is /örökre kihagyták őket!/. Először pénzhányra hivatkoztak, majd Fischer Keresztély csepeli felszólaló indítványára /magas áron 2 nyelven, a főlöselegből adják ki a román nyelvűt/ jóváhagyták!¹²⁸³ Nemcsak politikai jellegűek tehát a röpiratok.

1278 Munkásmozgalom... 88-89 p.

1279 Uo. 113, 114 p.

1280 Uo. 149 p.

1281 Uo. 149 p.

1282 Uo. 149 p.

1283 Uo. 150 p.

Az I. világháború idején tovább folyt az oktatási tevékenység, lásd a Magántisztviselők és Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetségének röpiratait 1915-ből és 1917-ből, amelyek egyleti ismeretterjesztő előadásokról, előadássorozatokról tudósítanak, elsősorban a háborúval kapcsolatosan.¹²⁸⁴

A Népszava-Könyvkereskedés adta ki a "Szocialista agitációs iratok" c. sorozatot is. 1914-ben "Harc a tudományért" címmel brossurát, füzetet jelentettek meg Suhogó alnéven a Népszava szerkesztője, Somogyi Béla.¹²⁸⁵

"Mire kellene tanítani és mire tanítják a népet?" c. fejezetében szükségesnek tartja, hogy alapvető, hasznos és általános műveltséghez tartozó ismeretekhez jusson a nép. Végig elemzi az oktatást. 31 % /hivatalos kimutatás/, hogy minden 31. ember nem tud olvasni és még ki tudja hányan, akik mégis jártak 1-2 osztályt. A népiskola 5-6 osztályába 1/4 része jut csak el. /Hiányzik a természettudomány tanulása /. Olyan tantárgyak megismerését, amely természeti dolgok, tudományos magyarázaton alapul, nem teszik lehetővé, mert a világot Isten teremtetten, és úgy van jól, ahogy van. Így nem lehet a népet tanítani. Történelmi órán nem beszélnek a szörnyű elnyomásról, az urak harácsolásáról, árulásáról, a nép jogtalanságáról. Csak azt, hogy e jó vitézek állandóan érték aggódtak, véreztek harc közben. Tehát tisztelnünk kell őket, amiért vagytonokat harácsoltak össze! Ez a "vallászerkölcös", alhazafias szellem viszont nemcsak az iskolában járja át a nép lelkét, hanem a kormány és az egyház által kiadott újságok, könyvek révén is. Ezek után nyilvánvaló, hogy nem érdeklődik a nép a tudományok iránt.¹²⁸⁶

Másik fejezete a "A nép nem is tanulhat". 404 ezer gyerek nem jár iskolába /a kormány hivatalos bejelentése/. A Népszava felmérése viszont 900 ezerről tudósít! Elpazarolt energiák! Nincsen iskola sok száz községben, vagy ha van is, nincs taneszköz, rosszul fizetik a tanítót. Hogy lehet így becsületesen tanítani? /Célszerű a népet tu-

1284 Munkásmozgalom... 176 p.

1285 Uo. 167 p.

1286 Uo. 167 p.

datlanságban és így féken tartani, ld. Amerika, a rabszolgaság megléte! Magyarországon is ezért tartják tudatlanságban a munkásokat. A konklúzió a "Harc a tudományért" c. részben olvasható. A munkáscsztály minél hamarabb jusszon megfelelő ismeretekhez, olvassa ugyanazokat a kulturális jogokat, mint az uralkodó osztály, mert nem megváltoztatatlan a helyzete. Csakis rajtuk múlik, mi lesz tovább!¹²⁸⁷

Az 1912-es MSZDP 5. pártkongresszusán örömmel konstatálta a vezetés, hogy a pártirodalom bővül, sorra fordítják le a szocialista irodalom klasszikusait pl: Marx és Engels: "Kommunista Kiáltványát", Bebel: "A nő és a szocializmus" c. művét /igaz magánkiadásban került közre/. Ez is haladás. Sokáig az volt a probléma, hogy Marx és Engels művei csak töredékes alakban kerültek a munkások kezébe és a századfordulóig csak ezt az egyetlen művet, valamint kisebb írásokat ismer-tek meg tőlük!¹²⁸⁸

1904-ben Szabó Ervin kezdeményezésére az MSZDP támogatásával a Politzer Kiadó elvállalta Marx és Engels válogatott műveinek megjelen-tesét magyar nyelven, 3 kötetben! Szabó Ervin írt hozzá előszót, méltatva Marx és Engels forradalmiságát anarcho-ezindikalista szel-lemben. Ennek ellenére megismerték a magyar munkások a marxizmus meg-teremtőinek munkásságát, eszméit. Az I. kötet 1905-ben, a II. kötet 1909-ben jelent meg, a III. viszont elmaradt a szocialista vezetők helytelen szemlélete miatt!¹²⁸⁹

1904-ben a Népszava is tudósít a művek kiadásáról azzal a meg-jegyzéssel, hogy a kötetek teljes képet fognak nyújtani a tudományos szocializmus megalapítóinak gondolatvilágáról. Örömmel üdvözlí az el-ső magyar kiadást, amely képet alkot a marxizmus ágairól, irányzatai-ról, alkalmazásáról. Ismerteti a marxista filozófia, közgazdaságtan, történetírás publicisztika termékeit.

Gyűjteményes kötet. Az egyes művek közti bevezetések is Szabó Ervin munkái. Az I. kötetben lévő "Marx és Engels életrajza" c. részt

1287 Munkásmozgalom... 168 p.

1288 Uo. 117 p.

1289 Uo. 117 p.

Garami Ernő írta. Fordítók: Csizmadia Sándor, Garami Ernő, Szabados Sándor.

Kiadása olcsó, alakja 2 ives nagyalakú füzet. 2 hetenként jelent meg 30 filléres áron. A 3 kötetet 40 füzetre tervezték. Ára 12 korona.¹²⁹⁰

Az egyes kötetek tartalma a következő:

I. Kötet.

A Kommunista Kiáltvány	Marxtól és Engelstől
A magyar forradalom	Engelstől
Kossuth és Klapka	Marxtól
A demokratikus pánszlávizmus	Engelstől
Forradalom és ellenforradalom Németországban	Marxtól
Brunaire 18-a	Marxtól
A német parasztforradalom	Engelstől

II. Kötet.

A közgazdaságtan kritikájához	Marxtól
Védővám és szabadkereskedelem	Marxtól
" "	Engelstől
Az Internacionálé programja	Marxtól
A francia világháború	Marxtól
A szociáldemokrata program kritikája	Marxtól
Ugyanaz	Engelstől
Oroszországról	Engelstől

III. Kötet.

A szocializmus fejlődése	Engelstől
A történelmi materializmus,	"
A család, a magántulajdon és az állam eredete	"

1290 Munkásmozgalom... 118 p.

Feuerbach és a klasszikus német bölcsészet	Engelstől	
Az új német birodalom keletkezése	"	
Az orosz cárizmus külpolitikája	"	
A szocializmus Németországban	"	
A poroszkérdés Németországban és Franciaországban	"	
Az öskereszténység története	"	
Politikai végrendelet /egy előszó/	"	1291
Levelek	Marx és Engelstől	

Szabó Ervin a marxizmus klasszikusainak népszerűsítésén túl igen aktívan vett részt a különböző sorozatok propagálásában, a munkások toborzásában. Bevezető cikke jelent meg 1916-ban a Köhalmi Béla által indított "Könyvtári Füzetek" c. tanulmány sorozatban is. /Köhalmi Béla a munkás kulturális mozgalom neves alakja volt/. A háborús események ellenére arra buzdított mindenkit, hogy az elpusztított kultúrát helyre kell hozni. Takarékosan kell bánni az erőtartalékokkal, felhasználni helyesen, folytatni a hagyományokat. Legyőzni a feltört barbár ösztönöket, örülni olyan vállalkozásnak, mint e sorozat. Elmaradottságunk kiterjed a könyvtári viszonyokra is, ezért a kevés meglévőből kell sokkal többet kihozni. Ezt teljes áttekintéssel, munkamegosztással és egyesítéssel, mindennemű energiakíméléssel, reformokkal lehet megoldani! ¹²⁹²

A Népszava Könyvkereskedés 1903-ban a "Szocialista Diákok Könyvtára" c. sorozat 2. számában névtelen röpiratot adott ki. A füzet címe: "A diákokhoz". Mögötte szintén Szabó Ervin rejlik, aki feltárta a diákok számára az élet, a társadalom valóságos problémáit és megmutatta, hogy a munkásmozgalom számára milyen fontos a szocialista ifjak tevékenysége. Akik nem vesznek részt az ifjúsági mozgalomban, iskolai éveiket szellemi posványban töltik és tévútra vezetik gondolkodásukat. Tekintélyelv uralkodik a szülői házban és az iskolában egyaránt, ezért tépjék el láncukat. A történelem az osztályharcok története, az elnyomók és elnyomottak harca. A tőkés társadalom gazdasági rendjét a természet, a tőke és a munka kooperációja jellemzi. A termelési eszkö-

1291 Munkásmozgalom... 118 p.

1292 Uo. 172-173 p.

zök kevesek között vannak. Áru a munkaerő, adás-vétel tárgya. A tőkéssztyály uralmának alapja a termelőeszközök magántulajdona, gazdagsága a növekvő értéktöbbletből származik. Hatalmának megszűntetéséért a munkássztyálynak harcot kell vívnia! A fegyverkezés az oktatás minőségének romlását vonja maga után és felháborító, hogy 1903-ban Magyarországon még mindig 45 % az analfabéta! A SZDP ennek megszűntetéséért minden eszközt igénybe vesz. 33 munkásegyletben szocialista diákok a tanítók, akik az egyleti tagok számára télen elemi ismereteket /olvasás, írás, mértan, számtan, földrajz/ tanítanak. 2500 fő, főleg idősebbek látogatják munka után e sorozatokat. Eddig történelemből, művésztörténelemből, technikából, orvostudományból, szocializmusból voltak előadások. Indítottak retorikai tanfolyamot, szavalási gyakorlatokat az ünnepek szereplőinek színvonala érdekében. E fiatalok terjesztik és írták a szocialista szellemű újságcikkeket, röpiratokat! Közvetlenül résztvesznek a propagandamunkában, szerény fillérjeikkel külföldi sztrájkokat segítenek! Meggyőződése, hogy e füzet felkelti majd sok fiatal érdeklődését a szocialista eszmék, problémák iránt.¹²⁹³

Szabó Ervin a politikai és tudományos tevékenysége mellett, a Fővárosi Könyvtár igazgatója /1911-19/, a szocialista könyvtárügy megalapozója. A Népművelés c. folyóiratban a könyvtárügy mellett a munkásolvasók toborzásáról, támogatásáról írt.¹²⁹⁴ Eszeteli a régi és új könyvtár közti különbséget /régic csupán megőrzésre volt jó, kutatásra nem; az újban tágas helyiség áll az olvasók rendelkezésére/. Probléma a könyvek terjesztése. Itéletet mond sok könyvtárról, könyvtárpolitikusról, mert félreértik a nép igényeit. "Szeretik a selejtes, viszonyos, szentimentális női, vagy "népies" regényírókat, a kalandos útleírásokat és históriákat és leginkább a rablóhistóriákat, a rossz detektiv és egyéb szennyirodalmat. És nem olvassák el, amit a műveltek olvasnak: a klasszikusokat és a művészi moderneket, a tudományos és a komoly gyakorlati irodalmat. Nem is kell hát mást rájuk kényszeríteni...¹²⁹⁵ Mi lehet ennek az oka? Nem szeretik a jó könyvet, vagy nem kapják? Baj van a használati statisztikákkal! Különbség az előismere-

1293 Munkásmozgalom... 116 p.

1294 Uo. 155 p.

1295 Uo. 155 p.

tekben, tudatban van. Bibliográfiai tájékoztatatlanságuk miatt, mert nem használnak irodalmi nyelvet, nem olvasnak kritikai lapokat, nem ismerik és nem is kérik a jó könyvet. Intenzívebb lenne az érdeklődés az ipari munkásnak, a művelt értelmiségieknek is a tudományok iránt, az iskolai végzettség ellenére is! A könyvtáros tevékenysége a "használat fokozására és a minőségnek emelésére irányul..."¹²⁹⁶ /Manapság is meg lehetne fogadni néhány tanácsát!/
1297

Már megjelent "Olvasási Tanácsadó" Zaka Lajos szerkesztő tollából 1891-ben.¹²⁹⁷ Ez az első Magyarországon. Megállapítja, hogy az egyes férce-műveket /"Rinaldo Rihaldini", "Az inquisitio titkai", "A vörös malom", "A sirbolt rejtélyes halottja"/, Sue Jenő /Ponsen du Terrai!/ munkáit éppúgy rongyosra olvasták, mint a szórakoztató, pikáns műveket /Boccaccio, Casanova, Kock Pl., "Három szoknyás leánya..."/, a történelmi, földrajzi, etnographiai művek viszont vadonatúj állapotban álltak a polcon!

Helyettük a következő műveket ajánlotta: tanulni, szórakozni vágyóknak: Jókai, Eötvös, Vas Gereben, Kemény Zsigmond, Jósika, Verne regényeit, régi és új angol regényeket, orosz elbeszéléseket, humoros munkákat.

Tudományos műveket: Horváth Mihály: Magyarország történelme
Szilágyi Sándor: "Történelmi életrajzok" c. füzetek
Kossuth Lajos: "Irataim az emigrációból"
Fülszky Ferenc: "Életem és korom"

Világtörténetet: Lamartine A/lphonse/: "A girondiak története"
Carlyle T/homas/: "A francia forradalom"

Földrajzot, útleirást: Hellwald: "A föld és népei"
Vámbéry, Ujfalvy, Asbóth művei

A németül olvasók számára is van jó szociális irodalom. Szeretné, ha oly gyakran forgatnák ezeket a könyveket, mint a rossz ponyvát.

1296 Munkásmozgalom... 156 p.

1297 Uo. 80 p.

1908-ban a Népszava Könyvkereskedés kiadásában is megjelent "Olvasási Tanácsadó" a magyar munkásmozgalomban. A könyvecske politikai /agitációs/, társadalmi- és természettudományi, szépirodalmi kiadványokat sorol fel. "Mit olvassunk" c. részében a tudományos művek között szerepel Marx, Engels, Bebel, Szabó Ervin 1-1 írása. A szépirodák között Ady, Arany János, Balzac, Bródy Sándor, Csehov, Eötvös József, Anatole France, Gorkij, Heine, Victor Hugo, Madách, Zola művei olvashatók annotációk /rövid tartalmú ismertetések, értékelések/ alkalmazásával /újszerű/. Garami Ernő írta az előszót. Megjegyzí, hogy az olvasás feltétele a kultúráltságnak, A minőség és nem a mennyiség a fontos. Vannak hitvány olvasmányok pl.: "tudományos, szépirodalmi ponyvairadalom, melyből senki sem tud tanulni, szórakozni mégha oly szegény is, s komoly tudományos művek között is vannak ártó tartalmúak /"meghamisított tudomány"/, melyet számításból vagy tudatlanságból nyújtanak. Rendszerességet javasol és a szépirodalom állandó olvasását.¹²⁹⁸

1906-ban a Társadalomtudományi Társaság sorozatot indított "A Társadalomtudományi Társaság Munkástanfolyamának Könyvtára" címen. Kiadója a Világosság Könyvnyomda Részvénytársaság. Az 1. számban Dr. Wolfner Pál: A történelmi fejlődés rövid vázlata jelent meg.

A bevezetés után részletesen tárgyalja az egyetemes történelmet az őskortól a krími háborúig /1855/. Az előszóban azt írja a szerző, hogy a történelmi fejlődésről rövid, áttekintő képet adni lehetetlenség, ezért a leglényegesebb vonásokat említi csak meg. Az anyag kiválasztásával az volt a füzet célja, hogy felkeltse a munkások érdeklődését a történelem iránt. E hatalmas anyag csak szűk terjedelemben jelenhet meg, ezért a középkor, ókor fejlődését összevonta, hogy több időt szenteljen az új és legújabb korszak állami, társadalmi berendezéseinek ismertetésére /felfedezések, reformáció, forradalmak.../.¹²⁹⁹

Az utolsó, belső lapon közli a korábbi és várható kiadásokat "Tanulmányok a szocializmus köréből" címmel:

1298 Munkásmozgalom... 80, 129 p.

1299 Kiss Jenő... 190 p.:

Dr. Wolfner Pál: A történelmi fejlődés rövid vázlata. A Társadalomtudományi Társaság Munkástanfolyamának Könyvtára. 1.szám. kiadja a Társadalomtudományi Társaság. Budapest, Világosság Könyvnyomda Részvénytársaság. 1906.

Pl. <u>Szabó Ervin</u> : A munkásmozgalom 1903-ban	40.-
<u>Smith Adam</u> : Vizsgálódás a nemzeti Magyarország természetéről és okairól. 4 kötet	9.-
	/18.-/ 18.-
<u>Dr. Jászi Oszkár</u> : A történelmi materializmus állambölcsélete /152 oldal/	4.-
<u>Dr. Somló Bódog</u> : Állami beavatkozás és individualizmus	4.-
<u>Huna Dávid</u> közgazdasági tanulmányai	1.60
<u>Queshay és Turgot</u> munkáiból. Fordította Fenyvessy A.	1.20
Gróf <u>Batthyány Ervin</u> , <u>Misray József</u> , dr. <u>Schmidl Jenő</u> : Anarchizmus ¹³⁰⁰	

Témájuk: politikai tömegsztrájk, munkanélküliség a Német-Bírodalomban, szocialista védővám, a szocializmus és magántulajdon; szabad föld, a jövő korszak társadalmi képei, a munkaközvetítés külföldön és hazánkban, a nemzetgazdaságtan újabb elmélete /2 kötet/. A magyar földbirtokosság anyagi pusztulása; az agrárkérdés az újabb szocialista irodalomban; a szociológia feladata és iskolái; kulturális elmaradottságunk okairól. Művészet és erkölcs. Népies kiadású érdekes könyv. "A holnak asszonyai - A holnap férfiai." c. munka.¹³⁰¹

Szerzőik Daniel Arnold, Ferenczy Imre, Florian K., Harkányi Endre, Hertzka Tivadar, Kreutzer B., Loria Achille, Pór Ö., Rácz Gyula, Szabadon S., Sismondi Sándor.¹³⁰²

A szakszervezetek is igyekeztek a könyvkiadás problémáján segíteni.

Pl. Garbai Sándor azt javasolta 1910-ben, hogy a vezetőség "Építőmunkás könyvtár" címen adjon ki füzeteket és 1910. október 1-én jelenjen meg az 1. szám. Szóljon a szakmát érintő aktuális kérdésekről /pl. külföldi építőmunkás egyesületek járulékfizetési módzatai, segélyezések mértéke, neme, valamint darabszámmunkáról, csoportvállalásról stb.¹³⁰³ Megvalósult?

1300 Dr. Wolfner Pál... 3 p.

1301 Uo. belső fedőlap

1302 Uo.

1303 Munkásmozgalom... 149 p.

A MSZDP 1918 tavaszán határozatot hozott Böhm Vilmos javaslatára és kiadta a "Világosság Könyvtár"-at. Szerkesztője Bresztovszky Ede lett. "Új színfelt" ez a munkásoktály szocialista nevelésében, de torzó maradt.¹³⁰⁴

1918 márciusában havonta jelent meg "A tudós", amelynek célja az oktatási munka konszolidálása volt. Szerkesztette Pogány József.¹³⁰⁵

A Szakszervezeti Értéktő 1918. augusztusi számában megjelent Bresztovszky Ede cikke "A munkásság irodalmi nevelése" címmel.¹³⁰⁶ A fillőres heti kiadványsorozat témája az "első magyarországi kísérlet a szépirodalmi könyvfogyasztás megszervezésére".¹³⁰⁷ A burzsoáziával szemben "múlhatatlannul kell, hogy az ő szépirodalmukkal is győzelmesen szembeszegődjék az a szépirodalom, amelyet joggal nevezhetünk a mi szépirodalmunknak."¹³⁰⁸

Ajánlat a tervezett kiadványsorozatból:

Gorkij /orosz/, Ivan Franko /ukrán/, Maupassant, Zola /francia/, Jack London, Upton Sinclair /amerikai/, Kint Hansun Nexö /svéd/, a "verista" G. Verga /olasz/ művei; a szomszéd népek irodalmából: Tajovszkij /szlovák/, Emil Isaac /román/, a román nyelvű sajtó.¹³⁰⁹

Tervezték még tudományismertető műveket /természettudomány, vallástörténeti/, és Dr. Schwartz József /1880, a baloldali mozgalom veteránja/ visszaemlékezésének a megiratását.¹³¹⁰ Még 1917-ben azt keseregtek, hogy nincs pártirodalom, beteg a könyvkereskedés, az évi 40-50 kiadvány igen kevés. A tárgyalt időszakban változatlan maradt a helyzet.¹³¹¹

1304 Kende... 9-10 p.

1305 Uo. 9 p.

1306 Uo. 10 p.

1307 Uo. 10 p.

1308 Uo. 10 p.

1309 Uo. 10 p.

1310 Uo. 10 p.

1311 Munkásmozgalom...

6. ZENEI ÉLET

A kialakuló új társadalmi osztály, a munkásosztály zenéje tükrözi a nemzetközi és hazai munkásmozgalom irányát, jellegét, összetételét, gyengeségét. Nehéz az önálló munkáskultúra, s ezen belül a tisztán munkásművészet megteremtése. A polgári jelleg dominál sokáig, de hat rá a folklór, a szórakoztató zene is.

Maróthy János "A cselekvő ember zenéje. Munkásmozgalom és kultúra" c. munkájában megállapítja, hogy a "munkásművészet" minőségét tekintve nem egyenrangú a polgári művészettel, bár a proletárforradalom osztály-
szadalmi méretekben magasabbra emeli az emberiséget. Nem szabad elfelejteni, hogy a polgári művészet kiemelkedő egyéniségei, alkotásai is időben, térben, kivételes helyen és időben jöttek létre. Ami pedig a "munkásművészet"-ben primitív, patetikus és jelzésszerű, az nem a munkásléteből fakad, hanem a polgári elidegenedés terméke és öröksége.¹³¹²

E kor, a XIX. század, az osztálytársadalmak elidegenített viszonyait hordozza. Sokáig tartott, amíg a marxi értelemben vett forradalmiság, a "nem isten, nem király, hanem mi magunk" emancipatórikus forradalmisága az emberi magatartásmódokban, kapcsolatformákban, szokásokban és a nekik megfelelő zenei műfajtipusokban is megfoghatóvá lesz. Addig "...a munkásmozgalomban is tovább élnek a hagyományos mozgalmi formák, vezényelt menetekkel..."¹³¹³

Mindenkinek a munkás-zene kapcsolat említésekor elsősorban az induló jut eszébe. "Ez érthető is: hiszen a mozgalommá szerveződés, a társadalmi harc tömeges formái, a felvonulások, tüntetések, naggyűlések elsősorban azt igényelték a zenétől, hogy az emberek csoportos mozgását szervezze, s hogy e mozgás miértjét a leglapidárisabb, s egyben leglelekesítőbb, tehát leginkább "mozgósító" formában érzékeltesse."¹³¹⁴ Ez a továbbélés akkor is megmarad, amikor a folklór kitermeli a munkásokra jellemző új magatartásmódok, emberi kapcsolatrendszerek új kife-

¹³¹² Maróthy János: A cselekvő ember zenéje. Munkásmozgalom és kultúra. Párttörténeti Közlemények. Budapest, 1979. XXV.évf. 12.sz. 46 p.

¹³¹³ Uo. 46 p.

¹³¹⁴ Uo. 46 p.

jezési formáit. Például az angol Munkáspárt előnyben részesíti a hagyományos polgári induló, himnusz használatát a születő munkásfolklór-nál!¹³¹⁵

Ismert, hogy a funkcionális műfajok tartalmi és konkrét formai vonatkozásában rendeltetésükhöz kötődnek. Például a menetdal, Liedertafel "szocialistának látszó megnyilvánulások, ezek deklarált rendeltetésükben, valójában mégis polgáriak /polgárság előttiék, feudális állami ceremóniákba nyúló gyökereikkel/ magatartásmódokat hordozó eleven formájukban."¹³¹⁶

E műfajok ebben a tárgyalt korszakban, főleg a XX. sz. elejétől kétirányvú harc folyt. "Lentről" a forradalmi munkások, hogy megszüntessék, túlhaladják a kispolgári világképet. "Fönről" a forradalmi zeneszerek törekvései, hogy szétörjék a hagyományos módok korlátait és a hagyományokat. E zenei avantgarde inkább a 20-30-as évekre jellemző, de Kassák tevékenységében már az I. világháború idején érződik ennek az előszele.¹³¹⁷

Megállapították a legújabb kutatások, hogy a munkásmozgalomhoz kapcsolódó zene sajátos szint hozott a "közhasználatú műfajok" /tánc, induló.../ területén. Mint a "cselekvő ember zenéje" újfajta közvetítő szerepet töltött be a funkcionális és autonóm zene között, hozzárendelte, konkrét életbeli funkcióval látta el az autonóm zenét. Pl. így vált Beethoven IX. szimfóniája a Nagy Októberi Szocialista Forradalom után a szovjet Ünnepek funkcionális zenéjévé.¹³¹⁸ A legnagyobb kulturális erőfeszítés, a lent és fönt kapcsolatának megteremtése csak a politikailag forradalmi korszakokban sikerült!¹³¹⁹

Viszont ez a politikailag elkötelezett zene..., zeneileg is hozott új minőséget, de léte néhány kedvező korszakra korlátozódott. A munkásmozgalmon belüli "avantgarde"-ra szűk kisebbség volt fogékony, a többség a szórakoztatóipar áruját kapta.¹³²⁰ A kutatók túlbecsülték a pozitívumokat és elhanyagolták felmérni a tényleges dimenziókat, annak idő-, térbeli körülhatároltságát, hatását vagy hatástalanságát a munkástömegekre!¹³²¹ 1868-1918 között nem jellemző az avantgarde hatása!

1315 Maróthy János... 46-47 p.

1316 Uo. 47 p.

1317 Uo. 57 p.

1318 Uo. 50 p.

1319 Uo. 49 p.

1320 Uo. 51 p.

1321 Uo. 51 p.

Meglepő dolog, hogy épp a munkásosztály az az osztály, amely a folklór kihalása idején /kapitalizmus/ a parasztsághoz közeledő munkásrétegben továbbviszi a paraszti folklórt és megteremti az ipari folklór fogalmát, amely kultúrális hajtóerő, létező forma. Az elidegenedés korszakában ez a "visszaemberiesülés"-t jelenti.¹³²² Feléledése, hazája Anglia, jelenleg is élő kultúra, hazánkban az anyaggyűjtés még mindig folyik /Nemcsik Pál kutatásai/.

Tiszteletreméltó képessége a munkásosztálynak, hogy a "föntről" kapott elemek vegyes, degradált zenei anyagát /szórakoztató jellegű/ osztályharcos küzdelmük folkloriztikussá alakítja és a XX. század elejére "realista" munkásfolklórt alakít ki, új minőséget hozva létre. Ujszerű, hogy nemzetközi, interkontinentális elemek is belekerülnek az ipari folklórba.¹³²³

Az ipari folklór folyamata társadalmi méretű alternatíva az elidegenedéssel szemben. A folklór újjáéledését hozta magával, annak kihalása helyett. Kreatív és nem fogyasztó művészet. Az elszigetelt egyén kultúrája helyett közösségi funkciót hordoz, megteremti a "fönti" és "lenti" találkozását!¹³²⁴

Magyarországon az 50-es években a műfajok helyzetét vizsgálták "munkás + zene = mozgalmi dal" képlet alapján és megállapították a munkásdal folklorizációját.¹³²⁵

A munkásosztály körében élő népköltészeti műfajok közül a munkásdal-anvag a legnépszerűbb. A népzene egyik fajtája, amelyet a politikától elválasztva nem lehet tanulmányozni.

"Munkásdalnak nevezhetjük mindazon dalok, balladák, indulók többségét, amelyek egy vagy több nép munkásosztályában mint a munkások erkölcsi, politikai, zenei és irodalmi érzékének többé-kevésbé tudatos kifejezői éltek vagy élnek. A dallamok nagyobb része félig vagy egészen műdal eredetű. Sikerültebbje folklorizálódhatott."¹³²⁶

1322 Maróthy: A cselekvő ember... 47-48 p.

1323 Uo. 48 p.

1324 Uo. 49 p.

1325 Uo. 54 p.

1326 Munkáshagyományok. Irta: Dr. Nagy Dezső. Bp. 1980. Tankönyvkiadó 46-47 p.

Ilyen folklorisztikus típusú variánsképződés alakult ki olyan írásos eredetű műveknél, mint a "Proletárok verseskönyvé"-ben található dalok /pl: Marseillaise, himnusz jellegű, idegen eredetű műfajú/, a Tanácsköztársaság dalai, stb.¹³²⁷

Marxi értelemben a folklor hatásai a munkásdalban /kubikus-, bányász, ipari munkás dalai/ az elsajátítás jellegzetes esetei. A munkások sajátjukként továbbformálták a bennük visszhangot keltő dalokat és ez kiterjedt a nemzeti, sőt a nemzetközi hivatásos zene formáira is.¹³²⁸

Az annyiszor emlegetett fönt és lent találkozása akkor jöhet létre, ha megfelelő zenélési formák közvetítik. Nagy a szakadék a 2 oldal között. A folklor és a hivatásos zene szembeállása miatt nincs sok esély a kettő egyesítésére. Ami folklorizálódik, az dalszerű. A XX. sz. elejétől népszerű hangversenyszerű műfajok is a passzív befogadóképességet erősítik /kivételek a munkás monstre hangversenyek, dalostalálkozók/. Ez a terület, az énekkari mozgalom az egyedüli a munkáskultúrán belül, amely aktivitásra építő, ugyanakkor kétfelé közvetíteni képes zenélési forma. Formája az amatőr énekkar, a polgári zenekultúra terméke, amely különleges szerephez jut a munkás kultúrmozgalomban. Az új típus hosszú vajúdása árán született meg. Megszüntette a "Liedertafel" /polgári zene hulladékgyűjtője/ stílust és Stark Henriktől Kodályig megteremtette a felszabadulásig az élcsapat bázisát!¹³²⁹

Ennek kialakulását, helyzetét vizsgálom a munkás dalegyletek, munkászenekarok tevékenységén keresztül.

Kórusmozgalom

A XIX. sz. II. felében a hazai zenei életben rangos szerepet játszott a kórusmozgalom. A polgári dalárdák /legismertebbek a Pécsi Dalárda/ 1862/, a Pest-Budai Dalárda, az "Ofner Sängerkhort", a későbbi Budai Férfidalegylet és a Budai Dalárda/ léte, működése a kiegyezés előtt nem volt mindig veszélytelen. /Tilos a Himnusz, a Szózat éneklése!//

1327 Maróthy: A cselekvő ember... 55 p.

1328 Uo. 55 p.

1329 Uo. 56 p.

A kiegészítés után Erkel Ferenc, Liszt Ferenc, Mosonyi Mihály, id. Ábrányi Kornél, Hubert Károly stb. tevékenysége nyomán pezsgő zenei élet indult meg a Nemzeti Zenede, a "Liszt Ferenc" Zeneművészeti Főiskola Zene- és Énektanár Tagozata /korábban Pest-Buda Hangászegyleti Zenede, 1840./, az Országos Magyar Daláregyesület, a Pesti Zenekedvelők Egyletének Ének- és Zenekara /1870/, a Liszt Egylet, a Budapesti Karének Egyesület /Lichtenberg-kórus, 1911/, a Székesfővárosi Énekkar /1912/ hangversenyei, művészei által. Legnépszerűbbek a Vigadó hangversenyei /1865-től/, a szabadtéri demonstrációk, az országos dalostalálkozók.¹³³⁰

A polgári dalosmozgalom első országos dalostalálkozóját Pécsen tartotta 1864. augusztus 15-én.¹³³¹ 1892-ben id. Ábrányi Kornél így emlékezett vissza rá: "... minden várakozást felülmúló kihatással volt mind a magyar dalegyleti élet és szövetkezés kifejlesztésére, mind általában a hazai zene- s műviszonyok önálló nemzeti alapon való megmozdítására." "Az általános felbuzdulásban az egész országban úgy keltek életre a dalegyletek, mint meleg májusi napokon a rózsabimbók."¹³³²

Itt merült fel először egy országos szövetség megalakításának terve, melynek realizálására 1867-ben került sor.¹³³³ 1865-ben a II. országos dalárközggyűlésen ez a napirendi pont megosztotta a küldötteket, így 1867-ben 43 dalárdából csak 16 lépett be a megalakított Országos Magyar Daláregyesületbe /OMDE/, a polgári dalosmozgalom országos szervezetébe.

Elnök, titkár, pénztáros választása után elfogadta a közgyűlés azt a javaslatot, hogy az 1868-as dalárünnepélyt Debrecenben tartsák meg és utána 2 évente rendezzenek ünnepélyt az ország különböző városaiban. 1914-ig, a világháború kitöréséig rendszeresen megtartották e versenyeket, amelyeket kerületi selejtezők előztek meg. Az 1930-as évekre már 14 daloskerület 521 kórusa versenyzett, szerzett díjakat a különböző kategóriákban /királydíjas, nehéz műdal, kevésbé nehéz /könnyű/ műdal,

¹³³⁰ Maróti Gyula: Fejezetek a magyar kóruskultúra történetéből. 6-10. rész. KÖTA. 1976. V. évf. 5. sz. 3-4 p. 6. sz. 7-8 p. 1977. V. évf. 1. sz. 6-7 p., 2. sz. 6-7 p., 3. sz. 5-6 p.

¹³³¹ Uo. 1976. 5. sz. 3 p.

¹³³² Uo. 1976. 6. sz. 7 p.

¹³³³ Uo. 1977. 1. sz. 7 p.

népdalegyveleg, kezdők és vegyeskari csoportok.¹³³⁴ A zsűrik ítélkezése sokszor kívánni valót hagyott maga után, hiába volt soraikban Ábrányi Kornél, Engeszer Mátvás, Huber Károly, Reményi Ede. Oly tévesen ítélkezett pl. 1867-ben, hogy a Budai Dalárda 20 évig egyetlen versenyen sem lépett föl!¹³³⁵ Sokszor nem volt meg a jelentkező együttesek száma, sokan csak megfigyelőnek mentek el. Nehéz volt jó produkciót találni. Többször kiemelte az OMDE-közyűlésen a zsűri-jelentés, hogy előtérbe kell helyezni az egyesületek művészi fejlődését, a művek helyes kiválasztását, az igényes előadást!¹³³⁶ A látványosságra törekvés, a külsőségek /állami, egyházi vezetők meghívása az ünnepségekre/ hangsúlyozása jellemezte az OMDE rendezvényeit.¹³³⁷

1912-ben a "Zene" c. folyóiratban a Florestán álnevű /dr. Decsi Imre/ cikkíró kemény hangon mondott birálatot a versenyekről: "Közön-ség alig jelent meg, de zűrzavar, incidens, vaskos dilettantizmus annál-több volt..." "Nyulifarknyi magyar nóták tucatjai szólaltak meg, amelyeknek előadásában egymást érték az indokolatlan dinamikai túlzások: a rekedt, hörgés-szerű pianók és a végig ordított fortissimók. A szakértők ajkán gyakran tűnt fel kinos mosoly a művészietlen harmóniák és súlyos prozódiai hibák hallatán!"¹³³⁸ Végző következtetése: "Az anal-fabéta karnagyokat pedig a Szövetség tartsa távol a mozgalomtól."¹³³⁹

Nem maradt el a hatása. Mivel e polgári dalárdák a demokratikus társadalmi érintkezés színhelyei a klasszikus korszakban, így minden társadalmi réteg képviseltette magát pl. Németországban a XIX. sz. elején. Rang és származás nem számított, mint magánemberek vettek részt a kórusban, kölcsönös tapintat uralkodott köztük.¹³⁴⁰

Igy lehetett ez a Budai Dalárdában is /1864-től, ahol megfért egymással a gyári munkás, a kisiparos, a banktisztviselő, az értelmiségi,

1334 Maróti: Fejezetek... 1977. 1.sz. 7 p.

1335 Uo. 1977. 2.sz. 7 p.

1336 Uo. 1977. 3.sz. 6 p.

1337 Uo. 1978. 1.sz. 3 p.

1338 Uo. 1978. 9.sz. 4 p.

1339 Uo. 1978. 9.sz. 4 p.

1340 Tokaji András: A vegyeskarosítás története. Valóság. 1980. 23. évf. 10.sz. 34 p.

az államtitkár, és a miniszteri tanácsos! Jellemző ez más kórusokra is. Ádám Jenő, a Budai Dalárda volt karnagya így emlékszik vissza: "Az ún. "polgári dalkör"-ben bárki, foglalkozásra, pártállásra vagy fajra való tekintet nélkül énekelhetett. A munkáskórusok viszont csak "hasonszórtúékkal" daloltak. De még a munkáskórus-mozgalom sem volt egységes..."¹³⁴¹

Nyugat-Európában e demokratikus összetétel hamar visszafejlődött a XVIII.sz. végén, mert a felső rétegek kiválva a dalárdákból passzív tagokká váltak és újabb alsó rétegek /gyári munkások, kikötőmunkások, zsákolók.../ jutottak domináló szerephez, kiszorítva a kézműveseket is.

Németországban a demokratikus jelleg nem tűnt el teljesen. A "Liedertafel"-ek /társasági létforma, jelentése kettős: 1. meghatározott összetételű együttest, férfikart, 2. bizonyos alkotói, előadóművészeti stílust jelent/ és más együttesek még megtűrték a különböző társadalmi osztályokat egymás mellett.¹³⁴²

Magyarországon viszont a proletárok öntudatosodása miatt kiváltak a felső rétegek és olyan elit kórusokat hoztak létre, mint a Palestrina kórus.¹³⁴³

A magyar kórusmozgalom az 1920-30-as évekig elsősorban férfikari mozgalom, az 1880-as években vált ketté, mivel "... a kibontakozó szociáldemokrata mozgalommal létrejöttek az első munkáskórusok is."¹³⁴⁴
"A hazai munkásdalárdák a múlt század 70-es éveitől kezdve működtek."¹³⁴⁵
Ilyen a Budapesti Munkás Dalárda /1877/, a Ganzgyári Dal- és Zenegyeselete /1871/, a /Salgótarjáni/ Acélgyári Olvasóegyleti Dalkör /1878/.¹³⁴⁶

Valamennyien az OMDE tagjai. Nem tiszta munkásdalkörök, hiába a gyáron belül alakították meg. Alkalmazottak, igazgatók is beléptek a

1341 Tokaji: A vegyeskarosítás... 34 p.

1342 Uo. 35, 33 p.

1343 Uo. 35 p.

1344 Uo. 33, 45 p.

1345 Munkáshagyományok... 112 p.

1346 A magyar muzsika könyve. Szerk. Molnár Imre dr. Bp, Merkantil-nyomda /Havas Ödön/, 1936. 301, 304, 316 p.

tagjaik közé, hogy politikamentessé tegyék a tevékenységüket.

A Ganzgyári Dal- és Zeneegyesületet 1871-ben alapította Delecskai Mechwart András. Leibscher Vilmos karnagy vezetésével már vendégszerepeltek 1874-ben Münchenben a Német Dalszövetség ünnepén. 1888-tól tagja volt az OMDE-nak. Rendszeresen végeztek miseszolgálatot a templomban.

Igy jellemezték tevékenységüket: "A világhírű Ganzgyár legrégibb és egyben legpatinásabb kultúrintézménye a Ganzgyári Dal- és Zeneegyesület".¹³⁴⁷

Szereplései az I. világháború végéig:

1889 Leobersdorf

1892 Közös fellépés a Budai Dalárdával

gróf Zichy Géza: "Vizaknai Hősök" c. férfikari művek

1896 Millenáris Ünnepek - Király-himnusz éneklése a király
köszöntésekor

1910 40 éves fennállás - 100 tagú magyar ünnepi férfikarra
350 koronás pályadíjat tűzött ki
- díszhangverseny

1912 Részvétel a Wiener Nänner - Gesangverein tiszteletére rendezett hangversenyen

1913-14 Müller Károly vezetésével adott 2 hangverseny

1916 Monstre hangverseny a hadiözvegyek és árvák részére.

Dalosversenyen elért eredményei:

1894 Fiume - első csoport III. díj

1897 Arad - I. díj

1901 Kassa - aranyérem /16 fő, vez. Hackl Lajos/

1903 Temesvár - ezüstserleg

1909 Kecskemét

1911 Budapest - kiemelkedő siker¹³⁴⁸

1347 A magyar muzsika... 304 p.

1348 Uo. 304-305 p.

A munkásdalkörök a korabeli egyletekhez hasonlóan alapszabállyal működtek. Az államvasutak miskolci műhelye munkásai dalegyletének alapszabálya 1885. augusztus 29-én kelt.

Részlet az alapszabályból: tartalmazza az egylet székhelyét, címét: "Vasúti dalkör, székhelye Miskolcz." /1. §./¹³⁴⁹

/2. §./ A "...dalkör közvetlen célja a dal és zene művelése s ez által a mű érzék nemesítése a társas élet fejlesztése. Közvetett célja a magyar nemzetiség eszméjének terjesztése."¹³⁵⁰ Ez megegyezett az OMDE célkitűzésével, így valamennyi kötelékébe tartozó kórusával, mely egyesesedül a magyar kórusirodalom ápolását tartotta szem előtt. Az európai kórusirodalom remekeit is ritkán énekelték és csakis magyarul.¹³⁵¹ Ezzel hozzájárultak a nemzetiségi dalegyletek kimaradásához.

A vasúti dalkör céljait úgy érte el, hogy heti háromszor tartott próbát a működő tagok részére. Új darabokat tanultak vagy a régieket gyakorolták a karigazgató vezetésével. Gyakran rendeztek nyilvános vagy zártkörű dalestélyeket, hangversenyeket, kirándulásokat. Részt vettek alkalomszerűen hazafias, templomi, temetési ünnepélyeken, jó-tékony célú előadásokon. Előnyben részesítették ők is a magyar szerzők magyar szellemű, stilusu műveit. Díjtalanul énekelték a hazafias ünnepélyeken, családtagjainak temetésén. Idegenek esetében a karnagy díjat állapított meg.¹³⁵²

A 3. § szerint a dalkör tagjai működő, pártoló és tiszteletbeli tagok lehettek. Felekezet és osztálykülönbség nélkül minden erkölcsileg feddhetetlen személyt szívesen láttak a körükben.¹³⁵³

A 4-23. § a tagok jogait, kötelességeit, a kilépés és kizárás módját, az egylet vezető szervei választásának, működésének szabályait határozza meg.¹³⁵⁴ Az alapszabályt Borsod vármegye alispánja 1885. október 20-án terjesztette föl a belügyminiszterhez, aki december 10-én hagyta jóvá.¹³⁵⁵ A dalkör tevékenysége önművelésre irányult. Elnö-

¹³⁴⁹ Források a borsodi és miskolci munkásmozgalmak történetéhez I. 1869-1918. Összeállította: Beránné Nemes Éva és Román János. Szerk. Román János. Miskolc, 1975. 91 p.

¹³⁵⁰ Uo. 91 p.

¹³⁵¹ Maróti: Fejezetek... KÖTA 1977. 4.sz. 7 p.

¹³⁵² Források... 91 p.

¹³⁵³ Uo. 91 p.

¹³⁵⁴ Uo. 92 p.

¹³⁵⁵ Uo. 92 p.

ke Vinter Imre, titkára Valástsek Ignác volt, aki az Általános Rokkant és Betegpénztár miskolci szervezetében is vezető szerepet játszott. Az 1890-91-es években "Miskolci dal- és önképzőkör" néven működött és új alapszabályt szerkesztett.¹³⁵⁶ OMDE-tag.

Gyári dalkör az 1885-ben megalakított Diósgyőr-vasgyári Tiszti Dalegylet is. Schneider Rezső, Szebeni József alapította, karnagya Szilágyi Levente volt, 1903-tól az OMDE tagja. Versenyeredményei:

1905 Szombathely, országos verseny	- nd. cs. II. díj
1907 Eger	- könnyű műdal cs. I/b díj
1909 Kecskemét	- nehéz " I/b díj
1912 Budapest	" " " " II. díj ¹³⁵⁷

Részt vett a 20-30-as években is e versenyeken. Kormányzói díjat, OMDSZ nagy aranyérmét, vándordíjat és a kormányzói díj nagy aranyérmét nyerték el.¹³⁵⁸

1886-ban Resten a Budapesti Könyvnyomdászok Dalárdája, 1889-ben a Sütőmunkások Dalköre alakult meg.¹³⁵⁹

1891-ben a Budapesti Általános Munkásdalegylet, az első ún. szakmaközi /több szakmához tartozókból álló/ általános munkásdalkör. Ez a munkásdalárdák leggyakoribb típusa.¹³⁶⁰

9 alapító tag, köztük bádigos, betűszedő, cipész, kárpitos, mázoló és kőfaragó-szobrász az 1891. május 3-i alakuló közgyűlésen határozatot hozott arról, hogy "a dalárdát osztálytudatos harci szervezetté kell fejleszteni..." mert "Nagy a dal ereje"... "ha kellő helyen és időben alkalmazzák, csodákat teremthet".¹³⁶¹

Tagjai csakis szervezett munkások lehettek. Ez kiderült a harcos

1356 Források... 92 p.

1357 A magyar muzsika... 311 p.

1358 Uo. 311 p.

1359 Kende János-Sipos Péter: Munkásmozgalom és... 5 p.

1360 Maróti: Fejezetek... KÖTA 1977. 11. sz. 2 p.

1361 Uo. 2 p.

és kertelés nélküli célkitűzésből is, amely már a bemutatkozásnál problémát okozott.

Alakuló ülésük a Rauchmann-féle vendéglő különtermében zajlott. A karmester kiválasztásánál elsődleges szempontjuk az volt, hogy "A munkások intenciójával egyetért"-sen. Pressl Károlyra esett a választásuk.¹³⁶² 1892-től Stark Henrik pesti zenetanár lett a vezetőjük. Ő teljesen azonosult mozgalmi céljaikkal és számos mozgalmi dalt írt számukra, valamint 20 évig volt a vezetőjük!¹³⁶³

Első tervezett fellépésük a "Nagy gombóchoz" címzett vendéglő /Baross u./ különtermében zajlott le az asztalosok naggyűlésén. Így emlékszik vissza rá egy alapító kör tagja: "A helyszíntre érve meglepetve tapasztaltuk, hogy az osztálytudatos szervezkedés elleni lábasai, az önképzőköriek is elküldték a gyűlésre dalárdájukat. De hiába rendelkeztek kitűnő hanganyaggal és jó iskolázottsággal, a hódító áramlatnak nem tudtak gátat vetni. Minden egyes - úgynevezett - "slágerükre" a mieink a Marseillaise-sel feleltek, amelynek nyomán ugyanannyiszor viharzott fel a tüntető tapsorkán. Dalárdánk a tűzpróbát ezzel ugyan kiállta, de a félrevezetett önképzőköriekkel, a tudatlansággal még később is sokszor kellett küzdenünk." /!/ ¹³⁶⁴ Furcsán értelmezték a zenei tudásnak, az európai zeneirodalom alkotásainak ismeretét!

A 90-es években a súlyos összeecsapások zajlottak le a Viharsarok városaiban. Letartóztatások, tüntetések követték egymást, amely gazdag munkásdallirodalmat teremtett, munkászeneszerzőket készítetett alkotásra /Stark Henrik művei; kortesdalok, aratóipari sztrájkok dalai/.¹³⁶⁵

1893. január 29-én abból a célból alakult meg a diósgyőri vasgyár munkásaiból a Diósgyőr Vasgyári Jásznerencse Dal- és Önképzőkör, hogy a magyar dal művelésével emelje a munkások műveltségi színvonalát.¹³⁶⁶ A szocialista szellemű művelődési egyletektől való távoltartás eszköze volt!¹³⁶⁷

¹³⁶² S-i: Kiállítás a munkásdalos-mozgalom történetéből. Muzsika. 1959. II. évf. 9.sz. 31 p.

¹³⁶³ Maróti: Fejezetek... 1977. 11.sz. 2 p.

¹³⁶⁴ Uo. 1977. 11.sz. 2 p.

¹³⁶⁵ Uo. 3 p. 1978. 1. sz. 3 p.

¹³⁶⁶ Források... 124 p.

Záder Tibor: Fejezetek Diósgyőrvasgyár közművelődésének történetéből. 2.1.

¹³⁶⁷ Források... 126 p.

Alapszabály-tervezetét /A diósgyőri m.kir. vas és aczélgvári munkások "jó szerencse dalkörének" alapszabályai/ a Borsodvármegyei alispán 1893. június 23-án terjesztette fel a belügyminiszterhez. Július 7-én hagyták jóvá, amelyről értesítette a belügyminiszter az alispánt és a Budapesti Közlöny szerkesztőségét. Záradék: "... feloszlás esetén az egyleti vagyon..."¹³⁶⁸ Gyakran alig volt idejük a működésre a dalegyleteknek, mert betiltotta őket a belügyminiszter.

Részlet a tervezetből /május/:

1.§. Az egylet címe: "Jó szerencse dalkör", székhelye: Diósgyőri gyártelep.¹³⁶⁹

2.§. A dalkör, céljának elérése érdekében heti 2 dalórát tart, ahol elméleti és gyakorlati oktatás folyik. Hasonló a szereplési lehetőség a vasutas dalköréhez.¹³⁷⁰

3.§. A Tagság összetétele is ugyanaz.¹³⁷¹

4.§. Bíráló bizottság veszi föl a működő tagokat, aki szeret és tud is énekelni. A karnagy és a választmány által kijelölt 2 műértő 3 hónapon keresztül hallgatja meg a jelentkezőket. Írásban értesítik őket az eredményről.

Felvételkor a dalos beírja nevét a dalkör könyvébe és becsületbeli fogadalmat tesz a választmány előtt, hogy betartja a szabályokat.

Ezután a dalkör oklevelét és alapszabályát is megkapja.

Kötelessége résztvenni az elméleti órákon és énekgyakorlatokon, hiányzását előre bejelenteni vagy igazolni. Felmentést a karnagy vagy a választmány adhat. Aki a dalórákon háromszor és az előadáson kétszer hiányzik, azt kizárják a dalkörből és írásban értesítik róla. Mindenki abban a szőlamban énekel, ahová a karnagy beosztotta és kötelessége ott képességeinek megfelelően dolgozni.

Felvételi díj 1 Ft, amit a pénztárba kell befizetni. Szavazati és tanácskozási joga a működő tagnak van. A közgyűlésen megválaszthatja a dalkör tisztviselőit, választmányi tagjait, megismerkedhet annak igazgatásával, pénzgazdálkodásával. Írásban eljuttathatja in-

1368 Források... 125-126 p.

1369 Uo. 124 p.

1370 Uo. 124 p.

1371 Uo. 124 p.

ditványát, panaszát.

Tiszteletjegyet kap /felnőtt családtagjai részére a dalestélyeken. 1 személyjegy jár a dalkör javára rendezett jótékony célú előadásokon.

Rendkívüli közgyűlést az elnök a tagság írásos /tagság fele/ és indokolt kérése alapján hívhat össze.¹³⁷²

23.§. Ha eltér a dalkör az alapszabályban lefektetett céltől, eszköztől és veszélyezteti az állam, a tagság vagyoni érdekét, a kormány azonnal felfüggeszti és alapos vizsgálat után felosztatja vagy az alapszabály megtartására kötelezheti azt!¹³⁷³

A közgyűlés 1893. máj.-jún. 29-i jegyzőkönyvének aláírói: Ocse-nás János elnök, Szebenyi József jegyző, Belley János egyleti tag és egy olvashatatlan aláírású tag.¹³⁷⁴

A kórus karnagyai: Szebenyi József vasgyári tanító, Senger Gusztáv zenekari karmester /működése alatt a kórus gyakran szerepelt együtt a diósgyőr-vasgyári zenekarral/, Orosz János vasgyári tanító, Nagy Ferenc zenetanár. A XX. sz. elején lép az OMDE tagjainak sorába.

Díjai: 1907. egri országos dalosverseny - elismerő oklevél
1909. kecskeméti országos dalosünnep - III.csop. II.díj
1911. budapesti dalosverseny - II.csop. III. díj

Kulturális estélyeit a vasgyári munkásétkeremben tartotta. Rádió-hangversenyt adott Gránát József, ismert miskolci hegedűtanár vezényletével!¹³⁷⁵

A polgári Pécsi Dalárda sikeres tevékenysége hatására /1886-ban a külföldi szereplései után jubileumi dalosünnepet rendezett itthon 1200 dalos közreműködésével/ számos dalegylet alakult Pécsett. Ezek között akadt 1-2 munkáséglek is: Pécsbányatoloni Dalkör, Pécsi Gutenberg Dalkör /pécsi nyomdászok dalegyesülete/, Pécsi Vasutasok Dalköre,

1372 Források... 124 p.

1373 Uo. 125 p.

1374 Uo. 125 p.

1375 Zádor: Fejezetek... 2.1.

Pécsi Bőrmunkások Dalkora, Pécsi Munkásképző Egyesület Dalköre, Szabolcsbányatelepi Bányamunkások Dalköre. 1962-ig együtt hangversenyeztek a polgári dalárdákkal.¹³⁷⁶

A Szombathelyi Műv. Haladás Dal- és Önképző Egyesület 1896-ban alakult vasutas dalkör. Kernagyai Mann József és Kreutterer Antal voltak. Első versenyét 1908-ban Egerben nyerte meg a népdalesoport kategóriában /I. díj/. 1910-ben Keszthelyen könnyű műdal cs. II. díját, 1912-ben Veszprém-ben a nd. cs. III. díját nyerte. Elnökök Nádas Róbert, az I. világháborútól 1936-ig Horváth Jónó.

A Tanácsköztársaság alatti tevékenységről nincs közvetlen adat. 1922-től újra funkcionál, új karnaggyal, szakosztályvezetővel és tovább szerepel. 1929-ben olasz turnén vesz részt /Milánó, Firenze, Róma, Nápoly/, 1933-ban Bulgáriában, 1934-ben Németországban vendégszerepel a 75 fő!¹³⁷⁷

1898 tavaszán alapította Róth Fülöp a Győri Magyar Vagon és Gép-
gyári Egyesítés Dal és Társaskörét. 1908-ig Jandek Béla vezette a
kórust, 1920-ig Franek Gábor. Szerepléseik:

1902 Dunántúli Dalosszövetség tatatóvárosi versenye - elismerő
oklevél

1903 OMDSZ versenye - Temesvár

1905 - " - - Szombathely - ezüstkoszorú

1909 - " - - Kecskemét - nagy ezüstserleg

1925-től évente vett részt különböző versenyeken Győrben és vidéken az 50 működő tag.

600 pártoló tagja volt, több termes helyisége, 3000 kötetes könyvtára, 220 db férfikari gyűjteménye! Elnökei 1898-tól: + Richter Albin, Csiky Lajos, Hoffmann Adolf, Pollák Soma, Szabó Gyula, Barcza Arnold, Pankol Sándor.¹³⁷⁸

1900-ban alakult meg a Budapest Székesfővárosi Közlekedési Rész-
vénytársaság Posti Főműhely Dalegyesület. Alapszabályát csak 1902.

¹³⁷⁶ Várnai Ferenc: A 100 éves pécsi dalosmozgalom. Muzsika. 1962. V.évf. 9.sz. 27.1.

¹³⁷⁷ A magyar muzsika könyve... 319-320 p.

¹³⁷⁸ Uo. 312 p.

február 2-án fogadták el. 1910-ben tartotta zászlóavató ünnepélyét /dalegyleti szokás, minden egyesület rendelkezett saját zászlóval és általában a város előkelő hölgyei avatták fel/.

Szintén tagja az OMDSZ-nek. 1913-ben Veszprémben a Dunántúli Dalosszövetség versenyén II. díjat nyert a népdal csoportban.

Tevékenysége öröteljesebb a 2 világháború között. Könyvtárral is rendelkezett. ¹³⁷⁹

A "Tungsram" Dal- és Önképzőkört 1902-ben alapította Budapesten Horváth Ferenc főgépész egy kis lelkes csoporttal. 1905-1910 között kb. 40 tagot számlált a dalkör. Évente 1-2 hangversenyt adtak a gyárban az egyesület helyiségében. Az I. világháború kitörésekor megszűnt. 1925-ben alakult meg ismét Novák Károly karnagy, zenetanár vezetésével. Általában a könnyebb műdalcsoport kategóriájában versenyzett. A díjakat a kottatár és a könyvtár költségeinek fedezésére használták fel. ¹³⁸⁰

A Weiss Manfréd Gyári Dalárdát lovag Szekeres Richárd igazgató alapította! Néhai védnöke a néhány csepeli báró Weiss Manfréd volt, róla nevezték el a dalárdát. Az 1930-as években a védnöke ismét csepeli báró, Weiss Jenő, elnöke Kriszter Vladimír, karnagyja az ismert Ujj József dr. A kórus versenyeredményei, tevékenysége csak a 2. világháború közti időből származnak, kevés róluk az adat. 1912-ben a III. csoportban III. díjat nyertek. ¹³⁸¹

A jegyzőkönyv tanúsága szerint a Felső Miskolczi Műkedvelők Önképző és Dalkörének alakuló gyűlése 1913. február 15-én zajlott le 37 fő jelenlétében. A jelenlévők között volt nagyapám, Káli Mihály gyári munkás is. Első pontként nyílt elnökválasztást tartottak, ahol Póta László kántortanítót választották meg. Utána a már január 26-án aláírt /46 fő/ "kölcsönös-magán szerződés"-t olvasták fel. Ennek betartására addig kötelezték magukat a katolikus olvasóköri pártoló tagjai-

1379 A magyar muzsika könyve... 302-303 p.

1380 Uo. 308 p.

1381 Uo. 309 p.

ből alakult dalkör tagjai, amíg el nem fogadja az alapszabályzatot hivatalosan a kormány. Ezután Póta László elnök tartott beszédet arról, hogy a dalkör működésének egyik feltétele a vezető egyének megválasztása olyan tulajdonságok alapján, mint józanság, okosság, kifogástalan jellem és rátermettség! Az ügyvezető elnök személyében Schirger Antalt választották meg, aki átvette az ülés vezetését, megköszönve a bizalmat. A titkár és a pénzügyek vezetője Deutscher Gyula lett. Pénztárost, 2 pénztári ellenőrt, jegyzőt /vállalásában Lubiczky J-t/, könyvtárost választottak, karvezetőnek Póta Lászlót.¹³⁸²

1914. március 19-én elfogadta a közgyűlés az ü.v. elnök és titkár által megfogalmazott "A Felső Miskolczi Műkedvelők Önképző és Dalkörének alapszabályait."¹³⁸³

. 5 fejezetből áll:

1. 1.§. "A kör címe, székhelye, célja és eszközei" /6 §/

Cím: Felső m-i Műkedvelők Önképző és Dalköre 1914.

székhely: Miskolcz v. felső részén

tagok: Diósgyőri M.Kir.Vasgyár, Miskolczon lakó munkásai, magánkisiparosok, kispolgárok.

2.§. Cél: Kaszinó jelleggel a tagok szellemi, társadalmi, anyagi érdekeinek előmozdítása, egyetértés eszméjének, hazaszeretetnek, erkölcsnek ápolása, ismeretterjesztés, népjóléti mozgalom, önképzés, művészi éneklés kezdeményezése, fejlesztése hazafias alapon, politikanemesség, szórakoztatás. Mivel az Önképző és Dalkör társadalmi, erkölcsi kulturális intézmény, erkölcsi eszközökkel, keresztényi szeretetben, vallásos szellemben kell munkálkodnia.

Eszközei: a könyvtár használata, ismeretterjesztő előadások, dalestek, hazafias színelőadások, alkalmi ünnepélyek tartása a családtagok szórakoztatására.

A kör tagjai jól felszerelt /folyóirat, könyv.../ helyiségben tölthetik el szabadidejüket.

¹³⁸² Felsőmiskolczi Műkedvelők Önképző és Dalköre, szept. 1. Deutscher Gyula egyl. titkár, polgármesterhez kérelem

¹³⁸³ Uo. 139062 sz. rend. /m.kir.belügym./

1913

A kör fenntartási eszköze az alapszabály, a rendes tagdíj, a különböző bevételek és adományok. Az alapító tagsági díj elegendő volt az alapítás és felszerelés költségeihez, kamataiból fedezni tudták éves kiadásait. ¹³⁸⁴

2. A tagok jogai, kötelességei, kilépése, kizárása. A tagság feltétele a feddhetetlen élet, a keresztény vallás gyakorlása volt. Tagjai: a tiszteletbeli tagok a kör szellemi, anyagi támogatói, a közügy kiválóságai; az alapító 25 korona ajándékozója; a külső vidéki 18 éven felüli tag, évi tagdíjat fizetett; pártoló tagnak 3 koronát kellett befizetni. Rendes tag: 18 éven felüli erkölcsös, keresztény, tagfizető személy lehetett.

A tagoknak jogában állt a helyiség és könyvtár bármikor használatára a házirend betartásával. Az összejövételekre felnőtt családtagjait belépőjeggyel bevitte. A gyűléseken, és közgyűléseken indítványozó-szavazati joggal rendelkezett. A rendes és a tiszteletbeli tagot beválaszthatták a tisztkarba is. Szavazati joga az alapító tagnak volt a tagsági díj ellenében.

A rendes tagsági díj 1 évre 6 korona. Emelni csak közgyűlési határozat révén lehetett, ha nőtt a taglétszám, akkor esetleg 30 fillérrel leszállították. Havonként, negyedévenként kellett fizetni. ¹³⁸⁵

Az elvállalt kötelezettség érvényes volt és kötelező a belépés napjától 1 évig. Utána megfelelő indoklás mellett kiléphetett az az illető. Kiléphetett, ha tiltakozott a tagdíj emelése, a hátralékfizetés ellen. A belépéshez 2 rendes tag ajánlása volt szükséges. Az igazgató választmány bírálta el a felvételét.

A tag kizárása közgyűlési határozattal történhetett elégtelen magatartása miatt. A közgyűléshez fellebbezhetett a kézbesítéstől számított 15 nap alatt, amely a figyelmeztetés után zárta csak ki a dalkörből. ¹³⁸⁶ Ha a tag a felhívás ellenére is elmulasztotta a fizetési kötelezettségeit, igénybe lehetett venni a helybeli hatóság segítségét. Törölték annak nevét a tagság soraiból, aki 1

¹³⁸⁴ Felsőmiskolczi...

¹³⁸⁵ Uo.

¹³⁸⁶ Uo.

évi hátralékát felszólítás ellenében sem fizette ki.¹³⁸⁷

3. A kör szervezete, a tisztikar és a választmány hatásköre.

XVIII.§. A védnökök a köz-kultúra szolgálatában álló, a tisztségre rá-szolgáló egyének. Ügyintézők: elnök /1/, alelnök /1/, jegyző /2/, gondnok /háznagy, 2/, titkár /1/, fő- és helyettespénztáros /1-1/, ellenőr /2/, könyvtáros /2/, karnagy /1/, igazgatói választmány /dalkör-osztály 10-6 tag/.

A tisztségviselők feladatai:

XIX.§. elnök - a kör képviselője a hatóságok, a hivatalok felé, az okmányok hitelesítője

- feladata a közgyűlés és választmányi gyűlés összehívása, elnöklés, a felszólalási jog megadása, a gyűlés határozatának végrehajtója, a pénztár ellenőrzése a társelnökkel, bejelentve negyedévenként az igazgató választmánynak /10-35 K kiadás eszközzése/, tisztviselők felügyelete

- helyettesei: tb és társelnökök /jog és kor. átvétele/

jegyzők: - a gyűlések jegyzőkönyvi vezetése, a kör szellemi munkáinak, utbaigazitásoknak, levelezések átiratainak a megírása

ügyész - az elnök megbízatásából jogi tanácsadó, intéző

gondnok - leltár vezetése a felszerelési tárgyakról, felügyelet, a kárösszeg behajtása, a panaszkönyv vezetése, beszámolási kötelezettség az igazgatói választmány előtt a hiányokról, a szabálysértésről, szolgák felfogadása és felügyeletük megszervezése

főpénztáros - anyagi felelősség a pénztár felett, a bevétel, tagdíjak, jövedelmek behajtása, a számlák kifizetése /elnöki utalványozás/, kiutatás elkészítése az igazgató választmánynak

másodpénztáros - a főpénztáros segítője

ellenőrök - ellenőrzés /fő- és másodpénztáros/ végzése

könyvtáros - jegyzék készítése a könyvállományról

- felelős az olvasók könyvvél való ellátásáért

karvezető - a darabok kiválasztása, leiratása, betanítása
igazgatói választmány - a közgyűlés hatáskörén kívül eső ügyekkel foglalkozik, az első évben 1 évre választják, az elnök távollétében ideiglenest választanak maguk közül

határozathozatali jog: elnök, tisztviselők, 6 választmányi tag, személyi ügyekben titkos szavazás

ülés: 1 hónapban egyszer

feladata: 1 évre megválasztani a fő- és másodpénztárost és ellenőrizni, tagfelvétel-kizárás szótöbbséggel, az évi költségvetést a közgyűlés elé terjesztani, a kör vagyionának, jövedelmének kezelése /határozat/, könyvállomány beszerzése, a tagdíj behajtásának ellenőrzése, a házirend összeállítása, rendezés az ismeretterjesztő előadásokon, felolvasásokon, ünnepélyeken, bálokon, külön bizottság létrehozásával, az ülés jegyzőkönyvét mindig 2 tagja /elnök jelöli ki őket/ hitelesíti.¹³⁸⁸

4. A közgyűlés és hatásköre

A rendes közgyűlés napját az igazgató választmány határozta meg. Évenként és az első negyedévben hívták össze.

Hatásköre: ügyleti jelentések, számadások jóváhagyatása a számvizsgáló tagokkal, felmentési jog, a következő évi költségvetés megállapítása, fellebbezés esetén döntési jog, az alapszabály módosítása, a tagok írásban /3 nappal a gyűlés előtt leadni az elnökhöz/ beadott indítványának elbírálása, a tisztviselői kar megválasztása 3 évre, igazgató választmányt 3 évre, a tiszteletbeli tagokat életük végéig; a közgyűlés feloszlata.

Rendkívüli közgyűlést csak az elnök hívhatott össze és az igazgató választmány, 2/3-a szükséges a döntéshez. Indokolt esetben, ha a tagok 1/3-a kérte, szintén összeült. Az időpontot táblán vagy meghívón előtte 8 nappal hamarabb kellett közölni. Az alapszabály módosításhoz a tagok 2/3-ának, a kör feloszlataához 3/4-ének szavazata kellett. A közgyűlé-

sen a tagok szavazási és választó joggal bírtak. 1 szavazat esetén az elnök döntött. A jegyzőkönyv hitelesítői a kijelölt tagok, az elnök és a főjegyző. A szavazás nyilvános és személyi ügyekben titkos volt. Az ülésen felírták a felszólalókat, akik kétszer fejthették ki véleményüket a megjelölt sorrendben. A szavazatszedő bizottság az elnökből és 2 kijelölt tagból állt. A határozathozatalhoz a tagok 2/3-ának részt kellett venni. Létszámbíány esetén 8 nap múlva összehívhatták újra a közgyűlést.¹³⁸⁹

5. Vegyes intézkedések

Községi határozat alapján felosztható a kör. Vagyont egy másik kultúrális intézménynek át kell adnia.

Mindenfajta határozatot /alapszabály-módosítás, felosztatás/ a belügyminiszter elé kell terjeszteni.

A kormány felfüggesztheti a kört az alapszabály megsértése, a hatáskör elhanyagolása miatt, melyet a vizsgálat után azonnal fogantathatnak.¹³⁹⁰

A kialakuló munkásmozgalom nem mentes a burzsoázia befolyásától a XIX. század végén. Gyakori eset, hogy a munkások együtt énekelnek munkaadóikkal, alkalmazottakkal /lásd a győri dalárdákat/. E kórusok a polgári dalosszövetség /OMDE/ irányítása alatt állnak, így kettősség alakul majd ki a munkás dalosszövetség megalakulásával. Igyekezett az egyház is leszerelni a munkások elégedetlenségét, elvonni figyelmüket az osztályharctól és politikamentes kórusokat hozott létre /Pl. Felső-Miskolci Műkedvelők Önképző és Dalköre/.

A XX. század elején azonban a társadalmi, gazdasági élet ellentmondásai világgazdasági válsághoz vezettek, amelynek hatása Magyarországon is érződött, üzemek, gyárak álltak le. 1903-ban 100 ezer a teljes vagy a részleges munkanélküliek száma. 1907-ben 200 ezren vándor-

1389 Felsőmiskolczi...

1390 Uo.

roltak ki a nyomor és a kizsákmányolás következtében. Ady nyílt leveleiben a társadalmi, politikai nyugtalanság mögött a forradalom előszelét érezte, amelyet elősegített az 1905-ös orosz forradalom híre is. Művészek, tudósok álltak a nincstelenek mellé, szembeszálltak a törvényteleniségekkel /pl. Ady/. Pezsgő szellemi élet alakult ki. Mindez tükröződött az énekkari mozgalomban.

1903-1905 közötti időszak az ún. általános munkásdalkörök alakulása! ¹³⁹¹ Ekkor jönnek létre Budapest peremkerületeinek /Ujpest, Rákospalota, Kispest, Kőbánya, Pesterzsébet, Csepel, Angyalföld, Óbuda/ munkáskórusai: pl. Ujpesti Riadó Dalkör, Ujpesti "híradós" dalkör, Rákospalotai általános munkásdalárda, Kispesti munkásdalárda /1901/, Kőbányai munkásdalárda /Általános/, Erzsébetfalvai Általános Munkásdalkör, Csepeli munkásdalárda, Kültelki Általános Munkásdalkör, Kültelki Haladás Dalkör /Angyalföld/. ¹³⁹²

E munkáskórusok tagjai különböző szakmákhoz tartozó munkások, akik lakóhelyükön alakították ki énekkaraikat. Ismert elődjük a Budapesti Általános Munkásdalegylet /1891/.

A század elején szaporodtak el a szakmai kórusok is. Például 1903-ban alakult meg a Vasas énekkara, a Vas- és Fémmunkások Dalköre, /1904-ben már énekeltek az Internacionálét/, a Pesterzsébeti Általános Munkásdalkör. ¹³⁹³

E munkáskórusok és mások tevékenysége túlnőtt a daléneklésen, nagyszerű agitációs munkát végeztek fellépéseikkel a pártgyűléseken, az értekezleteken, népgyűléseken, sztrájkok és tüntetések alkalmával, május elsejei ünnepélyeken:

Az 1906. december 2-án tartott Borsod, Zemplén, Abaúj és Szabolcs megyék földmunkásainak miskolci értekezletén a nyitó és zárószámot a meghívott miskolci munkások dalárdája énekelte. ¹³⁹⁴

"1910-től... a három angyalföldi munkáskórus, a Budapesti Kültelki Munkásdalárda, a későbbiekben vele egyesülő Kültelki Haladás Dalkör és

¹³⁹¹ Maróti: Fejezetek... 5 p.

¹³⁹² Maróti: Fejezetek... KÓTA, 1978.4.sz. 5 p.

Magyarországi Munkásdalegyletek Szövetsége V. évi jelentése és zárószámadás az 1912. évről. Világosság Könyvnyomda Rt. Budapest /1912/ 8.1.

Erdélyi Frigyesné: A Budapesti Kültelki Munkás Dalárda /1903-1914/.

Honismeret, 1978. 5/6.sz. 103-105.1.

¹³⁹³ Maróti: Fejezetek... KÓTA 1978.4.sz. 5 p.

¹³⁹⁴ Források... 282-283 p.

a Váci uti vas- és fémmunkások Szabadság Dalkara"... rendszeresen közreműködött a pártünnepélyeken pl. a táncos, V. kerületi SZDP által szervezett október 2-i pártünnepélyen.¹³⁹⁵

Miskolcon úgy látszik a Marseillaise volt a kedvelt nyitószám, mert az 1911. márc. 19-i pártgyűlést is e dal éneklésével nyitotta meg a Munkásdalárda délelőtt 9 órakor. A pártértekezlet befejeztével a "Fő1 szocialisták" című munkásinduló hangzott el.¹³⁹⁶ Ismert e népszerű mozgalmi dal, a nagygyűlések elmaradhatatlan dallama. Főleg Bokányi Dezső szónoklatai után csendült fel.¹³⁹⁷

Az SZDP miskolci szervezete pártértekezleteinek állandó szereplője /nyitó-zárószámok éneklése/ a Miskolci Általános Munkásdalárda. Felépéseikről rendszeresen tudósított a Népszava, így az 1912. május 19-i értekezletről a május 25-i számban.¹³⁹⁸

A Marseillaise-t nemcsak a dalárdák énekeltek. Az 1905. december 25-26-án megtartott szociáldemokrata párt felsőmagyarországi szervezeteinek értekezlete is a Marseillaise éneklésével ért véget.¹³⁹⁹ A Népszava 1901. október 5-i száma e forradalmi dal népszerűségéről ír. A szeptember 29-én lezajlott miskolci szociáldemokrata nagygyűléshez reggel 7-kor gyűlekeztek az Erzsébet-téren a munkások. Innen 8 órakor indultak 2 lovas és 24 vörös karszalagos rendező kíséretében a pályaudvarra. A 400 főnyi tömeg éltette a szociáldemokráciát, Weltner Jakab jelöltjüket /az ő érkezését várták Pestről/, az általános választói jogot, miközben a Marseillaise dallama hangzott föl.¹⁴⁰⁰

A 10-es években gyakori a munkásénekkarok választójogi gyűléseken való agitációs munkája. Pl: 1910. október 23-ra hirdette az SZDP a lakás- és az élelmiszer-uzsora elleni tüntetést Budapesten, amely a

1395 Erdélyi Frigyesné: A Budapesti Kültelki... 104 p.

1396 Források... 345 p.

1397 Maróti: Fejezetek... KÓTA. 1978. 4. sz. 5-6 p.

1398 Források... 353-354 p.

1399 Uo. 247-250 p.

1400 Uo. 183-184 p.

Tattersall nagytermében tartott gyűléssel fejeződött be. Az előkészítést, az agitációt a dalárdák végezték a munkások között a sajtóban közzétett pontos beosztás szerint.¹⁴⁰¹

1906-tól a koalíciós kormány mindenfajta politikai akciót igyekezett meggátolni.

A Népszava mégis közölte az 1906. október 6-án lezajlott népgyűléseket, amelyek általános, egyenlő, titkos választójog kivívását követelték. A kültelki munkások a Gömb és a Teve utca sarkán álló Frohner villában tartották e gyűlésüket. Befejezésül a Kültelki Munkás Dalárda énekelt.¹⁴⁰²

1908-ban is előtérbe került a gyűléseken, felvonulásokon való éneklés, pl. június 14-én. Viharos népgyűléseken ítélték el Andrássy Gyula belügyminisztert választójogi ígérete megszegése miatt.

Igen izzó hangulatot teremtett Bokányi Dezső felszólalása a Három nyolcashoz címzett angyalföldi vendéglő kerthelyiségében tartott gyűlésen, ahol a záróéneket a Kültelki Munkás Dalárda énekelte.¹⁴⁰³ E dalárda állandó résztvevője a budapesti fuvaripari és teherszállító munkások mozgalmi életének. Pl. 1910. március 6-án gyűlést tartottak a Concordia étteremben, mert Kemen-Héderváry Károly miniszterelnök-belügyminiszter engedélyt adott az 1 éve felfüggesztett szakegylet további működésére. Az énekkar forradalmi dalokat énekelt.¹⁴⁰⁴

A három angyalföldi kórus az agitációs munkát együttes erővel végezte, közösen készült föl a választójogi harcra, pl. az 1910. januári választójogi gyűlésre.¹⁴⁰⁵

A munkáskórusok állandó szereplői a május elsejei felvonulásoknak, tüntetéseknek, népünnepélynek. A Népszava tudósított hitelesen az eseményekről.

1909. május 1-én a felvonulás után a Váci utcai munkások az új Concordia Élelmező Szövetkezet 1. számú vendéglőjének kerthelyiségébe mentek. Jó hangulatot teremtett a Kültelki Munkás Dalárda, az akkor alakult /1909/ Szabadság Dalkör /Váci uti Vas- és fémmunkásoké/, a Kül-

1401 Erdélyi Frigyesné: A Budapesti... 104 p.

1402 Uo. 134 p.

1403 Uo. 134 p.

1404 Uo. 134 p.

1405 Uo. 104 p.

telki Szocialista Műkedvelők tagjai, valamint Sajó Izsó, a Királyi Színház művésze, aki proletárdalokat énekelt. A helyszín /Concordia/ a következő években is helyet adott a május elsejei ünnepségeknek.¹⁴⁰⁶

1917. május 1-én Miskolc és Diósgyőr munkásai együtt ünnepeltek, írja a Népszava a május 9-i számában. Miskolcon az összes üzem és kereskedés zárva volt. Diósgyőr vasgyárában, kőszénbányájában, az ágyúcsőgyár építkezésén egyaránt szünetelt a munka, először ünnepelhették meg itt a munkások a nemzetközi ünnepet. Impozáns, hatalmas tömegtüntetéssé vált a gyűlés délelőtt a vas- és fém munkások csoportjának udvarán. Megnyitó beszédet Szikszai elvtárs mondott, utána Péter József elvtárs méltatta május 1. jelentőségét. Fontosnak tartotta a szervezkedést, főleg a háborús időkben. Délután ünnepséget tartottak a Korona-szálloda udvarán. Sokan kint rekedtek, mert 4-5 ezer ember tolongott odabent. Grosszmann Zsigmond megnyitó szavai után Fonyó, a Nemzeti Színház művésze elszavalta Vanczák János elvtárs "Tavaszi fuvalma"... című költeményét. Kondor Bernát budapesti elvtárs beszédét is kitörő lelkesedéssel fogadta a közönség.¹⁴⁰⁷

Nem lehetett mindenhol nyíltan megünnepelni május 1-ét. Az SZDP-nek Borsodnádasdon a rimamurányiak hirhadt telepén csak 1918-ban sikerült először megtartani. Emlékezetes maradt a munkások számára ez a nap. Reggel a gyári zenekar Nyitrai elvtárs vezetésével körbejárta a telepet. Délután 1-kor gyülekeztek a vasmunkások helyisége előtt a környező községek /Békölce, Balaton, Nádasd/, valamint Vajács- és Mocsolyás-telepről vörös zászlóval érkező munkások a helybeliekkel együtt. Falunként külön csoportban - a lányok fehér ruhában és vörös szalaggal - érkeztek az elvtársak, 1 éve készültek erre. A Marseillaise-t énekelték. Délután 2-kor 2000 főnyi tömeg indult a régi Liplicház elől a nagy iroda előtti főtérre. A gyűlésen elnöknek Mitterbach Istvánt, jegyzőnek Sándor Lajos elvtársat választották meg Pasztirik Mihály javaslatára. Ünnepi beszédet a budapesti vendég, Büchler József elvtárs tartott. Zárszó után elvonultak zeneszóval a Kunfi-térre, ahol

1406 Erdélyi Frigyesné: A Budapesti... 104 p.

1407 Források... 397-398 p.

estig mulattak. /Népszava, 1918. május 3./¹⁴⁰⁸

A párt a mozgalmi munka mellett széleskörű teret biztosított a munkáskórusok tevékenységének.

1911. március 17-én ünnepélyt szervezett a Petőfi szobornál. Augusztus 25-én Csepelszigeten népünnepélyt tartottak.¹⁴⁰⁹ 1911-ben 10 éves fennállását ünnepelte április 31-én a "Senefelder" dalkör, június 29-én a Kispesti Munkásdalkör, augusztus 18-án az Erzsébetfalvai Általános Munkásdalkör.¹⁴¹⁰

Zászlóavató ünnepélyek /pl. Soproni "Testvériség" Dalkör/ mellett gyakran tartottak a dalárdák matinét, kedélyes estét, szüreti mulatságot, hangversenyeket, részt vettek különböző dalostalálkozókon.

1912. április 30-án a Famunkások V-VI. kerületi csoportjának helyiségeiben ünnepélyes májusváró estét rendezett a Kültelki Munkás Dalárda és a Remény műkedvelő gárda. Bokányi Dezső ünnepi beszédet mondott.¹⁴¹¹

1910-ben Angyalföldön először rendeztek névadó ünnepséget. A Népszava szerint "vörös keresztelőt", "szocialista keresztelőt". A bérház folyosóján a Haladás Dalkör szerenádott, majd Szabados Zádor elvtárs mondott beszédet. A Marseillaise énekével ért véget az ünnepség.¹⁴¹²

A Kültelki Munkás Dalárda 1913. március 2-án tartott Petőfi-matinét, ahol fennállásuk 10. évfordulóját ünnepelték bensőséges hangulatban.¹⁴¹³

1911. március 24-én /26-án?/ délelőtti matinét tartott a Vigadóban a Galilei Kör. Meghívták a Budapesti Általános Munkásdalegyletet, a Budapesti Bőripari Munkások Kórusát és a Kültelki Általános Munkásdalkört. A 100 tagú férfikar Stark Henrik: Dalolj proletár, Révffy: Títán vagy nép, Révffy-Gyagyovszky Emil: Toborzó című /új/ művét adta elő

1408 Források... 465 p.

1409 Magyarországi Munkásdalegyletek... 3 p.

1410 Uo. 3 p.

1411 Erdélyi... 104 p.

1412 Uo. 104 p.

1413 Uo. 105 p.

közösen. A nagy siker azt mutatta, hogy a munkásdalosok eleget téve a megtisztelő feladatnak helytálltak és kiálltak a forradalmi megújulás mellett.¹⁴¹⁴

1911. decemberében nyílt meg a Népopera a mai Erkel Színház helyén. Alapítója, első igazgatója és karmestere Márkus Dezső, aki az intézet feladatának tekintette a tehetséges fiatalok és a munkásközönség találkozását. E 3000 férőhelyes színházban gyakran énekelt a pályakezdő, de hamar ismertté vált Basilides Mária a munkásoknak.

A Munkásdalos Szövetség tagjai is sokszor szerepeltek itt munkáse előadásaikkal. Pl. 1912. tavaszán /ápr. 7./ önállóan rendeztek vasárnap délelőtti kórusmatinét, ünnepi hangversenyt. A sajtó "pártállásra való tekintet nélkül" egyaránt megdicsérte a rendezvényt.¹⁴¹⁵

A műsor Erkel: Hunyady-nyitányával kezdődött, amelyet Márkus Dezső vezényelt a Népopera zenekara élén. Ezt követte a Munkásdalos Szövetség 100 tagú férfikara, élén a tehetséges, pályakezdő karmesterrel Müller Károlylyal. Forró hangulatot teremtett Basilides Mária fellépése, akit Szigeti Dezső kísért a hegedűjátékával. Befejezésül az elmaradhatatlan Marseillaise és a "Fel szocialisták" c. dal hangzott el. Ujdonság számba ment Várföldy/Fortuner/ Elek-Petőfi Sándor: "Mi volt nekem a szerelem" c. művének előadása.

A Népszava kritikusa szerint: "A munkásdalosok művészi énekét a közönség orkángszerű tapssal köszöntötte, mert ilyen énekkari produkciót eddig még nem hallottak."¹⁴¹⁶ A hallgatóság soraiban ugyanis a budapesti pártküldöttgyűlés üléselő tagjai ültek, akik a hangverseny előtt azon tanácskoztak, ha Tisza Istvánt, a gyűlölt politikust megválasztják a képviselőház elnökévé, mozgósítják a fővárosi munkásokat. E hangulat ragadt át a hangversenyre, mely szinte naggyűlésre emlékeztetett, s kicsit előkészítette az 1912. május 23-i tüntetést!¹⁴¹⁷

¹⁴¹⁴ Maróti: Fejezetek... KÓTA. 1978. 5.sz. 4 p.
Magyarországi Munkásdialekgyűletek... 3 p.

¹⁴¹⁵ Maróti: Fejezetek... KÓTA. 1978. 7.sz. 4 p.

¹⁴¹⁶ Uo. 4 p.

¹⁴¹⁷ Uo. 4 p.

A Népopera 1913-ban rendezett olyan sikeres vasárnap délelőtti matinét, ahol először hangzott fel Grieg mű munkáskórus alkáról. Az "Új hold felé" c. romantikus művet a Szövetség válogatott férfikara énekelte bariton szóló és hangszerkísérettel, vezényelt Müller Károly. A norvég zeneszerző művét Csizmadia Sándor fordította le, ma Kapuvári Béla fordításában "Hazatérés" címen ismert. Akkor gyakran énekeltek a dalosünnepélyeken összkari számként ünnepélyes hangulata, szebb jövőt ígérő szövege miatt.¹⁴¹⁸

A munkásdalárdák egyleti hangversenvei gyakran kapcsolódtak a létrejövő színjátszók előadásaihoz vagy szavalatok, monológok színesítéséhez járultak hozzá. Pl. 1899-ben a szabadságharc 50. évfordulója alkalmából a Kispesti Dalárda a Kispesti Színházban a műkedvelő körrel együtt mutatta be Szigligeti Ede: Házassági három parancs c. színművét.¹⁴¹⁹ Márciusban a Kispesti Munkáskör rendezésében a MÁV Acélhang Dalegylete Géczy István: Az ördög mátkája c. népszínművét adta elő.¹⁴²⁰

Legtöbbször jótekonny célú, saját helyiség vagy otthon, könyvtár, stb. megteremtéséhez szükséges anyagiak előteremtése céljából rendeztek műsort, szüreti mulatságot. Ilyen volt 1903. szeptember 20-án a Kispesti Dalárda fellépése az Üllői út 135. szám alatti Szabó János-féle vendéglőben tartott szüreti mulatságon. Molnár István egyleti karnagy vezényelte a kórust.¹⁴²¹

Kedélyes esteknek hívták a könnyebb fajsúlyú, szórakoztató jellegű, politikai életből merített, villámtréfákkal tarkított előadásokat. A Budapesti Kültelki Munkás Dalárda megalakulásától kezdve /1903/ gyakran tartott kedélyes esteket. Jellemző módon több egyleti helyiségben kényszerült fellépni az I. világháborúig: a Nagy Péter-féle vendéglő /Kül-ső Váci út 56./, a Fuvaripari és Teherszállító Munkások Szakegyletének helyisége, a Concordia 1. sz. étterme, a Három nyolcashoz címzett vendéglő, a Tyúkketrec, a Magyarországi Famunkás Szövetség V-VI. kerületi

1418 Maróti: Fejezetek... KÓTA. 1978. 11.sz. 3 p.

1419 Dr. Áfra János-Nagy Dezső: A kispesti munkásotthon története Bp. 1969. 13 p.

1420 Uo. 14 p.

1421 Uo. 16 p.

csoport helyiségei, sőt a Vas- és Fémmunkások Váci ut 97. sz. alatti helyiségei.¹⁴²²

Ez volt a helyzet a Kispesti Dalárdánál is, amely 1905-től Kispesti Szervezett Munkások Dalkara néven működött, sőt más budapesti és vidéki munkáskórusnál.

Az 1907. október 10-i országos általános politikai sztrájk /"vér-vörös csütörtök"/ leverése bebizonyította, hogy a SZDP vezetősége megalkuvó politikát folytat és eredmények helyett csak a kormány terrorintézkedései várhatók. Ezért vált szükségessé a nagyobbfokú szervezetség, a határozott program kidolgozása, amelynek megvalósítása érdekében a munkásénekkaroknak is hatásos mozgalmi munkát kellett végezniük.

1907 novemberében 70 munkásdalkör önálló munkásdalos-szövetség hozott létre, kedvezőnek ítélve a belpolitikai helyzetet. Ebből csak 23 dalkör merte aláírni a szervezet alapító okmányát, félt a következményektől! A belügyminisztériumban 1 évig elfektették az engedélyt.¹⁴²³ Így 1908 augusztusában ülhett össze az alakuló ülés, ahol még 1-2 peremkerületi és vidéki munkásdalkör csatlakozott a többiekhez.

Elnevezése: Magyarországi Munkásdalegyletek Országos Szövetsége /MMDSZ/.

Taglétszáma: 70 dalárda 1200 taggal, illetve egy 1936-os adat szerint 100 dalegylet 4000 dalossal.

Alapítói: az Általános Munkás Dalárda és más budapesti, illetve környékbéli dalárda.¹⁴²⁴

Az új munkásénekkari szervezet programja 3 főirányt jelölt meg:

1. "Minél több munkáskórus csatlakoztatása a szövetséghez."
2. "Pályázatok kiírása a szövetség célkitűzéseit eszmeileg támogató művek számának szaporítására."
3. "Szereplési alkalmak és országos találkozók szervezése."¹⁴²⁵

1422 Erdélyiné... 103 p.

1423 Maróti: Fejezetek... KÓTA. 1978. 4.sz. 6 p.

1424 Uo. 6 p.

A magyar műzsika könyve... 155 p.

1425 Maróti: Fejezetek... KÓTA. 1978. 5.sz. 4 p.

Az alapító alelnök Einhorn Mór nyomdász dalos volt. Megválasztotta a közgyűlés az első vezetőséget, akik a szakszervezeti szervező munka mellett a szövetségben is végezték munkájukat és a vidéki munkásdalárdákban sikeresen agitáltak 1910-ig.¹⁴²⁶

Első elnök: Wiesenberger Dávid, első országos karnagy Stark Henrik /Budapesti Általános Dalegylet karnagya/, társkarnagyok Ziegler Béla, ifj. Erkel Sándor.¹⁴²⁷ A szervezésben jelentős szerepet játszott Csiky Dezső, Einhorn Mór, Standt Ferenc, Wiesenberger Dávid, Dorozel Dezső, Schenermann Márton.¹⁴²⁸

Ki nem mondott céljuk az volt, hogy távoltartsák a polgári mozgalmaktól, kórusoktól a munkásokat. A szövetség tagjai között szép számmal akadtak a szociáldemokrata politikából kiábrándult, kizárt párttagok.

1912-ben a Szövetség helyisége Budapesten a VIII. kerületben volt a Huszár utca 10. sz. alatt. Hivatalos óráit csütörtökön este 8-9 óra között tartotta. A levelezéseket Bernel József szövetségi pénztáros bonyolította le, címe: VII. Dohány u. 63 sz.¹⁴²⁹

1912-ben alapszabály módosításra kényszerültek. Kétszeri felterjesztés után november 13-án hagyta jóvá a belügyminisztérium.¹⁴³⁰

Az 1913. évi április hó 6-án vasárnap délelőtt 9 órakor rendezett V. évi rendes közgyűlésen, amelyet a Magyarországi Könyvnyomdászok Szakegyesületének üléstermében /Budapest, VIII. kerület, Kölcsey utca 2.szám/ tartottak, megállapították, hogy tagegyleteik száma fokozatosan nőtt, de elszomorító az a tény, hogy a vidéki, sőt a fővárosi munkásdalkörök sem ismerik még fel osztályhelyzetüket és nem csatlakoznak a szövetséghez. Elsőrangú cél agitációval megnyerni őket.¹⁴³¹ Az 1912-es adat szerint mindössze 33 a tagegyletek száma. 1-2 vidéki kórust kihagytak belőle, a korábban ismertettek között pedig szép számban a-

1426 Maróti: Fejezetek... KÖTA. 1978. 5.sz. 4 p.

1427 Uo. 4 p.

A magyar muzsika... 155 p.

1428 Uo. 155 p.

1429 Magyarországi Munkásdalegyletek... hátsó, belső borítólap

1430 A magyar muzsika... 155 p.

Magyarországi... 4 p.

1431 Magyarországi... belső címlap, 3 p.

kadnak OMDE tagok, akiket nem sikerült átirányítani a MMSZ-be.

A szövetség kórusai 1912-ben:

- "1. "Athenaeum" dalegylet
2. Aradi "Ébredés" dalkör
3. Budafoki munkásdalkör
4. Budapesti általános munkásdalegylet
5. Budapesti "Világosság" dalkör
6. Csepeli munkásdalárda
7. Cipészek és Csizmadiák dalkara
8. Debreceni "Ébredés" dalkör
9. Erzsébetfalvai általános munkásdalárda
10. Építőmunkások dalköre
11. Nyomdászszakegyesületi "Ébredés" dalkör
12. "Haladás" dalkör
13. III. kerületi munkásdalkör
14. Kispesti munkásdalárda
15. Kőbányai munkásdalárda
16. Kültelki munkásdalegylet
17. Miskolci általános munkásdalárda
18. Pancsovai munkásdalkör
19. Pécsi "Gutenberg" dalkör
20. Pécsi vas- és fémmunkáscsoport dalköre
21. Rákospalotai általános munkásdalárda
22. Rákoskeresztési "Lyra" munkásdalkör
23. "Senefelder" dalkör
24. Sütőmunkások dalköre
25. Soproni "Testvériség" munkásdalkör
26. Szabómunkások dalkara
27. "Szabadság" dalkör
28. Temesvári munkáskör dalosztálya
29. Törököri "Haladó" munkásdalkör
30. Újpesti "Virradás" dalkör
31. Újpesti "Riadó" dalkör
32. Vas- és fémmunkások dalköre
33. Vecsési dalkör "1432

Csak 7 vidéki kórust tart számon. A felsorolásból hiányzik a Budapesti Könyvnyomdászok Dalköre, a Budapesti Könyvkötők Dalárdája, a Budapesti Bőripari Munkások, a Pécsbányatelepi Dalkör, a Pécsi Bőrmunkások Dalkara, a Pécsi Munkásképző Egylet Dalköre, a Szabolcsbányatelepi Bányamunkások Dalköre, a Miskolci Vasas Dalárda, a Diósgyőri, vasgyári Vasmunkások Dalkara stb.

A Szövetség kórusai részt vettek a SZDP korábban ismertetett rendezvényein. Küldöttségük megjelent a Budapesti Általános Munkásdalegylet hangversenyén is, ahol a "Senefelder" dalkörnek, a kisperesti és erzsébetfalvai dalkörnek ajándékot /emléktárgy, diszes zászlószeget/ ajándékoztak.¹⁴³³ Programjukhoz hiven gyakran írtak ki pályázatot munkástémájú művek és jeligék írására. Az 1908-ban "Jeligére" kiírt pályázaton Kirschner Elek - Mórócz Jenő: Jelige c. 1 strófás, 4 soros művét fogadták el. Ez lett a munkásénekek nyitószáma.¹⁴³⁴ Programot jelöl, nem úgy, mint az OMDE jeligéje:

"Zúgjon dalunk miként a fergeteg,
E vén világot ostromolja meg.
Legyen a hangja erőnk hirdetője
S a munka népe győzve tör előre."¹⁴³⁵

OMDE jelige:

"Dalban zengeni dicsőt, szépet,
Karddal védni királyt, népet és hazát!
Ez a jelszónk, ezt fogadtuk.
Minket Isten úgy segéljen, úgy segéljen."¹⁴³⁶

Az első pályázati felhívásukra silány művek érkeztek 1908-ban. Egyedül Révffy Géza temesvári tanítóképzőintézeti zenetanár "Titán vagy nép" című műve tetszett a munkásdalosoknak. A mű bemutatója 1910. pün-

1433 Magyarországi... 3 p.

1434 Maróti: Fejezetek... KÓTA. 1978. 4.sz. 6 p.

1435 Uo. 6 p.

1436 Uo. 6 p.

kösdjén zajlott le a Kőbányai Régi Sörház csarnokában 500 tagu összkar!! előadásában, Stark Henrik vezényletével. A 3000 főnyi hallgatóság elragadtatással hallgatta a forradalmi hangulatú művet. 15 évig állandó műsorszám volt a munkásdalosszövetség ünnepein, hangversenyein. Szövegírója Vanczák János, a vasmunkások szövetségének titkára. "Proletár ébredj..." c. forradalmi hangú verse, "Titán vagy nép" után mehökkentő, hogy a Tanácsköztársaság bukása után a SZDP jobb szárnyának a vezéralakja lett! ¹⁴³⁷

E siker látványos ellenakciókra készítette az Országos Magyar Daláregyesület vezetőségét. A budai várban fáklyás felvonulást rendeztek és szerenádokat adtak öfelségének, I. Ferenc József apostoli királynak. ¹⁴³⁸

1911-ben a SZDP XVIII. kongresszusát az új Városháza közgyűlési termében tartották. A baloldal hatására nyílt színvallásra kényszerült a megalkuvó pártvezetőség. Bebizonyosodott, a burzsoáziával kompromisszum megkötésére törekedtek. A kongresszus nyitószámát nagylétszámú munkásénekkar énekelte, a műsoron pályadíjas művek /?/ hangzottak el, zárószómként Pogatschnigg Guidó-Kiss Károly: Szabadságdala /"Miként a mezőnek nyíló vadvirága..." / hangzott el. Tömeggyűlések, felvonulások, tüntetések dala lett később. ¹⁴³⁹

Az 1912 tavaszán a Népoperában bemutatott megzenésített Petőfi vers zeneszerzője, Várföldy /Fortuner/ Elek "Mi volt nekem a szerelem" c. művével 100 koronás pályadíjat nyert, amelyet a Budai Dalárda adományozott neki a 90-es években! 1912-ben munkásénekkari előadásban ért el igen szép sikert e romantikus, érdekes hangvételű mű! 20 évig volt népszerű. ¹⁴⁴⁰

A Munkásdalosszövetség Művészeti Bizottsága az 1912. május 23-i tüntetés után néhány héttel újabb kórusmű-pályázatot hirdetett munkás szövegű vers írására. A 11 beérkezett pályamű közül Pogány Márton: Munkáshimnusz c. versének ítélte oda az I. díjat a bíráló-bizottság.

1437 Maróti: Fejezetek... KÓTA. 1978. 5.sz. 4 p.

1438 Uo. 4 p.

1439 Uo. 5 p.

1440 Uo. KÓTA. 1978. 7. sz. 4 p.

Ujabb pályázatot hirdettek, e "Munkáshimnusz" megzenésítésére.¹⁴⁴¹
Ismert a munkásmozgalomban a 90-es évektől Stark Henrik-Mórócz József:
Munkáshimnusa /"Itt van újra május elseje..."/. 1892-ben írta Stark
a Budapesti Általános Munkásegylet részére. 1894-ben indulóvá átalaki-
totta Mórócz, dallamát átírta, több versszakot írt hozzá.¹⁴⁴²

Az 1912-es pályázat I-II. díját Lányi Ernő nyerte Pogány Márton:
Munkáshimnusz /"Apánk még harcolt..." / és Farkas Antal: A mi dalunk
megzenésítésével. Az ismert dalszerző először írt a munkásoknak. A
zsűri nagyra értékelte műveit témagazdagsága, igényesség, harmóniai-
hangulati igényesség, előadói nehézségek leküzdése miatt. "A mi dalunk"
c. kórusműve hamar elterjedt a munkásmozgalomban szövege, dallama
miatt:

"Zengj, zengj dalunk, mint fergeteg!
Zengj! A vén világ őserdei hadd zengjenek!
Hívd aki rab, legyen szabad
A vén falak omoljanak!
Győzelmünknek véres vörös zászlaját
E virágok koszoruja fonja át!"¹⁴⁴³

A Magyarországi Munkásdalegyletek Országos Szövetsége a polgári
OMDE-tel felváltva 2 évente rendezte a dalostalálkozókat. E dalosver-
senyek nem igazi versenyek, inkább monstre szabadtéri hangversenyek,
ahol a zsűri csak elbírált a teljesítményt.

Az 1912. augusztus 4-i munkás dalosünnepély a Kőbányai Régi Sör-
csarnok kerthelyiségében zajlott le. Elhangzott az I. díjas pályamű.
Révffy Géza-Vanczák János: "Népdalegyveleg"-e, amelyet 500 tagu össz-
kar adott elő dr. Ujj József karnagy vezetésével. Az ünnepély további
karnagyai még Novák Károly és Wodicska Béla volt. A szövetség az 1913.
április 6-i közgyűlésen mondott köszönetet a dalosoknak.¹⁴⁴⁴

A Kőbányai Régi Sörcsarnok kerthelyiségében 1913, 1914 júniusában a
Munkásdalos Szövetség egymás után rendezett dalosünnepélyt. Itt mutat-

1441 Maróti: Fejezetek... KÓTA. 1978. 9.sz. 4 p.
Magyarországi Munkásdalegyletek... 4 p.

1442 Maróti: Fejezetek... KÓTA. 1977. 11.sz. 3 p.

1443 Uo. 9.sz. 4 p.

1444 Magyarországi... 4 p.

kozott be Novák Károly zenetanár, karmester, mint zeneszerző "Dalolj proletár" és "Zászlóbontás" című művével. Szövegét Kornai Artur írta. Elsősorban a "Zászlóbontás" /"Zászlónk kibontva büszkén leng..." / terjedt el a munkásmozgalomban sodró erejű forradalmi jelszavai miatt: "Vesszen hát a zsarnokság! Jer el szent világszabadság! Dalban megszólal a szív, Minket nagy tettekre hív. A dal, a dal, dicső tettekre hív."¹⁴⁴⁵ A művet hatalmas előadóapparátus adta elő: a Budapesti Építőmunkások Dalköre, a Kispesti Szervezett Munkások Dalkara, a Kőbányai Általános Munkásdalárda, a Senefelder Dalkör, az Újpesti Riadó Dalkör összesített kara.¹⁴⁴⁶

1914. július 26-án volt az utolsó munkásdalos találkozó az I. világháború előtt. A résztvevők száma igen megcsappant a mozgósítás miatt. A Régi Sörházban mindössze 1-2 kórus énekelte csak el a műsorát, mert a zöme azonnal indult a frontra. Elmaradt az összkari szám, Lányi-Pogány: Munkáshimnusz, Jandl Béla-Ady: Májusi zápor után c. kötelező műve!

A Magyar Dalosszövetség ugyancsak meghirdette találkozóját Kolozsvárra és Székelyudvarhelyre egyidőben /4 nap 63 együttes/. A helyszíni szemle és forgatókönyv elkészítésével mindent alaposan előkészítettek már, de az I. világháború kitörésével elmaradt!¹⁴⁴⁷

A munkáskórusok repertoárjára jellemző a nádasdi "Daloskör" 1902-1918 közötti anyaga:

1. Fráter Lóránd: Elmegyek ablakod előtt
2. Beleznay: Ahol az a fűz borul a kertre
3. Lányi Ernő: Ez a legény
4. Fráter Lóránd: Száz szál gyertyát
5. Fráter Béla: Hervadozik a kis virág
6. Hilóczy Béla: Bordal /Fel, töltsetek fiúk, igyunk! /
7. Gerő Béla: Székelydalok /Egyveleg /
8. Bartha-Waltner: Kirándulás a zöldbe /Induló /

1445: Maróti: Fejezetek... KÓTA.1978.11.sz. 3 p.

1446 Uo. 3 p.

1447 Uo. 3 p.

9. Wéber Károly: Béka hangverseny
10. Wéber Károly: Ábrahám szimfónia
11. Petőfi-Hubay: Nemzeti dal
12. Flotow: Gondülő bordal /Vig társaság, borospohár/
13. Goll István: Tornász induló /Fel, hazánk hű nemzedéke/
14. Pogatschnigg-Lányi: Magyar dal-egyveleg
15. Dünker-Beschnitt: A Rajnán
16. Tolnai János: A művelt cigány-prímás
17. Pavetits Manó: Itóka dal
18. ? : A kispapok és a spirituális /Tréfás kar/
19. Goll Dezső: Valéta nótá /Selmezbányai Főisk. Énekkarának/
20. Gaál Ferenc: Eredeti magyar dalok /Op. 97./
21. Gaál Ferenc: Mért oly borús /Gyászadal/
22. Deák-Gerő: Eltávozás /Gyászadal/
23. Lányi Ernő: Dalcsokor
24. Csokonai-Lavotta: A reményhez
25. Hatvani Lajos: Bordal /Ha régi, jó a bor/
26. Pogatschnigg Guidó: Csak magyarok legyünk!
27. Deák Jenő: Halotti dal
28. Novák-Varga: Rákóczi új kesergője
29. Révffy Géza: Barcarolle
30. Révffy Géza: Vig vadászok
31. Révffy Géza: Felköszöntő /Éljen soká!/
32. Révffy Géza: Lángoló vörösben lengyel hegyek orma
33. Révffy Géza: Áldd meg Uristen, nemzetedet!
34. Révffy Géza: A hazáért /Imára kulcsolom kezem/
35. Révffy Géza: Háborús dalok /Bujdosik a csillag; Krakó felől/
36. Révffy Géza: Kárpáti őrség /Halló, szól a kürt!/
37. Révffy Géza: Ott, ahol a Dnyeszter vize zug..."¹⁴⁴⁸

Ez az összeállítás a századforduló zenei izléséről tanúskodik:
 "Népies mődalok, bordalok, indulók, mődal-egyvelegek, köszöntők és
 gyászénekek."¹⁴⁴⁹

¹⁴⁴⁸ Nemesik Pál: Az űzd-vidéki munkásság dalai. Budapest, Zene-
 mőkiadó, 1975. 107-108 p.

¹⁴⁴⁹ Uo. 108 p.

Az OMDE magyarosító szelleme fényesen uralkodott a dalárdáiban. Bár igazán nem baj, hogy a munkásdalárdák ismerték, netalán el tudták énekelni Erőssy Béni "Miért oly borús..." című nótáját vagy "Hull a levél a virágról" című átdolgozását. Erkel Ferenc, mint a polgári dalárda-mozgalom karnagya gyakran vezényelt közöskari számokat az ünnepeken. Hunyadi László c. operájának híres kórussszáma, a "Mehalt a cselszövő" az amatőr kórusok kedvence műsorszámává vált!¹⁴⁵⁰

Maróti véleménye ennek ellenére helytálló: "A munkásénekkarok jelentékeny részében számúzték a kóruspróbákról a "politikát", az agitációt, így számos munkásénekkar tagjainak a szemlélete /tisztelet a kivételnek/ lassan alig különbözött a polgári dalosegyesületek tagjainak szemléletétől."¹⁴⁵¹

A szervezett, öntudatos munkások viszont ismerték a tüntetések, sztrájkok, gyűlések és rendezvények gyakori dallamait, a nemzetközi, hazai munkásmozgalom dalait:

Karl Grün-Max Kezeli Sozialisten Marsch /"Fel, szocialisták! Sorakozzunk..." / német szövegét a Munkás-dalok c. daloskönyv közli először 1898-ban, majd 1914-ben a Proletárok verseskönyve. A dalárdák kedvelt május 1-i műsorszám a SZDP és a szakszervezetek, félhivatalos indulója lett, bár nehéz a dallama és nehézkes a szövege. Magyarországon először 1912-ben hangzott el a szakszervezetek országos kongresszusán. 1913-ban Réti László így ír egy munkástemetéről a Népszavában: "Korékpáros elvtársaink elhelyezkedése után a munkásdalárda előnekelte a Fél, szocialisták... kezdetű indulót. Ennek hangjai mellett indult el a menet."¹⁴⁵²

A XIX. sz.-i nemzetközi munkásmozgalom egyik legismertebb dala Josef Scheu-Josef Zapf: A munka dala /"Zengj dalt, köszöntsd szép ésarád..." / c. műve, amelyet Gyagyovszky Emil nehézkes fordításában énekeltek a szociáldemokrata megmozdulásokon. 1919-ben az "R" gárda in-

1450 Maróti: Fejezetek... KÖTA. 1976. 3.sz. 5 p.

1451 Nemesik: Az Ózd-vidéki... 109 p.

1452 Fel szocialisták! Egynemű- és férfikarok a Tanácsköztársaság idejéből. Összeáll.: Aczél Zsuzsa, Budapest, 1979. Zeneműkiadó, 10-13 p.
T. Szerémi Borbála: Magyarországi Munkásdalok. Bp. 1955. 36, 181 p.
Munkásdalok Bp. 1898. Kiad. "Népszava" Könyvkereskedése 8 p.

dulója lett, Stromfeld Aurél választotta. A Munkás-dalok c. gyűjteményben németül jelent meg 1898-ban.¹⁴⁵³

A rendkívül népszerű Marseillaise-t /Előre ország népe, harcra.../ a múlt század végétől nem a mostani szöveggel ismerték. Többféle szövegvariánsa létezett.

Ronget de Lisle francia tüzerként forradalmi, gyűjtő hatású "Chant du Rhein" /Dal a Rajnáról/ című dala 1792-ből francia Marseillaise néven vált ismertté /"Föl honfiak, polgárok talpra!"/. Verseskny Ferenc fordításában 1. szakasza így kezdődött: "Ébredj hazánknak bajnok népe, ragadd ki híres kardodat..."¹⁴⁵⁴ 2 versszakát ismerték Magyarországon.

E dallamra írt Gáspár Imre szöveget, címe: Munkás-Marseillaise. /"Föl dalra társak zengje ajkunk, A munka bús, de szent dalát..."/ A Népszava az 1879. márc. 30-i számban az egyik legrészebb munkásdalnak nevezi. Első megjelenése Peőr Lajos Árpád: Munkás-dalok, szavalmányok. és költemények c. gyűjteményében, németül közlik "Proletarlied" címen. 6 versszakból 3 vált ismertté az idők folyamán.¹⁴⁵⁵ Először 1893-ban máj. 1-én hangzott el a hódmezővásárhelyi földmunkássegylet tagjainak ajkán, vezényelte Szántó-Kovács János. Legnépszerűbb 1900-1914 között a fővárosi munkások, alföldi részesesaratók és kubikusok körében, akik alkalmanként /mihelymunka, tüntetés/ mindig más és más versszakát énekeltek.¹⁴⁵⁶

Ugyanerre a dallamra Csizmadia Sándor is írt szöveget Marseillaise /"Nem lesz a tőke úr mi rajtunk..."/ címmel. 1903-ban jelent meg nyomtatásban a Proletárok versesknyvében 3 versszakkal. A dalárdák kedvelt misorazása volt, énekeltek tüntetéseken, gyűléseken is.¹⁴⁵⁷

1453 Magyarországi Munkásdalok... 23, 174 p.
Munkásdalok... 6-7 p.

1454 Magyarországi Munkásdalok... 18, 171-172 p.

1455 Magyarországi Munkásdalok... 19, 172-173 p.
Munkásdalok... 1 p.

Munkásdalok és szavalmatok, összeállította egy munkás. Bp. 1896. "Gutenberg" Könyvnyomdai Váll., mint szövetkezet 6-7 p. Ua. 1898. 6-8 p.

1456 Magyarországi Munkásdalok... 172 p.

1457 Uo. 20, 173 p.

A Népszava Könyvkereskedése /II. Wesselényi utca 19/B/ 1896-ban és 1898-ban egyaránt kiadta a "Fel! Dalra társak...! Munkásdalok és szavaltatok" c. kiadványt, amely ismert nemzetközi, magyar forradalmi és munkásdalok szövegét tartalmazta. Közli a Munkás-Marseillaise-n kívül "A munkások riadója" /"Zeng bérezen..."/ c. dal szövegét, amelyet a "Wacht am Rhein" induló dallamára Grenlich A. nyomán írt Gáspár Imre a "Népszava" számára. A német induló 1870-ben, a porosz-francia háború idején annyira felháborította a budai polgárok magyarjait, hogy felhangzásakor a Marseillaise-t kezdték énekelni.¹⁴⁵⁸

A Marseillaise dallamára íródott a "Választási jogdal" is. Szövegezdete: "A munkásoknak milliója tart fenn te korhadt vén világ!..." Refrénje: Választási jogot! Türelmünk elfogyott! Már nem kérünk! Követelünk! Igasság kell nekünk! Az 1898-as kiadású "Munkásdalok"-ban szerepel, amely szintén Népszava kiadvány.¹⁴⁵⁹

A legnépszerűbb munkásdalok egyike lett Stark Henrik-Móróczi Jenő: Munkáshimnusz /"Itt van újra május elseje..."/ című férfikarra írott műve. A munkásgyűlések, felvonulások népszerű indulója e 4 soros mű, de szívesen énekeltek családi ünnepeken is. "Olyan május elsejei ünnepet, mint az ideí, Pusztaföldvár még nem látott. A munkások egy elvtársunk tanyájára vonultak ki nagy számban, ahol a zenekar - Itt van újra május elseje... - dalt hárta el nagyon szépen." - írta a Népszava.¹⁴⁶⁰ Egyaránt megtalálható az 1898-as kiadású "Fel! Dalra társak...!", az 1903-as "Proletárok verseskönyvé"-ben és olyan mai gyűjteményekben, mint a Fáklyavivők, Fel szocialisták!¹⁴⁶¹

Az I. világháborúig ismert a "Május elsejére" /"Indulj munkás tüntetésre..."/ című dal, amely máj. 1-ét ünneplő tüntetésen gyakran el-

1458 Munkásdalok... 1, 2-3 p.

Fel! Dalra társak...! 1896. 6-7, 9-10 p., 1898. 6-8, 8-9 p.

1459 Munkásdalok... 2 p.

1460 Fáklyavivők. Dalok, kórusok a magyar munkásmozgalom múltjából. I.K.Szork. Révész László, Szatmári Antal, Bp. NPI. 1967. 37, 91 p.

1461 Fel, szocialisták... 13 p.

Fel! Dalra társak...! 1898. 12 p.

hangzott szerzemény, munkásdal. Refrénje: "Éljen a munkás." 8 versszaka "Kossuth Lajos azt üzent" c. dallamra íródott, szövegírója ismeretlen. 1892-ben terjedt el Hódmezővásárhelyről. /Népszava tudósítás/: "Amit nem akart hinni senki, az megtörtént. Benne vagyunk a munkásság nemzetközi szövetségében, szolidaritást vállaltunk az egész világ munkásaival. Testvérekké lettünk. Akadályok és tilalmak itt mit sem használtak. Egyesültünk és ünnepeltünk. A nép kezén sok ezer példányban forgott a következő, ez alkalomra írt dal, mit ugyancsak istenigazában énekelt a nép örege és apraja..."¹⁴⁶²

Az 1896-98-as "Fel! Dalra társak..." c. összeállításban szerepel a "Május első reggelén..." /Májusi reggel bibor fonja körül az eget/ c. dal, szerzője Steiner Jenő. Népies műdal. A legelső májusi dalok egyike, választási jelszavakat tartalmaz.¹⁴⁶³

Két régi munkásdalt érdemes még megemlíteni. "Munkásdal" a címe az egyiknek, eredetileg egy Metternich-ellenes tüntetésben énekelték a XIX. sz. elején Pozsonyban. Szövegkezdetei: "Magyarok vagyunk, nincsen szabadságunk... Letörjük a szarvát annak a nagy úrnak..."¹⁴⁶⁴ 1890-ben a kivándorlás idején terjedt el a munkások között, akik aktuális szöveggel énekelték: "Munkások vagyunk, nincsen szabadságunk."¹⁴⁶⁵ Megtalálható az 1898-as Fel! Dalra társak...! c. összeállításban is.¹⁴⁶⁶

A Munkás-Heti Krónia az 1873. jún. 15-i számban "Június tizenharmadikára" címmel egy népballadai hangulatú költeményt közölt azzal, hogy "E költeményt Szopkó, ki szintén az elfogottak közt volt, a Magyarországi Munkáspárt képviselőjének 1871-i június 13-án történt elfogatásának emlékére a pesti börtönben írta."¹⁴⁶⁷ Szopkó János szabósegéd az Általános Munkássegylet választmányi tagja a "Búsan, búsan szól a harang" c. dallamra költötte a hűtlenségi per előzményét, elfogatásukat.¹⁴⁶⁸

1462 Magyarországi... 26, 178 p.
Fel! Dalra társak...! 1896. 14-16 p.

1463 Uo. 1898. 27-30 p.
Magyarországi... 28-29 p.
Fáklyavilág... 29-30, 90 p.

1464 Magyarországi... 25 p.
Haj, Kenyér... 105, 107 p.

1465 Magyarországi... 25, 176-78 p.

1466 Fel! Dalra társak...! 1898. 11 p.

1467 Magyarországi... 25, 176 p.

1468 Uo. 176 p.

Későbbi kiadványokban, így pl. a felszabadulás után csak az Internacionálé, a Marseillaise, az "Itt van újra május elseje..." c. mozgalmi dalok jelentek meg nyomtatásban. A "Fel szocialisták" c. kötetgyűjtemény viszont a következő régi munkásdalokat őrzi: Internacionálé, Búsan, búsan leng a szellő, Fel, szocialisták, Itt van újra május elseje, Piros zászlónk, vörös zászlónk, Titán vagy nép, Riadó, Toborzó, Szabadságdal, Felige, A munka dala, Májusi kalapács... Alci-me ugyak Tanácsköztársasági dalok, de ez csupán arra vall, hogy még énekelték, ismerték e dalokat 1919-ben is.¹⁴⁶⁹

Zenekari élet

A munkászenekarok jellegzetes formái a gyári, bányász fúvós és vonószzenekarok. Fenntartóik az adott vállalat vagy részvénytársaság vezetősége. A múlt század végén még kevés a számuk.

1875 körül a Rimamurányi-Salgótarjáni Acélgépgyár Isaszerzősége, a fenntartó 43 tagú szimfonikus zenekart hozott létre. Ursutz József vezetésével évente több hangversenyt is adtak.¹⁴⁷⁰

Salgótarjában 1890 előtt a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. Dorogi Bányaisaszerzősége "Bányász" Zenekara működött még. Hiányosak az adataink az I. világháborúig terjedő időszakban. 1918-tól folyamatosan működött a fúvós, vonós és jazz együttes együtt a Bányatelepi Rón. Kat. Énekkarral a hivatalos egyházi és más jellegű kulturális este-ken.¹⁴⁷¹

A Tatabányai Bányazenekar 1898 tavaszán alakult fúvós és vonós összeállításban. 12 tagú kezdetben, majd a bányaisaszerzőség anyagi

1469 Munkás- és parasztnóták. Kiadja a Magyar Kommunista Párt hódmezővásárhelyi szervezetének propaganda bizottsága. 1945. 3. 4 p.
Munkásdalok. Szabadság Nyomda. K.F.T. Pécs, 1946. 3. 4. 6-7 p.
Munkásindulók. Debrecen, 1948. KKP 30 éves évf. alk. kiadja a Debreceni Rendőrség Gárda, 3. 8 p.
Fel szocialisták... 3-32 p.

1470 A magyar muzsika könyve... 316 p.

1471 Uo. 316 p.

hozzájárulásával 1903-ra 36 főre nőtt. Karmesterük Piedl Vince. Műsorukon könnyebb romantikus zenei művek szerepeltek. Vasárnaponként a tatabányai erdőben szabadtéri előadásokat tartottak a munkások részére. Egyházi, világi szerepléseik egyaránt voltak. Fúvóegyüttesük szórakoztató jelleggel még a tatabányai léversenyeken is közreműködött! Az I. világháborús években az infláció következtében csökkent a létszám, 1936-ra ismét kb. 30 fő lett.¹⁴⁷²

Az ország egyik legrégibb fúvószenekara a Diósgyőr-Vasgyári Zenekar. A diósgyőri vasgyárat a vasútépítkezés rohamos igényei hozták létre a múlt század végén /1868/. 1879-90 között megnőtt a lélekszám /1879 fő/. Telep alakult ki, ahol 1885-ben létrehozták a Diósgyőr-Vasgyári Alkalmazottak Dal- és Önképzőköreit. 1889-ben megindult a munkásszínjátszás.

A burzsoá zenei műveltség modellje itt nem létezett, a vasgyári munkások saját izlésük szerint alakították ki zenei életüket. A nehéz fizikai munkát végző dolgozók közül többen gondoltak arra, hogy a gyerekeik megtanuljanak zenélni. Ofcsák Ferenc kazánfűtő, bevándorolt cseh munkás az első zenetanító, aki otthon még szárnykürtön is játszott. A kőműves barakk helyiségében 3-4, majd 8 fűi zenei alapismereteinek tanítására vállalkozott, akikből később megalakult a fúvóegyüttes. A kirándulások alkalmával német, osztrák, cseh darabokat /a munkások összetétele példázza/, tánczenét játszottak.

1893-ban Ofcsák távozásával a "zenekar további sorsának irányítását a gyárvezetőség vette kezébe. Művelődéstörténeti szempontból ez igen fontos esemény, mert így a diósgyőrvasgyári zenekar a legrégibb vállalati zenekar, egyben a legrégibb magyarországi zenekarok közé tartozik".¹⁴⁷³

Winter József a miskolci 5. közös gyalogezred katonazenésze több társával együtt belépett a zenekarba és vezetőségével technikailag, művésziileg igényesebb műveket játszottak már.

1472 A magyar muzsika könyve... 320 p.

1473 Zádor Tibor: A Diósgyőr-Vasgyári Zenekar története és szerepe a diósgyőri munkások zenei műveltségének kialakításában a felszabadulásig. Annales Musei Miskolcienis de Herman Ottó Nominati. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve. X. 1971. 209-211 p.

A zenekar 1893-ig önkéntes elhatározáson alapuló társulás. 1893 őszén készült el a Működési szabályzat. A vasgyári iktatókönyv dec. 30-i feljegyzése szerint a vasgyár fennhatósága alatt működik. Hozzájárul tevékenységével a munkások zenei műveltségének kialakulásához, a zeneirodalom megismeréséhez, a hangszeres zenélés hagyományának megteremtéséhez, a telepi dolgozók és hozzátartozóik zenei ízlésének fejlesztéséhez.¹⁴⁷⁴ 1900. júl. 14-én az igazgatóság újat hagyott jóvá. A zenekar működését és a diósgyőr-vasgyár zenealap létrehozásának tervét tartalmazta. Ez a szabályzat a II. világháború idején megsemmisült.¹⁴⁷⁵

A diósgyőri n.kir.vas- és acélgyári zenekar célja a megfáradt munkások, alkalmazottak zenei igényének kielégítése, feladata közreműködni a gyári és egyházi ünnepélyeken a magasrangú ill. munkás személyek előtt, kirándulások, tér-jégzenék, munkások által rendezett estélyek, színi előadások, hangversenyek, iskolai ünnepélyek, táncmulatságok alkalmával, a pártoló tagok és családtagjaik tenetében.¹⁴⁷⁶

A zenekari alapot a gyári munkás, alkalmazott önkéntes hozzájárulása, adománya és a zenedíjak alkotják. 1/4 %-a fizetésüknek, amelyet levontak tőlük. A felügyelőséget a gyárfőnök, a zenegondnok, a jegyző, pénztárnok, ellenőr és karmester személyéből álló zenekari bizottság gyakorolta.

Hetente háromszor tartottak próbát. A próbadij óránként 50 fillér volt, munkaidőn kívül 40 fillér, iskolai, egyházi ünnepélyeken 2 korona, kirándulásokon, térzenéken 3 órára 3 K /óránként 50 fillérrel növekedett/, táncmulatságokon 7 óra után 4 K /óránként 50 fillér/, tenetesen 2 K. Jó ez a díjazás, mert ebben az időben a vasgyári napszám 60 fillér volt!¹⁴⁷⁷

Vajkay igazgató 1904. november 12-én az Állami Vasgyárak Központi Igazgatósága nevében felterjesztést intézett a pénzügyminiszterhez, hogy elfogadtassa a vasgyárak zenealap szabályzatát. Hivatkozik egy

1474 Zádor... 211-212 p.

1475 Uo. 219 p.

1476 Uo. 219-220 p.

1477 Uo. 220-221 p.

korábbi, 1902. november 6-1 20819.sz. felterjesztésére, amelyben utal: 44883/892.sz. pénzügyminiszteri rendeletre/gyári zenekarok fejlesztése és fenntartása az állami vasgyárakban /. Szerinte a Jótékony-sági alap létrehozásával párhuzamosan rendezni kellene a gyári zene-alapokat is. Ennek tervezetét merészeli most felterjeszteni a méltó-ságos úrhoz!

Megemlíti, hogy Diósgyőrben, Vajdahunyadon, Zólyombréznán, Kudsirban gyári zenekarok működnek, de szabályozott zenealap csak a diósgyőri zenekarban van. Elődje állapotította meg, így ideiglenes jellegű, ő módosította. Más gyárakban nincs erre szabály, ezért nem egy-séges a használata. Zólyombréznán és a kudsiri gyárban levonják a bérből, ill. az alkalmazottak adománya a zenekar fenntartásához szük-séges pénz. Vajdahunyadon a birság alapból tartják fenn, mert senki nem volt hajlandó hozzájárulni.¹⁴⁷⁸ Nem egyforma a működő tagok fize-tése a gyárakban, így túlkapásokat okoz. Nincs költségvetés a fenn-tartásról, a tagok hozzájárulásáról. Vajdahunyadon a birság alap és az idegen vagyon kezelése miatt sürgősen rendezni kellene.

E szabálytalanságok /a zenekari-alap vagyonkezelése, a működő tagok eltérő díjazása/ miatt szükséges a szabályzat létrehozása. El-rendelte a tervezet elkészítését és kiegészítette a kincstári jogü-gyi igazgatóság javaslata alapján.

A kudsiri zenealap-szabályzatban tér el csupán a díjazás a cse-kély létszám és hozzájárulás következtében.

A zenealapok jövedelmei: a diósgyőri 12000 K. évi kiadása 11800 K. összesen 28000 korona. Jelentékeny a tagok hozzájárulása. A vajda-hunyadi 3000 korona, a z.bréznói 3800, a kudsiri 1800 korona. Kiadá-saik: vajdahunyadi 1699 K, zólyombréznói 1642 korona, a kudsiri tel-jes egészében ráfordítja a jövedelmét.¹⁴⁷⁹

E pénzforgalom, vagyon helyes kezelése céljából szükségesnek tartja, ezért felvétette a szabályzat-tervezetbe, hogy a pénzt a gyá-ri pénztárban külön elhelyezve őrizze és éppúgy rovarosolja, mint azt /gyári pénztáros, külön pénztárnapló/. Így jobban ellenőrizhető

1478 Források... 237-238 p.

1479 Uo. 238 p.

a felhasználásuk! Nem szabályos az őrzés módja /íróasztali fiók/ sem, kezelőjét betörés, tűz ellen semmi sem védi meg, a felelőssége igen nagy. Ideiglenes pénztári utasítások lehetővé teszik a gyári pénztárban való őrzést és kezelést!¹⁴⁸⁰

Az 1904. október 25-i, ill. november 7-i állami vasgyárak felügyelő bizottsági ülésén, 397 ill. 935.sz. alatt tárgyalt és csatolt zenekari alapszabályok jóváhagyását kéri és várja a pénzügyminiszter további utasításait.

Közben a jogügyi igazgatóság a zenekarok megszüntetését a vasgyári központi igazgatósága hatáskörébe utalta. A gyári felügyeleti bizottság 935.sz. a. határozata pedig úgy döntött, hogy e kérdésben a miniszter úr az illetékes!¹⁴⁸¹

Nem volt sikeres tehát az igazgató úr fáradozása. 1905-ben a munkanélküliség miatt újabb változtatásokat eszközölt a pénzügyminiszter. 40 fillér a próbadij, bércsökkenés, a hozzájárulás növekedése, megszűnik a zenealap, ha felbomlik a zenekar /1901-től az elbocsátások miatt fennállt a veszélye/, vagy a színvonala csökken. A gazdasági feltétel biztosítása mellett az új szabályzat meghatározta a szereplés rendjét is.¹⁴⁸²

3. tényező segítette elő a rendszeres zenekari hangversenyeket:

1. Hivatásos karnester szerződtetése, aki kőpzett, lelkiismeretes, művész.

2. Munkásétt terem építése. Ez lett a rendezvények színhelye a Vasgyárban. Színpadán gyakran játszott a zenekar. 1895-ben építette a gyár vezetősége az 1000 személyes helyiséget.

3. Vasárnapi ismeretterjesztő előadások tartása.

Politikai okokból /a szocialista mozgalom felélénkülése a Bánffy-kormány idején, erőszakos intézkedések, szocialista eszmék elterjedése Diósgyőr-Vasgyárban/ építették a Munkás-Otthont.

1480 Források... 238 p.

1481 Uo. 238-239 p.

1482 Zádor... 221 p.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter a helyi értelmiségiek /orvosok, tanítók/ bevonásával "Ipari munkások részére szervezett bizottság"-ot hozott létre, amely vidéken helyi bizottságokat alapított az-
zal a céllal, "... hogy az itteni társadalom harmónikus együttműködésével elejét vegye mindazon tévhiteknek, amelyek elszivárogtak hozzánk is."¹⁴⁸³

Az első előadást 1898. november 13-án tartották a Munkásotthonban. Azután 17 éven keresztül politikamentes és mindenestre jól szervezett tevékenységet folytatott a bizottság közművelődési és szórakozási szempontból egyaránt.

A felolvasások irodalmi délutánok hangulatát idézte és igen látogatottak voltak, mert a munkások családtagjaikkal együtt a hosszú gyaloglás /Miskolcra 50'-60'/ ellenére is sűrűn eljártak ide. Általában 2000-3600 személy fordult meg a munkáséteremben tartott ingyenes előadásokon. A 2-3 órás műsorban 6-8, néha 12 szám is elhangzott.

A zenekar fellépése állandósult. Hozzájárultak a közönség izlésfejlesztéséhez, önálló esteket is rendeztek. Egyedülálló jelenség ez még Magyarországon, mert Budapesten sem élvezhették a munkások a nagyzenekari hangversenyek műsorát! Először 1904. december 11-én tartottak a Fővárosi Vigadó nagytermében filharmóniai hangversenyt tanulóknak és munkások részére. A Népszava így áradozik: "először hallottak ilyet, mert nálunk a munkásság szinte légmentesen el volt zárva mindentől, ami neki igazi művészetet nyújthatott volna."¹⁴⁸⁴

Winter 1895-ben súlyos betegségben meghal. 1896-tól 1911-ig Havai /Reiter/ József elsőhegedűs a karmester. 1894-től koncertmester a zenekarban. Korábban külföldön is sokat hangversenyző hegedű- és gordonkaművész. Nagy érdeme, hogy a 12 tagú együttest vonósszenekarrá fejlesztette.¹⁴⁸⁵

Szerepléseik, repertoárjuk a századfordulóra:

1896. máj. 9-én a vasgyári és perecesi iskolák 1000 éves Magyar-

1483 Zádor... 215 p.

1484 Uo. 215-216, 217 p.

1485 Uo. 212-213 p.

ország fennállásának emlékére tartott ünnepélyén oly sikeresen szerepelnek, hogy így ír róluk Nagy Sándor helyettes iskolaigazgató: "Az isteni tiszteletet magasztossá tette a Vas- és Acélgyár kitűnő zenekarának... közreműködése...". Az ünnepség felvonulással ért véget.¹⁴⁸⁶

1896. dec. 24-i karácsonyi ünnepélyén a Király-indulót, a Sommer-nachtstramm-ot játszották, az iskolai szindarab szüneteiben Mascagni: Cavalleria Rusticana /Parasztbecsület/, az Agnus Dei-t, a Himnuszt, s végül a Rákóczi-indulót.¹⁴⁸⁷

1896-ban egyenruhás alakulat lettek /beosztották őket a vasgyári tűzoltó testületbe/. A gyári, nemzeti és egyházi iskolai ünnepélyek miatt menetzenekari jellegük megerősödött és sok indulót kellett megtanulniuk. Közben többüket bevitték katonának és jó felkészültségük miatt beosztották őket a felállítandó honvéd zenekarokba.¹⁴⁸⁸

Közben fejlődött a zenekari játék színvonala, a repertoár kiválasztása is. Pl. az 1898. dec. 4-i előadáson a zenekar "Népdalegyveleg"-et, Eilenberg: Malom az erdőben, Kaposvári induló c. műveket játszott a tanító, ipari tanonc szavalatai, Petőfi versei és a kíséretes szólóénekek mellett. 1907-ben már romantikus nyitányt, spanyol keringőt /La Surana/, "Kuruc ábránd"-ot adtak elő, részleteket a "Vig özvegy" c. operettből /Vilja-dal/, mazurkát, egyveleget a János vitézből!¹⁴⁸⁹

Repertoárjuk a XIX. sz. végén a kor igénye szerint elsősorban szórakoztató jellegű /induló, polka, keringő, mazurka/. Azonban a gyakori szereplések alkalmával művészi átéléssel játszani tudták Verdi: Agnes Dei, Miserere, Mascagni: Intermezzo, Doppler: Két huszár, Weber: Romantikus nyitány, Bizet: Carmen, Thomas: Raymond nyitány, Mozart: Varázsfuvola, Fantázia, Schumann: Ábránd, Meyerbeer: Halásztáncok, Suppé: Pigue Dame nyitány, Dreyschock: Esti gondolatok, Ábránd c. művét is.

¹⁴⁸⁶ Zádor... 213 p.

¹⁴⁸⁷ Uo. 213-214 p.

¹⁴⁸⁸ Uo. 214 p.

¹⁴⁸⁹ Uo. 216 p.

Népszerűek az osztrák, cseh szerzők műveiből összeállított egyvelegek e korban. A XX. sz. elején gyakran hallhatta e műveket a közönség 1 hangverseny keretében. Delibes, Maillart, Disney, Weber, Offenbach, Wagner, Bizet, Gounod, Suppé, Balfe, Adam, Fahrbach, Herold, Huszka, Wallace, Doppler, Alessandro békésen megfért egymás mellett!

A hegedű- és gordonkaszólokat természetesen Hevesi játszotta. Kevés volt a magyar mű /a zenészek idegen nemzetiségűek, s a kor ízlése is németes/. 1903-tól már Lányi: Tavasz elmúlt, Erkel: Ábránd a Bánk bán-ból, Káldi: Rákóczi kesergő, Kuruc nóták, Liliomszál, Kuruc dal, Havasi egyvelegei /pl. Panoráma/ is elhangzottak.¹⁴⁹⁰

A 24-28 fős zenekar gyakran szerepelt az egyesületek, önképzőkörök műsoros estjein, báljain.¹⁴⁹¹

A széles skálájú műsorpolitika és színvonal hirnevet szerzett a zenekarnak. 1906-ban II. Rákóczi Ferenc hamvainak hazahozatala idején résztvehettek a kassai országos Ünnepelén. Emléül az együttes báborkosorút, Havasi karmester elefántcsont karmesteri pálcát kapott.¹⁴⁹²

1908-ban a felolvasások irodalmi és zenei délutánokká fejlődtek a gyártelepen. A miskolciak is felfigyeltek rájuk. Gyakran kérték fel tagjait zenés színművek, operettek, daljátékok kíséretének eljátszásához.¹⁴⁹³

1909-ben évente tartottak szimfonikus hangversenyt oly módon, hogy a vasgyári vonósokat és a városi zeneiskola tanulóit összevonta a miskolci városi zeneiskola igazgatója, Szent-Gály Gyula és fúvósokat kért a katonazenekartól! Szent-Gály számos kísérletet tett önálló miskolci szimfonikus zenekar létrehozására, de mindig eredménytelenül végződött anyagiak és hozzáállás hiányában!

E téren jobban álltak a vasgyáriak /munkások támogatása!/.¹⁴⁹⁴
Sokat tanultak az 1909. dec. 15-én Miskolcon vendégszereplő Országos Szimfonikus Zenekarnak a Korona-szálló disztermében megtartott hangversenyéből. /Kum László vezetésével országos turné keretében jártak Miskolcon./¹⁴⁹⁵

1490 Zádor... 217-219 p.

1491 Uo. 219 p.

1492 Uo. 221-22 p.

1493 Uo. 221-222 p.

1494 Uo. 224 p.

1495 Uo. 223-224 p.

A zenekar a 10-es években érte el a legmagasabb színvonalat és nyújtott kiváló teljesítményt. A jó anyagi fedezet mellett növelhette taglétszámát, vásárolhatott hangszereket, Technikai felkészültségük, zenekari hangzásuk is kitűnő volt. Gyakran kíségitettek a miskolci zenekari zenekarban. Zenészei jó képességű, külföldről hazatért idegen, miskolci vagy leszerelt Kassai Katonazenészek /30 fő/. Szerepléseik egyre sokasodtak.¹⁴⁹⁶

1911. július 14-én a munkáséteremben hangzott el Piero Mascagni: Parasztbecsület c. egyfelvonásos operája a Diósgyőri M.Kir. vas és acélgyári Tisztviselők /azelőtt Alkalmazottak/ Dal és Műkedvelő Egylete és a zenekar előadásában. Betanította, vezényelte: Szent-Gály Gyula a beteg Havasi helyett. A sajtó tetszését nyilvánította: "Elsősorban" - írta a miskolci Ellenzék - "a vasgyári társadalomból az opera előadására összeállt zenekart kell megdicsérnünk, amely abszolút zenei biztonsággal, kiváló felkészültséggel, művészi tudással és az ebből következő helyes ritmusérzéssel fényesen oldotta meg feladatát."¹⁴⁹⁷ Ehhez az 1911-ben alakult Miskolc-Diósgyőr-Vasgyári Kamarazenész Egyesület tagjainak játéka is hozzájárult a zenekar soraiban és bebizonyosodott, jó karmesterrel mire képes ez az együttes! Ez megtörtént Havasi 1911-ben bekövetkezett halálával. Érdeme, hogy a "kis létszámú, kezdő fuvószenekarból kiváló képességű szimfonikus zenekart szervezett /32 fő/".¹⁴⁹⁸

Sanger H. Gusztáv karnagy, gordonka-hegedűművész, az Osztrák-Magyar Monarchia szinte valamennyi nagyobb városában megfordult a katonazenekaroknál, színházaknál /pl: Pécs, Leoben, Kolozsvár, Győr, Sátoraljaújhely, Szatmárnémeti, Marosvásárhely, Pécs/. A gazdag tapasztalatokkal rendelkező, zeneszerzéssel foglalkozó /operaparódia, indulók, táncdarabok, operetthez kísézőzene, operett.../ tanító ismert és sokoldalú zenész. Hosszas vándorlás után a vasgyáriak kérésére telepedett le itt. Játzott az ismertté vált vonósnégyesben, vezette a "Jó-szerencse" énekkarát. Szuggesztív, lelkes egyénisége fellendítette a zenekar színvonalát, s a legjobb zenekarok közé emelte. Ezentúl önbi-

1496 Zádor... 225-226 p.

1497 Uo. 226 p.

1498 Uo. 226 p.

zalmat kaptak nyitányok, operarészletek előadásához is. 1912-ben Kassán ismét sikert arattak.¹⁴⁹⁹

1913-ban a budapesti MÁVAG Gépgyár /testvérgyár/ meghívására a MÁVAG-kolónia nagytermében a budapesti 32. honvéd gyalogezred zenekarával tartottak nagysikerű hangversenyt. A versenyrendezőség az európai híré katonazenekar helyett a diósgyőri-vasgyári zenekart tüntette ki babérkoszorúval. Mindez néhány hónappal a budapesti sztrájkok, tüntetések után történt.¹⁵⁰⁰

1908-tól fellendült a diósgyőri színjátszás. A jó hanganyaggal, mozgáskészséggel rendelkező színjátszók mellett bátran vállalkozott Senger Gusztáv a színművek, operák és operettek előadására; pl. 1911-ben A szeleburdi /5 felvonásos vígjáték/, Ranpadi A molnár és gyermek /5 felvonásos dráma/, 1912-ben Follimes Aurél Az obsitos c. operettje, Puccini Pillangókisasszony, Herczeg Ferenc A Gyurkovics lányok /4 felvonásos vígjáték/hangzott el.¹⁵⁰¹

Gyakran szerepelt a Tisztviselő Dalkör, Jószerencse dalestjein a zenekar. A zenekar fennállásának 20 éves jubileumáról csak meghívó táncskodik, amely zártkörű, pompás táncmulatságra hívta meg vendégeit 1913. március hó 23-án /húsvét első napján/. Az est védnöke Allender Henrik m.kir. főbányatanácsos, gyárfőnök volt. A munkáséterem helyiségébe 2 K volt a belépti-díj, családjegy 4 K. Este 8 órakor kezdődött és hajnal 7 óráig /máskor 3 óráig/ tartott a jótékony célú mulatság. 2 zenekar /a kassai 3. kerületi honvédszenekar a színpadon, Berkes Sándor cigányzenekara a terem közepén/felváltva játszott.¹⁵⁰²

1913. augusztus 17-én a debreceni Egyetértés Önképző-, Dal- és Zeneegylet meghívásának tettek eleget. A Jószerencse dalosai, színjátszói is résztvettek rajta. A műsoron Senger Ünnepi nyitánya, Debreceni indulója, Kálmán Imre Bigányprimás c. operettjének keringője szerepelt.¹⁵⁰³

Lauday János rendező és Senger Gusztáv 1913-as operabemutatója /Mucsa posta/ olyan jól sikerült, hogy elhatározták, közösen bemutatják a

1499 Zádor... 227-230 p.

1500 Uo. 230-231 p.

1501 Uo. 231 p.

1502 Uo. 231-233 p.

1503 Uo. 233 p.

háromfelvonásos Aimé Maillart: A remete csengettyűje c. vígoperáját. Nagy érdeklődés előzte meg az előadást, mert a miskolci színházból is hiányoztak az operaelőadások. A gyár vezetősége megjavította a munkásterem színpadának akusztikáját. /Süllyesztett zenekari árok, függöny, deszkafalak/. A bemutató 1914. március 7-én hangzott el.

Koller Ferenc a városi zeneiskola későbbi igazgatója így értékelte az előadást: "Ki kell jelentenünk, hogy az operaelőadásból eredő fényes és szinte tűneményes nagy siker érdemének első részese a vasgyári zenekar kiváló, nagy zenei tudású karmestere: Senger Gusztáv. Senger választotta a leghelyesebb érzékkel az előadott "A remete csengettyűje" című operát, amelynek úgy a kedves, naiv minden kétértelműséget nélkülöző romantikus szövege, mind hangulatos, kecses muzsikája egyaránt alkalmas az ilyen művészi készséggel rendelkező műkedvelők által való előadásra..."¹⁵⁰⁴ "A közönség az előadás során lelkesedéssel ünnepelte a szereplőket, a gyönyörű tisztasággal éneklő női és férfikart, az elsőrendű kivánalmaknak is megfelelő kitűnő zenekart, de különösen elhalmozta a tetszés minden jelével a négy főszereplőt és Senger Gusztávot."¹⁵⁰⁵

Az első világháború idején a katonai szolgálat megakasztotta a fejlődést. A kulturális élet pang az előadások hiányában. Az otthonmaradt zenészek a miskolci Nemzeti Színházban játszottak a Vöröskereszt Egyesület estéin /1914 /.¹⁵⁰⁶

Az 1915. jún. 3-i hangversenyen Wagner: Lohengrin operájából egy részletet, Senger Kedélyes hangulat c. egyvelegét mutatták be, s a vonósnégyes Dvorzsák: F-dúr négyesét.¹⁵⁰⁷

1916-ban csökkent a létszám az újabb behívások miatt. 1917-ben a mozikban aláfestő zenét játszott a 8-10 tagú szalonzenekar, így bővült a repertoár és rögtönzésre is számtalan mód nyílt.¹⁵⁰⁸

1917-ben állandóan részt vett a zenekar a tömegmozgalmakban, felvonulásokon és népgyűléseken.

1504 Zádor... 233-234 p.

1505 Uo. 234 p.

1506 Uo. 240 p.

1507 Uo. 240 p.

1508 Uo. 240 p.

1918-ban az Osztrák-Magyar Monarchia összeomlásával felbomlott a zenekar, mert elhagyták soknemzetiségű tagjai és visszatértek az újonnan alakult köztársaságokba /Ausztria, Csehszlovákia/. 1918. november 24-én a "Miskolc-diósgyőri helyi csoport taggyűlésén az újonnan szervezett zenekar a Marseillaise-t játszotta."¹⁵⁰⁹ Ismerték a NOSZF indulóját és az Internacionálét is.

1919. márciusában csatlakoztak a Tanácsköztársasághoz és helyi munkástanácsot választottak. Március 23-án a győztes vasgyári munkásszázadoknak hangversenyt adtak. Az öröm rövid ideig tartott, mert a csehszlovákok elfoglalták Miskolcot és Diósgyőrt. A munkások átszöktek a Vörös Hadsereghez és harcoltak a felvidéki hadjáratban.¹⁵¹⁰

A vasgyári zenekarnak jó kapcsolata volt mindvégig a vasgyári zeneiskolával. 1897-től 1907-ig a helyi születésű Klíma Mihály vezette, a Jászerecsse Dalkör karnagya, zenekari tag, tanár és zeneszerző egyszemélyben. Molnár Gyula Papa lánya c. bohózatát 1907. dec. 15-én adatta elő a zenekar kíséretében s ez gyakran megismétlődött. Anyagi támogatás hiányában elég hamar eltávozott innen. Azonban a munkások igénye által létrehozott zeneiskola máig is sikeresen működő zenei intézmény /Erkel Ferenc zeneiskola/!¹⁵¹¹

Az érdeklődés olyan nagy a Vasgyárban, hogy Puky László mérnök, zenész az 1909-es Diósgyőr-Vasgyári Szemlében cikket írt "A zenei ismeretek foglalatja különös tekintettel a zene és énekkarokra" címmel.¹⁵¹²

A századfordulótól munkásokból álló népi zenekar, szórakoztató jellegű citera és gitár zenekar is működött még Klemenik József vezetésével.¹⁵¹³

Az Ózd-vidéki munkások XIX. sz. végi zenei életében hasonló jellegű a spontán szerveződésű, anyagiilag nem támogatott együttesek

1509 Zádor... 214 p.

1510 Uo. 241 p.

1511 Uo. 222-223 p.

1512 Uo. 223 p.

1513 Uo. 223 p.

profilja. Jegelődjei a munkaadó által fenntartott bányásszenekarnak:

Az istenmezejei falusi rezesbanda tagjai paraszti sorból kiemelkedett bányamunkások. Keresetükből vásárolták hangszereiket, számukra e munka felemelkedést jelentett. A magyarok idegen hatásra barátkoztak meg a hangszeres zenével. Maróti Gyula szerint: "Említésre méltó a német és szlovák-lakta, főleg bányász vidékeken meghonosodott rézfúvós hangszerekből álló zenekari típus elterjedése, amely később számos magyar községre is áttért."¹⁵¹⁴

Ország Belső János a zenekar szervezője kora gyerekkora óta az Egercsehi Kőszénbányában dolgozott, bányássztrájkban is részt vett. 1913-ban kétlaki társaival Mátranovákon szervezett zenekart /a bányatelepi főnök adott rá engedélyt/. Hangszervásárlásra 70-70 koronát adtak össze. Saját tulajdonuk lett. Hangszerösszeállítás: 2 szárnykürt, 1 B-pisztón, 2 B-klarinét, 1 Esz-klarinét, 3 Esz-trombita, 1 "B-kontra", 1 helikon, 1 nagydob. A 12 tagú együttest Fischer karnagy tanította, vezette Egercsehiben. Próbahelység hiányában munka után a barakk előtt gyakoroltak. Állandóan "ingáztak" Egercsehi, Istenmezeje között gyalogosan, a hangszert is cipelve magukkal.¹⁵¹⁵ Lakodalmakban nótákat, táncokat játszottak. Farsang-temetés idején a szalmabáb hordozásakor a szertartást kísérték.¹⁵¹⁶ A zenekarban a belépési díj 5 pengő volt. Folyamatosan ki is öregedett a zenekar /tevékenysége elsősorban a 2 világháború közötti időszakra esik/.

Egercsehi községben 1893-ban barnaszénét találtak Beniczky György birtokán. 1900-ban tót és olasz munkások dolgoztak a kőszénbányában. Társulás útján üzemeltették a Beniczky-, Mátyás-, Antónia-, és Ármin-tárnákat. 90 évre haszonbérbe vette e területeket Márkus Ágoston egri és Wesseli Károly bécsi vállalkozó.¹⁵¹⁷

1906. december 27-én Egercsehi Kőszénbánya Rt. Társasággá alakult Budapesten belga tőkések támogatásával.¹⁵¹⁸ A termelés 1912-ben in-

1514 Nemcsik Pál: Az Ózd-vidéki munkásság dalai... 91-92 p.

1515 Uo. 91 p.

1516 Uo. 91 p

1517 Uo. 93 p.

1518 Uo. 93 p.

dult meg. A munkásokat a Monarchia különböző tartományaiból toborozták és a bánya külterületén levő bányászkolónián helyezték el. A munká körülmények igen veszélyesek voltak. Állandó jelenség a munká-
erő elvándorlás.

Nehéz a kulturális élet kialakítása. A bányatelepi fúvószenekar már 1911-től működött, "tisztviselők zenei egylete" néven.¹⁵¹⁹

1912-ben Fischer karnagy szervezi meg az Egercsehi Bányauzem fúvószenekarát a királdi és somsályi bányatelepi zenekaroknál szerzett tapasztalatai alapján.¹⁵²⁰ A zenekar tagjai osztrák, német, cseh, horvát származású tisztviselők a karmesterrel együtt. Ez a jelenség, az instrumentális zene térhódítása a munkások körében idegen hatásra.¹⁵²¹

Az üzem gazdasági, pénzügyi helyzetét differenciáltabbá tette a zenekar megléte. Problémát a zenejárulék fizetése okozott. 1912-ben Sznistsák Ferenc bányaszámvivő az eltávozáskor kérte annak visszafizetését a Bányakapitányságtól. Azzal utasították el, hogy "a tisztviselői kar kebelében alakult zenekar fenntartására fizetett összeg nem utalható vissza, mert a bányahatóság jelentése szerint a bányauzemtől teljesen független intézményként, a tisztviselők nem korlátozott saját elhatározásaikból kifolyólag állott elő és működik."¹⁵²² A Bányakapitányság a diésgyőri acélgyár vezetőségével ellentétben nem igyekezett a meglévő és működő zenekart magáénak vallani és pénzügyeit saját hatáskörébe utalni. Elutasította az alapító jegyzőkönyvet is és a fenntartási költségeket sem vonta le a munkások béréből.¹⁵²³ Mégis elterjedt az a szokás, hogy levonták a bányászok fizetéséből a zenedíjat és ezért gyászzenét játszottak a temetéseken. 1914. márc. 18-án kapott a fejéhez a vezetőség, hogy 4400 korona e levonások összege, s ez "veszélyezteteti" a munkások bérét! Intézkedtek a zenedíjak leszállításáról és elküldték a minisztérium-

1519 Nemcsik... 93-94 p.

1520 Uo. 94 p.

1521 Uo. 94 p.

1522 Uo. 95 p.

1523 Uo. 95 p.

ba jóváhagyásra a zenekar alapszabályát.¹⁵²⁴

A világháború hatására itt is szétszéledtek a tagok. 1922 után már kevesebb az idegen ajkú és több az Egercsehi és Szücs község kétlaki bányamunkása a zenekarban.¹⁵²⁶ 1912 és 1936 között általában 18-20 fő játszott a zenekarban Fischer karnagy vezetésével. Szűk volt a repertoárjuk. Többnyire 15-20 számot játszottak, elsősorban indulókat, keringőket, nyitányokat, himnuszokat. A kottatáruk megsemmisült a háborúban. A szegényes műsorpolitika oka a nyelvi különbségekben kereshető. A német karmester kevés eredménnyel oktatott palócoakat a fárasztó munka után. A Bányászhimnusz természetesen jól ismert repertoárdarab. Ez nagymértékben befolyásolta hallgatói izlését.¹⁵²⁷

Kodály szerint: "Idegen hangművészek, akik a mi dallamaink ritmusát hallották félre német füllel." Voigt Vilmos megjegyzése jellemzi¹⁵²⁸ e korszak munkászenekarainak tevékenységét: "Még kevésbé kifejezetten munkások által alkotott termékeket adnak elő a munkások zenekarai... a polgári művészet hangversenyeinek formáját utánozzák."¹⁵²⁹

Fellépéseik, szerepléseik elsősorban szórakoztató jellegűek. A bányaiüzem vezetősége a munkaerő megtartása céljából támogatta ezt. A Bányásznapi megünneplése mégis a felvonulások, ünnepségek mellett a 10-es években verekedést, munkából való kimaradást, eltávozást jelentett.¹⁵³⁰ Szilveszterkor, temetésen is szerepeltek. A 20-as évektől vasárnaponként délutáni térzenét, előadásokat tartottak a bányai kápolnában. 1937-től 2 személyes jazz-zenekar is alakult a telepén, mely nem tett különösebben mély benyomást a munkásokra.¹⁵³¹

E néhány zenekar tevékenysége nyomán látható, hogy igen kevés együttesnek sikerült megfelelni funkciójának /a munkásság valódi zenéi igényeinek kielégítése, politikai akciókon való részvétel/ és a művészi követelményeknek!

1524 Nemcsik... 95 p.

1526 Uo. 95 p.

1527 Uo. 96 p.

1528 Uo. 96 p.

1529 Uo. 96 p.

1530 Uo. 96 p.

1531 Uo. 97 p.

7. Munkásszinjatszás

Ez a legnépszerűbb tevékenység a daléneklésen kívül a munkások körében. Minden nagyobb településen működött szinjátszó társaság a Dal- és Zeneegyletek, munkásegyletek kebelén belül.¹⁵³²

A 60-70-es években a politikai szervezkedéssel egyidőben a szervezett munkások saját munkás szinjatszás kialakításán fáradozva műkedvelő csoportokat hoztak létre. Mivel a hivatalos színház nem foglalkozott problémáikkal a színpadon és a művészetben, megteremtették műkedvelő színpadjaikat, műsoraikat. A kezdeti igényesség azonban giccsbe, kispolgári izléstelenségbe torkollott, a szórakoztatóipar hatása is érződött műsornpolitikájukon.

Gyagyovszky Emil munkásíró, a munkásszinjatszás úttörője, rendezője figyelmeztette a szinjátszókat arra, hogy a harsogó előadás /égálás, járkálás/, "erőtéljesség" gyakran súrolta a kulisszaszínház határát".¹⁵³³

Az egyleti összejövetelek ismeretterjesztő előadásai, majálisai mellett kialakuló munkásszinjátszó mozgalom korabeli elnevezése "munkás-műkedvelés".

Az "első munkásműkedvelő társulat"-ot az 1869. márciusban megalakult újpesti munkásegylet asztalosai, Csiki Sándor alapította. Ő dolgozta át Schiller: Haramiák c. színművét és 1879. március 7-én /8-án megismételve/ adták elő "A bujdosó lengyel gróf és a megtért haramiák" címmel.¹⁵³⁴ Nem munkástémájú mű. Mégis sikert aratott a lengyelbarát hangulat és a "színházi élmény" /rikatás, lelki-ekre hatás/ hatására, s nem az eszmei mondanivalója miatt. Így a mű zsiványokról szóló ponyva és lefordított/?!/? színmű összekeverése.¹⁵³⁵

1532 Munkáshagyományok... 113 p.

1533 Munkásszinjátszó hagyományok. Rövid színművek a munkásszinjatszás kezdetének idejéből. /Szinjátszók kiskönyvtára 13.szám/ NPI, 1960. 1-3 p.

1534 Uo. 6 p.

1535 Uo. 7 p.

Az első munkástárgyú szindarab bemutatója 1877. okt. 21-én a Magyar Munkáspárt ünnepélyén hangozott el a Rottenbiller utcában levő Pesti Polgári Lövöldében.¹⁵³⁶ Szerzője: Külföldi Viktor, címe: Egy furfangos munkás". 1877-ben Külföldi a szerkesztésében levő Népszavában név nélkül /1-9. szám/ már közzétette e "Szocialista színmű"-vet, amely marxista "iskoladráma", mert az értéktöbblet elméletét dramatizálja!¹⁵³⁷ A cselekmény a 3 főszereplő /tanácsos, gyártulajdonos, furfangos munkás/ vitája. Dramaturgiai szempontból nem megfelelő a darab. A szerző nem is törekedett erre, hiszen tanító, népművelési szándékból írta. Az utókor is eszerint értékeli a művet, mely igen karakteresen ábrázolja egyik mellékalakját, egy politikailag képzetlen, de ösztönösen is a munkásokhoz húzó szolgát.¹⁵³⁸ A többszöri előadás elősegítette a munkások "mit tanulhatunk ebből a színműből?" vitáját.¹⁵³⁹

A Népszava 1877. okt. 28-án megemlíti a "Legjobb az egyenes út" c. német nyelvű szindarab bemutatóját a műkedvelők előadásában. A papi hivatás leleplezéséről szóló történet megnyerte a munkások tettségét.¹⁵⁴⁰

A század végéig terjedő időszakot Gyagyovszky és Tiborc Zsigmond úgy jellemzi, hogy "munkásműkedvelés-szocialista művek nélkül".¹⁵⁴¹ Nincs megfelelő műsor, felbomlanak a csoportok, kivéve Budapesten a Balaton-utcai Munkaskaszinó összeforrott csoportját. Ők hetente tartottak előadást. A polgári témájú darabok, népszínművek és egyfelvonásosak betanulása könnyű volt, kevesebb költséggel is járt. A "Próbaházasság, Kox és Box, Virágfakadás" c. műveket játszották.¹⁵⁴²

4 szocialista témájú mű ismert e korszakból: Klárk Ferenc vasmunkás: "A munka diadala" /1890/, Preczang: "Gyári lányok" angolból fordított műve /1893/, Szigligeti Strike, Simon László: "A nyomor"

1536 Munkásszínjászó... 7-8 p.

1537 Uo. 7 p.

1538 Uo. 7-8 p.

1539 Uo. 8 p.

1540 Uo. 8 p.

1541 Uo. 9 p.

1542 Uo. 9 p.

c. színműve, ¹⁵⁴³

Diósgyőr-Vasgyárban a színjátszás csirái 1888-ban alakultak ki. A munkásszülők kezdeményezésére a tehetséges ipari tanoncok a munkáséletteremben tartott iskolai ünnepélyeken, ismeretterjesztő előadásokon, a Jószerencse Dal- és Önképzőkör estjein, a nőegyletek, leány- és ifjúsági egyletek rendezvényein szereplési lehetőséghez jutottak, a felnőttek pedig részt vettek a "Jószerencse" és a "Tisztviselők" Dalkarának színjátszócsoportjában. Az iskolában érthető beszédre, szavalásra tanították őket és az I. világháború idején, a Horty korszakban a munkásmozgalom tagjaiként kitűnő szónokokká váltak. ¹⁵⁴⁴ A színjátszók tevékenysége összeforrott a dalárdák és a vasgyári zenekar működésével, repertoárt ld. a "Zenei élet" c. fejezetben!

A Kispesti Munkáskör műkedvelői 1896-tól hol különböző vendéglőkben /1896. Uj Világ, 1907. Szabó, 1908. Uj Vigadó, Herczegh, Brannauer/, hol a Kispesti Színházban játszottak felváltva a hivatásos színészekkel. Néha kiszorultak a polgári műkedvelő kör előadásai miatt, melyre több néző ült be, mint az ő előadásaikra, ilyenkor stagnált az együttes.

Szerepléseikről elsősorban a Kispest-Szentlőrinci Hírlap /1896. máj. 31. p. 2., 1899. aug. 20. p. aug. 27. p. 4., 1914. márc. 15./ tudósított, de 1904-ben a Kispesti Ujság /jún. 26./, a Monor és vidéke /jún. 27. p. 4./ és a Népszava is írt róluk /nov. 15. p. 7./ ¹⁵⁴⁵

Repertoárjukban szavalatok, monológok, duettek, szórakoztató jelenetek, 1 felvonásos vígjátékok, magyar és francia szerzők boházatai szerepeltek alacsony színvonalon, hogy kielégítsék a munkások igényeit. ¹⁵⁴⁶

A Munkáskör műkedvelői színházi rendező nélkül is jól szerepel-

¹⁵⁴³ Munkásszínjátszó... 9 p.

¹⁵⁴⁴ Dr. Zádor Tibor: Magyarország első nyolcosztályos elemi iskolájának kialakulása Diósgyőr-Vasgyárban. /Könyv. a Tanítóképző Intézetek Tudományos Közleményeiből. Debrecen. 1964. Debrecen, 1964. Alföldi ny. 254, 260 p.

¹⁵⁴⁵ Dr. Áfra János-Nagy Dezső: A kispesti Munkásotthon története... 11-20 p.

¹⁵⁴⁶ Uo. 11 p.

tek már az 1894/95-ös évben. 1897. februárban volt az első nyilvános fellépésük a Kispesti Színházban.¹⁵⁴⁷ Krassó Sándor polgári rendező több előadást is rendezett a műkedvelőknél /A tolonc, A vereshaju, A parasztkisasszony, Szigligeti Ede: Házassági három parancs, Buzavirág, Az ördög/ éppúgy, mint Bajor Ödön /Kadelburg-Blumenthal: Mozgóképek/.¹⁵⁴⁸

1896-97-ben Moliere: Botcsinálta doktor című vigjátéka mellett olyan népszínműveket /A tolonc, A vereshaju, Berezik Árpád: A parasztkisasszony, A Mollimáry baka, Felhó Klári, A cigány, Tündérlak Magyarhonban, Lupáciusz Vagabundusz, Az ignándi kispap/ játszottak, amelyek a Népoperában, a Nemzeti Színházban Blaha Lujza főszereplésével nagy sikert arattak, de itt a színvonala miatt csak romboló hatást fejtettek ki. Szocialista munkásdráma ekkor még nincs a műsorukban.¹⁵⁴⁹

Shakespeare: Téli rege, Királyi szerelem /1914/, Molnár Ferenc: Az ördög /1908/, Szigligeti Ede: Házassági három parancs /1899/, Leánykérők /1899/ c. színműve egyszer hangzott el, Szigligeti-Balázs Sándor: A Strike c. népszínműve, Allaga Géza zenéjére írott "Az amerikai" c. népszínműve egyszer sem.

A századfordulótól előadott népszínművek: Az idegenek, A folt, amely tisztit, Turaser Bertalan, A titok, Nézd meg az anyját, A végrehajtó, Az ördög naplója, Doktor Szeleburdi, Géczy István: A sárdyház, Gyimes: Vadvirág, Tartalékos férj!¹⁵⁵⁰ Berezik Árpád: A pap /1899/, Murai Károly: Huszárszerelem /1901. okt./, Kadelburg-Blumenthal: Mozgóképek /1899, bohózat/ c. vigjátékon kívül kabaré-kuplé dalok hangzottak el /1917/.¹⁵⁵¹

Munkástémájú színdarabot Kispesten először 1903. május 1-én mutattak be a Színházi vendéglőben. Gyagyovszky Emil-Magyar Samu: Testvérek c. művét a Budapesti Vasas Színgátszók adták elő a sztrájk-

1547 Áfra János... 13 p.

1548 Uo. 12, 13, 14 p.

1549 Uo. 12 p.

1550 Uo. 79, 15, 23, 83 p.

Geréb: Munkásélet... 59, 60 p.

1551 Áfra János... 14, 15, 16, 83 p.

alap javára. 1908. aug. 30-án az Üllői ut 152. szám alatti Herczegh vendéglőben a Kispesti Műkedvelők előadásában ismét színre került.¹⁵⁵²

Gerhart Hauptmann: Takácsok c. drámájának kiválasztása haladó műsorpolitikát jelentett 1905 Szilveszterén.

1906. júliusában a francia forradalom évfordulója alkalmával a Kispesti Színházban hivatásos színészek játszották Bódy János mérnök Munkásbecsület c. színművét. A Kispesti Ujság így ír róla: "... a darab a munkáséletből van merítve erősen szocialisztikus irányzattal. Az eredeti népdráma bemutatóján sokan jelentek meg a fővárosból is."¹⁵⁵³

1904. március 15-i számában a Népszava közli Péter József kispesti szerző "Bérharc" c. drámájának teljes szöveggönyvét, melyet a színház a szerző szereplésével mutatott be. "Egyike az első magyar munkásdrámáknak."¹⁵⁵⁴

A színielőadások bevétele igen változékony /4.64 Ft - 20 kr./. Jótékony céllal a "Kispesti Munkáskör magánhelyisége javára", saját Munkásotthon megteremtése céljából rendezték a műsoraikat az állandó vándorlás közepette. Ugyanis a polgári egyletek kiszorították őket a vendéglőkből, és sokszor a közönség is részvétlen, közönyös a fellépéseik iránt.¹⁵⁵⁵ A szomszédos kerületek munkásegyleteinek színjátszócsoportjai annál többször szerepeltek náluk /Budapesti Vasasok, a SZDP legerősebb helyi csoportja, Kovács segédek, stb./ 1899, 1903/¹⁵⁵⁶

1903-ra a "Famunkások", a helyi szakmai szervezet saját színjátszógardája is megerősödött. 1904-ben a "Czinka Panna" és "A falu rossza" c. népszínműveket adták elő. Egy Népszava híradás szerint 1909-ben a "Fokról fokra" c. darabbal jelentkeztek,¹⁵⁵⁷ 1905-ben még a szakmai csoportok által bemutatott műkedvelő előadások a jellemzőek. Hanyatlak a színvonal /országos helyzet/ a munkáskörökben, mert

1552 Áfra János... 16 p.

1553 Uo. 17 p.

1554 Uo. 17, 79 p.

1555 Uo. 13, 14, 15, 16, 19, 21, 23, 45-49 p.

1556 Uo. 15, 16 p.

1557 Uo. 79, 45 p.

szétforgácsolt, széttagolt az irányításuk s nem kapnak anyagi támogatást a helyi szervezetektől. Az MSZDP csak politikailag vállalta irányításukat!¹⁵⁵⁸

1909. május 1-én a "Lassalle Műkedvelő Társaság" Szervezett Munkások Dalkara műsoros pártünnepélyt tartott önálló Munkásotthon megteremtése céljából.¹⁵⁵⁹ 1913 márciusában pályázatot hirdetett a Munkáskörrendezői állás betöltésére. Céljuk az volt, hogy fellellessze a szakember a munkásszinjatszást, rendszeres előadásokat szervezen, növelje a jüvedelmet. Áprilisban közölte a Népszava, hogy Reiff Károly rendező pályázatát fogadták el, aki megszervezte a "Lassalle Műkedvelő Gárdát". Hiányosak az adatok a tevékenységükről. Nem válthatta be a hozzá füzödő reményeket.¹⁵⁶⁰ Nehéz volt a szinjatszók helyzete az örökös anyagi gondok, vándorlás mellett, jó rendező utasítások nélkül!

Angyalföldön a századfordulótól a Kültelki Szocialista Műkedvelők, a famunkások Remény műkedvelő gárdája éppúgy együttműködött, szerepelt a Kültelki Munkásdalárdával, mint a Nagyvarországi Munkás Műkedvelő Szövetség társulata.¹⁵⁶¹

Gyagyovszky Emil tevékenysége nyomán fellendült a századfordulón a munkásszinjatszás. E korszakot hitelesen jellemzi visszaemlékezése. A 90-es években a Szabolcs-utcai munkások a Váci utca-Rákos patak keresztezésénél levő "Tyukketrec" nevű csárdában vasárnap esténként ligeti kuplékat, illetve a Gőzember c. bohózatot adták elő nagy sikerrel, bebizonyítva azt, hogy ha igénytelen a közönség, jó az igénytelen műsor is.¹⁵⁶²

A szocialista célokat magaelé tűző Munkásműkedvelő Társaságok

1558 Áfra János... 17, 19, 20 p.

1559 Uo. 23 p.

1560 Uo. 48 p.

1561 Erdélyiné... 104-105 p.

1562 Munkásszinjatszó hagyományok... 10 p.

Országos Szövetsége országos alapszabállyal rendelkezett /1913. dec-
ben hagyták jóvá/. A Szövetség célja a magyarországi munkásműkedvelő
társaságok szövetkezetbe tömörítése, érdekképviselése, működésük tá-
mogatása, irányítása, előadások és versenyek rendezése, a társadalmi
illetve munkáséletből merített költemények, színművek előadása, ki-
adása és állandó munkásszínpad létrehozása.¹⁵⁶³ Elődje az a műked-
velő társaság, mely az előbbi csárdában is szerepelt. Rendszeresen
a Huba utcai munkásképző egyesületi helyiségében játszottak, az egy-
let vezetősége támogatta a lelkes munkásokat. A saját színpad megépí-
tésével, rendszeres előadásaival szocialista érdeklődésű közönséget
neveltek.¹⁵⁶⁴

Gyagyovszky a Szakszervezeti Értesítő 1909. számában írt a mun-
kás egyesületekben folyó műkedvelésről.¹⁵⁶⁵ Kezdeté az egyesületek
alakulása idejére esik. A kedélyes esték és multságok tartásával
egyidőben vetődött fel a gondolata. Tudja, szüksége van erre a mun-
kásnak, de ne csak anyagi, erkölcsi sikerrel járjon az előadás, hanem
élménnyel is. Színvonalas legyen és szocialista eszméket terjesszen.
Az egyesületek vezetősége ne tekintse mellékes dolognak, hogyan ját-
sszanak a színpadon! Elsősorban ők felelnek a meglévő állapotokért.
Mivel nincs mód saját színházra, a műkedvelő színjátszás válhat az
agitáció kitűnő eszközévé. "Elsősorban is a proletariátus szellemi
vezéreire hárul a kötelesség, hogy tolluk segítségével irodalmat te-
remtsenek a munkásszínpadok részére. Mert ez is egyik oka annak, hogy
a munkáselőadásokon a legtöbb esetben rossz, izléstelen polgári fül-
fogással átítatott fércelmények kerülnek előadásra..."¹⁵⁶⁶ Ajánlata,
hogy az elszórtan és különböző néven működő csoportok alakítsák meg a
műkedvelők szövetségét. Kezdő lépés, hogy a fővárosiak több tagú bi-
zottsága a munkánélküli vas- és fémmunkások javára rendezendő előadás
együttes előkészítésére vállalkozott.

1563 Munkásszínjátszó hagyományok... 11 p.

1564 Uo. 11 p.

1565 Munkásmozgalom és kultúra... 133 p.

1566 Uo. 132-133 p.

Hasonló együttműködéssel színvonalasabb lenne a munkásszínjátszás!¹⁵⁶⁷

Ez csak 1913-ban valósult meg. A Szövetség pályázatot hirdetett egyfelvonásos dráma, vigjáték megírására, mert szükség volt példamutató, színvonalas műsorra. Végül Gyagyovszky felajánlotta "A legnagyobb bűn" c. drámáját, amelyet 1914. február 1-én művészműtárlatán mutattak be az építőmunkások színháztermében, /ősbemutató/. Első munkásdramáját /"Martyr"/ még a Hiba utcában írta. Az egyfelvonásosban az osztályharcot hirdette.¹⁵⁶⁸ 1908-ban "Kékvérűek" című munkástárgyú szindarabja nyomtatásban is megjelent.¹⁵⁶⁹

A Magyarországi Munkásműkedvelő Társaságok Szövetségének műkedvelői az építőmunkások otthonának színháztermében játszottak. 1914. március 15-én Peterdi Andor "A bibliások" c. egyfelvonásos színművét mutatták be. Témája a vallásos, bigott szülők képesek tönkretenni gyerekeik boldogságát Jézus nevében.¹⁵⁷⁰

1914. május 24-én 3 előadást ért meg a pályadíjnyertes Vitéz Miklós "Szegény Ábris megdicsőítése" 3 képből álló színjátéka. A bíráló bizottság a villamoskalauzok helyzetéről szóló szindarabot találta a legjobbnak a beérkezett 27 egyfelvonásos és 4 vigjáték közül!¹⁵⁷¹

Sas Ede /1869-1928/ ismert polgári író, költő, újságíró, számos novella, regény, színmű és ifjúsági könyvek írója saját osztályából kiábrándulva a munkásmozgalom felé sodródott. Novelláiban kisemberek lázadását ábrázolta, akik reménykedve továbbélik sorsukat. "Rabszolgalázadás" címmel izzó munkásdramát írt. A mű végén a tőkés rezignált és ideológiailag megalkuvó, ellentétben Tamással /munkás/, aki folytatja a harcot és a munkásmozgalom helyes irányát képviseli a megtért, kapitalizmussal kibékülő munkásokkal szemben.¹⁵⁷² A munkásműkedvelők szerzői beleegyezés nélkül, rendezői fogásból megváltoztatták a darab végét. Tamás harcos kommunistává, az osztályharc harcosává válik. A bemutató 1912. okt. 1-én zajlott le az Új Színpadon /Kövessy Albert

1567 Munkásmozgalom és kultúra... 133 p.

1568 Munkásszínjátszó hagyományok... 11 p.

1569 Uo. 11 p.

1570 Uo. 12-13 p.

1571 Uo. 13 p.

1572 Uo. 13-14 p.

színháza/ hivatásos színészekkel /Cellért Lajos, Alapi Nándor/!¹⁵⁷³

Gyagyovszky, Tibor adatai szerint 1901-től 1904. júli 26-ig 1031 előadás hangzott el. 64 vidéken, 967 a fővárosban és környékén. Kb. 2000 műsoros est és kedélyes délután. 1 előadáson közel 100-an voltak, ez 13 év alatt 200 000 főt jelent. Az első világháború kitörése azonban lezárta ezt a fejlődést!¹⁵⁷⁴

E két neves személy Somló Dezsővel együtt 1916-ban a Szövetség utódjaként megeremtette a Munkások Irodalmi és Művészeti Országos Szövetségét /MIMOSZ/. Irodalmi, zenei, képzőművészeti tanfolyamai, előadásai segítették a munkások forradalmi irányú nevelését. 1922-ben tiltotta be a belügyminiszter a "kommunista eszmék terjesztése miatt."¹⁵⁷⁵

A Szövetség színházterme /VIII, Nagydíófa u. 3.sz. /helyét adott 1917. április-május hónap folyamán az irodalmi estélyeknek. Az este 8 órakor kezdődő felolvasások ingyenesek voltak. Magyar, orosz, francia költőkről Bokányi Dezső, dr. Révész Mihály, Migray József, Bresztovszky Ede, dr. Pogány József, Szerdahelyi Sándor tartott előadást, a munkásszínházakról Somló Dezső. Utána meghallgatták az ismertetett verseket.¹⁵⁷⁶

1917. május 13-án a Zeneakadémia nagytermében tartottak előadást. A Szavalatok és zeneszámok között ünnepi beszédet mondott Bokányi Dezső a SZDP békeürekvéseiről és céljáról. A prológust, Csizmadia Sándor: Látomás c. művét Spitzer Andor, a Szövetség szavalója mondta el. Várnai Zseni tolmácsolásában saját verse, "Katonafiarnak!" hangzott el. Mustetz György hegedűművész előadásában Schubert "Ave Maria"-ja, Mozart "Menuett"-je, Schumann "Álmodozás"-a, Hubay "Csárdajelenet"-e csendült fel, valamint Bodrogi "Béketrombita" c. háborús dala /Márton Dezső énekes/, Rubinstein "Egy vén király volt egykor..."

1573 Munkásszínjátszó hagyományok... 14 p.

1574 Uo. 14-15 p.

1575 Munkásmozgalom... 183 p.

1576 Uo. 183-184 p.

/zongorakisérettel/, Grieg "Szeretlek", Volkmán "Csalogánydal" /Kovács Mária/ és Widor /Charles-Marie/ V. szimfóniájának I. tétele /Metz Piroska orgonaművész/.¹⁵⁷⁷

1904-ben Benedek Marcell, Lukács György, Hevesi Sándor, Bánóczy László és mások /kiváló szakemberek/ megalapították a Thália színpadot, hogy haladó és modern drámairodalommal ismertessék meg kortársaikat. /Pl: Ibsen, Hauptmann, Strindberg, Gorkij/. 1908-ig 61 munkáselőadást tartottak. Az utolsó évben viszont 46 szólt a munkásokhoz 50 előadás közül! Gyakran játszottak munkásotthonokban, szakszervezeti helyiségekben.¹⁵⁷⁸

A Népszava az 1906. január 6-1 számában az első munkáselőadásukról ír: Vasárnap délután Hebbel: "Mária Magdolna" /dráma/, Frank Wedekind "A hőstenor" /szatíra/ c. művét nagy tetszéssel fogadta a közönség. Hebbel darabja megrendítette, a szatíra hangos kacagásra fakasztotta őket. Visszatapsolták többször a szereplőket /Forgács József, Kürti József, Kürthy György, Doktor János/. Február 11-én, vasárnap Felics Caprice helyiségében du. 3 órákor a nagy sikerre való tekintettel megismétlik az előadást.¹⁵⁷⁹ 1909-ben már nem kaptak színházhelyiséget, így kénytelenek voltak feloszlani!¹⁵⁸⁰

Kassák "Ma" című folvóiratának Színészképző Iskolája 1916-18 között működött Mácza János dramaturg vezetésével. "Drámai matiné"-t rendezett a Váci u. 11/b. félemeletén. 1918-ban olyan drámai előadás hangzott el, amelyen 3 végzett, 3 meghívott előadó is szerepelt, bemutatva a drámaírás, rendezés új formáit.¹⁵⁸¹

A Népszava Könyvkereskedése Budapesten, a VII. kerületi Nyár utca 1.sz. alatt 1906-ban füzetet árult 30 fillérért "Munkás-Színpad" címmel, amely szerepet is tartalmazott. 7 db ára 180 fillér volt.

1577 Munkásmozgalom... 184 p.

1578 Uo. 121 p.

1579 Uo. 121 p.

1580 Uo. 121 p.

1581 Uo. 182-183 p.

Az 1. számban Heyermann Hermann: A 80-as szám. Képek az életből a nép számára c. művét közölték. A darabban a 2 évre ítélt rab megő-
rül a rettenetes börtönviszonyok között, "kiszabadulás"-a helyett
kényszerzubbonyba dugják, míg családját /feleségét, apját, kisfiát/
elkergetik. Jacques-t "felségsértés"-ért börtönözték be. Aggastyán
apja a kisfiának apjáról beszél, aki az elnyomás ellen harcolt, a
jogegyenlőség kivívásáért, melyet egykor majd gyermeke kell, hogy foly-
tasson! ¹⁵⁸²

Elől a füzetben felhívás olvasható, hogy portómentesen szállit-
ják az elvtársaknak Petőfi összes költeményeit /1.20 K/, Csizmadia
műveit /-50; -3 K/, valamint, melyek a legújabb pártkiadványok /párt-
gyűlési jegyzőkönyv, kongresszusi, naptárak - magyar, német, román,-
röpiratok/, Marx és Engels válogatott művek /40 füzet, á 30 fill./ és
hol vásárolhatók! ¹⁵⁸³

¹⁵⁸² Heyermann Hermann: A 80-as szám. Képek az életből a nép
számára. Munkás-Színpad. 1. szám. Világosság Könyvnyomda R.T. /1906/
23 p.

¹⁵⁸³ Uo. borítólapok

8. Az eszperantó mozgalom

A nyelvi megosztottság régi problémája az emberiségnek. Az ókor és a középkor folyamán a görög és a latin, az újkorban a francia, német és angol vált közvetítő nyelvvé.

A XIX. sz. végén a munkások egy semleges művelty megteremtésén fáradoztak Henri Barbusse szavaival: "Nekünk szocialistáknak két kézzel kell megragadnunk ezt a csodás kulcsot, mely mindenki előtt megnyitja az egész világot, melynek neve: eszperanto."¹⁵⁸⁴ Reménykedőt jelent. Az eszperantó nyelv megteremtője Ludwig Zamenhof lengyel szemorvos! 1867-ben hozta nyilvánosságra találmányát.¹⁵⁸⁵

Európában a nacionalizmus okozta elzárkózás idején a polgári értelmiség az eszperantóban találta meg a népek közti találkozás kulcsát. 1905-re 300 csoport /15 ezer fő/ működik.

Az első eszperantista munkáskörök 1905-1908 között alakultak meg Franciaországban, Hollandiában, Németországban és Svédországban. 1907-1914 között jöttek létre az angol, magyar, cseh körök.¹⁵⁸⁶

A századeleji munkásmozgalomban sokan váltak az új nyelv iránt fogékonyakká, lehetőségük nyílt egymás megértésére. A nyelvtanulás politikai elkötelezettséget is jelentett, másrészt hasznos befektetést. A nehéz fizikai munka után nem kellett sokáig bibelődni a nyelvvel, mert igen könnyű a grammatikája, kevés a szabály és a neolatin, germán nyelvek alkotják a szókincset! Az I. világháború előtt több ezer munkáeszperantista tanulta, használta a nyelvet.

A német szocialista eszperantisták II. kongresszusa határozatot hozott nemzetközi kongresszus összehívására és a Nemzetközi Szocialista Eszperantó Szövetség megszervezésére, amelyet a világháború kirobbanása akadályozott meg.¹⁵⁸⁷

¹⁵⁸⁴ Blau Zoltán-Láng Péter: Eszperantista munkásegyesület Magyarországon. I. /1913-1919/ = Budapest, 1976. XIV. évf. 1. sz. 35 p.

¹⁵⁸⁵ Uo. 35 p.

Munkáshagyományok... 116 p.

¹⁵⁸⁶ Blau-Láng: Eszperantista... 35 p.

¹⁵⁸⁷ Uo. 35 p.

A mozgalom kettévált /polgári, munkás esperantisták/. A polgári egyesületek 1. kongresszusa 1905-ben volt Boulogne-sur Mer-ben. Céljuk valamennyi ország valamennyi rétegét megnyerni a mozgalomnak, míg a munkások osztálycéljaik előéréséhez használták fel.¹⁵⁸⁸

Magyarországon a XIX. sz. végén kisebb csoportok elszigetelt tevékenysége tapasztalható. Dr. Bálint Gábor kolozsvári egyetemi tanár ismertette először 1897-ben a nyelvet. 1898-ban írta Barabás Ábel tanár az első nyelvtant.¹⁵⁸⁹

1910-ben jelent meg a munkás-esperantisták 2 csoportja: Laboro /Munka/ és Espero /Remény/. 1911-ben munkástanfolyamot szerveztek Robicsék Pál baloldali szakszervezeti vezető irányításával. A nyelvtanulás eszközei az 1912-ben Párizsból hazatért nyomdász, Polgár Jenő által lefordított nyelvkönyvek, szótárak és szépirodalmi művek voltak.¹⁵⁹⁰

1913. február 23-án 60 szervezett munkás megalapítja a Magyarországi Esperantista Munkások Egyesületét /MEME/. Megszületett a hazai munkásesperanté. Helye a Népszínház u. 9.sz. alatti vendéglőben volt. Elnöke a kiválóan szervező Polgár Izso nyelvtankönyvszerkesztő, író lett. 1914. április 29-én hagyta jóvá módosított alapszabályukat Vásárhelyi miniszteri osztálytanácsos. Az volt a céljuk, hogy felhívják a munkások figyelmét az egyesület tevékenységére.¹⁵⁹¹

1914. május 1-i felvonuláson az SZDP szervezésében részt vettek a háborúellenes demonstrációj, "esperantista munkások" feliratú táblát vittek.¹⁵⁹²

Megjelent nálunk is az "Esperanto", a világszövetség lapja.

1914. február 5-i adata szerint az egyesületnek 3 csoportja, 200 tagja volt, 1928-ra 1500 fő.¹⁵⁹³ 1914 elején Budapesten 10 tanfolyamot indítottak 500 résztvevővel. Indult még Kassán, Székesfehérváron.¹⁵⁹⁴

1588 Blau... 35 p.

1589 Munkáshagyományok... 116 p.
Blau... 35 p.

1590 Uo. 35 p.

1591 Uo. 35 p.
Munkáshagyományok... 116 p.

1592 Blau... 35 p.

1593 Uo. 35 p.

1594 Uo. 36 p.

Tevékenységük a hatóságokkal összeütközéshez vezetett /gyakoribb a 2 világháború között/. Székesfehérvárott a világháború előtt /1914/ Molnár Gyula és Nagy József eszperantisták előadását betöltötték a Bárány vendéglőben, azzal az okkal, hogy "gyűlést" tartanak, s mivel az eszperantó nemzetközi tolvajnyelv, terjesztése nem kívánatos.

Végül a hatóságok akaratukon kívül elősegítették a nyelv elterjedését. Már a Népszava az okt. 2-i számban "Micsoda is hát az az eszperantó?" címmel cikket közölt. Gieswein Sándor keresztényszocialista képviselő, a polgári egyesület elnöke interpellációt intézett a belügyminiszterhez. Eredményeképpen 220 munkás rögtön beiratkozott az októberi tanfolyamra.¹⁵⁹⁵ Az első világháború idején /1915-16/ a tanfolyamokat a szakszervezetekben tartották, mégis csökkent az előadások száma. 1916 júliusában a vezetőség sikertelen kísérletet tett a helyzet megváltoztatására.

A MEME tevékenysége mindkét területen /polgári, munkás/ egyformán polgári /alapszabály ugyanaz/. Elnökük /Polgári Izsó/ vezetőségi tag volt a polgári egyesületben éppúgy, mint Robincsek Pál dr. és Rajczai Rezső tisztségviselők. A szakszervezetek befogadták őket, de nem érezték sajátjuknak elképzelésüket és így "jószándéku megszálloztak személyes ügye..." maradt csak számukra.¹⁵⁹⁶

Ezért nem volt tömegbázisuk a tárgyalt korszakban.

1918. augusztusának kedvező légkörében mégis a polgáriak tanították a munkáshallgatókat. a MEME-t az őszirózsás forradalom győzelme után újraszervezték és felszólították a régi tagokat, jelentkezzenek /Népszava, 1918. nov.17-i szám/.

A vidékiek /Molnár Gyula, Zeisler Árpád/ rendkívüli közgyűlést tartottak, amelyen 2 napirendi pont szerepelt: vezetőségválasztás és

1595 Blau... 36 p.

1596 Uo. 36 p.

az alapszabályok módosítása. Otthonuk a Társadalmi Múzeum /VI. Eötvös u. 3./, a polgári mozgalom bázisa volt.¹⁵⁹⁷ Legnagyobb sikerét 1918-19-ben érte el. E központ nyelvtanítása újabb tanfolyamokat indított pl. az V.ker.-i Népházban, Kispesten és Erzsébetfalván. Az újjászervezett munkáseszperantó egyesület végleges székhelye a nyomdászok Gutenberg Otthona lett a VIII. kerületi Bérkocsis u. 1. szám alatt.¹⁵⁹⁸

A Károlyi-kormány idején a Budapesti Tudomány Egyetemen Lóránd Leó irányításával engedélyezték az eszperantó egyetemi oktatását! Elterjedése a munkások között 1918-tól jellemző. A Nemzetközi Nyelvi Bizottság megalakulásával /1918/ összehangolták az egyesületek tevékenységét és így a nyelvészek /Simonyi Zsigmond, Balassa József/, írók /Karinthy Frigyes, Bíró Lajos/ részvételével színvonalassá vált az eszperantó művelése.¹⁵⁹⁹

1919-ben tanfolyamok indultak, pl. Pesterzsébeten a Csillag utcai munkásotthonban, a famunkások szervezetében /Váci u. 58./, a nyomdászszakszervezetben /VIII., Kölcsey u. 2./, az Újpesti Munkásotthonban, Csepelen a Fő utcai iskolában. Növekedett a létszám is.¹⁶⁰⁰

Az 1890-es évek polgári mozgalmai /eszperantó, antialkoholista, természetbarát, sport/ nagy hatást gyakoroltak a munkásokra. Jellemző, hogy az önálló egyesületek létrehozása előtt gyakran részt vettek e mozgalmakban, majd kiváltak /pl. gyári dalárdák, színjátszás/, illetve megteremtették a századfordulón a munkásturista, munkás alkoholistaellenes, munkás természetbarát és munkás sportegyesületeket.¹⁶⁰¹

Kispesten 1908-ban alakult meg pl. az Alkoholellenes Munkás egyesület helyi csoportja. A Good Templar elnevezésű szabadkőműves egyesület 21.sz. páholya támogatta őket. Dr. Hamburger Jenő, dr. Hollós József /szegedi munkásmozgalom ismert alakja/ gyakran tartott előadást a Munkáskörben.¹⁶⁰²

1597 Blau... 36 p.

1598 Uo. 36 p.

1599 Uo. 36 p.

1600 Uo. 36 p.

1601 Dr. Áfra... 8-9 p.

1602 Uo.

9. TERMÉSZETJÁRÁS

Budapesten a munkások a múlt század végén nem jutottak még túl a Népligeten, a soroksári réteken. Több oka volt ennek. Uri szokásnak számított a környező erdőkbe való kikocsizás, a szabadban való étkezés. Erre nem tellett. Márészt a 10-12 órás munkaidő miatt gondolni sem mertek rá. A vasárnapi munkaszünetet csak a nagyüzemekben tartották meg, az üzletek, műhelyek egész nap nyitva voltak. A munkások ezért kiskocsnákba, vendéglőkbe, zajos, füstös kávéházakba jártak, ahol sörözés, borozás, tekészés mellett szervezkedtek. Ezek a "magyar munkásmozgalom legelső gyülekező helyei".¹⁶⁰³

A munkásturisztika gondolata is ilyen helyen született meg, mégpedig a Conti u. 8. sz. alatti kávéházban, amely a Népszava nyomdájának törzshelye volt. 1910 telén néhányan értekezletet hívtak össze, hogy a robotoló munkásokat egészséges életmódra szoktassák, mert "...az új emberi ideálokért folyó küzdelmet a söröskanósó, a kártyajáték és a kuglizás rabjaival megvívni lehetetlen..."¹⁶⁰⁴ Ez a bécsi néptanító, Georg Schmidt jelszava volt. A "valcolás", külföldi vándorút, stb. tapasztalatai és a bevándorló német munkások szokásai hintették el ennek magvát.¹⁶⁰⁵

1910. február 4-én tartották a Természetbarátok Turista Egyesületének /TTE/ alakuló ülését a Conti utcában.¹⁶⁰⁶ A rendőrök /2 lovasrendőr a bejárat előtt, illetve az utcán/ felügyelete alatt 30 nyomdász határozatot hozott az egyesület megalakulásáról, a funkciók kijelöléséről. 13 tagú vezetőséget választottak, bár kicsiny volt az alapítók száma. Számítottak a mozgalom elterjedésére. Valóban az 1910-ben szervezett budapesti kirándulásokon 1622-en vettek részt, 1911-ben már 2661 fő!¹⁶⁰⁷ 1935-re 2600 túrárt bonyolítottak le, amelyen évente átlag 35 000 ember vett részt. Ekkor már 8 menedékház állt

1603 Földes Péter: Budapest kirándulóhelyei és a munkásmozgalom. Budapest. 1966. 7.sz. 21 p.

1604 Uo. 21 p.

1605 Uo. 21 p.

1606 Uo. 21 p.

1607 Uo. 22 p.

rendelkezésére az illegális kommunista mozgalom résztvevőinek. Legismertebb a kevélynyeregi és frankhegyi túristaház. Itt tartották szemináriumait. ¹⁶⁰⁸

A TTE tevékenysége főleg az I. világháború után szélesedett ki más vidéki munkásegységek vagy annak osztályaival. Gyakran szerveztek kirándulást az ifjómunkások, a Munkás Testedző Egyesület sportolói, a munkásesperantisták, a Munkás Gyermekbarát Egyesület és a SZDP Rendező Irodája. ¹⁶⁰⁹

A két világháború között a munkásturisztika "szocialista nevelőeszköz", "remény mozgalmi emberek" nevelési eszköze és nem veszélytelen a razzizmus, a mozgáskorlátozás és a rendőrség drasztikus fellépése miatt. ¹⁶¹⁰

1608 Földes Péter... 22 p.
Munkáshagyományok... 116 p.

1609 Földes... 22 p.

1610 Uo. 22-27 p.

10. MUNKÁSSPORT

A múlt század végén létrejövő munkássport a természetjáráshoz hasonlóan idegen hatásra született meg. Német aiki bevándorolt munkások hozták magukkal sportszeretetüket, sportszereiket és egyesületi modelljüket. A kezdeti szakaszt a tömegek testedzése /szabadtéri sportok, a turizmuson kívül/ jellemezte, versenyeredményekre nem törekedtek.¹⁶¹¹ Ők alakították meg 1895-ben a "Vorwärts /Előre/ Német Munkásképző Egyesület"-et és a tornaszakosztályt.¹⁶¹²

Szeptember 29-én Józsefvárosban a Vig utca 16. szám alatt tartották alakuló közgyűlésüket. A működési engedélyt csak 1897-ben kapták meg. Első elnöküik Nemec József, alapító Träger Miksa, Csecska Jakab, Kálmán Károly.¹⁶¹³ A szombat, vasárnap esti összejöveteleiket a rendőrség állandóan szemmel tartotta /jelentéseket írogattak/, mert a tagfelvételen, toborzáson /tornaszakosztály szervezése/ kívül viták, szavalatok, énekek is elhangzottak ezeken a foglalkozásokon.

A munkássport figyelemmel kísérte tevékenységüket, hasábjain felhívást tett közzé, hogy jelentkezzenek a fiatalok minél többen, és hírt adott a foglalkozásokról.

A németek magyarokat is szívesen láttak a közös, heti 2-3 alkalommal tartott edzéseken. Így módjukban állt gyakorolni a magyar nyelvet is /egyik célkitűzésük/.¹⁶¹⁴ Felhívással fordultak a "népies tornaszak" iránt érdeklődő szaktársakhoz. Ez tornagyakorlatokat, divatos labdajátékokat /pl. labdarúgás/, birkózást, súlyemelést, futóversenyeket, hétvégi kirándulásokat /a Városligetbe és Pesten kívül/ jelentett. /Igen elhanyagolt még a Városliget és környéke is, rossz a közlekedés a Hűvösvölgybe/.¹⁶¹⁵

1890-1900 körül /1910 tavaszán/ Szabó Ervin és a körülötte csoportosuló baloldaliak vitákat rendeztek a SZDP taktikájáról. A rendőrség "socialdemokratikus alapon álló" egyesületnek nevezte őket talál-

¹⁶¹¹ Munkáshagyományok... 114 p.

Krasovec Ferenc: Sportoló munkások régen. Budapest, 1970. 7. sz. 32 p.

¹⁶¹² Uo. 32 p.

Munkáshagyományok... 114 p.

¹⁶¹³ Krasovec... 32 p.

¹⁶¹⁴ Uo. 32 p.

¹⁶¹⁵ Uo. 32 p.

lőan, mert a tornaszakosztály irányítói között ott találjuk pl. Bacon Endrét, Sági Adolfot, Biró Dezsőt, akik elfogadták a Munkásképző Egyesület célkitűzéseit is. A szakosztály rendszeresen részt vett a május 1-i demonstrációkon, a SZDP rendezvényeken.¹⁶¹⁶

Első bemutatója 1899. május 1-én volt a városligeti "Trieszti nő"-höz címzett fogadóban. A szervezett munkások sportolói szerepeltek itt. A tornaszereket a Dob és Damjanich utcán keresztül kocsin vitték a vendéglőbe, ahol a nagyszámú közönség előtt sikert arattak.¹⁶¹⁷

A Csepelszicseten pártünnepélyen hatásos öltözetben /vörös nyakzsínór, fehér nadrág, széles pántlikára kötött vörös öv/, jó produkcióval szerepeltek.

A taglétszám növekedése ellenére gondot a fedett helyiség hiánya okozta. A vendéglői különterem kicsinek bizonyult. Nyáron a Wesselényi u. 25, Dohány u. 28, Dob u. 77.sz. alatti /VI., VII.ker./ kerthelyiségekben edzettek! Beadványuk után 1908-ban megszüntették a foglalkozásaikat és kb. 10 évi fennállás után átadták helyüket a Munkás Testedző Egyesületnek /MEB, 1906. v. 1908?/, amely a "legnagyobb magyar munkás-sportegyesületnek bizonyult..."¹⁶¹⁸

1896-ban megalakult a "Sokol" /Csehország/ népi jellegű, demokratikus tornaegylet. A burzsoá nacionalizmus elterjedése a környező országok szláv lakta területein létrehozta¹⁶¹⁹ Magyarországon is a "Buda-pesti Sokol Cseh Tornaegylet"-et a XIX.sz. végén. Az alapítók célja a testedzés és a politika egyesítése. Sok a munkás közöttük. A 70 fő, főleg a sörgyáriak a VI. ker. Nagymező u. 41.sz. alatti Schumnitzky-féle vendéglőben tartották alakuló közgyűlésüket.¹⁶¹⁹ Lengenberg Ede elnök, helyettese Janonsek János, a tornafelügyelő Rons Ferenc lett.

1616 Krasovec... 33 p.

1617 Uo. 33 p.

1618 Uo. 33-34 p.
Munkáshagyományok... 114 p.

1619 Krasovec... 34 p.

150 taggá növekedve nemsokára átköltöztek a VII. kerületbe az Erzsébet körut 31.sz. alá.¹⁶²⁰ Ők is vasárnap /délelőtt/ a vendéglői különtermekben tartották labdázó-, ugró-, futó- gyakorlataikat a magyarokkal együtt, jó időben a Kőbánya környéki mezőkön!¹⁶²¹

Rövidesen csatlakoztak hozzájuk a "socialisztikus irány" miatt feloszlatott "Svornost" nevű cseh munkás önképző és segélyegylet tagjai. Sajnos a burzsoá nacionalizmus és a pánszláv-eszmék hatására 1897. január végén összeesés zajlott le az egyesületben a magyar és cseh munkások között!¹⁶²²

A rendőrség jóleső érzéssel nyugtázta a VI. Vasvári Pál u. 4.sz. alatt megtartott közgyűlés után, hogy a "szocialista párt nagy erőfeszítése és korteskedése dacára sem birt a választmányba bejutni..."¹⁶²³ Sőt új vezetőség választásával az ideiglenes alelnököt, szervezett munkást, Zimák Ferencet és néhány társát 1897 végén sikerült kizárniuk az egyesületből. Mivel "az egylet vezetősége komolyan oda törekszik, hogy a tagok az egylet keretein belül minden politikai irányzattól tartózkodjanak...", így megszűnt kapcsolatuk a magyar és cseh munkásokkal egyaránt,¹⁶²⁴ /Nemzetiségi probléma, gyenge szervezetileg a munkásság./

Zimák, aki a csehszlovák munkássport egyik vezetője és mozgalmi harcos, 1899. áprilisában a vele kizárt tagokkal együtt megalakította az "Osveta" /Felvilágosodás/ együletet a VII.ker. Huszár u. 10.sz. alatt.¹⁶²⁵

A "Velocitas Budapesti Munkás Kerékpáregylet" már önálló magyar fővárosi munkás sportegylet! 1880-1900 között a főváros módosabb középosztályai körében nőtt a kerékpározási kedv. A munkásoknak a külső

1620 Krasovec... 34 p.

1621 Uo. 34 p.

1622 Uo. 34 p.

1623 Uo. 34 p.

1624 Uo. 34 p.

1625 Uo. 34 p.

kerületekből munkába járáshoz elengedhetetlen közlekedési eszköz volt és sporteszköz is.

1898 májusán tömörülnek az utóbbiak egyesületbe. A VII. Dob u. 70. sz. alatt 40 fő alakította meg a Rónai-féle vendéglőben.¹⁶²⁶ Előtte a "Szabók Szaklapja"-ban részletes felhívást intéztek a munkásokhoz, "részint szórakozás és testedzés céljából, részint a gyár és lakások közti távolság következtében kerékpározunk".¹⁶²⁷ Védelmi szempontból hozták létre, mert több egyesületben lenézték őket.

Az 1898. dec. 1-i alapszabályt előzetes információ előzte meg! Társai vasmunkások, az ideiglenes elnökük Gayer Ferenc és 3 társa fegyvergyári munkás volt.¹⁶²⁸

Míg megkapták az engedélyt Gödöllőn, Vácott, Esztergomban járva csoportos kirándulást szerveztek és terjesztették a szocialista eszméket. A tél folyamán testgyakorlásokkal egybekötött ismeretterjesztő előadásokat is tartottak. Engedély nélkül működtek! Az 1899. júl. 16-1 Ujvásártéri /Köztársaság tér/ felvonuláson, népgyűlésen 34 kerékpáros egyleti tag vett részt. Szeptember 27-én a tüntető séta során az Andrássy ut torkolatánál követelték a többiekkel az általános választójogot, éltették a szociáldemokráciát /36 fő/.¹⁶²⁹

Az MTE századeleji tevékenységével több szakosztály alapját vetette meg. Kézilabdában kezdeményező szerepet játszott az ifjúság nevelésével, annak "fellegvára" lett. Kialakította a női kézilabdaegyesületet is. Értékes munkát végzett a munkás tornasport területén, az atlétikában. Tenisz mellett labdarúgó szakosztályai ismertek még.

Legrégibbi a gilyemelő egyesülete, amelyet csak nagy nehézségek árán tudott megszervezni. A sok edzés, fáradtság, nehézség leküzdése főleg a 2 világháború között hozott eredményeket. Alapítói: Porubszky Ernő, Gyursánszky István.¹⁶³⁰

1626 Krasovec... 34 p.

1627 Uo. 34 p.

1628 Uo. 34 p.

1629 Uo. 34 p.

1630 Vörös Meteor 1950-1970, KAOE 1896-1950, MTE 1907-1950. /Szerk. Szűcs László/ Bp. 1970. Fővárosi Nyomdaipari Vállalat. Sorsz. 39, 43, 45, 75, 78-81, 87, 97, 101 p.

Matura Mihály 17 évesen lett a MTE tagja. A "magyar birkózósport egyik legnagyobb egyénisége és a világ birkózósportjának elismerten kiemelkedő tudású szaktekintélye."¹⁶³¹

A szakosztály helyzete igen rossz volt a 10-es években. A külvárosi vendéglő hideg, fedett udvarán este 10-től edzettek. Gyalog jártak be Külső Erzsébetről, mert pénzük sem volt villamosra. Szőnyeggel alig rendelkeztek, ami volt, az is rongyos, alatta fűrészpör /A Gödi Fészekben mosták ki/. Elismerésre méltó mégis, hogy többen pl. Szalay Imre, Németh /?/, Harmath István, Skarlec Gyula ismertté tették nevüket, nemcsak itthon, hanem külföldön. Fotó árulkodik arról, hogy 1927-ben a magyar munkás birkózóválogatottja németországi turnéra /munkásolimpia/ utazik!¹⁶³²

A Szigetmonostori Erdei Telepen és a Gödi Fészekben /a turizmus és sport kedvelt színhelye, előadások, szemináriumok tartása a 2 világháború között/ diszóréséget állítottak az emlékoszlopnál megemlékezve arról, hogy e sporttelepeken milyen rossz körülmények között dolgoztak az elődök!¹⁶³³

Az MTE baloldali, forradalmi eszmék terjesztésével, a marxi-lenini elvek hirdetésével harcos, öntudatos munkásokat nevelt az összejövetelein /Szocialista tartalmúvá vált a sport, a játék/. Az illegálitásban vonult KMP harcosai, mártirjai /Kilián György, Kreutz Róbert, Hunházi László, Kemény Magda.../ bátor kiállású sportolók voltak, többen a II. világháború idején partizánként is harcoltak.¹⁶³⁴

"Az MTE országos bajnokai:

Atletika

1911 - 30 km gyaloglás: ifj. Ripszán Henrik

1914 - Mezei futás: Vörös Vince, mezei futás csapat: Vörös Vince, Bognár József, Garai Sándor, Jancsák György, Zahora Ede

1631 Vörös Meteor... 121 p.

1632 Uo. 121 p.

1633 Uo. 133-147 p.

1634 Uo. 1-2 p.

1915 - 1500 m: Bese József, 5000 m: Vörös Vince
1916 - 1500 m: Fonyó Márton, 5000 m: Kaiser János
1918 - 5000 m: Bese József, mezői futás, csapat: Vörös Vince,
Krausz Béla, Bese József, Zalai József, Kaiser János

Birkózás: -

Evezés: -

Kerékpár: -

Kézilabda: -

Motorkerékpár: -

Súlyemelés: -

Torna: -

"1635

1911-ben alakult meg Budapesten a Vasas elődjeként a Vas- és Fémmunkások Sport Clubja. Kezdeti szakosztályai: labdarúgó, kerékpár. Anyagi támogatás híján a tagok fillérjeiből tartotta fenn magát az egyesület. Zsédényi Károly alapító visszaemlékezésében megemlíti, hogy felszerelésüket közadakozással szerezték be: "... Mindnyájan hozzájárultunk, hogy meglegyen. Én jó magam akkor munka nélkül voltam, de hogy hozzájárulhassak, a ruhámat és felöltőmet tettem zálogba. Soha nem felejttem el, a nyomdászokkal játszottuk az első mérkőzést, én munkaruhában mentem a meccsre, mert a ruhám a zálogban volt. De soha nem bántam meg, mert megérte..."¹⁶³⁶

Híres labdarúgó csapat vált a Vasasból, amely Rezső téri mezitlábás gyerekekből verbuválódott még a század elején! Az angolokkal való mérkőzés idején a tagok Vasas/ a jegyvásárlás árából gyűjtötték össze az útra a megfelelő pénzeszeget, hogy a fiatalok kimehessenek tanulni.

Sikereik: 1911/12-es bajnoki évben még a IV. osztályban vannak, 1916-ra már felverekedték magukat az I. osztályba! Plattkó Ferenc, Osth György ismert egyéniségei e kornak.¹⁶³⁷

Osth György 14 éves korában került a Vasasba, s rövidesen az I. csoportba. Az egyesületre jellemző volt az összetartás, a klubérdek szem előtt tartása, a jókedv és szívből örültek egymás sikereinek is.

1635 Vörös Meteor... 14-15 p.

1636 Sportolók a szabadságért. /A magyar munkássport múltjából/. Sport Lap- és Könyvkiadó. 1955. Összeáll. Baracs Györgyné 9 p.

1637 Uo. 9 p.

Legbűszkébb a VASAS-KAOE osztályozó mérkőzésre volt a Halom utcai pályán, ahol 5:0-ra győztek. Kitüntetés volt számára, hogy 14 éves korában jobbfedezet lehetett. Az ifjúsági csapat "verhetetlen"-nek bizonyult, mert a Teleki tér környéki egyesület ellen vívott bajnoki mérkőzésen 30:0 arányban győztek!¹⁶³⁸

A munkássport legismertebb képviselői /az MTE, a Vasas tornászai, a TTE turistái, a Vasas labdarugói/ a nélkülözések ellenére is helytálltak nemcsak a század elején, "hanem a 2 világháború közötti veszélyes időszakban is".¹⁶³⁹

Miskolcon 1867-ben alakult egy tornaegylet, amely 1869-ig állt fenn. A polgári honvédlövöldén /lövészegyesületen/ kívül még a Miskolci Vadász Társulat és korcsolyázó egylet működött. 1889-ben alakult meg a Miskolci Atlétika Kör /MAK/, 1908-ban a Miskolci Sport Egyesület /MSE/. A MVSC, MMTE, MKASE neve jelzi a századfordulón felendült sporttevékenységet.¹⁶⁴⁰

Jótevény hatást gyakorolt ez a diósgyőri telepre és a Vasgyárra. Az Állami Vas-, Acél- és Gépgyár megalakította rivalizáló munkásegyleteit. /DVTK 1911, DAC 1912/¹⁶⁴¹ A város sportéletének fejlődését az I. világháború akasztotta meg, mert frontra kerültek a sportolók és utánpótlás hiányában felfüggesztették tevékenységüket az egyesületek.

A Miskolci Munkás Testedző Egyesület /MMTE/ 1911-ben alakult meg Kis Titusz, Schwarch Árpád, Méray József, "néhai" Mihalicska Ferenc, Fischer Ernő kezdeményezésére. Futballban kisebb jelentőségű a tevékenységük, birkózásban a "legelső"-k.¹⁶⁴² 1913 és 1914-ben nagyszabású birkózóversenyen szerepeltek, ahol a "legjobb fővárosi

¹⁶³⁸ Sportolók ... 10 p.

¹⁶³⁹ Uo. 3 p.

¹⁶⁴⁰ Halmay-Leszih Andor: Miskolc... 361 p.

¹⁶⁴¹ Uo. 363 p.

¹⁶⁴² Uo. 368 p.

és vidéki sportolók" versenyeztek egymással. 1914-16 között szünetel a bevonulások miatt. 1916-ban újjáalakul az MVSC és DVTK itthonmaradt futballistáiból. Szakosztályai: atlétikai 1920-tól, kerékpár 1926-27-ig, birkózó 1922-23-tól. A vasutas MVSC-vel gyakran küzdött a "miskolci futball hegemoniáért", s győztesen került ki. Professzionista szintre törekedtek. 1927-ben országos munkás mezei futóbajnokságot is rendeztek!¹⁶⁴³

¹⁶⁴³ Halmay-Leszih Andor: Miskolc... 368-369 p.

BEFEJEZÉS

Az 1867-1918 közötti időszak a magyar munkásmozgalom hőskorszaka, mely politikai, gazdasági, kulturális téren egyaránt harcot jelentett a megszülető új társadalmi osztálynak egy új társadalmi rendszer megszerzésében.

A tárgyalt korszak hazai munkásmozgalmának minden egyes problémája, gyengesége, a SZDP vezetőségének politikája, magatartása rányomta bélyegét a kialakuló munkásművelődési mozgalomra is, amely kezdetben központi irányítás nélkül, 23 évig csupán egyleti szinten működött, de létrejöttével és sokszor spontán /zenei élet, színjátszás/ kialakulásával megteremtette az önálló munkáskultúrát.

Irányítása, főleg a kezdeti időkben a burzsoázia irányítása alá került /politikamentesség hangoztatása/, ahonnan vagy sikerült a szociáldemokrata pártnak agitációval kivonni annak ellenőrzése alól /főleg Budapesten sikerült elérni a szervezett munkások nagy száma, öntudatosodása, szervezettsége, összetétele stb. miatt/ vagy sem. Ld. a MMDSZ sikertelen kísérletét az I. világháború előtt, hogy a polgári OMDE tagjai közt éneklő munkásdalegyleteket valódi helyükre irányítsák át.

Ez igazolja Leninnek azt a tételét, hogy az önálló proletárkultúra megszületésekor nem mindig szocialista akár szellemében, akár létrehozóiban, akár tevékenységével. Hiszen a megszülető kulturális intézmények is polgári mintára, polgári tevékenységet átvéve működtek. Ez rendjén való. A nemzeti, haladó értékeket meg kell becsülni, fel kell használni, és a munkásosztály feladata ezt osztályérdekeinek megfelelő tartalommal megtölteni. A soraikból felnövő tagokkal lehet tisztán munkáskultúrát teremteni és olyan kiművelt, osztályöntudatos munkásokat nevelni, akik képesek lesznek a hatalom átvételére, megtartására.

Mindezt a semmiből kellett megteremteni, mert a hivatalos állami támogatásra egyáltalán nem számíthattak. Mégis az állandó rendőri üldözés, elhallgatás, tortúrák /egyleteknél/, állandó pénzhiány, szakemberek és szakirodalom... hiánya ellenére megszervezték a munkások elemi-, közép-, sőt felsőfokú oktatását, a tömegeknek a szocialista sajtó-, röpirodalom és agitációs tevékenység útján végzett ideológiai oktatását, a munkáskönyvtárak kiépülését, a politikai munkájuk szerves

részét képező, harci eszközként felhasznált kórusmozgalom, szinjátszás, turisztika és sport alapjait megvető intézményeket.

Az intézmények kialakulása a tárgyalt korszak végére esik. Fejlődésüket az I. világháború kirobbanása visszavetette, de nem állíthatta meg, bizonyítja ezt a Tanácsköztársaság alatti és utáni tevékenységük, továbbélésük.

Nagy erőfeszítéseik ellenére a szinvonál nem volt mindenhol és mindenben magas. Több kulturális területen /zene, szinjátszás/ polgári irányítás kellett az eddigi eredmények eléréséhez is.

A 20-as évektől az illegálisan dolgozó kommunisták vezetésével vált valóban színvonalassá a munkások kulturális tevékenysége, pl. szavalókórusok, kórusmozgalom.

A munkások osztályharcos küzdelme szorosan egybefonódott a harcosan politizáló kulturális életükkel, sporttevékenységükkel. A színvonalat kezdetben alárendelték a mozgalom céljainak. Hosszú időbe tellett, míg felismerték mennyire szükséges a tartalom mellett a minőség is. Ez elsősorban a SZDP vezetőségének hibája, de közrejátszott ebben annak szűkös anyagi helyzete is.

Tiszteletreméltó, hogy mindezek ellenére önerőből, úgyszeretettből, művelődni és tanulnivágásból sokszor a munkásosztály vált a leg-haladóbb törekvések befogadjává, hordozójává és pártolójává!

I R O D A L O M J E G Y Z É K

1. Áfra János-Nagy Dezső: A kispesti Munkásotthon története /Pestkörnyéki munkásotthonok krónikája/. Bp. 1969, NPI soksz. 85.p. /Emlékek Budapest múltjából 13./
2. Általános Munkás-Ujság, Pest 1870. I.évf. május 15.sz. FM 3/84, 85 /mikrofilm/
3. Blau Zoltán-Láng Péter: Eszperantista munkásegyesület Magyarországo I./1913-1919/ Budapest.1976.XIV.évf. jan.1.sz. 35-38 p.
4. A budapesti Könyvkötők Önképző Egyletének alapszabályai.Budapest, 1881, Rózsa Kálmán és neje /azelőtt Bucsánszky A./ Könyvnyomdája. 22 p.
5. A Budapesti Könyvnyomdászok Társasköre. Nyolczadik évi működése 1882 juniusától 1890 juniusig. Budapest, 1890,Buschmann F.Könyvnyomdája. 15 p.
6. A budapesti VIII. ker.Munkás-Otthon könyvtárának címjegyzéke.1898. Budapesti Hírlap nyomdája.104 p.
7. Csizmadia Sándor: Proletárköltemények. Bp. 1897.
8. Darmay Viktor: Ujabb költemények.Bp.Tattay Nándor és Társa Bizománya 1877. Sárospatak. 38 p.
9. Erdélyi Frigyesné: A Budapesti Kültelki Munkás Dalárda /1903-1914/. Honismeret, 1978. 5/6 sz. 103-105.l.
10. 1891-dik évi Országos Törvénytár /Corpus Juris/.M.Kir.Belügyminisztérium.Budapest,1891.Nágel Ottó bizománya. "Pesti Könyvnyomda-részvénytársaság."
1889-1891. évi törvényczikkek.Bp.Franklin-társulat.Magyar Irod.In-tézet és Könyvnyomda 1897. 516 p.
11. Fáklyavivők. Dalok,kórusok a magyar munkásmozgalom multjából.I.k. Szerk.: Révész László, Szatmári Antal.Bp.NPI,1967.⁹⁴p.
12. Fel! Dalra társak! Munkásdalok és szavalatok.Bp.1896,Gutenberg, 94 p.
Fel! Dalra társak! Munkásdalok és szavalatok. Bp.1898, Gutenberg, 96 p.
13. Fel szocialisták! Egynemű- és férfikarok a Tanácsköztársaság idejéből.Összeáll.: Aczél Zsuzsa.Budapest, 1979.Zeneműkiadó. 32 p.
14. Felsőmiskolczi Műkedvelők Önképző és Dalköre, szept.1. Deutscher Gyula egyl. titkár, polgármesterhez kérelem

139062 sz. rend/m.kir.belügym.
1913

15. Források a borsodi és miskolci munkásmozgalom történetéhez. Szerk. Román János. Kiad. a Miskolc Megyei Város Tanácsa, I. 1869-1918. Összeáll.: Beránné Nemes Éva, Román János, Miskolc, 1975. 539 p.
16. Földes Péter: Budapest kirándulóhelyei és a munkásmozgalom. Budapest. 1966, 7.sz. 21-23 p.
17. Gáspár Imre: Ujabb dalok az időnek. Bp. 1878, Kecsi Sándor ny. 35 p.
18. Geréb László: Munkásélet és munkásmozgalom a magyar irodalomban. 1867-72. Bp. 1959. 96 p. + XVI. t.
19. Geréb László: A munkásügy irodalmunkban /1832-1907/. Bp. 1961. 178 p. + 16. l.
20. Halnay Béla-Leszik Andor: Miskolc. Miskolc, 1929.
21. Heyersmann Hermann: A 80-as szám. Képek az életből a nép számára. /Színmű/ /Bp. 1906/ Világosság, 23 p. 8-5. /Munkásszínpad 1./
22. Horváth Zoltán: Magyar századforduló. Bp. 1961. Gondolat, 653 p.
23. Kende János-Sipos Péter: Munkásmozgalom és munkásművelődés Magyarországon a kapitalizmus viszonyai között. Párttörténeti Közlemények, 1980, 26. évf. 1. sz. 3-23 p.
24. Kiss Jenő: Az agrárszocialista olvasóköriek történetéből. 1867-1914. Magyar Könyvszemle. 1959, 75. évf. 2. sz. 180-193 p.
25. Krasovec Ferenc: Sportoló munkások régen. 1897-1900. Budapest, 1970. 7. sz. 32-34 p.
26. Küzdelmes évszázad. Fejezetek a magyar munkásmozgalom történetéből. Második jav. és bőv. kiad. Főszerk.: Vass Henrik. Szerk.: Sipos Péter. Táncsics Könyvkiadó, 1978. 324 p.
27. Magyar Életrajzi Lexikon, I. Kötet. A-K. Főszerk.: Kenyeres Ágnes. Bp. Akad. Kiadó, 1967.
28. Magyar Irodalmi Lexikon. Főszerk.: Benedek Marcell. I. K. A-K. Budapest, 1963. Akadémiai Kiadó. 728 p.
29. Magyar Munkás naptár az 1879 évre. 1-XVI. évf. 1878-1893. Bp. 1977. /1892 Munkás-Heti-Krónika klny., 1880-tól kiadja a Magyarországi Általános Munkáspárt. 1891-től a Népszava, 16. köv.
30. A magyar műzsika könyve. Szerk. Molnár Imre dr. Bp, Merkantil-nyomda /Havas Ödön/, 1936. 632 p.

31. Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban. Bp., 1881, Orsz.M.Stat. Hiv.XIII,57.1.4-5. /Hivatalos statisztikai közlemények/
32. Magyarország története. 1849-1918. Az abszolútizmus és a dualizmus kora. Egyetemi Tankönyv.Szerk.: Hanák Péter, Erényi Tibor, Szabad György. 2.kiad. Tankönyvkiadó.1975. 663 p.
33. A Magyarországi Építőmunkások Országos Szövetsége budapesti kömüves helyi csoportja könyvtárának címjegyzéke. Bp./1918/ Világosság ny. 62 p.
34. Magyarországi Munkásdalegyletek Szövetsége V.évi jelentése és zár-
számadása az 1912. évről. Világosság Könyvnyomda r.t. Budapest, 8 p.
35. Maróti Gyula: Fejezetek a magyar kóruskultúra történetéből. KÓTA.
1976. V.évf.5.sz.3.sz.32.p., 5.sz.32.p., 6.sz.32.p.; 1977. V.évf.1.
sz.24.p., 2.sz.24.p., 3.sz., 24.p., 4.sz.24.p., 5.sz.24. 6.sz.24.p.,
11.sz.24.p.; 1978. VIII.évf.1.sz.24.p., 2.sz.24.p., 3.sz.28.p., 4.
sz.24.p., 5.sz.24.p., 7.sz.24.p., 9.sz.24.p., 11.sz.24.pl, 12.sz.
24.p.
36. Maróthy János: A cselekvő ember zenéje. Munkásmozgalom és kultúra.
Párttörténeti Közlemények.1979.25.évf.4.sz. 43-62 p.
37. "Mit akarnak a szociáldemokraták?" Magyar Munkás-Könyvtár. I.füzet.
A magyarországi szociáldemokrata párt alapelvei magyarázatokkal el-
látva. Összeáll. Wankó Károly. Spitzer és Fischer Könyvnyomdája.1895.
38. Marx-Engels: Művészetéről, irodalomról. Gyűjtemény Marx és Engels
műveiből és leveleiből. Ford.Gáspár Endre. Kossuth Kiadó.1966.893 p.
39. Munkás- és parasztnóták./Szövegek./ Hódmezővásárhely,1945, MKP
Propaganda Bizottsága, 14 p.
40. Munkásdalok./Szövegek/ Pécs /1946/ Szabadság ny. 8 p.
41. Munkásdalok és szavalatok. Összeáll. Egy Munkás. Bp.1896, Népszava,
Gutenberg ny. 96 p.
42. Munkásgimnáziumok szervező szabályzata és tanítóterve. Bp.1912,
Uránia M.Tud.Egyesület, Hornyánszky ny. 60 p.
43. Munkáshagyományok. Irta: dr. Nagy Dezső. Bp.1980. Tankönyvkiadó.
46-47 p.
44. Munkásindulók./Kiadja a debreceni Rendező Gárda/ Debrecen.1948,
Városi ny. 16 p.
45. A Munkásképző Tanfolyamok Programja. II.sorozat. 1902.december-1903.
január. Bp.1902. Krausz és Tsa ny.16 p.

- A Munkásképző Tanfolyamok Programja. III. sorozat. 1903. március-április. Bp. 1903. Krausz és Tsa ny. 16 p.
46. Munkásmozgalom és kultúra. 1867-1945. A magyar munkásmozgalom kulturális tevékenységének válogatott dokumentumai. Szerk.: Szilágyi Sándor. Bp. 1979, Kossuth Könyvkiadó. 462 p.
47. Munkásmozgalomtörténeti Lexikon. Szerk.: Vass Henrik. Kiad. A MSZMP Központi Bizottságának Párttörténeti Intézete. Bp. 1972, Kossuth Könyvkiadó. 638 p.
48. Munkásszínjátékos hagyományok. Rövid színművek a munkásszínjátszás kezdetének idejéből. /Szerk. á/ Népművelési Intézet. /Bev. Németh Béla. A rendezői utasításokat Hertay Jenő írta. /Diszletek/: Bojár Iván. Pb. 1960, Házi soksz. 104. p. 2. f. /Színjátékosok kiskönyvtára 13./
49. Munkás-dalok. Bp. 1898, Népszava, Gutenberg ny. 8. p.
50. Munkás-Heti Krónika. 1879. dec. FM 3/509 /OSZK mikrofilmtára/
51. Nemcsik Pál: Az Ózd-vidéki munkásság dalai. Budapest, 1975. Zeneműkiadó. 253 p.
52. Nyilas Márta: A budapesti nyomdász-könyvtár. Az első magyar munkás-könyvtár története, 1865-1945. Magyar Könyvszemle. 1959, 2. sz. 163-179 p.
53. Pogány Péter: A magyar ponyva tüköre. Magyar Helikon, 1978. 385 p.
54. Proletárok verses-könyve. Szerk. Csizmadia Sándor. Bp. /1906/ Világosság, 95 p.
55. S. Vincze Edit: Az útkeresés évtizedei. Tanulmányok a magyarországi munkásmozgalom történetéből. 1868-1898. Bp. 1977, Gondolat, 418 p.
56. S-i: Kiállítás a munkásdalos-mozgalom történetéből. Muzsika, 1959. 9. sz. 31-32 p.
57. Sportolók a szabadságért. /A magyar munkássport múltjából./ Összeáll. Baracs Györgyné. Bp. 1955, Sport Lap- és Könyvkiadó.
58. Szilágyi János: A magyar munkáskönyvtárak a két világháború között /1920-1944/. Bp. 1961, Akad. Kiadó.
59. T. Szerémi Borbála: Magyarországi munkásdalok. Bp. 1955, Zeneműkiadó. 243 p.
60. A Társadalomtudományi Társaság munkástanfolyamának könyvtára. I. szám. Társadalomtudományi Társaság. Budapest, 1906, Világosság Könyvnyomda Részvénytársaság.
61. Tokaji András: A vegyeskarosítás története. Valóság. 1980. 23. évf. 10. sz. 33-48 p.

62. Történelem a gimnázium IV. osztálya számára.
63. Várnai Ferenc: A 100 éves pécsi dalosmozgalom. Muzsika, 1962. 9.sz. 27.1.
64. Vörös Meteor 1950-1970, KAOE 1896-1950, MTE 1907-1950. /Szerk. Szűcs László/ /Bp./ 1970. /Főv.ny. soksz. 144 p., illusztr./
65. Zádor Tibor: A Diósgyőr-vasgyári Zenekar története és szerepe a diósgyőri munkások zenei műveltségének kialakításában a felszabadulásig. Herman Ottó Múzeum Évkönyve. X.1971. 209-275 p.
66. Zádor Tibor: Fejezetek Diósgyőrvasgyár közművelődésének történetéből.
67. Zádor Tibor: Magyarország első nyolcosztályos elemi iskolájának kialakulása Diósgyőr-Vasgyárban /Köny. a Tanítóképző Intézetek Tudományos Közleményeiből/. Debrecen. 1964. Alföldi ny. 251-262 p.

A kutatásban felhasznált bibliográfiák

Magyar munkásmozgalmi bibliográfia. I.k.1848-1918.Kiadja a Magyar Munkásmozgalmi Intézet,Bp.1949. 784 p.

A magyar bibliográfiák bibliográfiája. 1971-73.

A magyar munkásmozgalom történetének válogatott bibliográfiája. 1945-1971. /Szerk. Kálmán Lászlóné./ Bp.1973, Az MSZMP KB Párttörténeti Intézete Könyvtár. 539 p.

Ecsedy Andorné-Gáliczky Éva: "Történelem, forradalom" bibliográfiai kalauz a magyar munkásmozgalom történetének tanulmányozásához.I.k. /1848.márc.15-1919.aug.1./ /Kiad.a/ Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Bp.1969.soksz. I.k. 408 p.

Fülöp Attila: A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája. 1842-1963. /Kiad. a II.Rákóczi Ferenc Könyvtár Miskolc,1964. Borsod megyei ny. 231.p.1 térk. /Könyvtári füzetek 1./

A munkásdal és munkásfolklór magyar szakirodalma. Összeáll. Nagy Dezső. Bp. 1962. soksz. 53 p.

15-65/1982.....bksz.

Tárgy: Káli Zsuzsanna
doktori szigorlata.
Melléklet: 1 db disszertáció

Dr.Serfőző Lajos elvtársnak
tszv.egyetemi tanár

H e l y b e n

Professzor Elvtárs!

Mellékelve Káli Zsuzsanna: Munkásművelődés Magyarországon a dualizmus
időszakában /1867-1918/

című doktori értekezését tisztelettel felkérem, hogy azt megbírálni
szíveskedjék. Legyen szabad Professzor Elvtárs szíves figyelmét fel-
hívnom tanácsülésünk ama határozatára, amely a bírálat elkészítésének
és benyújtásának legkésőbbi határidejét a kézhezvételtől számított
harmadik hónap utolsó napjában állapította meg.

A mellékelte értekezést a bírálat elkészítése után szíveskedjék átadni
tanszéke könyvtárosának leltárba vétel és a könyvtárban való elhelye-
zése céljából.

Szeged, 1982.dec.23.

Josif Zsuzsanna
dékán

A kiadmány hiteles:

Serfőző Lajos
főelőadó

Kapták: Dr.Gaál Endre gy.docens

Dr.Serfőző.Lajos.prof.. társbíráló